

AGRIA

atölele
biztos
feddel
halov
not életet ad
mindig csatlak
nem leszünk

mindig csatlak
nem leszünk

ha e
csatlak
veridde

AGRIA

Irodalmi, művészeti és kritikai folyóirat
Megjelenik negyedévente

Főszerkesztő: KÖDÖBÖCZ GÁBOR

Főmunkatársak: ANGA MÁRIA
BARABÁS ZOLTÁN
BERTHA ZOLTÁN
SERFŐZŐ SIMON
SZAKOLCZAY LAJOS

Nyelvi lektor: BOZSIK GABRIELLA
Szerkesztőségi titkár: VARGA TAMÁSNÉ
Tipográfiai szerkesztő: TÖMÖSKÖZI PÉTER
Arculattervező és képszerkesztő: HERCZEG ISTVÁN
Elektronikus levelezés: IFJ. KÖDÖBÖCZ GÁBOR
Lapmenedzser: BÉRCZESSY ANDRÁS

Kiadó: Eger Megyei Jogú Város Önkormányzata
A kiadásért felelős: KOVÁCS KATALIN, az EKMK igazgatója

Szerkesztőség: Eszterházy Károly Főiskola
3300 Eger, Eszterházy tér 1.
Tel.: (36) 520-450/2064
Fogadóóra: hétfő 10.00–12.00
www.agriafolyoirat.hu
E-mail: kodigabi@gmail.com

Terjeszti a LAPKER RT. és az alternatív terjesztők.

Előfizethető: postán és e-mailen.

Előfizetési díj 1 évre: 1200 Ft.

Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Nyomdai munkák: B.V.B. Nyomda és Kiadó Kft., 3300 Eger, Fadrusz u. 4.

A lapot az Eszterházy Károly Főiskola és az EKMK
különbféle szolgáltatásokkal sokrétűen támogatja.

HU ISSN 1789-4379

Tartalomjegyzék

Serfőző Simon

Ahogy a Napot

11

ARTériák

Kiss Benedek

Isten szőlője

12

Betlehem örök föltámadása

12

Iancu Laura

Októberi csonka sorok

13

Otthon

13

Átok

14

Mint oly sokan

14

Koncsek József

Te – az élő Krisztus arcában

15

Anga Mária

Emlék ma

18

Éjszakák

18

Fecske Csaba

Velem takarózik

19

Isten angyalai

19

Négy limerick

20

Eső után

20

KETTŐ (*Kérdezgető; Tűzoltót oltottam*)

21

Baka Györgyi

Szolovjov madarai

22

Létének édes érzete

22

A sziget

23

szერelmes metamorfózis

24

Antal Attila

Idő és dió

25

A zúzmarás fatartó

25

Aszfalt-blues

25

Hétfvári Andrea

Egy kupolára

26

Érvényben lesz

26

Időparadoxon

26

Ursa Maior

26

Bayer Béla

Karácsony

27

Számvetés

27

Boros Edit

Impressziók a Tisza-parton Juhász Gyula szobra mellett

28

Anima-dal

28

Bozók Ferenc	
ODI ET AMOR	29
A konyhakés-fejű gazember	29
Megint Rimbaud	30
Ars poetica	30
Ez a vonat most van indulóban	30

In memoriam Görömbei András

Bertha Zoltán	
Az iskolateremtő nagyság mintaképe. <i>Görömbei András emlékére</i>	31
Kelemen Erzsébet	
Requiem. <i>Introitus Görömbei Andrásért és Nagy Gáspárért</i>	35
Korsós Bálint	
A szép beszédű ember	36
Balázs Ildikó	
Tűzdelt Zülők, tűzdelt Paidagógászok...	38
Oláh András	
eltévesztett pillanat	42
Lakner Lajos	
Személyiség és értéktudat. <i>Görömbei Andrásra emlékezve</i>	44
Lajtos Nóra	
Kései lamento	47
Vitéz Ferenc	
Tudta, hogy a mélység: magasság	49
Bódis Zoltán	
Emlékező szavak	53

ARTÉRIÁK

Sebestény-Jáger Orsolya	
Égi vándor	55
Nikodémus	55
A gyermek arca	56
Csendes imádság	56
Tamás Tímea	
Ikermondák (<i>A forrás tündére; A tündér forrása</i>)	57

Agria exkluzív

Medgyesy S. Norbert interjúja dr. Kilián Istvánnal, a Mestereknek Mesterével	61

ARTÉRIÁK

László Ernő	
New York, szeptember	73
Galambdúc-kesergő	73
Ajtóm előtt ágsöprű, falapát	73
Vonatozz haza...	73
Az lesz igaz	74
Létképzavar	74

Műhely

Nagy Zita

Festeni szavakkal, írni ecsettel. *Avagy a festészet és költészet összehasonlítása* 75

ARTériák

Finta Éva

Körforgások 87

Évek lezárt ajakkal 89

Dialógus

Füstös-Simon Zsuzsa Bozók Ferencsel beszélget az író könyvheti könyveiről 90

ARTériák

Csontos Márta

Árnyjáték 93

Júdás panasza 94

Salto Mortale 94

Inverzió 94

Barabás Zoltán

Értünk begyógyul... 95

Átfordulsz 95

Gyalázatos alkony ágyát vetegették 96

Műhely

Bertha Zoltán

A drámaköltészet varázsa és katarzisa (*Szőcs Géza színjátékairól*) 97

ARTériák

Gittai István

Garas lyukasztás 103

Költeményes 103

Nyomkövető 103

Öreg ember garasa 103

Az újraalkotott amfora 103

Fehér feredő 104

Verlaine nyomán 104

Hosszú, hideg őszi eső 104

Tolerancia 104

Műhely

Szakolczay Lajos

Szívünk mezsgyéjén. *Jékely Zoltán Kalotaszeg-élménye* 105

ARTériák

Bognár Papp Irén

József Attilához 108

Ének az őszben 109

Szelíden 109

<i>P. Maklári Éva</i>	
Őszi dal	110
Túl az utolsó percen	110
Pénélopé szavai Odüsszeuszhoz	111
Cultura Agriensis	
<i>Goda Gertrud</i>	
Nagy Ernő festőművész gyűjteményes kiállítása Egerben	112
ARTÉRIÁK	
<i>Holló József</i>	
A homok sóhaja	122
Egri szüret	123
<i>Kis Pál István</i>	
Szüret után	124
<i>Renn Oszkár</i>	
Elvtársak párbaja	125
Műhely	
<i>Balázs Géza</i>	
Napfényes szemiotika. <i>Visszatekintés a Semiotica Agriensis egy évtizedére</i>	132
ARTÉRIÁK	
<i>Kerék Imre</i>	
Bartók	140
Adassék tisztelet	140
Levéltöredék régi barátnéjához	141
Ne szégyelld	141
<i>Káliz Sajtos József</i>	
Vészjelzések	142
Népem törzsökös fája	142
Déli pihenő	142
Műhely	
<i>Pomogáts Béla</i>	
Két centenárium	143
ARTÉRIÁK	
<i>Bárdos Attila</i>	
Nyáresti merengés	149
Ideje lesz pihenni már	149
<i>Németh István Péter</i>	
NON OMNIS MORIAR(?)	150
<i>Szigeti Lajos</i>	
Filmszakadás	151
Idősíkok	151
Szökő évek	151

Színek a palettán

Lisányi Endre

Fegyelmezett extázis. *Végjegyzetek Kopasz Tamás kiállításához* 152

ARTériák

Benke László

Erdőszéli fényben 162

Tavasztító 162

Csatáné Bartha Irénke

Csillag gyúl Firtos homlokán 163

A régi ház 164

Műhely

Németh István Péter

Altorjai Sándor Balatonja 165

ARTériák

Turcsány Péter

Kifesző Bóbor-ének 169

Keresztsegi litánia 169

Pilisi vissza-visszatérés 170

H. Barbócz Ildikó

Havas képek 171

Hófehér mese 171

Téli ajándékok 171

Sz. Balogh Szilvia

Ősz van megint 172

Változatok egy Munkácsy-promenádra 172

Szabadkéz

Zsirai László

Aprólékok 173

ARTériák

Bíró József

ZÁRVÁNYBAN³⁷ 178

Szabadkéz

Véghelyi Balázs

Közös dolgaink 179

ARTériák

Fellinger Károly

Sodrásban 181

Vihar 182

<i>Csáky Károly</i>	
Víziók II.	183
Golgotánk	183
Még...	184
Útravaló	184
<i>Zirig Árpád</i>	
Engem az én szememmel...	185
Gondolatok karácsony közeledtével	186
Laudatio	
<i>Szokolczay Lajos</i>	
A modern én-kép mint katedrális. <i>A nyolcvanéves Bartusz György köszöntése</i>	187
<i>Ködöböcz Gábor</i>	
Földre néző szem, égre néző lélek. <i>Gárdonyi Géza születésének 150. évfordulójára</i>	189
ARTériák	
<i>Seléndy Balázs</i>	
Boszorkányleves	192
Hétfő	193
76	194
Műhely	
<i>Szűk Balázs</i>	
Magyar Hollywood	195
ARTériák	
<i>Dénes László</i>	
A hallgatás egyik arca	206
Tudod, a szerelem...	206
évfordulós haiku	206
Felhámia	207
Circumdederunt	207
<i>Szabó Bogár Imre</i>	
Pásztoróra	208
Nyomot hagyni?	208
Egy-két kései alma	208
<i>Gyimesi László</i>	
Örökre szól	209
Műhely	
<i>Kaiser László</i>	
Elvált apák Magyarországon (<i>Béke és háború</i>)	210

ARTériák

Sipos Erzsébet

Gógl és Magógl (Ady után)	225
A végrehajtók (Ady után)	225
A halász	226
A zenész	226
A szalonka	227
Apróhirdetések	227

Szűk Balázs

LACI-NET	228

Könyvjelző

Verók Attila

Paradigmaváltás Egerben – a 18. század második felében (<i>In Agriam adveni. Konferencia Eszterházy Károly Egerbe érkezésének 250. évfordulója emlékezetére. 2012. október 25. Szerk. Monok István</i>)	229

Kántás Balázs

Nemes Nagy Ágnes Babits-portréja <i>Reflexiók Nemes Nagy Ágnes A hegyi költő című esszékötetéről</i>	235

Baán Tibor

Benke László: Hová lett aranytrombitád?	240

Tamási Orosz János

Turczy István: Minden kezdet	242

Csontos Márta

Kántor Lajos Konglomerát (Erdély)	246

Szabó László

Viczai Péter: Viszockij-körút	251

ARTériák

Pósa Zoltán

Balatonföldvári tájképek (<i>Tél; Tavasz; Záradék; Földvári aranyhíd</i>)	256

Fazekas József

Sövényen innen és át	257

Bősze Balázs

Várja, várja	258
Fertő tavi nyár	258
Európa átölel (<i>Földrészek imája</i>)	258

Radnai István

Rímek rémek temetőik	259

Könyvjelző

<i>Szoviár János</i>	
Lőrincz György: A szív hangjai	261
<i>Szíki Károly</i>	
Miska János: Túl a hídon	264
<i>Sz. Tóth Gyula</i>	
Wehner Tibor: Tapló. Kíméletlen Művészeti Napló, 1996–2006	268
<i>Madarász Imre</i>	
Börcsök Mária: Szakadozó mítoszok	271
<i>Lengyel János</i>	
Orémus Kálmán: Árpád vezér Európában	273
<i>Ködöböcz Gábor</i>	
Vitéz Ferenc: Lábjegyzetek – Burai István grafikáival	276

ARTériák

<i>Nyíri Erzsébet</i>	
Pogány élettánc (zsoltár)	279
<i>Szekeres Mária</i>	
Az idő szárnyai	280
Mindennapok	280
Esti dal	281
Égbe zuhanás	281

Laudatio

<i>Kalász Márton</i>	
Amit kerestünk. A Tokaji Íróklub 2013. évi irodalmi nagydíjával kitüntetett Zsille Gábor köszöntése	282
<i>Zsille Gábor</i>	
Viccek és díjak	285

ARTériák

<i>Erdei-Szabó István</i>	
Eleven zsarátnok	287
A ház emlékei II.	287
Halvány hullámokban	287
MAJD...	287
<i>Tari István</i>	
Jeleket keresve	288

Serfőző Simon

Ahogy a Napot

Az erőnket kellene
fölmutatni,
ahogy minden fényességét,
a Napot fölmutatja az ég,
hogy lássák,
akik látni akarják,
nem vagyunk a föld zárványa,
világbotrány.

Nem vagyunk
porban megfeneklett lelkek,
akik alól kiszáradt a tenger,
sem leeresztett tollú
kiábrándultjai létnek,
akik ne tudnánk élni
a magunk szárnyán,
felsuhogni se a mindenségbe.

Nem vagyunk,
akik ne tudnánk az enyészetet
elűzni magunktól,
mint lobogó lúdvércet
kutyákkal a kapukból,
akik, ha az Isten meghalna,
mint ő az egyszülött fiát,
harmadnapra feltámasztani
ne tudnánk.

Ne tudnánk öröme,
büszkesége lenni az időnek,
süppedék tájainkat ne tudnánk
Magyarország magasába:
vágyainkig felsegélni,
ne tudnánk
kimenteni magunkat
a dögevők szájából is

Kiss Benedek

Isten szőlője

Szőlővel álmodom éjjelente.
Uram, ez csak téled lehet.
Így szeret, aki szeret.

Te nem vagy ott, csak a fák, a tőkék.
Mindig rakottak,
bár megraboltak.

Lehet, hogy nem is enyém,
de hagytak rajta fürtöt.
Megcsócsált fürtök
mustjában fürdök.

És olyan édes, s az egész életet
visszaadja.
Mintha kibomlik újból a barka.

S olyan is van, hogy a must elcsorog.
Olyankor enyém a szőlő.
És boldogtalan vagyok.

Járom a határt,
mezsgyéken járok, s ámulok.
Téged nem látlak.
maradj is szent titok.

Ha majd végső stációm után is
szőlőkaró magaslik,
hiszem, Istenem, eljutok addig a partig,
ahol a legszebb szőlővessző hajlik.

Betlehem örök föltámadása

Bennem él az Isten,
és én a Nagy Istenben élek.
Nem futok már előle
sem utána,
csak ha fáj, vérzek.

De annyira nem is fáj, sokaknak
sokkal nagyobb sebek fájnak.
Hirdetem Őt, hírelem Őt,
Alleluja,
minden testi-lelki világnak.

Megtöretünk, hisz ő is megtöretetett,
nyögjük, hogy miért hagytál el engem.
S ő akkor biccent és mindig
újjászületik értünk
az örök Betlehemben.

Fájdalom nélkül nincsen semmi.
De vér és aranyhoz kell a kenyér.
Kenyér kell, Uram, elsősorban,
vér és arany folyik,
míg a világ
nyugvópontra nem ér.

De addig Ugocsa non coronat,
és Betlehem egyre ragyog.
Imádunk, kiseded, ki bennünk születesz,
s áldjuk fénylő szemed:
a Napot s a Holnapot!

Iancu Laura

Októberi csonka sorok

Itt van a tél a faluvégi szélben.

Ezek az esték oly nagyok,
mintha maga a föld
lépne egyre fáradtabban.

Ki tudja, miért átkozódik,
aztán ablakomnak csapódik
valami névtelen hang.

Készülni kéne valamire.

Annyi félbemaradt vetőzésből
tértem meg,
annyiszor akartam a szemedbe nézni.

Ide hallom, hogy fúj a szél.
Havason jönnek a mindenszentek.
Ezek az esték a sötétől is félnek.

Otthon

A félhomálynál nincs gonoszabb.
El nem takar, csak megvakít,
most is estét mutat már,
holott csak péntek van, és aztán megint
péntek.

Az ég magason, a föld kemény.

Haza kéne menni a kikövezett sötétségbe.
Haza a villafarkú fecskével,
kit nem ér utol a tél.
Haza kéne menni, míg kabátot cserél
Isten, beosonni a persellyel,
felsegíteni a megbotlott angyalokat,
és fogvacogva elmesélni
mindazt, mit odafentről nem láthatnak,
kirakóst játszani, táviratozni a Földre,
aztán onnan is haza sietni,
haza, hogy otthon érjen az este.

Átok

Nem csak hinni:
menni kellett volna,
a keresztúttól balra,
hetekre. Aztán vissza.
Soha sem ugyanoda.

Ne legyen több karácsony,
megátkozott fügefafa,
hol megbújt, aki futva,
futva sem ért haza.

Mint oly sokan

Látod, Uram,
az égre nézek, mint oly sokan.
Tisztátalan minden szavam,
nevetnem kéne titkomon,
de földre rogyni rest lábam,
csak áll, mint elragadtatott szobor,
elvakart sebes testtel.
Hiába a borzongás,
bár mindent látsz,
nem engem nézel,
gondom legfeljebb vak ürügy,
véteknek is gyenge.
Csak az ég kopik, elvásik fénye.
Csak az az enyém, ami fáj,
amin nevetned kéne.

Koncsek József

Te – az élő Krisztus arcában

*Lányomnak,
A Mária-templomban a Mátrában*

Ezerféleképpen érlelődik minden itt köröttem,
s elnézem, s részenként most is érdekel,
s az is, hogy a szellőrózsa ide térdepel,
hiszen jártam már itt hajnali ködökben.

S amikor az eső cseppjei
arcomat verdesve lelkesednek,
egyre szelídebbnek
termik a nyár csermelyeit.

Ez a ragyogó patakzás,
a dombon lefutó fodros vizek,
az én ismerős tájam,
én benne hiszek,
s ki itt vagy mellettem – Te, gyermek-arcmás.

Nem szólhatok erről szabadabban,
mert mindig tudtam, itt dobog
a létezésed a dombokban,
s mert tőled boldogok
ők szólnak rólad a szavakban.

Illatos kamilla folyama a réten.
Gyerekkoromban úgy éreztem, hogy ilyen a szeretet.
S ma itt csodák nyílnak neked
egy melengető képben.

Sejtettelek a reszkető nyárban,
s a kora ős bolyhos neszeiben,
titkok beszédében,

s minden sóhajtással védem:
ez az elmondhatatlan ez a jelenő áram
az egyetlen igen.

Jó volna belül lenni a teljességen,
szemlélődő odaadódásban,
mint a fényt lélegző hársfa,
tűnődve, tudatlan védettségen.

Én gyakran szomorú vagyok, s csendes.
Lombokban bontakozik a hitvallásom.
És meg tudom élni a méltóságot,
mely dísztelen, és közel van Istenhez.

A sarkos évek nem mérhették olcsón
döntésüket, hogy elvegyék rólam,
jelen voltam sok tennivalóban,
s lerítt róluk – nem segítik sorsom.

De az, akihez alázattal,
magamat kérve szólok most is,
virágok réti csészéiben mosdik,
és mint a lélek, kertetlen, házatlan.

Én voltam itt, a bükkerdő szegélyén,
ki futó ösvényen bólint, megáll,
este felé, hogy a nap lejár,
... a távolban falusi ház, füstölgő kémény.

S fehér vásznakkal a bájos asszonyok
a hajnalra várnak, harmatot szedni,
ez a hazám itt, mit mondjak, ezernyi
betűként a levelekbe írt titok.

A szeder fonákján ez a tenyerem rajza,
a hársfa itt lélegzik a tüdőmben,
ilyen mindenségből nőttem
árnyként vagy méhrajjal a létbe rajzva?

Mégis elmélyülten, hallgatag derűvel
íme áthallgatom magamhoz a kinti
remegést, mely örömmel érinti
érezésem, s mely szenvedésben tűnt fel.

Mit szólhatok én – egy szigorú tükörben?
Az Istent innen elzavarták
kertelt charták.
(Voltam én is törpe.)

S ő hordta keresztjét szekérút menti
libafű-pázsitos árkok partján,
vigasztalta margaréta, pipacs és borostyán,
s a lábához borult – a falusi Krisztust szeretni.

Lapos bádogtete volt a jel,
sugárzott mégis, meggörnyedt,
napszámok mellé állt, kicsit könnyebb
volt így húzni a kapát
Együtt élve az ő szenvedéseivel.

Saját arcra lelve így. Nehéz.
önsorsán éldelve, bujdosó
igazzal, de saját sorsában olvasott
az, aki a versbe néz.

A reggel rideg, jeges, bronzderes.
Erdőkben rekedt a börzsöny ősz,
ám az ország útján motoz, elidőz
a hajnal, éledez.

Voltak évek – táncolták a sarcot,
s a Krisztus-arcú gabonaszemek
óhajtott jövője odalett,
üvöltő padlásokon szél marsolt.

S most, hogy újra pelyhezik a föld,
a barázdákra élő fény borul,
leszünk az életre tanúk
az ember előtt.

Anga Mária

Emlék ma

Emlékszem az imádságra,
gyermekkorom vasárnapi
szép ruháira, a Pünkösdre,
anyám templomba járó
fekete lakktáskájára,
amiben a könnyeit hordta,
vitte az Atya Isten elé,
várta a vigasztalást.

Szelíden kulcsolódó kezei közé
rejtette egész heti fáradtságát,
körülötte lengett a hajnal
és az éjszaka minden fényessége,
zsolozsmái mögül elő lépett az Isten,
lehajolt a fák és a füvek magaslatáig,
hogy lása a mellé szegődötteket,
a hozzá szólókat, s hallja a Golgotáig
emelkedő éneket, s a fűzér-imát.
Megnyíltak előtte a bűnök titkai,
a szakadó havazásban olvadni kezdtek a
pehelyostyák, mint az ígélet idején.

Anyám tanított beszélni hozzád.
Azóta látom, az évszakvonulások
glóriáját a hegyek és az erdők fölött,
hallom a ünnepre hívó harangszót,
itt állok előtted, összefonódó kezemben
tartom az egész heti fáradtságomat,
míg körülöttem leng a hajnal és
az éjszaka minden fényessége.

Éjszakák

Most csak az éjszakák valóságosak.
A pince mélyébe temetett sötét.
A szoba szögletében vergődnek
a hajléktalan álmok, mint fénybe
veszett lepkék. Valaki harmatot szítál,
az ég zsugorodik éjféli hideggé.

Tükör előtt

Fecske Csaba

Velem takarózik

alszanak a szutykos kártyák
a boldogságot gyártják
szárnyatlan iparos angyalok
fázós kis szívük vacog

illúzióik nincsenek
eltékozolnak reményt kincseket
adnak ha kér mindenkinnek
de amit adnak nem kapja soha senki meg

édes Istenem hol vagyok
világom szálnalmas lelakott
csontjaim sírását hallgatom
velem takarózik a fájdalom

Isten angyalai

kertben lakik az Isten angyalaival
hallhatod sejtelmes suttogásukat
kéjes sikkantásaikat, amikor a szél
csonttalan ujjá becézi őket s láthatod
amint este nagyokat kortyolnak az égre
perdülő hold ezüst poharából a sötétség
könnyű fátyolát ők terítik a rigószívű
odaadó fákra tücskök csókolgatják
pici talpukat a fűben ahol nyom nélkül
tűnnek tova boldog illatokért jóízű csöndért
pille virágot raknak az ágakra megfontolt
gyümölcsöt Isten cserfes angyalai

Négy limerick

Szerelmesek városa Párizs,
unott szittyát, lenyűgöz máris
a Louvre, a Notre Dame,
meg a sok szép madame,
a szememet behunyni kár is.

*

Szép kis falu Szabolcsban Napkor,
szól a kakas már virradatkor.

Kérdezik a jércék:
ezt ugyan kik kérték,
szexelni kora reggel hatkor?!

*

Papnőként szolgál a Vesta-szűz,
vigyázza, hogy égjen feszt a tűz
Vesta templomában.
Sejtelmes homályban
olykor bizony rajtaveszt a szűz.

*

Utunk célja ezúttal Berlin.
Szöszeke kis germán ül a serblin,
nagyokat nyög szegény,
visszhangzik az edény -
gondolja, van nevetni Herr min?

Eső után

Nagy szakállú vén eső
sántikál a réten át.
Vajon honnét bújt elő,
s hová vonszolja magát?

Olyan szomorú a rét,
siratja eltűnt nyarát.
Hirtelen a csönd szívét
egy gólyacsőr szúrja át.

Rekettyék közt fut az ér,
kis pocakján lenge hab,
ahol ott van, odaér
hangjánál is hamarabb.

Lassan földerül az ég,
játszi kedvű szél szalad.
Szemed színe fönt a kék,
színaranyat ont a nap.

KETTŐ

*(hódolattal a 100 éve született W.S. mesternek)***Kérdezgető**

Hol a papi, hol a mami,
keresi a kicsi Lali,
bonbon-bibirongó.
Se papija, se mamija,
se kocsija, se csacsija,
bonbon-bibirongó.

Hova fut a pici paci,
ahova a csacsi Laci
bonbon-bibirongó.
nem emide, nem amoda,
csakis ide valahova,
bonbon-bibirongó.

Tűzoltót oltottam

Nyár van most, forró nyár,
tűz-ingben tarlón jár.
Tarlón jár tűz-ingben,
Kínjában fölszisszen.

Forrásvíz, szomjoltó,
lámgol két tűzoltó.
Tűzoltó hogy lángol,
füst, láng dől orrából.

Minden tűz ellobban,
víz voltam álmomban,
álmomban víz voltam,
tűzoltót oltottam.

Emlékezés

Baka Györgyi

Szolovjov madarai

*„Az igazság növekedésével
fokozódik a szépség is.”
Vlagyimir Szolovjov*

madarak benső röpte
nem koccan ablaküvegen
bár kívül szállnak ők
rajban körötte mégis
előbb tűnik fel röptük
szemgödre mélyén

az álom mélysége
az éberség világossága
áthatják egymást
tüzes szívében, látja
az igazság úgy lebeg
a holt dolgok fölött
miként a pitypang
bolyhos fehér virága

egyetlen kabátját
fázó koldusnak adja
végtelen síkságok
nyílnak meg szemében
aki belepillant vele tart
véget nem érő
zarándokútjain

semmit sem birtokol
mégis az út egy-egy
megkopott kövéről érzi
az övé volt, mindegyik
oly feleslegesség
és hiány nélküli

Létének édes érzete

Létének édes
érzete
betölti átszövi
bennem a sejtek
közötti űröket
az atomokban
tátongó tereket
a sóvárgó
köztességet
bizonyossággá
változtatva át
az eljövendő
öröm
ujjaimban lüktet
énekel
láthatatlan virágzó
jelenléte
belesimít álmaimba
a belőle folyton
áradó zenétől
föléled bennem
a gondolat
lélegzetem már
csak rajta át
lobbantja életté
az éjszakát

A sziget

Pavel Lungin filmjéhez

hideg hajnali köd száll
a sziget monostorának kis
fatemplomával együtt
zsolozsmák hangjaival
kapaszkodik a hullámok
hegyén csillanó éppen
születő máris elhaló fénybe

az ébredő derű könnyedén
belekarcolja megfejthetetlen
jeleit a jég a hó fagyába
Anatolij éles szeme madarak
röptét kíséri, hessenti őket
szállni, szállni tova
az angyal ujjával rámutat

a szó beléje visszazárul
bűne, érzi, az eget is átböki
sajog, parázslík a szén
egész valója némaságban ég
szája összeforrt csík
virrasztás a hallgatása

fehéren lángoló kövek csendje
fölött fohászokat lobogtat a szél
a homályból fölszakadó fény
ereiben föl-le sodorja,
feszíti a vért, hol kiáltásként,
hol csendként robban, hol a
torony tetejéről kukorékol

földre hányt fekete szénkupac
az ágya, üszkös faág halmaz,
megfosztottsága belső erővé
szikárul, löki, hajtja, emeli a
bűnbánókat az Atya elé
megfordít lélekben, így gyógyít
így tisztul maga is

szerelmes metamorfózis

kezének kelyhe megnyílt
majd rázárult az enyémre
együtt remegő bimbó
ezer szirmú rózsafej
lágyan ringunk
a létezésben

megnyíló betelő sejtóceán
az éjbe az égbe tárultan
minden apró hullámunk
ujjong csapdos árad
zeng miként az örömóda
végre a testen át a lélek
szeret, a lélek!

aminek átadjuk magunkat
már nem a testi vágy
hanem a vágyban a lélek
ő kiáltoz rikolt madárhangon:
eddig rosszul szerettél
a szerelemben is magad
kerested, mennyi hiány,
mértéktelen kapaszkodás

a boldog megtartó létalap
ott virágzik tekintetünkben
nem kér nem kényszerít
hanem befogad elfogad
hordoz fájdalomban
távolságban hiányban -
a napi nyűgökkel ránk törő
halálon átemel

Antal Attila

Idő és dió

Milyen meghittén
hangzik a szó:
dió!
se elektro-
se egyéb technika
működik mégis
a fa
s fújhatják a szelek
modernül
posztmodernül
zöld univerzuma
össze nem dűl –
öregedőben
lengve hídon:
foszló időhálón
szüntelen rettegek:
zuhantomban
kezed majd nem találok...
bár volna
minden álmunk
illatos dióálom!

A zúzmarás fatartó

Kamaszkori tél, este.
A gyújtósvágás ürügyén egyedül lehettem.
A deszkafal résein bevert a hó
– selyemlegyezők a porban –,
a zugokban karcsú szerszámnyeleken
villant a huszonötös égő,
göndör hajzuhatag volt a forgács köröttem,
és ismeretlen csábítás a farönkök
édes-kesernyés lehelete...
Kint felzúgott a szél, jött a karácsony
ékes mellű, kacér angyalokkal.

Aszfalt-blues

Vigaszt az aszfalt nem ígér
szakított éggel mítoszokkal
nem üt át testén elvetél
a mélységekből feltörő dal

tükrén nincs vágy nincs rettegés
csak kívánás és matt szorongás
túlélő-trükkök... légy merész
rejtőzz ügyeskedj! nem maradt más

próbára tesz nap nap után
filmjei bárgyú körfutása
ezt ötször azt hússzor talán...
rég csiger vált új máslásra –

víkend: a roadshow felpörög
remeg a lélek színe alja...
szökni? e tájon nincs egy rög
amit az aszfalt ne uralna

Hétfári Andrea

Egy kupolára

az első lassú lépések nyomában
még majdnem mindig légüres a tér
fölénk gondolt ívek halmazában
a gótikus középig is felér

kinyúlik fentről hátvitorlák csöndje
kigöngyölve boltozat terheit
mert önmagában tartófalnak gyöngye
kifesti hát a jövő tereit

faragott csipkés kőpárkány a múlt
elérhetetlen csúcsvén a jelen
a türkiz égbe cirruszokat gyújt
üzen lapulva hangon és jelen
magasba tör a tartószerkezet
magába gyűlt imákat elvezet

Érvényben lesz

meg van írva, hogy szenvednie kell
s feltámad majd a harmadik napon
ha nem számolja mélyebb ráncait
kezdhet előlről mindent új lapon

újra mérheti majd az igazságot
nehézkesebb-e mint a tollpihe
ha mérlegserpenyőbe öntik mindazt
miből ki kellett volna jönnie

hogyan ki tudta-e fizetni a számlát
vagy hátralékot hagyott öt-hatod
bezúzza vádak új gépezete
– hogy jól működjön, azt még várhatod –
kinő a törvény bölcsességfoga
s az ártatlannak élni lesz joga

Időparadoxon

hiába nőttek együvé az ágon
a törzs, az ág, a termés egy tövön
a sors ilyen, hogy néha arra szánjon
ha napsütésre készülsz, szóközön

szökik ki rózsás tüdőből az alkony
míg trillázod az ébredés dalát
de nincs remény, hogy így nyugodni
hagyjon
megőrzi bár a régi látszatát

hogyan kavicsokban számoljad az évet
homokszemekben órát, perceket
mindegy is az, ki néha arra téved
egyformán érzi – másként nem lehet
ha minden egyes gyökérből kinő
a fatörzsekbe számúzott idő

Ursa Maior

leheletével bontja már a sátrat
a barna-bronzos kékes-feketét
mert gyorsan él, ki négy keréken vágat
nem fogja törvény rettentő kezét

magot vethet, ha úri kedve tartja
kivetheti a hálóját hamar
s a dolga végeztével várja partja
a végtelennek tűnő, eltakar

előle széles sztratoszférák csöndje
ha nem tekint ki széles ablakán
csak függönyt húzva néha, késő este
fényévet számol késő éjszakán
kimondhatatlan szóval, hogy mi az
mégis az élő egyetlen igaz

Bayer Béla

Karácsony

Jeges szél reszket a fenyők fegyelmén,
hópihék patyolat fátyola leng,
adventi gyertyáink négy pici gyöngyén,
angyalok hírnöki lelke dereng.

Heródes haragját fagy vicсорítja,
Simeon pillája égre mered,
virrasztó pásztorok tüzeit szítja,
Mária eleredt könnye pereg.

Növendék állatok ámulatára
szalmába kisededét rejti az ács,
bégetve néznek a Három Királyra,

e fiúcska lenne a Messiás?
Míg tömjént és mirhát markol kis keze,
mosolyán átsüt a kereszt képze.

Számvetés

Tucatnyi hó(nap) kezdet,
savószín hiány.
Gyermekarcok
napfogyatkozása.

Imbolygó ködfoszlány:
berlinerkendő-remény.
A csend öblén álom alvad,
megfogant leánymosoly,
de csak Jézuskás anyaöl
bír hazányi vigaszt.

Hó pörog lábainkhoz,
szélszórta Judás-fillér,
s noha a pályadíj pusztán
harminc ezüst,
tülekedünk érte mégis.

Félkenyér csillag
Ratkó karikásán,
önállót moccan a jövendölés.
Ágaskodó éhünk
fölnő a késben.

Boros Edit

Impressziók a Tisza-parton Juhász Gyula szobra mellett

Karnyújtásnyira a szőkülő folyó
nyugati széllel tündökölve
közel(eg) a távol
mintha Anna lépne elő
partraszállás után
egy Gulácsy-képről
és itt verne tanyát
Chopin-etűdöt hallgatva révedezően
pedig szegedi harangszó –
csengő csöndje elnémítja a tücsköket
szírom lebben az égi rónán –
merengő emlékezet
s a szobor arcán valami feldereng
könnyű könnyező vasárnap
vigyázó sóhaját érzi magán
s itt fényárnyékban észrevétlen
foszladozik a magány.
A fény árnyát szövi
az árnyék fénybe száll
„Nem tudni: mi ez”...
a tiszai nyártól lángra lobbant
zuhogó képzelet?
Az alkony sugarút már földet ért
a költő tekintete újra kérdi:
miért miért miért ...

Anima-dal

Az időből lassan kivéslek.
Szobrom leszel: márványkő lélek.
Magáncsillagzatokon túl ragyogó
Emberszív-dobbanású ének.

Bozók Ferenc

ODI ET AMOR

Látszatokat visz a hétköznap.
Férfi s a nő. Csata minden nap.
Torz az adás. Csupa szellemkép.
Antagonisztikus ellentét.

Jing meg a Jang: ugye két önkény.
Ambivalencia-légörvény.
Rosszak a kulcsok a zárhoz.
Nincs meg a társad a bánathoz.

A konyhakés-fejű gazember

Eltagadjuk őt, de tőle félünk.
Pánikolva, rettegésben élünk.
Bár sosem találod, ámde ott van.
Ott az ágy alatt, tapéta-dombban.
Könyvlapok közé lapult be éppen.
Ott a polc s a fal közötti résben.
És kutathatod, hiába nézed,
bár sosem találod, ámde érzed.
Mondd, kitől szorong az összes ember?
Ő a konyhakés-fejű gazember.

Megint Rimbaud

Nyútt, hasadt bakancs a bánat.
Kócos, éjnehéz hajamba
holdsugár gubancolódna,
csillag és bogáncs tapadna.

Gondjaim zsebembe gyűrve
ballagnék az éjszakában.
Rugdosnám, miként a labdát
glóriám az út porában.

Ars poetica

A pusztulás ebédje sebzi számat,
apám a testi kín, anyám a bánat.
A címerem alázttatás, szegénység.
A misszióm, hogy szívemet ne értsék.

Ez a vonat most van indulóban

Ez a vonat most van indulóban.
Őszi bánat zeng az indulóban.
Végleg itt marad, mit itt feledtél,
ez a vonat vissza már sosem tér.

Visszanézni vágysz, hiszen haladtál,
mégis úgy hiszed, hogy elmaradtál.
Ez a vonat vissza nem jön újra,
mozdonyát a végtelenbe fúrja.

Ez a vonat színezüstre festve.
Szíve láng, de színezüst a teste.
Visszanézni vágysz, de zárt az ablak.
Eltűnődve integetsz magadnak.

Bertha Zoltán

Az iskolateremtő nagyság mintaképe

Görömbei András emlékére

Emberfeletti helytállás minden téren. Tudósként, tanárként, szerkesztőként, irodalmi vezéregyéniségként, generációkat nevelő, történelemformáló szellemi-közéleti személyiségként egyaránt: Görömbei András morális sorsvállalása nemcsak példaszerű, de elképesztő erejű és lenyűgöző hatású is volt. Tiszapolgári parasztcsaládjából meg a győri bencések iskolájából is a megalkuvás nélküli ember-, haza- és értékszeretetet hozta. A hűség, a munkabírási, a kötelességtudat és a feladatvállalás erkölcsét és éthoszáét. Már debreceni egyetemistaként kitűnt társai közül, de mindig megbecsülte, akikkel együtt indult, s akikkel végig a kommunizmus sűrű sötét évtizedein keresztül közösen vívták eszmei szabadságharcukat az autentikus magyar szellemiség érvényesüléséért. Édesapja 56-os ártatlan elítéltként rabságot is szenvedett, hát hogyné látta volna a fia is, hogy mi folyik ebben az országban: nemzetcsönkítés, méltánytalan értékszűkítés, bűnös lélekpusztítás és hazaárulás. Irodalomtörténeti, kritikusi pályafutását azonnal a teljes magyar irodalom feltérképezésével kezdte – és folytatta mindhalálíg. Mennyiségben és minőségben páratlan jelentőségű publikációival szisztematikusan áttekintette az egész magyar literatúrát, egyszemélyben elkészítette a magyar irodalom történetét is a kezdetektől máig, és sorra főként a modern, huszadik századi klasszikusoktól a sokáig (olykor napjainkig) elhallgattatott, háttérbe szorított régebbi és kortárs alkotókig mindenkiről értekezett, monumentális tanulmányköteteket szentelve a nemzeti irodalom törzsét képező nagyoknak és az ő nyomdokukba lépő hagyományfolytatóknak. Ady, Móricz, Babits, Illyés, Németh László, Veres Péter, Erdélyi József, Juhász Ferenc, Lázár Ervin, Szécsi Margit, Ágh István, Ratkó József, Buda Ferenc, Utassy József, Balázs József, Baka István – sorolhatnánk a végtelenségig, de legalább azokig, akikről külön több kiadást megért alapvető monográfiákat is írt: Sinka István, Nagy László, Sütő András, Csoóri Sándor, Nagy Gáspár. Ez utóbbi káprázatos szép versében (*Litániás dicsérő ének – Görömbei András hatvan évére*) így köszöntötte 2005-ben hatvanéves testvéri barátját: „fénylenek azt hiszem / megáldott helyszínek: / POLGÁR–GYŐR–DEBRECEN / oskolák s egyetem... / éveket elrejtő / kivált a Nagyerdő / közepén 'szegletkő' / műveket megtermő / életet éltető / hiteket megtartó / professzor-temető... // Volt itt minden rontás / irigység gonoszság / köpönyegforgatás / kaméleon-ország / barátság-felbomlás / harsány szórobajlás! // De kivételt is láss! / Elkerülte romlás / Ő volna az nem más / **Görömbei András:** / neve tiszta zengés / hatvan év szelídség / szüntelen virrasz-

tás / másokért lemondás / példával tanítás / megértő figyelem / sistergő türelem / ritka önfegyelem / közöttünk kegyelem.”

S a népi irodalom és modernizált, mitizáló folytatódása arra ösztönözte a líra, az epika, a dráma, az esszé, a napló és minden más műfaj enciklopédikus lángelméjű kutatóját, hogy felmutassa: a reális és önmagunkat megtartó nemzeti önismeret és öntudat egyszerre irodalmi érték is lehet, ha a nyelvművészet olyan fókán jelentkezik, mint a felsoroltaknál és egész nemzedékeiknél. Vagyis mindig azt tartotta és tanította, hogy a nemzeti sorskérdések kiiktathatatlanok az irodalmi autonómia szabadságterületeiről. Az azonosságtudat nem sorvaszt, hanem bővít és gazdagít. Erősít és szilárdít. Emberségben, magyarságban. Őt idézve: „Az irodalom nyilvánvalóvá tette azt, hogy a nemzettudat átértékelése, megtisztítása, kitágítása, humanizálása, szociális és morális értékekkel való telítése létfeltétele a nemzetnek.” Féltette irodalmunkat az elszegényedéstől, az olyan értéktévesztéstől, sőt értékvesztéstől, amellyel bizonyos írók szándékosan kívánják magukat kivonni a nemzeti lelkiismeret megszólaltató, a közösségi gondokat demonstráló felelősségérzet kötelmei alól. Nem kárhoztatott semmilyen irányzatot. De azt sem hagyhatta szelíd, bár határozott szó nélkül, ha a megcsonkított ország csonkult kultúraszemléletét akarták ráerőszakolni a társadalomra. A teljesség jegyében és igézetében, olyan időkben is, amikor az még egzisztenciális veszélyekkel járó kiállást és hősiességet jelentett, írta meg nagy úttörő, átfogó és összefoglaló könyveit a felvidéki, az erdélyi, a délvidéki, a kárpátaljai, az őrvidéki kisebbségi magyar irodalmakról, s nagyszerű tanulmányait a nyugati, a tengerentúli, az emigrációs magyar irodalom kiválóságairól. Megint csak jeles nevek özöne – és ugyancsak pusztán jelzésszerűen –, akiknek teljes pályaképét máig érvényesen festette elénk: Kós Károly, Kuncz Aladár, Dsida Jenő, Tamási Áron, Kányádi Sándor, Székely János, Szabó Gyula, Szilágyi Domokos, Szilágyi István, Páskándi Géza, Farkas Árpád, Fábry Zoltán, Peéry Rezső, Dobos László, Duba Gyula, Gál Sándor, Tózsér Árpád, Grendel Lajos, Zalabai Zsigmond, Fehér Ferenc, Vári Fábrián László, Márai Sándor, Szabó Zoltán, Gombos Gyula, Cs. Szabó László – és így tovább. Végtelesen tisztelte az előtte járó irodalmárokat is: legfőképpen Czine Mihálytól tanulta, hogy az irodalmat megszerettetni a nagyközönséggel is: misszió. Czinét, akit ő temetett (mint Sütőt vagy Balázs Józsefet, Nagy Gáspárt is) abban is követte, hogy mellette és utána ő képviselte legigazabban és ő hordozta leghitelesebben a magyar nemzeti sorsirodalom prófétikus „vándorprédikátora” szerepét. A legkisebb faluban is ugyanolyan szeretettel és világossággal, egyszerűen és tömören, (mások rabulisztikus szóömlenyeivel szemben) kristályos tisztán és megragadó elevenséggel beszélt az irodalom nyelv-, nemzettudat-, történelemismeret-, szabadságigény-alkító hivatásáról és küldetéséről, mint amikor a legmagasabb fokon akadémiai kutatóintézeteket és szellemi-kulturális önépítő, nemzetszervező

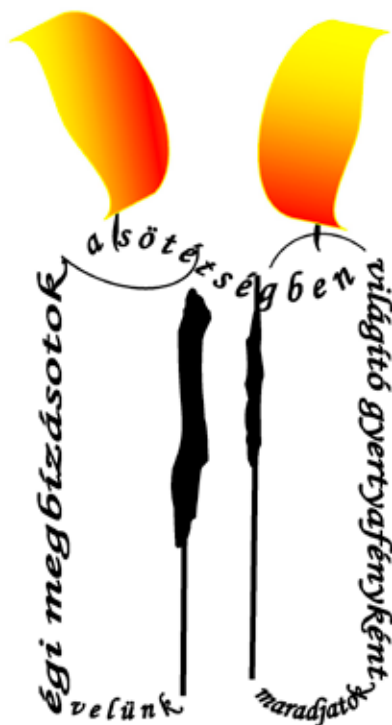
műhelyeket alapított Kolozsvártól Lendváig. És újra csak nagy irodalomtörténész elődeit és kortársait méltatva – Barta Jánostól Kovács Kálmánig, Béládi Miklóstól Kiss Ferencig, Grezsa Ferenctől Borbándi Gyuláig, Imre Lászlótól Márkus Béláig –, akiket legjobban szeretett, és akiknek a törekvéseit a történelmi idő is igazolta a rendszerváltozás után: hogy végre nincsenek már legalább szellemi sorompók Sepsiszentgyörgy és Beregszász, Pozsony és Újvidék között. A Kárpát-haza egységét munkálta Görömbei András egész életében, rendíthetetlenül és politikai rendszerektől és időktől függetlenül, végig egyenes tartással és gerinccel. A szellemi nemzetegyesítés apostolaként véghezvitt történelemalakító tetteinek lehetünk szemtanúi sok évtizeden át, sőt ezáltal kicsit talán részesei is történelemigazító cselekedeteinek. A demokratikusnak és igazságosabb rendet hozónak remélt átalakulás egyik legmarkánsabb előkészítője volt, mindenütt hallatta a szavát, és mindenütt arra biztatott, hogy a magyar élet emelkedő élet legyen, a fölöttünk húzódó értékek örök magyar égboltjához közelítsen vagy tartsa magát, a bennünk annyiszor megtiport erkölcsi, vallási, spirituális, kulturális, önérzeti, társadalmi értéktudat kiteljesítésével; a nemzet pedig emelkedjék és ne hogy véletlenül még mélyebbre süllyedjen. Olyan szózatokként hangzottak ezek az intelmek, amelyeknek megfogalmazójáról és amelyeknek hallatán gyakran Németh László Széchenyiről szóló egyik gondolata juthatott eszünkbe: „A szellemi ember életének legszebb pillanata, mikor önmagát eszményével a jóról összeolvaszthatja.” Merthogy etikum, esztétikum és a létéért viaskodó egyén, művész, közösség, nemzet szellemisége szétválaszthatatlan, még nyomorító időkben is: hiszen (megint őt idézve) az „ötvenes évek elejétől a rendszerváltásig tartó évtizedek irodalma úgy is olvasható, mint a magyarság szellemi-erkölcsi szabadságharcának esztétikai foglalata”; az „1956-os forradalom szellemiségét is irodalmunk tartotta ébren”; és „irodalmunk a nemzettudat szerves részévé tette a sokféle szórt magyarság szellemi összetartozásának a vállalását és erősítését” is. „Sokféle érték van egy irodalomban, de nem véletlen az, hogy egy-egy nemzet tudatában azok a művek élnek közösségformáló erőként, amelyekben a nemzet létének igazsága lép működésbe.” Ezt a nehéz időkből is ránk hagyományozódó felemelő örökséget pedig tilos elherdálnunk. Sem az akármilyen körülmények között is megőrzött mintaállító identitás, megóvott személyes és közösségi sajátosság méltósága, sem az univerzális emberi eszmények nem engedhetik ezt.

Az egyetemes magyar irodalmi kultúra gondját viselte tehát mindenkoron, és ahogy Ágh István beszélt róla: „nyelve világos, logikája pontos, szeretete sugárzó. Főlényes biztonsággal vitatkozik, és higgadt marad minden fortélyos merénnyel szemben. Én a paraszti eredetben gondolom emberi tartásának okát, s ahogy az elmúlt rendszereket megszenvedte, csak a tudásban bízhatott, és bámulatos szellemi kincset halmozott föl, melyet ösztönös intelligenciával képes érvényesí-

teni.” Nemzetmentés, értékváltás, értékközvetítés volt ez különleges és kivételes formában, nagyságban, egyszersmind varázslatosan megigéző szerénységgel; a szent ügyek iránti alázattal, de soha nem megalázkodva senki előtt. És önzetlenül, áldozatosan emberfeletti erőfeszítéseket téve a magánember által is, hogy saját tudományos, kutatói, előadói, közéleti életműve mellé felsorakoztathassa azokat a nemzedékeket, amelyeket ő nevelt, s akiknek a legtöbbje ma is mint mesterére tekint rá örök időkre. Mert a 2013. június 22-én Magyar Örökség-díjjal is kitüntetett Kossuth-díjas akadémikus Görömbei András immár a Nagy Lászlók, a Ratkó Józsefek, a Sütő Andrások társaságában, Illyés, Németh László, Sinka szellemsugarában elhelyezkedve okítja, istápolja tovább a jóra való fiatalokat, akiket még érdekkel az irodalom, a magyarság, a magyar kultúra sorsa. Aki őt olvassa, s az ő szavain keresztül ismerkedik a valódi magyar kultúra jellegadó sajátosságaival – értve ezen, hogy létezésünk legnemesebb titkaiból a legtöbbet irodalmunk tár fel, tehát az irodalom megbecsülése és megértése egyúttal emberi létünk morális és egzisztenciális biztosítója is –, az visszafordíthatatlanul buzdul fel arra, hogy tovább és tovább vigye azt az örökséget, ami kollektív megmaradásunk záloga is egyben. Ha Sütő András Erdélyben maradt, és szakrális szavakkal vallotta, hogy „maradok, másként nem tehetek!”, és azt üzenté barátjának, Görömbei Andrásnak, hogy „maradj velünk, s én veled maradok időm végezetéig”, akkor most mi is csak ezt fogadhatjuk: vele maradunk a mi időnk végezetéig is. És mindazokkal, akik általa is összefogott egy lélekkel, egy nemzetet alkotva állhatnak meg az időben és az Idők Ura előtt.

Requiem

Introitus Görömbei Andrásért és Nagy Gáspárért

Requiem aeternam dona eis, Domine, et lux perpetua luceat eis.

Requiescant in pace. Amen.

Kelemen Erzsébet képverse

Korsós Bálint

A szép beszédű ember

Görömbei Andrásról a Sütő Andrásról szóló szabad szemináriumára bejárva első éves egyetemistaként az volt az első élményem, hogy milyen szépen beszél. S olyan témáról, amelyről mások akkor nem. A második pedig az, hogy amikor a *Csillag a máglyán* filmbemutatón a jelen lévő Sütő Andrástól megkérdeztem, hogy Kálvin az elért igazsági védelmével negatív hőse-e a filmnek, a kvázi forradalmár Servéttel szemben, akkor Sütőre nézve elmosolyodott. Mosolyában az volt: „lám a *kálvinista Róma* is megszólalt.” Akkor mondták mellettem, hogy pedig ő katolikus. Addig erre nem is gondoltam. (Sütő András éppen emiatt, és akkor került a Kolozsvári Protestáns Teológia református professzoraival éles vitába.)

Az előttünk járó magyar–történelem szakos csoport mentoraként több barátom is közeli ismeretségbe került vele. S mivel nekünk ő órákat nem tartott, speciálkollégiumaira jártunk, ez a tisztelet barátsággá akkor érhetett, amikor végzősökként, mint ifjú kritikusok bejárógathattunk az *Alföld* folyóirat estjeire, találkozóira, ahol feltűnt, hogy milyen megkülönböztetett figyelem övezi Andrást nem csupán a kisebbségi magyar irodalmak ott feltűnő jelesei, hanem a honi új próza legkiemelkedőbb képviselői (Esterházy és Nádas, de itt még Mészöly is említhető) részéről. Ezek a budapesti írók mintha a vidék magyarságának is készültek volna számot adni a debreceni irodalmi folyóirat szerkesztőségében. A helyzet így megemelt bennünket a nyolcvanas évek első felében, de Görömbei tanár urat még inkább, mert mintha őt tekintették volna a látogatók házigazdának ezeken a tanúságtételeken.

Hiszen az irodalom, még ha „alanyban és állítmányban gondolkozunk” is, akkor még „ügy” volt. S Andrásról is csak később terjedt el, hogy „együgyű”. Ami persze lehet szitokszó is, de én dicséretnek szánom. S igazából számomra a rendszerváltás után értékelődött fel ez az ügyszóval való töretlen ragaszkodás, hiszen akkor kevesen voltak azok, akik ugyanazt mondták előtte is meg utána is. Görömbei András ilyen ember volt.

Szerényen elfogadta az akkori népi írói csapat extremitásait is, mint a forradalmas hevület szélsőbalos és ugyanazon lélegzetvétellel az autentikus népiség apoteózisát, (a mából visszanezve a szélsőségről az antiszemita kiszólások jutnának eszünkbe, pedig ilyenről ott szó sem esett,) együtt zsoldározza a már kissé kapatos Czine Mihállyal, az egykori kántortanítóval, aki akkor a budapesti egyetem tanészékezője, s a vidéki irodalomtörténészek nagy hatású mentora volt. A későbbiekben mentorrá lett ő is, mindig két lépéssel a tanítványai előtt járva. A doktori vizsgám után kaptam meg tőle a nyomdából frissen kijött Nagy László-monog-

ráfíáját, ami az ő akadémiai disszertációja volt. Ezt most újra fellapoztam azzal a gyanúval, hogy igaz volna a bíráló, amely szerint túl szofisztikált eszközrendszerrel vizsgálta volna benne a mindösszesen két etikai szélső értéket összeszikkasztató Nagy László-lírát, ámde újraolvasva a *Balassi Bálint lázbeszéde* című vers elemzésében még az egykori régi irodalmár iskolázottsága is hozzáad az interpretációhoz. S egy ilyen célzatú munka aligha elégedhetne meg a motívumkincs valamiféle csokorba kötésével, s a vaskos kötet elkerüli az egyes versek életrajzhoz öltésének kézenfekvő buktatóit is. Nagy László lírája módot ad az elemzőnek egy puszta szöveganyag belső összefüggéseire koncentrálni tárgyilagos értékelésre.

A külhoni magyar irodalmakról írt első tabló *A csehszlovákiai magyar irodalom*, és a Bertha Zoltánnal, tanítványával közösen írt *A hetvenes évek romániai magyar irodalma* persze nem ilyen zsánerűek. Ott mindenképpen szükség volt a teljes írói paletta elősorolására, még akkor is, ha ez a minőségi különbségeket eliminálta. A következő generációnak hagyhatta feladatul a differenciáltabb ítélezést.

A hatvanadik születésnapján harminc-egynéhány tanítvány köszöntötte az ő (korábban ki nem adott) tanulmánykötetének beszédes címét választó kötettel: *Cselekvő irodalom*, s sokan, sokfélék – köszöntöttük őt személyesen is. Ez a széles tematikai és műfaji spektrumot felölelő kötet – a szerteágazó pályákat futó, ámde alkotó módon az irodalom körül maradó tanítványok felvonultatásával – nyilvánvalóvá teszi tanári működésének eredményességét. A szép beszéd nem tért vissza üresen, még ha nem is mindjárt lehetett cselekedet belőle.

Nyár elején sokan találkoztunk a kötet szerzői közül a Farkasréti temetőben. Itt Andrást – a „kálvinista Róma” fél évezredes szellemiségének áramába csatlakozó egykori bencés diákok, Korzenszky Richárd tihanyi perjel méltóképpen búcsúztatta. A gyászmise előtt egy protestáns éneket idézett, majd a sírnál elénekeltette velünk a 90. zsoltár 1. versét. Ennek a Károli-fordítás szerinti utolsó versszaka hadd hangozzék itt fel: „És legyen az Úrnak, a mi Istenünknek jó kedve mirajtunk, és a mi kezünk munkáját tedd állandóvá nekünk, és a mi kezünknek munkáját tedd állandóvá!”

Balázs Ildikó

Tűzdelt Zülők, tűzdelt Paidagógusok...

Nem szeretem a *pedagógus* szót. Óvónőtől egyetemi tanárig széles a skálája Magyarországon. Bárki, aki hivatásszerűen gyerekekkel foglalkozik. Magam tanárnak tartom.

Am Görömbei tanár úr a szó legnemesebb értelmében pedagógus – is – volt. Bár látszólag nem törekedett rá, úgy hatott. Hogyan hat? – ezt sohasem tudhatja a tanár, amikor a katedrára lép.

Munkája hosszú távú. Készül órára, előadást tart, foglalkozást vezet, és évtizedek távlatából egy hangulat marad meg a diákban, hogy esetleg szigorú volt, következetes, vagy kellemes volt az órája, vagy gyomorszorongató volt a feleltetés, hogy sokat dolgoztak az órán, vagy csak az izzadságszag maradt meg, vagy épp a kerti varjak őszi hangulata társul az órához, a nevéhez. Bármilyen. Gondolkoznom kell.

Tanítványaim megkeresnek időről időre, beszélgetünk, és soha nem azt említik, hogy mit tanultak tőlem. Kedvesen biztatnak, hogy maradjak a pályán, hiszen úgysem vagyok jó másra, hogy tanárként hatok leginkább, hogy hasznos a munkám. „Haladjunk” – hallok többüktől, erre a szóra emlékeznek általában, hogy ezt mondtam mindig az óráimon. A hasznosság elve szerint hatok.

Egyszer a tévében hallottam egy visszaemlékezést: tanárból lett politikusról folyt a szó, hogy mi maradt meg egy diákja emlékezetében. Egyszer rászólt az egyik diákjára, aki hangosan rágta órán az almát. Egy úriember nem hersegteti az almát – szögezte le. Ennyi maradt meg amolyan tananyagon kívüli mondásként abból, amit éveken keresztül mondott. Vagy a tananyagon kívüli anyag fontosabb? Amiből nem kell vizsgázni, legfeljebb az élet mezején?

A legjobb tanárim a magyartanárok voltak. Sok emléket őrzök az általános iskolai magyartanárnömről. Mondattani ábrákat rajzoltunk sokáig, míg megtanultuk a mondatok logikai felépítését. Irodalmi versenyre nevezett be néhányunkat. Lefaragta a nyelvi kinövéseinket.

A középiskolai tanáromról már kevesebb emlékem maradt: végesincs körmölés, miközben humorizált: füstölni fog a tolluk! Az osztály kesztyűben, kabátban ült órákon télen, nem volt fűtés. Hogy mindennél többre értékelte, ha a diák nemcsak ismerte, hanem értőn elolvasta az olvasmányt. Néha szűrőpróbaszerűen rákérdezett egy-egy olvasmányrészletre – sokszor válaszoltam. Mit mondott Sütő drámájában Káin, ki az ő istene. Én vagyok az én istenem. Beírta a jelest.

Az egyetemen már nem volt idő mindent elolvasni. Pedig kellett volna. Az évfolyamon alighanem egyedül mentem világirodalomból úgy vizsgázni, hogy pont az anyag feléig jutottam az olvasmányolvasásos tanulással. A többség tartalmi összefoglalókat biflázott. Minek is?

Régi tanárok, régmúlt órák – mindnyájan elköltöztek ideátról.

Most utóbb egyik egyetemi tanárom is. Emlékezem az óráira. A hangulatot érzem ismét. A csendet. Karizmatikus egyéniség volt, kétségtelenül. A diákok figyelme feszült a teremben. A tanári precizitás hatott. Miközben lekerekített gondolatok értek el hozzánk, hallgatókhoz.

Emlékszem, egyik évfolyamtársunk egy korábbi évben már levizsgázott az előadás anyagából. Utána még egy szemeszterre beült ugyanarra az előadássorozatra. Nem jegyzetelt, hiszen jelesre vizsgázott irodalomelméletből. Öklével feltámasztott állal figyelt, mozdulatlanul. Néha hátranéztem, csodáltam ezt a rendületlen figyelmet és odaadást.

Mit adott elő? A vizsgára emlékszem, ahogy apró tréfákat mondott: Magát eltérítették? – kérdezte, amikor utolsónak értem be, ő meg már az ajtóban volt, elmenni készült. De visszafordult, és volt türelme levizsgáztatni.

Valahol távolban állt már akkor az előadóteremben, és azon túl. Egy másik világban, ahova betekintést engedett nekünk is egy-egy dupla óra erejéig, vagy azon túl, ha még időt szenteltünk a spirituális utazásra, startolva az irodalomkönyv lapjáról. Téli estébe forduló hömpölygő-súlyos debreceni délutánokon. Amikor a Nagyerdei körúton ködös pára ragasztotta az aszfalhoz a megsárgult leveleket, s a Biogal Gyógyszergyár penicillingomba-szaga az egyetemig ért. Hideg-magányosan. Vagy nyárelőn, amikor behallatszott a főépület manzárdjára is a szökőkutak mögül a zeneművészeti hallgatók trombitagyakorlata. Az ablakot nem csuktuk be, tűzött odakint a nap. Évszakok, terek, hangulatok.

Mire emlékszem? Eleven, mindig visszatérő emlékem: Weöres Sándorról adott elő. Psychét. Az apácás humoros verset. Meg azt a tréfás, pársoros diák-tanár-szülőcsúfolót.

*Pityu és Pöszi az óvodakertben mindenfélét sinálnak
ni mijen dicnók a többi óvodások körülöttük álnak
nézi a Paidagógosz néni
pfuj meekkora dizsnók
űrlapot és hegyes tollat ragad
dühtől hullámozva ír:
Tüzdelt Zülök!
Máskor csináljanak jobb jerekeket.
És felelnek a zülök:
Kedves Paidagógász Néni!
Hun házasodunk hun meg elválunk
különb féle jerekekkel kísérletezünk.*

(Weöres Sándor: Kisfiúk témáira)

Vajh volt-e általános iskolai tapasztalata Weöres Sándornak? Hányszor eszembe jutott már a katedrán: Tisztelt szülők, máskor csináljanak jobb gyereket! Vagy szülőként a másik fél ríposztja: Hun házasodunk, hun elválunk, különféle gyerekekkel kísérletezünk.

Ezt a humoros versikét sokáig nem találtam a Weöres-összesben. Mégis szó szerint

emlékeztem egyetlen felolvasása után a helyzetre és csattanóra. Végül az internetes keresőprogram juttatott a szó szerinti változathoz, amit jó húsz éve interiorizáltam ama előadás után. Hol tanárként, hol szülőként – maximálisan azonosulva a versfigurákkal, bármilyen kacagást fakasztó is. Görömbei tanár úr ilyen anyagot szemelvényezett.

A jobbfajta tanárok megkínálják a hallgatóságot ilyen anyaggal is.

Nekem ez volt az óráiból maradandó. Végteére is valamelyik Görömbei-vizsgára készülve vizualizáltam magam előadótanárként, kezemben a nagyformátumú, teleírt irodalomfüzetemmel, versrészleteket mondva, huszonévesen még oldalnyi szövegeket megtanulva, visszamondva. Egy tanár aurájában dolgozva, akkor először – nolens volens – láttam magam előadni, vizsganyagot felmondva előadótanárrá minősülni.

Furcsa visszagondolni erre, hisz ádázan tiltakoztam a tanári pálya ellen, éreztem s átéreztem azt az ókori görög bölcsességet, miszerint akit az istenek nem szeretnek, abból tanárt csinálnak. Vagy egyenesen ékezet nélküli *tanart*. Lehet ennél rosszabb? Bizonyára. Görömbei tanár úr néhány éve, rektori hivatalát letéve, furcsán, elmerengve, de elevenen ábrázolta azt az időszakot, amikor visszatérő rémálomban rektornak látta magát. Ahogy egy bölcsész felvértezetlenségével, sebezhetőségével, de tiszta érveléssel tekintélyt próbál kivívni a bölcsészkaroknak, a bölcsésztanároknak, mint egy kései Don Quijote. Maga is átérezvén e küzdelem szélmalomharc voltát, ámbár a szándék és a hozzáállás a leghűbb lovagot is megszégyenítő lehetett. Nolens...

Ahogy immár tanárként visszajártam az egyetemre, nem változott semmit, csak arcát vékony pókhálórácok szabdalták, és gyakran monologizált az emlékeiről. Arról, amit megélt, amit formált, amit létrehozott. Ami történt, amit elviselt. Az édesapjáról. A családról. A lányai is megnőhettek, mert már nem sütötte el a gólyáknak első előadásokon: Imádom a nőket... – s mire fényleni kezdett a kolleginák tekintete, be is fejezte: „Négy lányom van és egy feleségem...”

Az útjairól beszélt, hogy fiatalkorában mennyit éjszakázott, Pestre járt hetente az írószövetség üléseire, két vagy több ember életét is élte. Meglopta az éjszakát, vonaton pihent úgy, ahogy – talán így rövidült az életfonal.

Mesélte, ahogy családja körében ült, és beleolvadt a zsvajba, a családi együttlét jó-tékony hangzavarába, s ahogy lányai fecsegték, hirtelen hozzáfordult a felesége: „Ha most beszélnél, mit mondanál?”

Ezen mosolygott. Befele mosolygott. De nem mondott semmit. Sem akkor ott a feleségének, sem nekünk, akiknek mesélte.

Hiszen beszélt eleget ott, hozzánk, munkáját végezte. Precízen, ihletetten. Nem lehetett, hogy ne hasson.

Ama vizsgán, melyen engem eltérítettek, mégiscsak jól szerepeltem, viszont megbukott egy évfolyamtársnőm. Én mintegy 4-6 évvel voltam idősebb csoporttársaimnál, ő 11-gyel – akkoriban, a '80-as évek végén még nem volt feltűnő korkülönbség az évfolyamtársak között. Mi ketten lógtunk ki a sorból. Egy pappleány meg én, egy kisgyerekes erdélyi. Össze is tévesztett bennünket Lenke néni, a könyvtár őre. Maguk-

ból kettő van? – álmélkodott nevetve, amikor egyszer együtt jelentünk meg ezzel az évfolyamtársnővel az egyetemi olvasóteremben. Valahogy kilógtunk az egyszorból. Mivel a '80-as években minimálisan megengedett korkülönbséggel egyenértékűzték a diákok, és egyenértékűzték egyetemre, halasztás alig volt, aki bukott, egy, legfeljebb két évet veszített, aztán folytatta tanulmányait, vagy távozott az egyetemről. Bukott, nem görgetett, ahogy most mondják. Nem adatott meg nekünk – ó, kinek is jutott volna eszébe! –, hogy rávénüljünk szülőkre, tanárookra, s évekre életformává tegyék a diákleletet. Igyekeztünk bekerülni, és mielőbb kikerülni az oktatási intézményekből.

Megbukott a Görömbei-kollokviumon az évfolyamtársnőm, és sírva jött le velem szemben a még Kossuth nevét viselő egyetem főépületének lépcsőjén. A magyar tanészék a harmadikon. Elsírta, hogy alkalmatlannak érzi magát, igaza volt az apjának, aki mindig lebeszélte a továbbtanulásról, de ő mégis makacs lévén, a rendszerváltással együtt felvételizett, szégyellte is már a felvételin, hogy az egyik felügyelő tanár osztálytársa volt tíz éve... És most ez a vizsga megerősítette alkalmatlanságérzésében.

Sokáig beszéltem a lelkére. Ez csak egy vizsga. Egy kollokvium, kisebb próbatétel. Még az elején vagyunk. Nem kell levonni belőle messzemenő következtetést. Ha akarja, végigveszem vele a sok idegen szót – persze, Görömbeiket sokszor szótárázni kellett az *Idegen szavak szótárával*. Tendál – emlékszem, erre a kifejezésre, amit a kollokviumon többször használtam, hogy kompetensnek tűnjek. Végigszótárázom veled Görömbeiket – vizsgáltam. Azt mondta, nem kell, azt meg tudja egyedül is csinálni, ha csak ezen múlik, akkor mégis megpróbálja ismét, ad még egy esélyt magának. Visszament uvézni, s jelest kapott.

Mégiscsak elfogulatlan lehetett az a tanár, ha abszolút érték nincs is, megpróbált objektíven értékelni. A pártatlanság mögött ott bújt meg az emberséges ember. Erről nem beszélt sem ő, sem mi.

Egy hangulat, ahogy a folyosón megy, füzeteket, könyveket visz egyik ajtótól a másikig. Előadást tart, a könyvtárba megy. Aztán a doktori iskolát mentorálja. Aztán rektor lesz. Majd leköszön, és csak a tanításnak meg a kutatásnak él. Meg a családnak.

1988-tól 2009-ig volt vele kapcsolatomban, hol lazán, hol szorosabban. Először elsőéves egyetemi hallgatóként, végül doktoranduszként. Először kollokváltató tanárom volt, majd a doktori bizottság elnöke, amikor a fokozatot szereztem. 21 év. Meglepő, ahogy változtunk mi is együtt, bár mindenki a maga módján másképp, Görömbei tanár úr csak 20 évvel volt idősebb nálam, bizony még adathatott volna neki jó pár év, hiszen nemrég ment nyugdíjba.

Mégis úgy tűnik, amit hátrahagyott, tanári, kutatói hagyatékát, az teljes életmű. Befejtette azt a maga csendes, precíz munkatempójában. Aligha kell kutakodni az után, amit nem írt meg, nem mondott el. Hisz mindenkinek hagyott hagyatékul néhány idézetet, kérdést, mondást, megállapítást, visszaemlékező kis életpizódót – amikből felépíti az emlékezet meghitt alakját.

Ha majd az idő felkér, és emlékeznünk kell.

Oláh András

eltévesztett pillanat

in memoriam Görömbei András

árnyékba dől a nap
a villanydrótokon egyensúlyzavarban
hintáznak a madarak
s a szélben hajbókoló akaratgyenge fák közt
idegen hangok töltik be a teret

az időt pórázra fogni lehetetlen: ez a nyár is
belenyúlik a rozsdaszínű őszbe
s az el sem varrt szegélyek gyorsan kibomlanak

iskolád végérvényesen bezárt
pedig azt hittük örökre nyitva áll
de egyetlen látogatód sincs már

rég volt amikor jöttél Nagy Gázsival Csoórral
– folyton visszajátszom azt a filmet –
bennünk a szomjúság álmodott
de semmi sem maradt igaz

fázunk ebben a nyárban
amely félve teríti asztalunkra szavaidat
összekucorodva didergünk
magunkra hagyva
– csak a fény siklik tovább

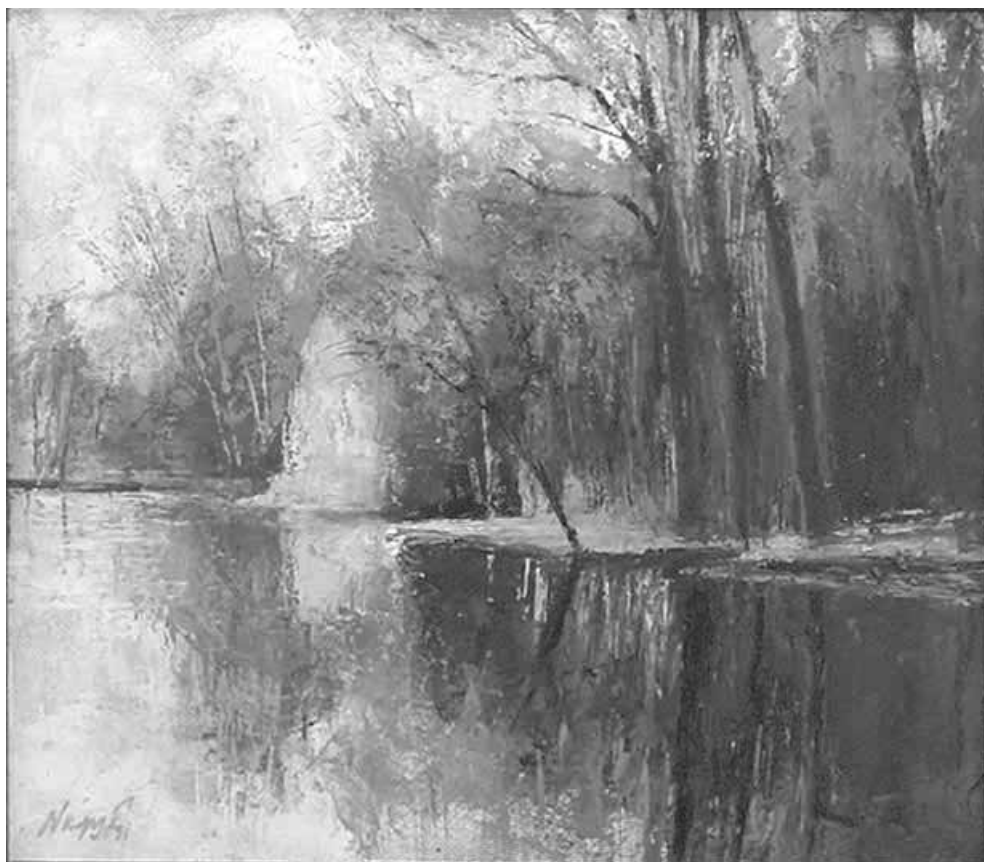
nem változik már semmi
csak elhalványodunk

nézz vissza a könyörtelen mulandóra
mint szélednek szét a levetett emlékek

élünk két világ között
a zsidóbarátok örök szent áhítatával
– ránk férne már egy kis béke

s hogy elkerüljük az emlékezet árulását
konokul a dolgok lényegét keresve
a sorok végén összeérünk mint fák az éggel

te pedig magad inkább halottnak tettetted
hogy magunkra hagyj dolgunk végezetlenül –

Felsőtárkányi tó

Lakner Lajos

„Szakad az ember veséje,
de az úrt álma belengi,
muszáj dicsőnek lenni,
nincs kegyelem.”
(Nagy László)

Személyiség és értéktudat

Görömbei Andrásra emlékezve

Emlékezni nem lehet akarattal. Vagy maguktól szakadnak föl múltunkból az emlékképek, vagy sehogyan. Görömbei Andrásra gondolva sokféle emlékkép villant föl bennem. Egy-egy pillanatra megállítottam e képek áramlását, hogy fölmérjem, képesek-e arra, hogy a mindennapi életfolyamból kiemelkedjenek, vagyis jellé váljanak, kimondjanak valamit, ami látszólag rajtuk kívül van. Ahogyan peregtek a képek, abban reménykedtem, hogy egyszer csak megáll a körforgás, és az egyik emlékkép hirtelen olyan lesz, mint egy levilágított fotópapír, melyen az előhívó hatására a semmiből előbukkan az értelmezhető, jelentéses kép. A kezdetben homályos és kontúrtales formák lassan kiélesednek.

De különös dolog történt. Nem a forgás állt meg, hanem az emlékképek rakódtak szép lassan egymásra. Hát persze, mondtam magamnak, akármelyik emlékképet választhattam volna, mert mindegyiken ugyanaz a Görömbei András tekint vissza rám. Ma talán különösnek tűnik a személyiségnek ez az állandósága. Már hallgatóként olyannak ismertem meg őt, amilyenek az utolsó években is láthatam. Szinte ugyanaz a tekintet, szinte ugyanaz az érzület, s szinte ugyanaz az elhivatottság. Bár az idő és a betegség láthatóan sokat romboltak rajta, személyisége magát azonban megőrizte. Mégsem az idő volt hát az úr! Ez csak a látszat. Abban a világban, amely számára megadatott, s ahogyan megélte, a romlással és a pusztulással szemben az egyetlen ideális és egyben reális lehetőségnek a személyiség integritásának a megőrzése tűnt. E téren is tanulhatott Barta Jánostól, akinek a szemléletében kitüntetett helyen állt a személyiség, s aki Görömbei András számára „erkölcsi és szaktudományi példakép volt egyszerre”. Többször hallottam tőle azt a történetet, amely arra bizonyos, hogy a személyiség integritásának és autonómiájának megőrzése akkor is lehetséges, amikor nem is gondolnánk. Történt, hogy a hálózat kísérletet tett arra, hogy beszervezze Görömbei Andrást. A terv kitalálói persze tisztában lehettek vele, hogy esetében ez lehetetlen, mégis megpróbálták. Barta, miután meghallotta tanítványától a történeteket, felháborodva és ordítva rohant ki a szobájából, milyen világ az, ahol az egyik legérzékenyebb

és legtehetségesebb tanítványával ilyen megtörténhet. Mindez egyszerre jellemző Barta Jánosra és Görömbei Andrásra. Nekem úgy tűnt, soha nem félt. Minden bizonnyal ez az eset is megerősíthette Görömbei Andrást abban a meggyőződésében, hogy a nyilvánosság a legfontosabb eszköz a hatalommal szemben.

Úgy látom őt magam előtt, mint aki folyamatosan perben áll a '89 előtti világgal. Minden cselekedete, így irodalomtörténeti munkái is, tanúságtevőnek mutatják. Olyan személynek, aki számára fontos, hogy folyamatosan tanúságot tegyen, s kész arra is, hogy szenvedjen az által megvallott ügyért. Hányszor láttam kialvatlanul, gyűrötten, mert még az éjszaka fontos volt harcba szállni valakiért, valamiért.

Hogy miért perelt és küzdött? Mindenki tudhatta. Görömbei András elkötelezettje volt az irodalom egy szeletének. Vallotta és tanúságot tett amellett, hogy az irodalmat „a nemzeti önismeret és történelemalakítás felelőssége gazdagította”. Épp ezért azok az alkotók érdekelték, akik számára az irodalom a nemzeti közösség felemelkedését elősegítő eszköz volt. Első hallásra az őt nem ismerők számára talán ijesztőnek is tűnhet ez, amikor annak lehetünk tanúi, hogy az ideológia folyamatosan uralma alá akarja hajtani a személyiséget, és intézményesíteni akarja a személyes meggyőződéseket. Görömbei András írásaiban azonban nem ideológiai panelekre ismerhetünk, hanem személyes meggyőződésére és hitvallására.

Voltak persze, akik számára akkor is furcsa lehetett, hogy írásaiban a megszólalásnak mindig személyes tétje is volt. Főleg abban az időben tűnhetett annak, amikor a magyar irodalomtudományt is elérte az elmélet mindenek felettségének a hite. Egyre gyakrabban lehetett hallani, hogy elmélet nélkül nincs mit belátni. Görömbei Andrásra azonban ezek a vélekedések nem hatottak. Úgy tartotta, hogy ha az *Ivan Iljics halálának* olvasása hozzájárulhat ahhoz, hogy jobb ápoló legyen valakiből, ha a művészet érzékennyé tehet a valóságra, s ha a szerelmes vallomásként verseket küldhet, akkor miért nem lehetne szerepe az irodalomnak a nemzeti közösség életében és formálódásában. Ismerte a kurrens és nagy hatású elméleti munkákat, de önmagukban nem érdekelték, inkább az, hogyan lehet a mű és a befogadó találkozását elősegíteni úgy, hogy megerősödjön az olvasó közösségi felelősségvállalása. Ugyanakkor képes volt arra, hogy elfogadja, vannak, akik másképp gondolkodnak az irodalomról. *A magyar irodalom története* kapcsán fogalmazta meg újra, hogy „értéktudat és annak vállalása nélkül (...) nem lehet irodalomtörténetet írni”. S egyben tette szavá, hogy e vállalkozásból hiányoznak írók és művek. Tiszta beszéd. Nem lehet vele nem egyetérteni, mert mindenkinek vannak előfeltevései és elfogultságai. E mondattal azt üzenté, nem hamis objektivitásra, hanem a személyes motívumok bemutatására van szükség, mert ekkor mindenki számára világos lehet, milyen pozícióból beszél a szerző. S méltányosságra, más álláspontok iránti nyitottságra. Görömbei András soha nem

irodalomban gondolkodott, hanem kultúrában. Hitte, a nemzeti kultúra szövetébe ágyazott irodalom fontos kutatási téma. S a belátás, hogy az értéktudat mindig személyes, alkalmassá tette az övétől eltérő irodalomértékek és költői világok elfogadására. S a hallgatóit is erre tanította. Egyik szemináriumon Nemes Nagy Ágnes művei kerültek sorra. Vélemények, érvelések és elemzések hangzottak el. Akik nem ismerték költészetét, most alaposan tanulmányozhatták, akik nem szerették, felfedezhették versei különleges világát. Az óra végén Görömbei András még annyit mondott, hogy személy szerint nem *a* kedves költője, de a költő munkáinak értéke és irodalomtörténeti jelentősége vitathatatlan. Akkor kicsit rácsodálkoztam e mondatára, de jelentőségét még nem igazán fogtam föl. Ma már azonban tudom, ennél tisztább beszéddel és az elfogultság ilyen egyértelmű legyőzésével alig-alig találkozni.

Elhagyott kőbánya

Lajtos Nóra

Kései lamento

Görömbei András tanár úr emlékére

Írok majd egyszer szebbet is, jobbat is...
túl fájó még a lélekharang kolompja---
az ősz tincseibe bele-belekap a múlt,
és avar-boglyákat épít körénk az emlékezet...

Írok majd egyszer jobbat is, szebbet is...
ha majd a Vöröskő utcai kis szobája
ablakában újra virágba borul a hegyoldal,
és újradzsungelesedik a kedves budaörsi
kert, ahová azóta is – titkon - vissza-visszajár
mint hűséges kertész: a *balladát táncoló*
öröklét virágaihoz.

Írok majd egyszer arról is, miként szemlélte
az utolsó pillanatig az ablakból a világot,
mert el lehetett onnan látni – de ez csak az
ő titka – a polgári tyúkól-meleg szülői házig,
el a kedves költő zsiros városáig:
a gólyafélszékű, cserépkályhás *otthonig*,
el Brüsszeltől Csíkszeredáig,
el a Tejút-sűrű szép szavú *Irodalomig!*

Írok majd egyszer még erről is: amikor
harminchatfokos lázban égtünk mindannyian
abban a farkasréti kánikulában---
fullasztó volt a csönd és a magunkra hagyatottság,
a lélekindító Hiány mázsás érzése---

És végül írok majd egyszer arról is,
hogyan tanultam tőle becsületet és alázatot,
munkafegyelmet és szűkszavú mindentmondást...
de most még nem tudok gondolni másra,
csak a Mindenszentek imába hajló fohászára
és arra a soha nem felejthető napbarnított kézfogásra...

Köszönet és hála immáron örökké Érte,
hogy ismerhettem, tisztelhettem s tanulhattam Tőle!
Búcsúzom, Tanár Úr, de őrzi majd kedves lényét híven
felebaráti s örökmécsű tanítványi emlékezetem:
„Do-ona no-obis paa-cem, pacem!”

Rókus kápolna

Vitéz Ferenc

Tudta, hogy a mélység: magasság

Az éves szombathelyi mundérpróba után egy olyan középiskolából érkeztem a debreceni egyetem falai közé, ahol még 1983-ban is elvtársnak/elvtársnőnek kellett szólítanunk tanárainkat. Nem kevés lelkiemelő kellett mindehhez, noha edződtem már az általános iskolában, ahol osztályfőnököm (egyben falusi párttitkár) többször megalázott azért, mert konfirmáltam. Gyakran csak a gimnáziumi magyartanárnőm tartotta bennem a lelket, aki arra bátorított, noha nem árt ismerni a tankönyv ajánlásait: lehet, sőt legyen saját értelmezésem egy versről. Ezzel együtt is valóságos felüdülés volt az első cívisvárosi szemeszterben – mert hogyan kezdődhetne másként a találkozás a hirtelen kiszélesedett szellemi horizont három évtized múltán is leírhatatlanul szédítő mámorával (?) – Görömbei András *Bevezetés az irodalomelméletbe* címre keresztelt óráit hallgatni, ahol persze az irodalomelmélet álcájában megsimogatott bennünket a tudós szeretet, avagy: a mélyről merítés alázatával fölvertezt tudás szeretete. (Jóval később Erich Frommnál találkoztam azzal a gondolattal, hogy a több tudás mindig a mélyebb tudást jelenti, ez a mélység visz bennünket mindig magasabbra, s elkerülhetetlen volt, hogy föl-villanjon előttem Görömbei András szellemi sziluetdje).

A harmadévet kezdve, dönthettem arról, fölveszem-e afféle harmadik szaknak a XX. századi irodalom speciális képzést, leginkább Görömbei András óráinak emléke csábított erre – nem lévén vele óránk a köztes félévekben. Tamás Attila Illyés Gyula- és József Attila-szemináriumokat tartott, Bertha Erzsébet világirodalmat és modern irodalomtudományt tanított, Fülöp László a 20. századi magyar regény fősodorban nem tárgyalt rejtelseibe vezetett be, s Görömbei András kurzusai az utolsó órákig élményszámba mentek: *20. századi magyar esszé*, *Nagy László költészete*, két szemeszteren át, *Határainkon túli magyar irodalom*. – Hol hallhattam volna másutt Németh László *A minőség forradalmáról*, Szekfű Gyula szabadságfogalmáról vagy Fülep Lajos, Karácsony Sándor, Tamási Áron népi (nemzeti) gondolatairól; Veres Péter létmegértő és rendteremtő világról, Erdei Ferenc vagy Csoóri Sándor esszéiről?! S túlra tekintve, Tözsér Árpádról és Cselényi Lászlóról, Duba Gyuláról és Dobos Lászlóról, Végel Lászlóról és Gion Nándorról, Székely Jánosról és Kányádi Sándorról, Páskándi Gézaról és Farkas Árpádról, Szabó Gyuláról, az elementáris erővel új élményt adó Szilágyi Istvánról, de még Sütő Andrásról is?! Eme kurzusok bátorságot is adtak a tiszteletlen és megértésen keresztül, némileg ellenpontozva a francia szakon tanult, kétségtelenül nagylélegzetű és szellemi nagyvonalúsággal vértezett, ámbár civilizált finomkodást. Azt sajnálom csupán, hogy a kiválasztottság-tudatban (mert évfolyamonként talán tízen sem

hallgattuk ezeket az órákat) nem fordítottam még több energiát arra, hogy jól éljek a számomra elérhető összes tudással (és szeretettel) a nyolcvanas évek második felében másutt még elérhetetlen forrásokban elmerülve. Látszólag mindenki ugyanazt tanulta, mégis mindenki mást: mert elsősorban Görömbei tanár úrtól nemcsak ismeretanyagot, hanem világszemléletet is kaphattunk, akár észrevétlenül – az éppen formálódó világképet ugyanis sokkal erősebben formálja egy határozott etikai alapú értékrend, mint a sok-sok betű.

Világképem (benne ízlésem, értékszempontjaim, elkötelezettségeim) alakulására tehát jelentős hatással volt Görömbei András (ám tagadhatatlan Tamás Attila és Fülöp László, az akkor ifjú Debreczeni Attila s a már akkor is tapasztalt Tegyei Imre, Nyirkos István és Hoffmann István, Keresztes László, a franciások közt Gorilovics Tivadar és Szabó Anna, Kiss Sándor, évfolyam- és szaktársaim sorában Bényei Tamás és Csontos János hatása is). A Görömbei-útmutatás talán semmivel sem volt erősebb, mint a speciális kurzusok többi hallgatójánál, ráadásul én nem lettem munkatársa, inkább ő segített engem később is. Eddig ugyanazokat mondhattam el, mint annyian még, ám hadd emeljek ki egy-két apró mozzanatot az „egyedi” élmények sorából.

Az egyik óra végén beszélgetésben maradván (négyen-öten lehettünk még ott), hirtelen az órára pillantott, és meginvitált a Régi Vigadóba – ott várja Ratkó Jóska, igyunk meg együtt egy pohár bort. Én addig igazi költővel nem boroztam, ráadásul a Ratkó-verseket hamar megszerettem, ha jól emlékszem, az előző évben (ami 1986 lehetett) vettem meg Görömbei András *Ki viszi át...?* tanulmánykötetét, benne a tíz évvel korábban írt *Mélyből jött költészet* című, Ratkóról szóló tanulmányával, ugyanekkor szereztem be a *Félkenyér csillag* című válogatott Ratkó-versek kötetét. A Békás-tó felé haladva még rögtönzött kiselőadást, ám kerek portrét kaptunk a költőbarátról (lencséként nőtt föl, s nem volt igazán büszke nagynénjére, a „ratkó-gyerekek” névadójára). „A hetykeség számára az erkölcsi önvédelem egyik formája” – mondta, – „kristálytisztán szenved, ezért a haláltól soha nem fél”. Meg kell vallani, az egy pohár borból üveg lett, s akik még kitartottunk, Görömbei András rávezető moderálásával hallhattuk a *Segítsd a királyt* sugalmazott megírásának epizódjait, az Antigoné-újrafordítás tervét vagy azt, hogy mit gondol Ratkó Jóska a versmegzenésítésekről (főleg a sajtójáról). A költő meghívott magához bennünket – a meghívással csak később éltünk: négyen kopogtattunk be a tócskerti lakásba, borral, virslivel, Görömbei András ajánlásával, hónunk alatt egy négyeskönyv kéziratával. Rövid idő elteltével megvolt a nagyjából pozitív vélemény – az akkori négyünk közül ma ketten vagyunk benne nyakig az irodalomban (akkor arra biztatott, hogy ismerjük meg a majdani ellenségeinket, ezért nyomban elvitt bennünket az irodalmi napokra).

(...)

Legnagyobb megtiszteltetésnek nemcsak azt éreztem, hogy Görömbei András mindig őszinte szeretettel fogadta egy-egy épp megjelent munkám dedikációját, hanem azt, hogy elvállalta az újságíró Móricz Zsigmondról szóló, 2006-ban írt monográfiám lektorálását. Itt is azt éreztem, hogy egyszerre tapintatos, de szigorú, szeretve útbaigazító, ha kell, módszeres és tradíciótisztelő, de az új megközelítéseket is maradéktalanul támogató, tudós és ember. Úgy segített, hogy a kritikából is szinte azonnal elismerő építőkövet lehetett faragni. A megelőző évtizedekben „a magyar irodalomszemléletben erősen leértékelődött az irodalom egyéni és közösségi sorsot, életet formáló hatásának elismerése – fogalmazott. – Ezzel párhuzamosan Móricz életműve sem kapott értékéhez méltó figyelmet. Amikor pedig a kilencvenes évek elejétől megkezdődött az újraértékelése, akkor az elsősorban a modern irodalomelméleti iskolák szempontjaival mutatott rá Móricz értékeire. Azt tanúsította, hogy műveinek megalkotottsága sokkal összetettebb, mint azt korábban – dikciójának természetessége következtében – gondolták. Művészetének gazdag életismerete és szociális érzékenysége azonban az új elemzésekben háttérben maradt. Kevés figyelmet kapott gazdag publicisztikája, riporter, szerkesztői és kritikai tevékenysége.” A munkámat ezért is gondolta hiánypótlónak, kiemelve más értékek mellett a „tárgyhoz illő irodalmi érzékenységet”. Az olvasmányt érdekesítőnek tartotta, szemléletét kiegyensúlyozottnak, a stíluson, hangvételén megérezte, hogy Móricz publicisztikai, riporter, szerkesztői és kritikai munkáit az életmű szerves, értékes fejezetének tartom. Görömbei András megerősített annak az elképzelésnek a helyességében, hogy a riporter, publicisztikai munkásság elemzésébe bevonjam az írókat azokat a szépirodalmi műveit, amelyek műfajilag szorosan kötődnek a riporthoz. A Nyugat-fejezet után ezért elemzem *A boldog ember* című 'riportregény'-t, rámutatva, hogy milyen fontos szerepe volt ennek a műnek a falukutató irodalom életre hívásában. *A Pillangó mint 'debreceni idill'* című fejezetet azért is tartotta fontosnak, „mert az utóbbi évek új Móricz-értelmezései nem foglalkoztak kellő figyelemmel ezzel a kis remekművel”.

(...)

A könyvvilágon innen mondhatjuk: akár egy elsősorban főiskolai jegyzetnek készült monográfia lektorálása is rutinfeladat (mindeközben azzal a gyakorlattal is találkozunk, hogy a rutin mögött nem munka, hanem udvariasság áll). Ha viszont előtte nem tudtam volna, Görömbei András arra megtanított, hogy mindent vegyünk komolyan, amit egyszer elvállaltunk, s immár felelősek vagyunk azért, hogy jobbá váljék a munka, amelybe kényszerűségből vagy kérésre „közbeszóltunk”. Ehhez előtte nekünk kell jobbá válnunk, s ebben segíthet az irodalom. Az irodalom pedig mindenkinek segít. „Az irodalomból a szellem, az erkölcs, az érzés, a fantázia fénye sugárzik még azokra is, akik nem olvasnak.” Aforizmaigazságú

Görömbei András kulcsmondatainak egyike – a *Nemzeti önismeret* címmel kiadott, „elnöki” kulcsszavait tartalmazó kötetből –, olyan, az identitást meghatározó kérdést járva körbe, hogy miként nyilatkozik meg a nemzeti tudat és önismeret a nemzeti kultúra egészében. Arra is választ keresett, hogyan kap mértéket az ember létezésének tágasságához az irodalom segítségével; hogyan válik megismerhetővé általa a világnak minden olyan mozzanata, mely más eszközökkel föltárhatatlan; milyen nemzeti cselekvéseket inspirál történelmi pillanatokban; s hogyan teremti meg a maga struktúrájával az integrációban is elvileg igazodási keretként szolgáló sokszínűség eléréséhez a dialogikusságot. De az irodalom élte az anyanyelvet is, mely „az otthonvilág legfontosabb szervezőeleme” – így (Heidegger metaforáját követve) „a magyar nyelv a magyar lét háza”; „a nemzeti kultúrának az *anyanyelv* a közösséget meghatározó legfontosabb tényezője”; „az anyanyelv megőrzi a nemzeti közösség tapasztalatait, biztosítja folytonosságát”. Ha csak az itt sorban idézett kulcsszavakat szeretnénk sajátunknak tudni – nos, akkor is igen sok a tanulnivalónk! De a Tanár Úr példája megerősít. Például azzal az üzenettel, azzal a megfigyeléssel, amelyet Cs. Szabó Lászlóra is érvényesnek tartott, miszerint a nagy életműveknek „istentávtatuk” van – és hozzá hasonlóan, Sütő Andrásnál is fontosnak tartotta a „messzire világító mondatokkal, példázatokkal” teremtett távtat. A bizalom és a szeretet mögött azonban szükségszerűen nyílik meg a nyugtalanító kérdés: a Nyugat és a magyarságnemzet közt vajon milyen „távtat” látszik; a „civilizált”(?) Nyugat vajon nyitott-e a nemzetek mély rétegei (vagy egyáltalán: a nemzetek) felé? Amikor recenziálni vettem kezembe az MTA Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottsága kiadásában megjelent könyvet az elnöki kulcsszavakról, ez a mondat kíváncsított az írás végére: Talán nem ártana Brüsszel és Strassbourg fölé kiírni a Sütő András *Anyám könnyű álmot ígér* című (1970-es) művének Görömbei által kiemelt üzenetét: „Legyetek erkölcsösek, merjetek egymás szemébe nézni!”

Bódis Zoltán

Emlékező szavak

Görömbei Andrásról keresgélem a szavakat. Az emlékeket, az együtt eltöltött időt nem törli el a halál, de széttöri a mondatokat, elbizonytalanítja az elmondható történetet. Csak töredék, csak szilánkok. Több nem mondható.

A professzor urat 1989-ben, elsőéves egyetemistaként szinte meg sem mertem szólítani, mert számomra akkor ő maga volt a megtestesült irodalomtörténet, s mindaz, amit 19 éves fejjel az irodalomról szóló beszéd kapcsán fontosnak éreztem, minden előadásában ott volt: pontos mondatok, világos rend, hit abban, hogy minden megszólalásnak értéke és érvényessége lehet. Amiről gimnáziumi tanárainnal csak magánbeszélgetésekben eshetett még szó – Erdély, Nagy Imre, rendőrségi kihallgatások, többpártrendszer, szabad választások –, az Görömbei András személyében jelen volt közöttünk. Mindemellett kiváló órákat tartott, amit nem csak azok hallgattak, akik számára kötelező penzumként írta elő a tanrend. A szó és a tett egysége.

A rendszerváltás után sokszor panaszkolt, hogy a régi barátok, egykori lelki-szellemi szövetségeseik milyen messze kerültek egymástól, s mennyire hiányzik a korábban megtapasztalt közösség. A politika, az aktuális ügyek-bajok oda húztak határvonalakat, ahová senki nem képzelte. Nem örült neki. Az ő víziója nem ez volt a szellemi életről. Nagyon fájlalta, amikor szóba került, hogy már senki nem ír levelet, mindenki csak telefonál. Tréfásan azt mondta, hogy a pincében őrzött levelekben ott van az elmúlt évtizedek magyar irodalmi élete, s az új idők, úgy tűnik, ezt a lehetőséget is véglegesen eltörlik.

Amikor Nagy László naplójának kiadásakor segédkeztünk a keze alatt, az általa legépebb szöveget kellett az eredeti kézirattal összevetni. Úgy lelkesedett egy-egy nehezen kibetűzhető szó megfejtése kapcsán, mintha valami ősi szent irat megfejtői lettünk volna, holott majdhogynem betéve tudta a szöveg minden ízét, pontosan emlékezett minden szereplőre, eseményre.

Aztán PhD-s hallgatója lettem, s végtelen türelemmel fogadta minden kísérletezésem, formabontó dolgozataimat. Soha nem voltam olyan szabad olvasó, mint az ő vezetése alatt. Mindent meghallgatott, még ha irodalmi szemléletével szöges ellentétben is állt a dolog, amivel „zaklattam”, s csak biztatott, hogy haladjak tovább az utamon. Nem volt kötelező olvasmánylista, csak annyit kérdezett egy-egy beszélgetés mellékszálaként, hogy olvastam-e már ezt és ezt. Mi a véleményem egy-egy frissen megjelent műről. És nem volt kérdéses, mert olvasni kellett, s ismerni minél több dolgot. Mindig volt egy ajándék könyv, amit az ember kezébe nyomott, s bebocsátást nyerhettem a „szentélybe”, könyvtárszobájába, ahol a

könyvek mellé mindig akadt egy pohár bor is, s a rönk-székeken kóstolgattuk a szavakat, vagy épp a verssorok között a zsiros kenyérből falatoztunk, amiről mindig megjegyezte, hogy mennyivel jobb ez, mint a rektori ebédek, ahol a protokoll még az ember étvágyát is elveszi...

Egy őszi délután épp a tanszéki irodájában beszélgettünk készülő PhD-dolgozatomról. Ő egyszer csak felállt a székről, az ablakhoz ment, s kinézett. „A legkisebb lányom most megy haza az iskolából, mindig megnézem, ha itt vagyok.” S talán ez az a mondat, amely minden más mellett a legjobban jellemezte őt. A figyelmes szeretet mondata ez, nem tolakodó, szabadságot ad, de mégis rábízhatjuk magunkat, mert ha kell, ott van, és segít. Úgy, hogy az a jó érzésünk támad, hogy mi magunk jutottunk oda, ahol vagyunk. Mégis szemével mindvégig kísér minket és vigyáz, ne tévesszünk utat.

Egy égi ablakból figyel minket tovább.

Vitorlások a tározón

Sebestény-Jáger Orsolya

Égi vándor

Talpad majd súrolja a fák csúcsait,
alattad álmodik a jól ismert világ.
Még begombolnád lelked a múltat,
öleljen szorosán, mint testté lett kabát.

Majd így lépkedsz súlytalan, egyre feljebb.
Amott egy kopottas templomtorony.
Álmos baglyok néznek rád öntudatlan,
túl tekintve Veled a földi titkokon.

Az út még hosszú lesz, ne félj,
mint testetlen vándor haladsz tovább,
és úgy úsznak alattad megélt napjaid,
akár a fényben elomló füstkarikák.

Nikodémus

(János 3,1–21)

Szelet hoz az est, bíborszín ég alatt,
valaki lopózik a kertek alján,
köpenye ráncából ezer sóhaj arca,
alakja zord erőd önnön magányán.

Máskor lomha lépte, most mind sietősebb,
sejti-e tán mennyire várják?
de nem sejtheti még, hogy lépteit
e perctől örök időkre imába foglalják.

Lélek születik, ó titkoknak titka,
mint szél útja - úgy marad örök talány.
De leborulunk mind, ha megértjük végül:
Kereszt alakú volt szívünkben e hiány.

A gyermek arca

Míg alusztok, hosszan elnézem álmotok
– hol vannak a rég volt gyermeki álmok –
most kisimulnak a ráncok szám szögletén,
s fényben úsznak szemem alatt az árkok.

Oly szépek és selymesek vagytok, mint azok
a lány függönyök, ódon kastély ablakokon,
mit félrelibbentek, hogy túl a mulandó időn
tűnődjem el tündöklő titkotokon.

Álmotok ködfalán bepillantó szemem
láthatja Bennetek a múltnak igazát,
és látja talán - ha láthatja földi szem -
jövőből felsejlő arcotok körvonalát:

ott él Bennetek időtlen gyermek arcotok,
mint időtlenek csak csillagok lehetnek,
s gyermeket, kiket az anyák
mindenen túl, mindvégig szerettek.

Csendes imádság

Taníts szólni, ha úttalan utakon
fáradt csöndjeim morzsolgatom.

Tanítsd látni ki a parton áll,
mintha gyertyát gyújtanal.

Tanítsd meg: e hófehér lapon
leírt szavad: igazság, hatalom,

s mielőtt eljössz majd megint
tanítsd megbánni vétkeink.

Tamás Tímea

Ikermondák

A forrás tündére

Messze, nagyon messze, egészen közel napkelethez, a Varsági-hegyek aljában, az elhagyott özetető mellett van egy forrás. Mindenki tudja, hogy ott van. Arról híres, hogy vize a legtisztább, legfinomabb, legszintelenebb minden forrásé közül. Aki valaha ivott belőle, egyszerre ízlette meg a harmat tisztaságát, a fenyvesek hús zöldjét és a szerelem soha el nem múló szomjúságát. Mert a szomjúságnak is íze van, akár a szerelemnek. Aki ivott belőle, mindig visszavágyott oda, mert csak ott nyert olyan enyhülést, ami elhozta számára az újrakezdés nyugalját.

A forrásról mindenki tudott. Messze földről zarándokoltak oda emberek, hogy megízlelhessék a vizét, és meggyógyuljon a szívük. De nem volt ez mindig így.

A kis forrást régen nem ismerte senki. Hiába volt tiszta és gyógyító a vize, hiába szeretett volna adni mindenkinek belőle, senki nem nézett rá, nem látta, nem kereste. Lám, a nagy tavakat, tengereket mindenki ismeri – kesergett a kis forrás a partját körbevevő keserűlapu-leveleknek. Mondája van már a Marosnak és az Oltnak, valamennyi nagy folyónak, a Szent Anna-tónak, de még a Gyilkos-tónak is. Csak én fogok itt ismeretlenül elapadni, anélkül, hogy valaki megkóstolná csodatevő vizemet. Miért van az, hogy egyetlen monda sincs a forrásokról? – kérdezte szomorúan. Pedig nélkülünk elapadnának a folyók, kiszáradnának a tavak, és soha nem gyógyulnának meg a szerelmes szívek. A keserűlapuk bólogattak, és igazkönyveket sírtak volna, ha lettek volna könnyeik. De könnyei is csak a forrásnak voltak. Tiszta, édes könnyek.

Egy holdvilágos éjszakán aztán a keserűlapuk elhatározták, hogy tesznek valamit. Suttogni kezdtek a füvekkel és kérték őket, adják tovább a kis forrás panaszát, hátha segít valaki rajta. És a füvek tovább suttogták a fáknak, a fák a szélnek, a szél a kerti virágoknak és gyümölcsfáknak, a gyümölcsfák illata pedig felrepítette a forrás szomorúságát a felhők közé, ahol hófehér felhőpalotájában a felhőtündér lakott. Hosszú aranyhaja, hófehér ruhája és búbanatos szíve volt a felhőtündérnek, mert bár mindent látott és halott, ami az égen és földön történik, és meg tudta gyógyítani a világ összes fáját és virágját a varázsesőjével, és a földkerekség, de még a mesevilág összes tündérfia is versengett a kezéért, ő maga nem volt boldog. Állandó szomjúság gyötörte, és bár képes volt a világ összes felhőjéből vizet fakasztani, az a víz nem oltotta a szomját. Átok ült rajta.

Egyszer valamikor régen, amikor az emberek még ismerték a szelek járását és a csillagok útját, a szépséges felhőtündér beleszeretett a napnyugati királyfiba. A

napnyugati királyfi, akinek hollófekeete haja és dióbarna szeme volt, csak álmaiban látta a felhőtündér hófehér orcáját, nagy kék szemét és hosszú aranyhaját, de olyan sóvárgás fogta el, hogy elhagyta menyasszonyát, a napkeleti királylányt, és útra kelt, hogy megtalálja álmai asszonyát. A napkeleti királylány menyasszonyi fátylát tépdesve azt kívánta, hogy örök szomjúság gyötörje azt, aki ezt cselekedte vele. Sivatagban éljen és örökké éljen.

Attól a naptól fogva az aranyhajú felhőtündérnek semmi nem oltotta a szomját és a szíve fájdalmát. Szomjazott és vágyakozott a napnyugati királyfi után, mert nem tudott belopózni többet a királyfi álmaiba. Naphosszat csak ült gyönyörű felhőpalotájában, fésülte aranyhaját, és hullatta a könnyeit, egészen addig a napig, amikor a gyümölcsfák illatából kiolvasta a kis forrás üzenetét. Azon a napon útra kelt. Messzire vitte az útja. Hulló könnyei táplálták a folyók és a tengerek vizét. Követte a gyümölcsfák illatát, a kerti virágok susogását, a délkeleti szél surrogását, a fák és bokrok halk éji moraját, míg végül elérkezett az útilapukhoz, akik őrt álltak a kis forrás mellett.

A tündér rámosolygott a forráskára, és azt mondta neki: Ha igaz a hír, amit a barátaid hoztak el hozzám, ha csillapítod a szomjamat, akkor hálából híressé teszek. Olyan híres leszel, mint a Maros és az Olt, mint a Szent Anna-tó és a Gyilkostó vagy akár a Fekete-tenger. Táplálni foglak minden esőcseppemmel, soha nem apadsz ki, és minden fájó, de tiszta szívű ember téged fog keresni.

A kis forrás mosolygott. Reméltem, hogy eljössz egyszer – mondta. Nemcsak a szomjadat tudom oltani, hanem a szívedet is meggyógyítom. A napnyugati királyfit nem tudom visszahozni hozzád, mert más a sorsa, de megadhatom neked az újrakezdés nyugalját.

És ekkor a tündér lehajolt, megmerítette a tenyerét, és ivott a forrás vizéből. Az átok megtört, és megtörtént a csoda is. A felhőtündér nem érzett már szomjúságot, de szívfájdalmat sem. Valahol messze látta még a napnyugati királyfi arcát és búcsút intett neki. Elborította egy furcsa nyugalom, amiről a kis forrás azt mondta, hogy ez a tavaszi eső utáni újjászületés nyugalma.

A kis forrás boldog volt és az volt a felhőtündér is, aki betartotta a szavát. A forrás vizének híre ment, messze földről jöttek hozzá szomjas és fájó szívű emberek, akik a Kárpátok legtisztább vizét és a gyógyulást remélték tőle. De csak kevesen találták meg, mert az útilapuk eltakarták az érdemtelenek szeme elől. Leghűségesebb látogatója a felhőtündér maradt, aki minden holdtöltekor ellátogatott hozzá. Sokan mesélik, hogy látták, amint aranyhaját fésülve ott ül a forrás szélén, halkan dúdol, és arcának fénye elárasztja a hegyeket. Olyankor tiszta a levegő, és a fényes csöndben hallani lehet a kis forrás örökké tartó csobogását, ami olyan, mint a nevetés.

A tündér forrása

Messze földön, olyan messze, hogy talán el sem jutunk oda, és a gondolatunk is csak ritkán, élt egy széltündér. Felhőkből volt a palotája, melyet erős és meleg szelek költöztettek délre, ha fázott, és puha szelek röpítettek északra, ha melege volt. A széltündér jókedvű teremtés volt, szeretett ide-oda billegni az égen, játszani a kis rózsaszín báránnyelheivel, megdorgálni és elterelni a túl nagy vihart osztó sötét viharfelhőket, szerette maga után húzni hosszú uszályát a levegőégen, és szerette nézni az emberek csodálkozó arcát, akik különböző formákat olvastak ki belőle. Szerette hallgatni a fák zizegő nevetését, ezért gyakran csiklandozta őket és szerette felszárítani a tulipánok hajnali könnyeit, akik attól féltek, hogy másnapra már nem csukhatják össze szirmaikat, mert elvirágoznak. Amit nem szeretett, az a szomorúság volt.

Egyszer, amint napnyugaton a csipkés szoknyájú kislányfelhőkkel fogócskázott, egy éjfélete hajú, barna szemű gyönyörű ifjút pillantott meg, aki vándorbottal a kezében róttta az útját. Az arcán ott volt a világ össze szomorúsága. A széltündér leszállt hozzá és megszólította, de hiába. Az ifjú nem hallotta őt, mert a halandók csak ritkán hallják a tündérek szavát. Így a széltündér, mint ahogy azt a tündérek szokták, belopózott az ifjú álmaiba, hogy beszélhessen vele.

Álmában a szépséges herceg még bánatosabb volt, mint a valóságban. A hangja szép és mélyen csengő volt, mint a nemes ércé, de annyira teli volt fájdalommal, hogy a tündér szíve sötétbe borult tőle. Az ifjú elmesélte neki, hogy ő a napnyugati királyfi. Gyönyörű országa, világszép menyasszonya volt, aki már az esküvői fátylát szötte, melyen a világ legékeesebb rózsái pompáztak, és a nép már készítette a földkerekség legfinomabb étkeit a nagy lakodalomra, amikor ő elkezdett álmodni. Álmában egy arcot látott, egy aranyhajú, kék szemű lány arcát, aki talán nem is lány volt, nem is földi lény, és annyira beleszeretett, hogy otthagyta atyját, országát, a fortyogó húsosfazekak és csipkeszerű sütemények, a boros- és pálinkáshordók mellett várakozó násznépet, és elindult megkeresni álmai asszonyát.

Elindult, és egy ideig a szerelem vezette lépteit, de aztán elbizonytalanodott. Ennek már sok-sok éve, és valahol az idő közepe táján, mert igen, az időnek is van közepe, mint egy útnak, tengernek vagy tónak, rájött, hogy csak az útja lesz hosszú, az útja a föld végéig, Finisterréig tart majd, ha ugyan valaha is eljut oda. Soha nem látja viszont az országát, ősz, öreg atyját, gyönyörűséges éjfélete hajú menyasszonyát, és a szerelem nem tett mást vele, csak összetörte a szívét, amit szeretne, nagyon szeretne összerakni. Rég nem látja már álmai asszonyát, mert elhagyták az álmok, csak az út maradt meg lábai alatt, amelyen menni kell. És egy dal, amelyet mindig énekel, bár nem tudja honnan, kitől tanulta.

A vidám széltündér nevetős arca szomorú lett, és szeme sarkában megjelent egy

könnycsepp, annyira sajnálta a királyfit. Vajon hogy segíthetne rajta? Vajon kihez fordulhatna, hogy megtudja – mivel oldozható fel a herceg?

De a szelek nem tudtak erről semmit. És nem tudták a bodros felhőcskék, a gonosz viharfelhők, de még a Hold sem, aki amúgy is épp fogyó állapotában volt, és alig-alig pillantott le a földre. És akkor a széltündér ismét az álmokhoz fordult. Az álmok sokat tudnak. Lehet, hogy néha a dolgok visszaját mutatják meg, de azokból is kiolvasható az igazi minta, az igazi út, az igazi megoldás, csakúgy, mint egy szép keresztzemes terítő mintája a kelme fonákjáról. Az egyik álom, egy kicsi, elfeledett és ritkán álmodott álom, az egyik hajnalon azt mondta neki, hogy a királyfi átkának van párja. Ikerpárja. Meg kell keresni, hol van az. Ő csak annyit mondhat, valahol egy forrás partján lehet megtalálni, és a forrás maga fogja feloldozni a kívánsága erejével. A vize erejével. Egy történet, egy monda erejével.

És akkor a széltündér elindult megkeresni a kis forrást. Hosszú volt az útja. Nyugatra indult, de kelet felé tartott. Az útja felénél már maga sem tudta, hogy miért akarja ezt annyira. Olyan lehet ez, mint a szerelem, gondolta, és ment tovább. A királyfi fájdalma, melyet tisztán érzett – vitte tovább. Beszél a felhőkkel, a fákkal, a hegyekkel, leszállt a szénaboglyák illatához, meghallgatta még a búzamezők közepén virító pipacsokat is, de senki nem tudott ilyen forrásról. Már a Keleti-Kárpátoknál járt, valahol a Varsági-hegyek lábánál, ahol találkozott a gonosz hideg szelekkel, a Crivăț-el és a Nemerével, de ők sem ismerték a kis forrást.

A széltündér már nagyon fáradt volt. Leült egy elhagyott özetető mellé, és eleredtek a könnyei. Amikor felébredt, nem emlékezett rá, hogy mikor is nyomta el az álom, csak azt látta, hogy egy kis forrás mellett ül, melyet keserűlapu-levelek vesznek körül. A kis forrás mosolygott, és azt mondta neki: Megérkezted. Én a könnyeiből születtem a fogyó hold éjszakáján. Nem volt sós a könnyed. Egyszer majd el fog jönni hozzám az a valaki, aki az átok párját hordozza, és akkor minden megoldódik. Csak még egy mondanak kell megszületnie, amely rólam szól, a legkisebbéről. A tündér forrásáról.

A széltündér arca felderült. Már nem érezte a fájdalmat és a fáradtságot sem. Elindult vissza nyugatra, meg sem állt a Pireneusokig, ahol hűsíteni kellett a zarándokok forró útját, akik rég hívták, szólították, csak nem volt ideje meghallani a hívásukat. De a fogyó hold idején visszajár a kis forrás partjára várni, hogy megszületett-e már a monda a forrásról, a legkisebbéről, melynek vizét mindenki keresi az idők végezetéig és tovább is. Csillagfényes tiszta éjszakákon sokan hallották halk dudorzását, és a levelek között látták megvillanni mosolygó arcát, és volt, aki olyankor tisztán hallotta szavát is, ami azt mondta: ikervilágban élünk.

„A mai diákoknak is ezt a jól bevált módszert javasolom!”

*Medgyesy S. Norbert interjúja dr. Kilián Istvánnal,
a Mestereknek Mesterével*¹

Kilián István színház- és drámatörténész professzor munkássága az 1960-as évek közepétől teljesen egybeforrt a régi magyarországi színjátszás forrásainak felkutatásával, soha nem sejtett méretű, magyar, latin, szlovák és német nyelvű szövegtörzseinek kritikai és népszerűsítő formájú közkinccsé tételével, rendszerezésével, monografikus és tanulmány szintű elemzésével. Kilián Tanár Úr az 1970-es évek végén nemcsak akadémiai kutatócsoportot, hanem iskolát is alapított, tanítványai immár két újabb nemzedék tagjai. Naponta több órát kutat az MTA Kézirattárában. Életének fordulójáról, palóc családi gyökereiről és az iskoladrámák szépségéről beszélgettünk 2012–2013 fordulóján a mindig bensőséget árasztó budapesti otthonában.

– Tanár Úr, kérlek, mesélj a családi gyökereidről!

– Először is el kell mondani, hogy édesanyám, a Bükkszenterzsébeten született. Friedrich Mária (1902–1992) palóc volt, és Tarnaleleszen töltötte az élete nagy részét. Szerintem Palóccország fővárosa, a legkisebb falu Palóciában: Tarnalelesz.² Legfeljebb 4–500 lakossal rendelkezett édesanyám idejében. Mindentől távol, hegyek közé dugva, egy kellemes éghajlatú völgyben található. Ott éltek az anyai őseim. Édesanyám anyja Inczedy lány volt. Ez a família híres erdélyi család volt bárói címmel.³ Ezt a címet Ferenc József császár megvonta tőlük, mert valamelyik Inczedy családtag a piski csatában⁴ kitüntette magát a honvédek oldalán. Őseim az erdélyi vidékhez hasonló területet kerestek, így kerülhettek Tarnaleleszre. Kántortanítók voltak nemzedékről nemzedékre. Dédapám, Inczedy Antal is kántortanító volt, aki az I. világháborúban megsebesült,

¹ Az interjú első megjelenési helye MEDGYESY S. Norbert közléseként: *Szín – játék – költészet. Tanulmányok a nyolcvanéves Kilián István tiszteletére*. Szerk. CZIBULA Katalin–DEMETER Júlia–PINTÉR Márta Zsuzsanna. Bp.–Nagyvárad, Partium Kiadó–Protea–reciti, 2013, 439–448.

² Tarnalelesz: Heves vármegye pétervásári járásában lévő község, 1914-ben 1684 magyar anyanyelvű és 1670 római katolikus vallású lakossal. (*Magyarország Közigazgatási Atlasza 1914: A Magyar Szent Korona országai*, szerk. dr. ZENTAI László, Baja–Pécs, Talma Könyvkiadó, 2000, 160.)

³ A nagyváradai báró Inczedy család tagjai elsősorban Erdélyhez, többek között Torda vármegyéhez kötődő tagjait sorjázza: NAGY Iván, *Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal*, Pest, kiadja Ráth Mór, 1859, III. kötet, 240–245.

⁴ Bem József honvéd tábornok Erdélyben, a Hunyad vármegyei Piskinél 1849. február 9-én győzte le az egyesült császári-cári csapatokat.

még láthattam őt. Mindig is szeretettel emlékszem rá. Ő még a híres mátrai betyárral, Vidróczkyval is találkozott.

– *Családod és gyermekkorod Egerhez kötődik. Mi az oka, hogy 1933. április 6-án mégis Füzesabonyban születél?*

– Édesapám, a Heves megyei Pély községben született Kilián Endre (1895–1980) MÁV-alkalmazottként dolgozott. A fiatal vasutasokat szívesen „dobálták” országszer-
te. Amikor születtem, akkor éppen Füzesabonyba osztották be. A Kilián család eredetét az egyik Kilián lány fia jogászként kutatta ki az 1940-es években. A család legősibb tagja Bicscsére való, amely Trencsén vármegyében található, Zsolna mellett, nem messze a Vág folyótól. Biztos vagyok benne, hogy az egész család evangélikus volt. Ezt támasztja alá, hogy a piarista iskoladrámák kutatása során, a Felvidéken nem találtam Kilián nevet. Aki Bicscsében a 17. század elején nemesi címet kapott, Joannes Kilián építész volt. A mai Nagybicscse⁵ melletti Hricsó váráról kapta a családjunk a nemesi előnevet: Sziróti-Hricsói Kilián volt a teljes nevünk. 1984-ben Bicscsén kutattam, amikor megtudva, hogy Egerben éltünk, felhívták a figyelmemet: „az ön családjának levéltára itt van nálunk!” Bicscsén ma is van Kilián utca, az alsóbicscsei temetőben pedig rábukkantam Kilián József sírjára. Családjunk tagjai a 18. században katolizáltak. Hogyan kerültünk Egerbe? Tudnunk kell, hogy a török hódoltság idején az egri püspökség Kassán szé-
kelt. A törököknek Egerből 1687-ben történt kiűzése után néhány évvel Kassáról az ősi székvárosba hazatérő Fenesy György püspök⁶ társaságában dolgozott Kilián Dániel,⁷ aki jóval később, egri kanonokként 1744-ben alapította az egri jezsuita – később cisz-
terci – templom egyik oltárát Gonzága Szent Alajos tiszteletére. Ugyanolyan ruhákban és mozdulatokkal jelennek meg a szereplők ezen az oltárképen, mintha egy drámában játszanának. Több családtagunk a 18–19. század fordulóján városi tanácstagként, sze-
nátorként működött Egerben.

– *Hogyan emlékszel vissza diákéveidre?*

– Ötéves koromban költöztünk Füzesabonyból Egerbe, ahol 16 éves koromig lak-
tam és tanultam. Négyen voltunk testvérek. Eger egy tipikus diákváros volt, a „ma-
gyar Athén.” A középiskola első hat osztályát, 1943 és 1949 között az egri Szent Bernát
Ciszterci Gimnáziumban végeztem,⁸ a 6. évet már az államosított iskola falai között.

⁵ Nagybicscse: Trencsén vármegye, nagybicscsei járás, 1914-ben 438 magyar, 347 német és 2298 szlovák lélek lakta. *Magyarország Közigazgatási Atlasza 1914*, i. m. 2000. 137. Mai neve Szlovákia területén: Bytča.

⁶ Fenesy György működési ideje Egerben: 1687–1699.

⁷ Kilián Dániel egri kanonok tiszteletére mutatták be a lipótszentmiklósi jezsuitáknál 1744. szeptember 5-én a *Nazarius et Celsus, sive Christiana pro fide Christi Constantia* című mártírdramát. Bővebben lásd MEDGYESY S. Norbert *Két, 18. századi iskoladráma, amely egy-egy Kilianushoz kötődik* című dolgozatát a *Szín – játék – költészet. Tanulmányok a nyolcvanéves Kilián István tiszteletére* (Szerk. CZIBULA Katalin–DEMETER Júlia–PINTÉR Márta Zsuzsanna, Bp.–Nagyvárad, Partium Kiadó–Protea–reciti, 2013.) című tanulmánykötet 262–269. oldalán.

⁸ Az intézmény ma a Gárdonyi Géza Ciszterci Gimnázium és Kollégium nevet viseli.

Osztályfőnököm Ágoston Imre Julián⁹ volt, aki magyar–latin szakos tanárként nevelt minket, a világ legrendesebb embereként.

– *Gimnáziumi éveid alatt tudtátok-e, hogy ő költő?*

– Diákéveink idején megjelent már Juliánnak egy verseskötete, de az nem gyerekeknek való volt. Formabontó költő volt, szinte nem tudta befejezni a költeményeit. Julián versei akkor kezdtek el tetszeni, amikor öregkorában szonetteket írt. Kunszentmártoni internálása idején, 1950-ben a szenvedés hozta ki belőle az igazi verseket. 1952-ben még börtönben ült, és a forradalom után, 1957-ben újra letartóztatták politikai alapon. Az ekkor keletkezett, a kínok érlelte versei letisztultak, megszépültek, egyszerűvé váltak, mint a népdal. Emellett regényt és tankönyvet írt, magyartanároknak módszertani szakkönyvet állított össze. Nem láttam őt úgy, hogy ne dolgozott volna, egyfolytában verte az írógépet. Vidám emberként nevetésétől az egész iskola hangos volt.

– *Kikre emlékezel még szívesen ciszterci tanáraid közül?*

– Hegyi Kapisztrán történelem–latin szakos tanár volt az igazgatónk, ő esketett minket feleségemmel, Jakab Viktóriával az egri ciszterci templomban, 1959. július 16-án. A ciszterciek közül Ágoston Julián magyarra és latinra, Bartók Egyed és Kelecsényi Ákos történelemre oktatott. Varga Bennó természetrajzot, Károly Asztrik fizikát, matematikát és kémiát tanított. Az éneket, népdalokat is Ferenczi Csaba és Révész Amadé rendtagok szeretették meg velünk még jobban. Tagja voltam a gimnáziumi furulyazenekarnak is. A zenetudós–népzene gyűjtő Rajeczky Benjamin, akivel 1974 után az Országos Széchényi Könyvtár Fragmenta Codicum Kutatócsoportjában is találkoztam, miséin még ministráltam. Hervay Ferenc Levente irodalom- és könyvtörténészhez elsősorban a felejthetetlen cserkész táborok emléke köt.

– *Tanár Úr, kérlek, meséld az egyetemi éveidről!*

– Az államosítás következtében a 7. gimnáziumi évet Zircen végeztük. Az utolsó tanévet pedig, a szerzetesrendek 1950. júniusi szétszórása miatt, titokban Budán, ahol – ugyancsak sub rosa – érettségiztünk 1951 júniusában. Ezt követően MÁV villamosfelsővezeték-szerelőként kellett dolgoznom, majd az állam által is elismert érettségi vizsgát 1953 júniusában tettem le. Az év őszétől jártam az Eötvös Loránd Tudományegyetem történelem–latin szakára. 1957-ben diplomáztam a magyar szakot is felvéve.

– *Hogyan emlékszel vissza az 1956-os forradalomra?*

⁹ Ágoston Imre Julián (1909–1989) életét Kilián István dolgozta fel, és közreműködött verseinek közzétételében: ÁGOSTON Julián, *Kiadatlan versek*, Eger, 2005, 316–330. (záró tanulmány); KILIÁN István, *Ágoston Julián*, *Vigilia LXX*(2005) 8. szám, 639–647; KILIÁN István, *Ágoston Julián a közélet katolikus költője, = A ciszterci Rend Magyarországon és Közép-Európában*, szerk. GUITMAN Barnabás, Piliscsaba, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar, 2009 (Művelődéstörténeti Műhely, Rendtörténeti konferenciák, 5) 112–124.

– Október 23-án, kedden délután az ELTE diákjaival együtt a Petőfi-szobortól indultam, hallgatva a Sinkovits Imre szavalt *Nemzeti dalt*. A Kiskörúton és a Margit hídon át a Bem térre vonultunk az egyre hatalmasabb tömegben. Ott a „Kossuth-címer” láttán elmondhatatlan, óriási ujjongás támadt. A zászlókból bicskával ott vágtuk ki elsőként a kommunista címet. Este a Kossuth téren nem messze álltam az oroszlanos kapu bal oldali erkélyétől, ahol hosszú várakozás után Nagy Imre szónokolt. A beszéd után nem mentem el a Rádióhoz, nem is tudtam, hogy oda indultak, hanem elsétáltam az albérletembe. A házigazdám nem engedett ki napokig. Október 30-án kedden hazamentem Egerbe, ahol a rádióban november 2-án számoltam be a pesti eseményekről. A december 12-i, nyolc halálos áldozatot és sok sebesültet követelő egri sortüzet – a piacra mentemben – egy belvárosi kapualjban éltem át közvetlen közelről. Otthon úgy fogadtak, mint aki a másvilágról tért haza.

– *Hogyan alakult a pályád 1957-től?*

– Abban az évben diplomáztam az ELTE-n. Attól az évtől kezdve Miskolcon tanítottam a Földes Ferenc Gimnáziumban, egészen 1966-ig. A következő két és fél évben a miskolci TIT-ben (Tudományos Ismeretterjesztő Társulat) munkálkodtam, és félállásban a Hermann Ottó Múzeumban dolgoztam. Ott ugyan a legújabb korral kellett foglalkoznom, de közben az iskoladrámákat is kutattam. Utána, 1972 októberétől 1979-ig Debrecenben laktunk, és egy szál magam irodalomtörténészként dolgoztam a Déri Múzeumban. Elsőként Csokonai-kiállítást kellett rendeznem. A 2001-ben megjelent *Csokonai boldog napjai*¹⁰ című könyvem anyagán ott kezdtem el dolgozni, a kiállítás anyagát írtam meg könyvvé. Debrecenben tanítottam először egyetemen 1973 februárjától régi magyar irodalmat, filológiát és iskoladrámát. Bán Imre¹¹ tanszékvezető professzor hívott meg óraadó tanárnak. Bán Imre olyan precíz ember volt, hogy az órát igazíthatad hozzá, végtelenül rendes, hitéhez és gyülekezetéhez hűséges református ember volt. Ő is támogatta a drámakutatásokat. Bán Imre halála után Julow Viktor¹² vette át a tanszéket, aki már nem tudott órákat adni. Bitskey István utánam kezdett ott tanítani. A debreceni kollégákat nagyon szerettem, és jó kapcsolatban vagyok velük máig. A drámakutató csoport alapítása idején, 1979-ben költöztem Budapestre, és azóta itt élek. Elsősorban a szintén jellem-ember Tarnai Andor¹³ professzor, a XVIII.

¹⁰ KILIÁN István, *Csokonai boldog napjai: Tanulmányok a költő borsodi, abaúji, zempléni napjairól és kultuszáról*, Miskolc, Felsőmagyarország Kiadó, 2001. 232 p.

¹¹ Bán Imre (1905–1990): irodalomtörténész, 1952 és 1976 között volt a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem tanára, majd tanszékvezetője. (*Új Magyar Irodalmi Lexikon [ÚMIL] 1.*, főszerk. PÉTER László, Bp., Akadémiai, 2000, 132.)

¹² Julow Viktor (1919–1982): irodalomtörténész, az 1956-os forradalom után börtönbüntetést szenvedett, 1958-tól a debreceni Déri Múzeumban dolgozott, 1965-től visszanyerte egyetemi katedróját. (*ÚMIL 2.*, i. m. 2000, 1006.)

¹³ Tarnai Andor (1925–1994): irodalomtörténész, 1969-től főmunkatársa, 1979-től fősztályvezetője volt az MTA Irodalomtudományi Intézetnek. (*ÚMIL 3.*, i. m. 2000. 2211.)

Századi Osztály vezetője biztatására jöttem a fővárosba, az MTA Irodalomtudományi Intézetébe. Mindeközben a régi magyar képversek gyűjtésével és rendszerezésével is foglalkoztam.

– *Hogyan alakult meg a Régi Magyar Dráma Kutatócsoport? Hol és mikor tanítottál Budapesten és környékén?*

– 1979 novemberében értekeztünk először Staud Gézával¹⁴ és Varga Imrével¹⁵ a régi magyar drámák szövegeinek és adatainak összegyűjtéséről. Egyeztettük, hogy ki milyen részterülettel foglalkozik: Staud Géza vállalta a jezsuita adattár elkészítését, Varga Imre pedig a protestáns adattárat és szövegkiadást rendezte sajtó alá. Én akkor már jó ideje a minoritákkal foglalkoztam. Kerényi Ferenc¹⁶ is kitűnő kollégánk volt, ő későbbi korszakot kutatta. Közben Tarnai Andor rögtön felkért, hogy indítsak a tanszékén egy iskoladráma speciális kollégiumot az ELTE-n. Az órára ketten jelentkeztek a '80-as évek elején: Czibula Katalin és Pintér Márta Zsuzsanna. Itt ismertem meg Demeter Júliát is. A rendszerváltozás évében tanítottam a pozsonyi egyetemen, Kolozsvárt a Bolyai Egyetemen Egyed Emese tanszékén, ott Péntek János nyelvessel is együttműködtem, és akkor még oktattam az ELTE főiskolai karán is. Jómagam voltam az első magyarországi rendszeres oktató a kolozsvári egyetemen. Utána ez szokássá vált, hogy minden évben más-más anyaországi oktató ment át tanítani. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem magyar szakára Hargittay Emil hívott meg, ahol még a Ménési úton is tanítottam 1992 után, később, 2012 májusáig pedig Piliscsabán tartottam régi magyar irodalom szemináriumokat, majd 2003-tól iskoladráma speciális kollégiumot. A PPKE Történettudományi Doktori Iskolájának alapító tagjaként dolgoztam 2001-ben.

– *A Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Karának alapításában szintén oroszlan-részed volt...*

– Az egyetem rektora hívott fel, elmondta, hogy bölcsészkart létesítenek, és el kell indítani a magyar szakot. Megszervezve a magyar tanszéket 1992-ben kezdtem ott tanítani, akkor két évfolyam indult el. Magam a Régi Magyar Irodalom Tanszék vezetője voltam alapításától nyugdíjazásomig, 2003-ig. Majd megkértem Heltai Jánost, aki követett tisztségemben, jelenleg Kecskeméti Gábor látja el ezt a feladatkört.

¹⁴ Staud Géza (1906–1988): színháztörténész, bibliográfus, 1954 és 1972 között a budapesti Színháztudományi Intézet tudományos munkatársaként dolgozott, közben a Gondolat Kiadó szerkesztője, majd az Operaház emléktárának felügyelője volt. (*ÚMIL* 3., i. m. 2000. 1986.)

¹⁵ Varga Imre (1912–2007): irodalomtörténész, az 1960-as évek végén fordult figyelme a régi magyar színjátszás felé. Alapító tagja volt a Régi Magyar Dráma Kutatócsoportnak, Kilián Istvánnal szerkesztője a *Régi Magyar Drámai Emlékek* 18. századi sorozatának. (*Színházvilág–Világszínház*, szerk. CZIBULA Katalin, Bp., Ráció Kiadó, 2008, 8.)

¹⁶ Kerényi Ferenc (1944–2008): irodalom- és színháztörténész. 1992 óta volt az MTA Irodalomtudományi Intézet munkatársa. Méltatása: PINTÉR Márta Zsuzsanna, *In memoriam Kerényi Ferenc, = Dráma–múlt, színház–jelen: Tanulmányok a dráma- és színháztörténet köréből*, szerk. CZIBULA Katalin–EMÖDI András–JÁNOS-SZATMÁRI Szabolcs, Nagyvárad–Kolozsvár, Partium Kiadó–Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2009 (*Régi Magyar Színház*, 4), 7–9.

– *Mikor és hol találkoztál az első iskoladráma-kézirattal? Ismerted már ezt a műfajt?*

– Miskolcon, a Földes Gimnáziumban az iskolaalapítás 400. évfordulójára készülve, 1960 táján gyűjtöttem iskolatörténeti dokumentumokat. Ezt a műfajt, hogy iskoladráma, én abszolút nem ismertem. Akkor és ott akadt a kezembe az erdélyi, háromszéki Kanta minorita drámakézirata: az első kötet az iskolában került elő, a másik kötet a miskolci levéltárban, a harmadikra pedig később bukkantam rá Debrecenben. Ez a három kézirat-kolligátum reprezentálja a kantai színjátszást. A Bene Demeter-féle kantai passiójáték (1747–1751) kézirata független ettől. Elsőként a *Jaj, hűt régentén mint virágzom vala* című moralitás, egy 17. század végi minorita iskolai színjátékot olvastam végig.¹⁷ Egymás után tárultak fel előttem az iskolai színjátékok, amelyeket sorban kezdttem publikálni. Az első közleményem az iskolai színjátszás témakörében két magyar nyelvű – a *Parentum nimis amor (A rendetlen szeretet bosszúja, Kanta, 1738)* és a *Jaj, én hűt régentén mint virágzom vala (Kanta, 17. század vége)* című – minorita drámával az *Ismeretlen iskoladráma gyűjtemény a XVII–XVIII. századból*¹⁸ című kismonográfia volt, amely 1967-ben jelent meg Miskolcon, a városi könyvtár kiadásában. A kantai betlehemes játék az *Antik tanulmányokban* látott napvilágot egy évvel később.¹⁹ Utána két hitvitázó drámát rendeztem sajtó alá. Egy gyönyörű Szent Miklós-játékot is felfedeztem.²⁰ Óriási dolognak számított, hogy abban az időben, az 1960-as és 1970-es években egy vidéki múzeum ilyen témájú színdarabszövegeket jelentetett meg. Tovább folytatva munkámat e témakörből írtam az egyetemi doktori értekezésemet, amelynek oklevele Budapesten az ELTE-n kelt 1971. október 30-án a „latin nyelvtudományban való képzettsége” bizonyításául. Dolgozatomban ezekből a 18. századi latin nyelvű iskoladrámákból rendeztem sajtó alá néhányat. A barokk drámakutatást tovább vittem, és ebből készítettem a kandidátusi értekezésemet is, amelyet 1981-ben védtem meg az ELTE-n. Az irodalomtudományi akadémiai doktori védésem oklevele 1995. január 18-án kelt az MTA-n. Tarnai Andor volt a konzulensem, mentorom, akit nagyon szerettem, sokat köszönhetek neki.

– *Kik és hogyan segítették a munkádat? Milyen volt a kutatásod szakmai környezete?*

¹⁷ Kilián István sajtó alá rendezésében olvasható: *Minorita iskoladrámák*, s. r. r. KILIÁN István, Bp., Akadémiai, 1989 (Régi Magyar Drámai Emlékek XVIII. század / 2), Nr. 1., 15–50.

¹⁸ KILIÁN István, *Ismeretlen iskoladráma gyűjtemény a XVII–XVIII. századból*. = Borsod–Miskolci Füzetek, Irodalomtörténet 5., Miskolc 1967.

¹⁹ KILIÁN István, *Latin nyelvű pásztorjáték a XVIII. század elejéről*, = *Antik Tanulmányok* XV(1968) 2. szám, 304–320.

²⁰ KILIÁN István, *A magyarországi Miklós-kultusz első drámatörténeti emléke*, = *Múzeumi Kurir*, I(1971) 22–28; KILIÁN István, *Sanctus Nicolaus Episcopus seu liberalitas coronata: A magyarországi iskoladráma példája 1688-ból*, = *Debreceni Déri Múzeum Évkönyve (DDMÉ)* 1973, Debrecen, 1974, 375–446.

– Amint említettem, elsőként Miskolcon láttam kéziratot iskoladrámaszöveget az 1960-as évek elején. Addig életemben nem hallottam erről a műfajról. Minden lehetőséget megragadtam ahhoz, hogy elolvassam az összes publikációt ebben a témakörben. Mivel a szocializmus idején ez klerikális témának számított, a jeget Staud Géza kandidátusi értekezése törte meg 1965-ben, amely a soproni jezsuita színjátékról szólt. Mind a mai napig nem adták ki, pedig érdemes lenne. A következő évben jelentkeztem a kézdivásárhely-kantai minorita gyűjteménnyel. Tarnai Andor éveken keresztül kutatót és tanított német nyelvterületen, Klaniczay Tibor²¹ Párizsban és Rómában. Nyugaton akkor már javában zajlott a barokk színház tudományos vizsgálata. Nekik külföldön ismerniök kellett ennek tekintélyes szakirodalmát. Én azért kerültem be vidéki, akkor debreceni muzeológusként Budapesten az MTA Irodalomtudományi Intézetébe 1979-ben, mert bíztak abban, hogy én összegyűjtöm és összegyűjtetem az erre vonatkozó forrásanyagot. Ezért feleséggel és három gyermekemmel, életkoruk szerint Imrével, Hedviggel és Kingával együtt 1979-ben Debrecenből Budapestre költöztünk.

– *Kutatásaidért és tanító-nevelő munkádért 2010-ben Fraknoi-díjjal tüntettek ki. Az általad kiadott tetemes iskoladráma-gyűjtemény felkutatása hogyan történt?*

– A múzeum nagyon jó munkahely volt, mert az ország összes múzeumának adattárát módomban volt áttekinteni, és bennük drámaszövegeket is keresni. Amikor a múzeumból eljöttem, ilyen szempontból egy kicsit rosszabb volt a szituáció, viszont akkor már csak az iskoladrámákra koncentrálhattam. Többször jártam Erdélyben, Kézdivásárhely-Kantában elsőként 1968 nyarán, amikor a kantai plébánián kerestem a harmadik minorita kéziratot. A drámagyűjtemény nem került elő, de megmaradt bennem, hogy a könyvtáros egy kék pikedlit, könyvjelző szalagot használt. Viszont a debreceni könyvtár kéziratárának vezetője 1976 vagy 1977 táján felhívta a figyelmemet, hogy ő a könyvtár pincéjében összegyűjtött egy nagy csomó latin nyelvű kéziratot, amelyek az 1950-es években vagy még a II. világháború idején kerültek oda Erdélyből. Természetesen elmentem, megnéztem: egy óriási szekrényben az egyik könyv gerincén ugyanazt a könyvjelzőt láttam, mint amilyent Kézdivásárhelyen: ez volt a harmadik minorita kézirat drámagyűjtemény. Annak idején véletlenül Debrecenbe szállították az anyagot. Tehát Kantából három drámakötet maradt fenn.

– *A piarista iskoladrámákkal és a betlehemes játékokkal mikor kezdted el foglalkozni?*

– Intézeti osztályvezetőm, Hopp Lajos²² jelölte ki számomra a feladatot, a piarista drámajegyzék összeállítását. Nagyon sokat dolgoztam levéltárakban. Akkor még megvolt a lehetőség, hogy minden rendházban megforduljunk, ahol valaha piaristák tanítottak, ezért Szlovákiában, Erdélyben és a mai Magyarországon az összes piarista házat végigkutatam. Kivételes szerencsém volt, hogy a színlapok (dráma-progra-

²¹ Klaniczay Tibor (1923–1992) irodalomtörténész, a Magyar Tudományos Akadémia tagja.

²² Hopp Lajos (1927–1996) irodalomtörténész, kutatásainak fő területe Mikes Kelemen alakja volt.

mok) java része itt van Budapesten, amelyek kiadása országos kitekintéssel rád vár, Norbert. Rohamtempóban kellett dolgoznom. Egy ilyen adattárat²³ összeállítani nem leányálom. Kassán Demeter Júliával vizsgáloódtam. Jelentős forrásokra bukkantam az 1980-as években – többek között – a pozsonyi levéltárban, a turócszentmártoni Matica Slovenskában, a besztercebányai plébánián, a trencsényi volt jezsuita rendházban, a protestáns forrásokot őrző löcsei levéltárban, továbbá Rozsnyón. Jártam a a mi ősi családi fészünkben, Bicscsén is, a négytornyú várkastélyban, 1984-ben. Rómában a jezsuitáknál, Szilas László²⁴ és Szabó Ferenc segítségével igen jól lehetett dolgozni; 1984-ben, 1989-ben és 2000 őszén jártam az Örök Városban. Bécsben veled egy időben dolgoztam 2004 szeptemberében egy hónapig. A tudomásunk szerinti legrégibb magyar nyelvű betlehemes játékot 1981-ben Turócszentmártonban, egy kötet fedőlapjáról leáztatva találtam meg. Ez az 1629-ből fennmaradt váradi betlehemes,²⁵ amelyet Kobzos Kiss Tamás megzenésítésével lemezre is vettek 1987-ben.²⁶ Szívemhez közel állnak a betlehemes játékok, közülük 22 darab vár most nyomdakészen kiadásra az 1800 előtti időszakból.

– *A csíksomlyói passiójátékokkal mikor és milyen körülmények között találkoztál először? Tanár Úr, hol jártál még Erdélyben kutatóúton?*

– Először 1968 nyarán, az előbb említett kantai kutatóút közben jártam Csíksomlyón, magánemberként. A kolostorba bekopogva, nyilvánvalóan semmit sem árultak el a drámakéziratokról. Utólag Muckenhaupt Erzsébet könyvéből²⁷ tudhatjuk, hogy a Mária-szobor alatti dobogóban titokban őrizték az értékes anyagot 1980-ig. Családommal együtt 1978-ban ismét kerestem e páratlan drámagyűjteményt. Akkor Écsy János, az 1982-ben tragikus balesetben elhunyt ferences páter fogadott, még ebéddel is megkínált, de szerényen csak ennyit mondott: „nagyon sajnálom, de ebben nem tudunk segíteni.” (A Securitate folyamatosan figyelt minket, amint utólag, pl. a csíksomlyói népszerűsítő kötetünk²⁸ csíkszeredai bemutatóján 2003-ban egy szenvedő alany el-

²³ *A magyarországi piarista iskolai színjátszás forrásai és irodalma 1799-ig*, s. a. r., KILIÁN István, Bp., Argumentum, 1994.

²⁴ Szilas László (1927–2012) jezsuita egyháztörténész, 1963-tól négy évtizedig a római jezsuita Történeti Intézet tagja, majd igazgatója volt.

²⁵ Kritikai kiadása: *Magyar nyelvű betlehemes játék a XVII. század első feléből*, ItK, LXXXVIII(1984), 5–6. szám, 695–722.

²⁶ *Régi Magyar Betlehemes (1629)*, A lemez borítószövegét írta KILIÁN István, szerkesztette és a zenéjét korabeli dallamokból összeállította KOBZOS KISS Tamás, hangszerelte SZABÓ István, KOBZOS KISS Tamás, Bp., Hungaroton SLPX 14068, 1987. CD-változat: Bp., 2004.

²⁷ MUCKENHAUPT Erzsébet, *A csíksomlyói ferences könyvtár kincsei*, Kolozsvár–Bp., Polis–Balassi, 1999.

²⁸ *„Nap, Hold és csillagok, velem zokogjatok!” Csíksomlyói passiójátékok a 18. századból*, szerk. DEMETER Júlia, Utószó PINTÉR Márta Zsuzsanna, latin ford. KILIÁN István, Bp., Argumentum, 2003.

mondásából kiderült.) Legközelebb 1983 nyarán egy hónapra mentem Erdélybe hivatalos kiküldetésben. Bejelöltem, hogy Csíksomlyóra és Marosvásárhelyre akarok menni. Ennek ellenére Bukarestbe vittek repülőn, egy németül beszélő úr kísért utamon. Bukarestben, az akadémia kéziratárában is találtam iskoladrámára utaló adatokat. Panaszkodtak, hogy a román akadémiának nincsen pénze engem továbbküldeni Erdélybe. Mondtam, hogy nem baj, én a saját pénzemen utazom. Szabotálni akarták, hogy eljussak Erdélybe, de csak eljutottam Nagyszebenbe, Kolozsvárra és Marosvásárhelyre. Marosvásárhelyt járok egy templom előtt, amely tisztára úgy nézett ki, hogy jezsuita szentély. Bekopogtam, s éppen a tudós pap, Léstyán Ferenc fogadott, aki kezembe adta a jezsuita diariumot és a historia domust. Egy hét alatt végignéztem, fantasztikus anyag volt. Erről az iskoláról Staud sem tudott semmit. Gyulafehérvárt, a Batthyaneumban még óriási források vannak, egy alkalommal végigbogarásztam. Legközelebb az 1990-es Mikes-konferencián jártam Erdélyben és Csíksomlyón tanítványommal, Pintér Márta Zsuzsannával és a kutatócsoportból Varga Imrével. Pintér Mártával 1997 szeptemberében kutattunk hosszan Csíksomlyón, fénymásoltuk a passiószövegeket a kritikai szövegkiadás előkészítéseként. 2000 márciusában Nagy Júliával, Alszászy Károly Botonddal és veled dolgoztam 10 napig ugyanott, majd később Cibula Katalinnal és Demeter Júliával digitalizáltuk az anyagot. Munkánkban állandó segítségünk volt a csíksomlyói kolostorban a bölcs és szívélyes Márk József ferences atya, a Csíki Székely Múzeumban pedig Muckenhaupt Erzsébet könyvész-muzeológus.

– *Az iskoladrámák mellett a másik fő kutatási területed a képversköltészet, amelynek feltárásában szintén úttörő szereped van.*

– Debrecenben, az egyetem könyvtárában az 1970-es években akadtam drámakutatás közben egy képversre, amelyet Kemenes Egyed erdélyi ferences írt az egyik kolostorukat vizitáló Goly(j)óbis Ambrus tiszteletére 1774-ben. A képvers a Goly(j)óbis nevet egy kör, valójában egy golyó alakban írta le, az akrosztichon és a telesztichon pedig a keresztnevét rejtí. ²⁹ Ettől kezdve rendszeresen kerestem a XVIII. századi, hazai képverseket, gondolván, ha van egy, akkor többnek is kell lennie. Tisztességes mennyiségű gyűjtemény jött létre a magyarországi, XVIII. századi képversekből, amelyből 1998-ban jelent meg egy monográfiám. A modern képverseket L. Simon László vizsgálta és tette közzé ugyanekkor. Még New Yorkból is érdeklődött nálam egy ottani képverskutató. A napokban zárom az újabb képverskötetemet, amelyben 90 költemény látna napvilágot.

– *Háromévente zajlanak a híres, nemzetközi, régi drámatörténeti konferenciák. Mi a szimpóziumok alapkonceptiója?*

– Az MTA Irodalomtörténeti Intézetben működik a REBAKUCS, azaz a Reneszánsz-

²⁹ KILIÁN István, *A régi magyar képvers / Old Hungarian Pattern Poetry: Vizuális költészet Magyarországon I. / Visual Poetry in Hungary I.*, Miskolc–Bp., Felsőmagyarország Kiadó–Magyar Műhely Kiadó, 1998, 107. tétel, 284–285.

Barokk Kutatócsoport. A barokk kutatások ismertetése érdekében kezdeményezésre elindítottunk egy szimpóziumsorozatot. Az első konferenciát Eger közelében Noszvajon, a De la Motte-kastélyban tartottuk 1988-ban. Elhatároztuk, hogy ezen túl háromévente összeülünk egy tudományos konferenciára. A második konferencia is Noszvajon zajlott, majd beköltöztünk Egerbe, ahol 1994 és 2003 között összesen négy tudományos tanácskozást rendeztünk. Közben egyetemekhez fordultunk, melyek a konferencia anyagának kiadását is vállalták. Ennek következtében minden szimpóziumunk anyaga megjelent nyomtatásban, ezt a pénzszűke világban komoly eredménynek tarthatjuk. 2006-ban Nagyváradon János-Szatmári Szabolcs főszervezésében a Partiumi Keresztény Egyetem, három esztendő múlva Egyed Emese, Biró Annamária és Tar Gabriella Nóra irányításával a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem, legutóbb, 2012 szeptemberében pedig Bárczi Zsófia és Polgár Anikó szorgos munkájaként a nyitrai egyetem Közép-Európai Tanulmányok Kara adott otthont a tanácskozásnak. Az elmúlt évtizedben tehát a határainkon túli magyar egyetemeket is bevontuk a munkába. Mi nagy kitekintéssel gyűjtjük a színháztörténeti anyagot, amely szövegekből, színpadtechnikából, zenéből, táncból és képzőművészeti vonatkozású forrásokból áll. Éppen ezért ezeket a tudományágakat összekapcsolva szerveztük a konferenciákat, tehát irodalom-, színház-, zene- és művészettörténészeknek, valamint néprajzkutatóknak egyaránt helye van tanácskozásainkon. Pozsonyból Ladislav Kačič zenetörténész kapcsolódott be kutatásainkba. Az európai összefüggésrendszer vizsgálata témánkban elengedhetetlen, ezt többek között Marketa Klosova, Irena Kadulská, Nigel Griffin és Jean-Marie Valentin előadásai és hozzászólásai jelentik.

– *Van-e arra példa, hogy napjainkban megelevenítenek barokk kori iskolai színjátékokat? Hogyan fogadja ezt a mai közönség?*

– A jezsuita Faludi Akadémia szervezésében éveken át láthattunk színpadon barokk iskoladrámát a Schola Ludens keretében. Feleségem, Jakab Viktória a terézvárosi Szent Család-plébánia ifjúsági közösségével tanított be több barokk kori misztériumjátékot az elmúlt 20 évben. Néhány évvel ezelőtt Székesfehérvárott Sziráki Szilvia tanítványai mutatták be a *Kéncskapálót*, Aradon is volt hasonló kezdeményezés. Kolozsvárott a Thália Helyi Élete (THÉ) kutatócsoport jelenít meg rendszeresen iskoladrámákat. Az előbb említett drámatörténeti konferenciák sem múlhatnak el barokk iskolai színjáték előadása nélkül. Piliscsabán te szervezted meg a Boldog Özséb Színtársulatot 2002-ben, azóta Godena Albert rendezésében rendszeresen láthattunk tőletek betlehemes és csíksomlyói passiójátékokat, történeti drámát, mitológiai istenparódiát, a *Bakhus*t és vígjátékot. Úgy tudom, több egyetem magyar szakán alkalmazzák a Boldog Özséb Színtársulat által 2010-ben kiadott *Régi Magyar Színpad* DVD-sorozatot. Mivel az iskoladrámák örök lelkiismereti, morális kérdéseket feszegetnek, történeti és teológiai problémákat szemléltetnek költői magasságokban, gyakran didaktikusan, ezért minden kor számára aktuálisak. Egy-egy jól sikerült passióelőadást még én is megkönnye-

zek. Az a fontos, hogy a szereplők valóban átéljék a színpadi cselekményeket! A mai diákoknak is ezt a jól bevált módszert javaslom!

– *Édesanyád gyakran énekelte a palóc balladát. Az iskoladráma-konferenciák fogadása elképzelhetetlen e nélkül, valamint a Mestereknek Mestere és a Kánai menyegző (Az igaz Messiás már eljött...) vidám zengése nélkül. Hadd kérjelek meg, hogy énekelj el a palóc balladát!*

– Nem tudom, hogy szabad-e rögtön énekkel kezdeni ezt a történetet. Azt kell tudni a korábban már említett Tarnaleleszről, hogy egy nagyon elzárt község volt. Az, aki valaha is nyelvészetet tanult, nagyon jól tudta, hogy az elzárt községek a legtovább őrzik saját nyelvjárásukat. A legkisebb jelét sem tudják mutatni a nyelvi változásnak. Tarnaleleszre ez volt jellemző. Igen ám, de a '30-as évektől kezdve folyamatosan megindult a rádiózás, a '60-as évektől kezdve a televíziózás, tehát olyan asszimiláció kezdődött el nyelvileg, amely ezt a községet nyílttá tette, nyelvjárását megváltoztatta. Végtenül sajnálom, hogy ez a nyelvjárás megszűnő félben van. De ez természetes dolog. A nyelvjárásnak, főleg Egerben mind a mai napig élnek még olyan jelenségei, amelyekről biztosra veszem, hogy még hosszú-hosszú ideig élni fognak. De közel sem olyan lesz az a nyelvjárás, mint volt gyermekkoromban Tarnaleleszen.

A falusi paphoz, akit főúrnak hívtak, ment az öregasszony, hogy elhívja a férjéhez feladni a szentkenet szentségét. Ez a következőként zajlott: „*Főúr, gyűjjelek mē, azt adjā fel az embërnek a hātúsó kenőcsöt!*” Ma már ez nincs. Azért sincs, mert ma már a betegek szentségével senki sem törődik. Tehát a nyelvjárás kihalásának, megszűnésének egyik jellegzetes oka az, hogy a vallási hagyományok már nem élnek úgy, ahogyan kellene.

Ezt a palócballadát édesanyámtól hallottam. Tarnaleleszről sokan jártak be Egerbe fát eladni egyfogatos kocsival. A fa nem volt teljesen felaprítva. Bejött a tél, egy nagy csomó palóc megjelent az egri piacon, és árulta a fát. A jófajta szenet Egercsehiből hozták, ott a palóc szótól való elszakadás sokkal hamarabb megindult, mint Tarnaleleszen. Ez elsősorban a bányának köszönhető.

Így szól a palóc ballada:³⁰

³⁰ Énekelte: Kilián István, *Füzesabony, 1933. április 6. A Tarnaleleszen felnőtt édesanyjától, Friedrich Máriától (1902–1992) tanulta. Gyűjtés helye és ideje: Kilián István lakása, Budapest, 2013. január 11. Gyűjtötte: Medgyesy S. Norbert. Lejegyezte: Kővári Réka és Medgyesy S. Norbert. A palóc nyelvjárás lejegyzését Szelid Veronika lektorálta. Kottagrafika: Kővári Réka.

Rubato

1) — 1) 2) — 3)

1. hej, de Tíz fo-rint húsz ká-ráj - cár vāót a laj - bi zseb-be,

Hogy ész-t a jó cser - fāt el - át - tuk E - ger - be,

4) 5) —

hej, de Ször-nyen jó cser-fā vót, de ja szent se kér-tē, oszt

6) 7

Vás-csu - to - ra Bēr-nāt lār-mād-zott is ér - tē.

1) 2) 3) 4) 5) 6)

2. 3. 2. 3. 2. 3. 3.

Ne lārmādzék, sógor, mondok o'da neki,
Tān bijon nincsen ki mind a négy kerekí,
Nēm lārmādzott sógor, ēgye ki a fēne, oszt
Jóu nagyot rāvāgott a kēzēm fejire.

Asz' hittem, tēréfāl, pegy³¹ észibe sē vót,
Hozzāvāgtam én is è nā tēsnye binkót,
Hej, de, nyócān is rugdostuk, mégsē tért ő eszre oszt
Ājig tuttuk házācipelnyí Leleszre, hej!

A felvétel helye és ideje: Budapest, 2012. december 17; 2013. január 11. és január 24.

³¹ pedig

László Ernő

New York, szeptember Galambdúc-kesergő

Megint mindenre fájdalom száll,
hamuszürke, hosszú, kába éj.
A világ kettészelt tornya romján
óriás keresztet vet a fény.
Minden temető minden dombon
nagyobbknak látszik sarkig tárva,
s mintha a lét-nemlét kerítése
veszne bele a némaságba.
Meddig a sírok birodalma?
Hol a közepe, hol a széle?
Minek az első napja van ma,
és ha vége, minek a vége?

Ajtóm előtt ágsöprű, falapát

Míg gyermek voltam, vendég volt a tél,
jó pajtás, kit szép szó visszatart.
Csúszkoráltam pocsolóyák jegén,
s megkoptam, akár a csizmatalp.
Belenőttem apám bekecsébe,
méregdrágán veszem a szenet.
Hószobraim vállán előbb félre-
csúszott az ég, aztán leesett.
Ajtóm előtt ágsöprű, falapát,
elhidegült a régi jó barát.
Marasztaló mosolyom merevebb,
bordáimon szökik a meleg.
Csak akiket igazán szeretek,
húzom hűlő kályhámhoz közelebb.

Álmomban a szelídség toronyháza
voltam világnagy udvar közepén,
puha füvekre, fényes szalmaszára
rakott fészket bennem a költemény,
de reggel nagyobb rajokhoz szegődtek,
elrepültek számból a szavak.
Hallgatásomat pusztító erődnek
bérelték ki kártékony madarak.

Vonatozz haza...

Kós Károly emlékének

Vonatozz haza híva-hivatlan,
amikor otthon baj van, nagy baj van.
Kövesd azt a titkos első hangot,
mit beléd a szülőföld hullámmozott,
add fel a kényelmet, könnyebbséget,
mikor a legrosszabb megtörténhet,
mikor a legrosszabb épp történik,
s az Istent is kétlük a tiéid,
mikor úgy látszik, minden hiába,
legyen, aki a reményt kiássa
a hamuból, a kormos romokból,
bár neki se sok kell, hogy zokogjon,
nem a hátát, a vállát ajánlja,
a holnap esélyét szétkiáltja,
nádtollat és kőműveskanalat
ragad, szavakat élez: hassanak,
képeket ír, szépséges meséket,
beáll a jövő mindenésének,
épít templomot, otthont, istállót,
farag a gyöngye hitnek mankót,
fát ültet, őshonos Batul almát,
ne csak a csihatag hajtsa sarját.

Az lesz igaz

Itt lakunk e legendás hegyoldalban,
nem régóta, s tudjuk, nem sokáig,
Nincsen mód, hogy előled eltakarjam,
ide már a tél is idelátszik.
Amikor a falevél elparázslík,
és észak felé kacsint a kökény,
magunkhoz veszünk mindent, ami számít,
leballagunk házikónk lépcsőjén,
s elindulunk, szívünkben ezer emlék,
mint terhükkel a vándor búcsúsok,
visszük mindazt, amiért maradnánk még,
s azt is, amit legendánk hazudott.
S az lesz igaz, amit a hazugságról
mindenkinek el fogunk mondani.
Ha hangunk elhal, olvassák le szánkról,
amit mi sem akartunk hallani.

Létképzavar

Sejtettem,
hogy a világ
nagyot fordul,
s amikor fordul,
megcsikordul,
de álmomban se,
hogy ekkorát:
fejtetőről
előbb talpra,
aztán hirtelen
négykézlábra állt.
Lehet szeretni,
nem szeretni,
rajta, nélküle
szekerezni,
árokba dőlét
lesni közönnyel.
De mi lesz,
ha nem a kereke
esett ki,
hanem a tengelye
törött el?

Nagy Zita

Festeni szavakkal, írni ecsettel

*Avagy a festészet és költészet összehasonlítása**

Élesen emlékszem egy régi, novembernyugalmú égboltra, ahogyan finoman, de egyre sötétedve sóhajtotta át magát a kis padlásműterem rámeredő, nagy ablaküvegének simaságán. Bent – ecsetek, festékek, vásznak, spatulák, könyvek és tonnasok színek szétszórt sziluettjei közt – huncut, sutgó Dvořak-dallamok kergetőztek, s mi – belemenekülve ebbe a terpentinillatú oltalomba – még hárman-négyen maradtunk, akik, ha az éjszakába nyúlóan is, de a végletekig ki akartuk élvezni az aznapi rajzsakköri feladatunkat; egy általunk kedvelt vers illusztrálását. Munkánk lehetőségét adott arra, hogy a művészet három nagyobb alakváltozásának – a zenének, irodalomnak és a képzőművészetnek egyidőben lehettünk a vendégei.

Átpillantva ezen a közegen, akkor jegyezte meg a rajztanárunk azt – amit azóta is időről időre átgondolok –, hogy a művészetek közül a zene kaphatná meg az úgynevezett harmadik helyet, mert ez talán a legkönnyebben elsajátítható. Majd ezt követi a képzőművészet, ami már nehezebb, de makacs és sokévi gyakorlással jól fejleszthető. Végül, az első helyre az irodalom jogosult, amelyet érteni és művelni egyaránt mind közül a legnagyobb kihívás, nem is igazán tanulható egy ponton túl már.

S bár abban nem vagyok biztos, hogy épp a művészetek közt objektívan felállítható egy ilyen jellegű értéksorrend, érdekesnek találtam az állítást, és a magam részére akkor én egy egyszerű képletgondolattal igazoltam valamelyest az igazságtartalmát. Arra jutottam, ha csak az alkotómunka és a műélvezet bonyolultsági fokát vesszük figyelembe, akkor az állatvilág segítségével jól indokolható a megállapítás. Követve a fentebbi sorrendet; zajokat, hangokat, bizonyos zenei hangokat az állatok többsége képes létrehozni, és valamilyen jelentéssel felismerni. A képzőművészet terén bizonyos színek, fények szintűgy hatással lehetnek rájuk, bár már egyértelműen nem olyan nagy intenzitással, mint a hangok, és a színérzékelési képességeik is jelentősen korlátozottabbak.¹ Ismeretes ugyan, hogy csimpánzokat, elefántokat még festeni is megtanítottak, azonban ez náluk nem igazán tudatos tevékenység, csak jól alkalmazzák azt a fajta utánzóképeségüket, amelyre az állatvilágban való túléléshez is szükségük van, hogy akkor épp az ember által betanított festést utánozzák, az nekik nem egyéb, mint egy jól megfigyelt és elsajátított mozdulatsor ismétlése. Ám egy

* A tanulmány Kődöböcz Gábor ösztönzésére készült

¹ Az emberi szem képes felismerni 250 finom színárnyalatot és megközelítőleg 17 000 kevert színt, ennek száma más élőlények esetében jóval csekélyebb.

lap, amelyen gondosan felejtett betűk sorakoznak, nincs és nem is lesz rájuk soha semmilyen hatással. Betűk, versek, regények, irodalmi alkotások csak az emberi elme síkjain létezhetnek. És amire képes csak ember lehet, az megérdemli az első helyet.

Ezenfelül a zenéről, a festészetről és az irodalomról szóló gondolatainkat is csak mind-mind az irodalom nyelvén tudjuk a legpontosabban kifejezni.

Mégis a művészetek szigorú sorba állítása csak lábjegyzetként szerepelhet a tény mellett, hogy valójában mennyire összetartoznak; kontrasztjaik, lágyan eltérő árnyalataik csak erősítik azt, hogy egy nagy, egymásba-hangzó egészet alkothassanak. „*Napjaink fiatal művészeinek nem kell többé azt mondania: 'festő vagyok'; 'költő' vagy 'táncos'. Ő egyszerűen művész.*” – így ír Allan Kaprow, amerikai festő az 1958-as *Jackson Pollock öröksége*² című manifesztumának utolsó bekezdésében, megragadva ezzel a művészek sokoldalúságát és egyben a művészetek elidegeníthetetlen, ősi összességét.

Ezt az egységet szeretném egy kicsit átlátni és átláttatni az irodalom és a képzőművészetek – ezen belül is elsősorban a festészet – által és között, felfedve hasonlóságait és különbözőségeiket. Azonban a zene ritmusos felségterületétől szerényen és szerényen távolságot tartanék, mert úgy érzem, csak arról lehet képességem és jogom hitelesen írni, aminek én is átélője vagyok mind a két partról, az alkotó és a műélvező oldaláról egyaránt, a zenének csak csodálója, de művelője nem vagyok. Így csak csendes-sejtelmes színek és szavak macskamancs lépteit hallgatom s követem nyomon.

Az első, ami óvatos kecsességgel figyelmem kifizített hálójába lép, az önmagában a legnyilvánvalóbb, ami az irodalom és a festészet szerszámosládáiban csörömpöl, maga az anyag, amely segítségével a művész dolgozik, testet ad az alkotásnak. Szellemi szinten, az előbbi esetében igazi kirakó található benne, betűkből épült szavak, szavakból épült mondatok, mondatokból összeállt szöveg, de a lényeg a betű, a maga mikrokozmosznyi véges számú elemeinek végtelen variációival. A festészet pedig különböző, megjelenített és láthatóvá vált formák határtalan hangzata, kopogó színek és szelíd árnyalatok esőkabátja alatt.

Ha a segédeszköz fizikai valóságát tartom szem előtt, azt, amellyel a fentebbi anyagok létrehozhatóak, az eszközt, akkor ez esetben a különbség csekélyebb; betűket írhatunk tollal, ceruzával, de akár ecsettel és festékkel is, vagy vészhetjük, karcolhatjuk őket alkalmas felületekbe, vagy a technikát kihasználva írhatunk megannyiféle és –fajta géppel, gépbe is, illetve a mindent ütő joker-lehetőség: a betűk hangként való kimondása. Leggyakoribb hordozóanyaga pedig – millió változatban – a papír, de

² in: Allan Kaprow. *Essays on the Blurring of Art and Life*. Berkeley, CA: University of California Press, 1993, pp. 1-9.

ezenkívül lehet bármi, akár az emberi bőr is. A festészet legáltalánosabban felvillanó kellékei az ecset és a különböző kémiai minőségű és összetételű (pl. olaj, akril, akvarell stb.) festékszínek, de ugyanúgy nagy segítségünkre vannak a toll, a ceruza és a számítógépek egyre bővülő, lenyűgöző lehetőségei is. Hordozófelületei megfelelnek az írott szövegének, közülük is leggyakoribb a papír és a vászon.

Az írott szöveg és a megfestett kép esetében a szem mint médium szintúgy azonos, de a szöveg esetében még folytatható a sor a speciálisan megjelenített és érzékelhető írásmóddal, a Braille-írással is, amely tapintás útján felfogható, vagy a már említett, a kiejtett szöveg hallás útján történő érzékelésével is.

Ám minden érzékelés egy finom, érzékeny és változó képesség, kevés különbséggel a valós és a képzelt közt. Így történhet, hogy néhányan a színeket és a képeket nemcsak láthatjuk, de hallhatjuk is. Itt azért fontos megjegyezni, hogy a festményeket csak akkor hallhatjuk, ha egy időben látjuk is, azonban a hallott szöveget akkor is halljuk, ha közben nem olvassuk az írásos változatát. Emellett páran a kimondott szavakat nemcsak, hogy halljuk, de látjuk is, vagy egyéb módon is érzékeljük. Ezek az érzékszervi összérzékelések az irodalmi művek elemzése során szinesztéziaként emlegetett kifejezőeszköz, a művész számára viszont konkrét valóság.

Az érzékelés azonban csak a tudatra nyíló kapu, a fő közeg az emberi elme felfogóképessége. Ezen a téren lép az irodalom létrafoknyit feljebb, s nem más emeli fel, mint a nyelv mérhetetlen összetettségében, bolyongó bonyolultságaiban, édes megszerkesztettségeiben rejlő tudás. A festészet a valóság formáival dolgozik, azokat mintegy utánozza, a látott, a megtapasztalt dolgokat ismétli, a természettől kölcsönöz. A betűk, a beszéd, a nyelv ezzel szemben teljesen az ember által létrehozott alkotás, önkényes, egyezményezett, elfogadott jeleken és szabályokon alapul, akár egy nagy társasjáték, korlátlan lehetőségekkel, melyben szavakkal szinte minden kifejezhető. Ráadásul nincs közülük egy nemzetközileg egyformán érthető, megannyi beszélt nyelv létezik a világon, tarkítva, gazdagítva dialektusaikkal.³ A festészet hálás tulajdonsága, hogy formái nemzettől függetlenül érthetőek, azonban egy festményről gondolkodni szinte biztos, hogy az anyanyelvünkön fogunk. Mi több, az ember maga is az írás készségét sajátítja el a legkésőbb, rajzolni, festeni hamarabb elkezdünk; valóságnak értelmet, az értelemnek valóságot először a vizuális kifejezés ad, mint ahogy emberiség történeti korukat tekintve is az írás fiatalabb, mint a képi ábrázolás. De az is igaz, hogy a legtöbb ember, amint megtanult írni, a rajzolást, festést hanyagolja vagy teljesen abba is hagyja, ritka, hogy a hétköznapiakban rajzzal közlünk valamit, de sokan képesek az egész életüket végigfecsegni szóban és írásban egyaránt, nagy, zajos és csendtelen a világ. Ez persze csak a nyelv, mint az irodalom építőelemének hétköznapi viselete, és csak akkor ünnep a szó, ha az a művészet, ha az az irodalom árkádjai közül szól, a

³ A világon kb. 6-7000 beszélt nyelv létezik, mintegy 20 000 dialektussal.

ponton túlról, ahonnan már nem tanulható. A festészet akkor képes a nyelvi jelekhez hasonló nehézségű és érdemű jelképzésre, ha – a sokak által ugyan leértékelt és el nem fogadott – absztrakt, a festő képelete és érzései által szerkesztett alakokkal ábrázol, helyenkénti nonfigurativizmussal. Mert itt is a konkrét megjelenítés helyébe a jelkép általi megjelenítés és az ezáltal kifejezés lép, ami magasabb rendű mindenféle másolásnál. Akkor, ha olyan formákat fest, amelyeket a valóság ihlet, de nem ural. Itt ugyan a festő saját jelkép- és szabályrendszeréből dolgozik, ez az értékéből nem von le, sőt, a kész mű megértésének izgalmát fokozza, aktív gondolati befogadására készlet, nem csupán a kényelmesen passzív megfigyelésére.

Elbandukolgatva éveken át az irodalom- és a festészettörténeti időláncsíkján, két korszak nyűgözött le mindig igazán, az ó- és a modernkor, a nagyon régi és a nagyon új. Nem vitatva el más korok érdemeit, mégis ezeket tartom a legértékesebbeknek, egymáshoz hasonlóaknak, művészileg a legfejlettebbeknek. Kevesen tudják például, hogy az előbb említett absztrakt ábrázolás nem is annyira új, az antikvitás művésze is nagyon szívesen alkalmazta a festészetben, hogy ezáltal többet fejezzenek ki a pusztán csak láthatónál. Ugyanakkor az irodalmukat merész témáival és virtuóz nyelvi megoldásaival szintén üdének, fiatalnak, hihetetlenül mainak érezhetjük. De átlépve végre az anyagszerkezetük és eszközfelépítésük hideg küszöbén, mitől is igazán irodalom az irodalom, mitől festészet a festészet, s mitől mindkettő művészet?

A művészetet az ember alakítja ki, miközben a művészet is kialakítja az embert; abból a forrásvágyból eredeztetve, amely nemcsak élni akar a világban, hanem azonosulni is vele, átélni, kifejezni és megérteni a legteljesebb egészében. A valóság és a képzelet különleges koktéjla minden műalkotás, egyfajta már-feldolgozott valóságé, így a kész mű megjelenő világa több, mint valós, valóság felettien valós, szupervalós. Berzsenyi szerint „*a képző szellem az ember isteni tulajdona*”,⁴ ennek eredménye hát minden irodalmi és képzőművészeti alkotás, mindkettő teljes jogú művészet külön-külön is, s együtt még inkább. Együttesük legegyszerűbb példája a mesekönyvek, ahol minden történetet illusztrálnak, szöveg és kép kéz a kézben jár. De számomra például azóta, hogy gyerekkoromban először találkoztam velük, Arany János *Hídavatás* című balladája is örökre összefonódott Zichy Mihály a műről készített katartikus illusztrációjával. Az ilyen esetekben mindkét művészet sajátosságai összeadódnak, az irodalmi művek megértése ugyanis szukcesszív folyamat, azaz hosszabb időt igényel, közvetetten és folyamatosan hat, és a megjelenése inkább intellektuális, értelmi síkon érzékelhető, a befogadótól nagyobb figyelmet vár el. Emellett a festészeti benyomás szimultán módon történik, azaz mozzanatai egy időben és közvetlenül hatnak, és érzéki, érzékletes megjelenést alkalmaz.

⁴ In: Berzsenyi Dániel válogatott munkái: Költemények, Poétai harmonistika, Franklin, Bp., 1942

Rengeteg megfestett kép van, amelynek témája egy irodalmi mű, egy történet, ihletője egy lírai alkotás, ugyanakkor annak száma, ahogy a költő nyelve szól egy festményről, már jóval szerényebb, legfeljebb tanulmányok, értelmezések mezején található nagyobb halmazuk. Az irodalom és a képzőművészet egyazon asztalhoz ültetése, közös párbeszédük kialakítása volt a célja az 1893-ban alapított *Van Nu en Straks (Mostról és Későbből vagy A Ma és Holnap)* című flamand folyóiratnak, majd 1902-től *Sint-Martens-Latem* művésztelepén alakult *Open Wegen (Nyílt utak)* nevezetű művészeti körnek is, amely a különböző művészeti ágak tudatos összehangolására törekedett. Tagjaira ezért jellemző volt az összedolgozás; például a festő Valerius de Saedeleer képei gyakran idézik költőtársa, Karel van de Woestijne verseit, és az egység megvalósításáért a költő tájleírásaiban is sokszor felrémlenek de Saedeleer tájképei. Az engem ért irodalmi hatásoknak magam is nagyon gyakran és szívesen adok festészeti megjelenítést, ilyenkor a képzetet már egy elképzeltet képzel tovább, rafinált próbálkozása ez a teljességérzés továbbtágításának. Miért van az, hogy egy irodalmi műnek a maga közvetett átadhatóságával is van olyan hatásereje, hogy képes indukálni saját magából egy újabb műalkotást a festészet területén?

Egyszerű levezetéssel azt mondhatnám, ha egy költő ír le egy fát, akkor általa végtelen sokféle és –fajta fa jelenik meg az olvasók tudatában, sőt akár ugyanabban a tudatban többféle fa is életre kelhet, és mindenki a költő által vezetve és irányt mutatva, de mégis a saját jellemének, emlékezetének és tapasztalatainak megfelelő fát fog alkotni a képzetében. Ha viszont a festő ábrázol egy fát, akkor az a látás számára egy közvetlenül felfogható kép, tehát a néző képzelete minden esetben ehhez a képhez fog igazodni, még ha a tudatában, emlékezetében meg is jelenik más-más fa, az mindig a festő által megjelenített konkrét fához fog igazodni, abból indul ki, és ahhoz is tér vissza. Így a költészet gyengédebben csábítja el a képzeletünket, azzal a segítő szabadsággal megajándékozva, amelyben nem pórázon vezet, de mellettünk halad. Megfordítva ezt a perspektívát, a költő által ábrázolt fa esetében az olvasó sem fogja egészen birtokba venni a költő képzeletét, míg a festőt – a konkrét megjelenítés miatt – már erősebben birtokolja, s Nietzsche szerint a „*birtoklás csökkenti annak értékét, amit birtokol.*”⁵

A költő a folyamatossággal tudja irányítani a tekintetünket, ha például először csak a fa ágait tárja elénk és járattja körbe, és úgy halad velünk, és mi úgy haladunk vele tovább, részletről részletre az egész felé. A festő fájánál a tekintetünk szabad akarata diktálja az első pontot és az onnan kiinduló irányt. Persze vannak festői műfogások, amelyekkel bizonyos részekre vonzhatják elsőként a pillantást, de mivel a látvány teljes egészében egyszerre tárul elénk, mégiscsak szabadon választhatunk.

⁵ In: Friedrich Nietzsche: *A vidám tudomány*, ford.: Romhányi Török Gábor, Szukits, Szeged, 2003.

Mint már írtam, szavakkal szinte minden kifejezhető, a festészetnek azonban szűkebbek a határai, van, ahol le kell tenni az ecsetet, és meg kell szólalni.

Talán a költéssel való nagy barátságom miatt, talán a festészet előbb említett határai miatt nagyon fontosnak, kötelezően nélkülözhetetlennek tartom, hogy a festménynek legyen címe, mi több, megfelelő címe. Egy festmény kifejeződését kedvesen segíti elő, és a jelentését bátran tágítja a végtelenbe egy jól választott cím. Ezért én magam is mindig ragaszkodom a festmények címmel való szerepeltetéséhez, és elveszettnek, lehetetlenül kirekesztettnek érzem az olyan képeket, amelyeket jobb híján a „Cím nélkül” elnevezéssel illetnek, vagy még rosszabb, ha számmal. Egy cseppnyi irodalmiasságot, ennyi költészetet meg kell adni a festészetnek, kötelező kelléke, mint autónak a kormány, s ugyanúgy tekeri figyelmünket a helyes irányba. Személyes kedvencem, Salvador Dalí csintalan játéka a képeinek címeivel, némely egész hosszú vagy nyakatekert, sokszor lírai, soha nem magyaráz, de nyíltan kihívja minden gondolatunkat. A cím, mint az utolsó réteg festék minden művén, kaput tár a tartalomra, s elvezet alabástrom alakjai láthatatlanná tágult értelembe is. Híres puha, olvadt camembert-órái lágyan nyúlnának tovább a kedves semmittevésbe, ha a végső cím – *Az emlékezet állandósága* – meg nem keményítené jelentésüket. Vagy milyen határtalanul is játszik velünk a kép és cím egysége a *Tükörtojások serpenyőn serpenyő nélkül* című festményén. Hová is lenne a *Lágy szerkezet főtt babbal, avagy a polgárháború előérzete* nevezetű festménye a címe nélkül?

S magam vagyok olyan mohó, hogy nem mindig elégszem meg csak a címmel, de a festményeim szerkezetébe gyakran építek bele betűket, szavakat, irodalmi idézeteket, mint a kép szerves része. Igazolásául annak, hogy művészetemben sem nem tudom, sem nem akarom a költészetet és a festészetet egymástól élesen elhatárolni, mindkettő ugyanolyan jelenléttel bír a valóságomban, és váratlanul hol egyik, hol másik szökken ki a csendből, vagy némul el a zajból. És ez nem is olyan egyedülálló, ismerünk híres költőket, akik festettek is, ugyanúgy, mint festőket, akik az irodalomban is kiteljesedtek. A mindenség igénye nélkül például Kassák Lajos, Tóth Árpád, Selmeci György, Viola György, William Blake, Federico García Lorca elsősorban költészetükről, szépirodalmi írásaikról ismertek, de jelentőset alkottak a festészet területén is. Akár az ismert festők, mint például a klasszikusnak számító Leonardo da Vinci, Oskar Kokoschka és a már említett Salvador Dalí is rendkívüli irodalmi érzékenységgel bírtak.

Daliról kevesen tudják, hogy legalább olyan szinten írt, mint ahogy festett, García Lorca többször is javasolta számára az irodalmi pályát. Fennmaradt több verse, esszéje, regénye. Közülük is kiemelkedik – bár sajnos a mai napig nem széles körben ismert – az *Elrejtett arcok* című nagyregénye, amit hívhatnánk akár regényfestménynek, festményregénynek is. Ez az epika területére álmódott nagy lírai látomás oly’ biztos kézzel ringat el a század közepe kor hitelesen ábrázolt horizontján, min-

den egyes szót festői jelzők százada vezet fel olyan pompával és olyan mélyről lépő igazsággal, amely magával ragadja minden gondolatunkat, minden érzelmünket, minden érzékünket és képzeletünket, akár tekintetünket az izgága vízcsepp hajnali hasán lecsúszó fénynyaláb. Valójában nem más ez, mint egy hatalmas festmény, amelyet szavakkal festettek, egyszerűen azért, mert mással nem lehetett. Alább nem hagyhatok ki egy részletet a regényből arra, hogy megértsük, Dalí mit értett azon, amikor azt mondta: *„megpróbáltam szinte festék nélkül festeni”*,⁶ hogy egy festőnek miért van erre szüksége, mindjárt meglátjuk: *„Az ég duzzadt bőrszövetét még mindig betakarták a légelhárító lövedékek félelmetes robbanásainak nyomai, és az utolsó, sebészszikként fénylő géppuskasugarak kereszt alakban szétmetszték az undorító, olajban süllő tojássárgájához hasonló, az eget sűrű és véres füstgennyel befröcskölő, a felhőket töltényhüvely-okádékkal bemocskoló robbanás-tumorokat... Az épületek széthasított koponyáiból vastag füstcsigák agyvelő-cafatjai emelkedtek fel. A házak szemét kivájták a bombák kanalai, és a tátongó szemgödörök üres héjában úgy hevert egy-egy ágy maradványa, mintha a szoba-pupillába elszenesedett csontvázakat hajigáltak volna. Anglia összeszorított, kinyithatatlan ökleként feküdt a város tömör masszája. Nem rideg és törékeny gránitból volt, éppen ellenkezőleg: puha, akár egy nagy, dicsőséges seb, mint az áldozat kolosszális és dantei Gruyère sajtja, amelynek kénszínű lyukait megtermékenyítette a halál. Mindegyik lyukban, testben és lélekben golyókkal átlyuggatott élet nyüzsgött. A lelket sűrű bosszúitűskék, a testeiket steril tetanusztűk borították be.”*⁷

Olyan többrétegű képet tár elénk, amelybe nem csupán érzékenységünk veszik bele, de egész testünk szenved el jóleső támadást.

Itt tágul ki a költészet, és szűkül össze a festészet, a festménynek határt képez az idő is, nem képes csak egyetlen pillanatot ábrázolni, azt is csak egyetlen aspektusból. Viszont a költészet teret és időt szabadon kezelhet, vidám szertelenséggel simítja magát hol ide, hol oda, hol ekkor, hol akkor, múltat és jövőt, fentit és lentit egyszerre felkarol. Irodalmi művek esetén megvan az a képességünk, hogy megjelenítsük a folyamatos mozgást, a festészetben csak a mozdulat megjeleníthető. Az állandó mozgás a festményeken legfeljebb annyira fejezhető ki, ahogyan Marcel Duchamp tette azt a *Lépcsőn lemenő akt* című képén. A figura oldalkontúrjainak megsokszorozásával elérte a mozgás képzetét, de még mindig nem olyan határozottan, mintha az irodalom írná le. Mindenesetre egy különleges és értékes képi megoldás.

S mennyire, de mennyire lehet a szavakkal is festeni! Csodás képeket rajzolnak elő a kifejezések bátran épített halmazai, és a költő mindeközben olyan élességgel látja az általa leírt képeket, mintha csak előtte villannának fel egy rejtett kivetítőn.

⁶ In: Salvador Dalí: *Egy zseni naplója*, ford.: Vargyas Zoltán, Cartaphilus, Bp., 2006.

⁷ In: Salvador Dalí: *Elrejtett arcok*, ford.: Szántai Zsolt, Szukits, Szeged, 2002.

Lessing ezt úgy fogalmazza meg: „a költő állítólag mindig fest”, és hogy „a költői festmény nem szükségszerűen olyasmi, amit anyagi festménnyé lehet tenni.”⁸ Ennyire fontos és nélkülözhetetlen eleme a költészetnek a szavakkal való festés. Egyik legismertebb költői festmény, az *Iliász* sokat idézett része, *Akhilleusz pajzsa*. A festészet ennek sem adhatná vissza a pontosságát, hiszen itt a pajzsot a készítés folyamatában ismerhetjük meg, fokról-fokra juthatunk el a teljes befejezettségéig. Számomra kedves és elemi erővel felidéződő lírai kép József Attila egy andalgó sora: „néma négerrek sakkognak régen elcsendült szavaidért.”⁹ Olyan eleven a kép, olyan élő, hogy jobban látom, mintha nézném, olyan csendeszen zenélő hangsúlyokkal lebegtet, mintha a legmesszebbi idegen távolság valóságából kerülnék újra a jól ismert, fekete-fehér kockák képzeleteibe, amelyben tisztán lát és megnyugtat a fájdalom. De kiemelhetném Szabó Lőrinc fordításában William Blake *A tigris* című versének kezdetét:

„Tigris!Tigris! éjszakánk
Erdejében sárga láng,
Mely örök kéz szabta rád
Rettentő szimetriád?”¹⁰

Megnyerő tisztasággal festői, színes, és mosolyog benne az ütem.

A líra életet felfokozó erejéről értő szeretettel ír Örkény István *Ballada a költészet hatalmáról* című novellájában, amiben a budapesti kis telefonfülke életre, és nem akármilyen életre kel „négy verssor” hatására. A történet nyilván szimbolikus, de meghatóan meséli el a lényegét a „költészet hatalmáról”.

Biztos vagyok benne, csak úgy lehet a költészetet élvezni és létrehozni, ha tenyereink árnyékába zárva óvunk minden szót, mint legféltettebb tárgyunkat, mint legkedvesebb játékunkat, úgy kell szeretnünk, hogy testetlenségeiket megérinthessük, úgy kell éreznünk őket, hogy lássuk legnagyobb láthatatlanságaikat, halljuk minden zengő némaságukat, magunkban hordjuk illatukat. Ha az alkotóhoz az ihlet nem goromba, úgy pörgeti őt a szavak tengelyén, hogy mámorítóan beleszédül és nevet, sír felváltva, és milyen lázizzó reszketés boldogsága suhan át egy-egy új szó, ritka szópár megalkotása során. Különleges pillanatok ezek, amelyeket tisztelni kell, amelyekre várni kell, amelyek bejelentés nélkül érkeznek, de ó, ha itt vannak! A költészet alkotói folyamata lehet lassúbb, gondolkodóbb léptű vagy rohamosabb, ahogy a szavak szabad tódulata úgy árad át rajtunk, hogy a kéz írása alig bírja tartani tempójú-

⁸ Mindkettő in: Gotthold Ephraim Lessing: *Laokoón, Hamburgi dramaturgia* ford.: Vajda György Mihály, Fekete Sas, Budapest, 1999.

⁹ In: József Attila *minden verse és versfordítása*, Szépirodalmi, Budapest, 1980, *A bőr alatt halovány árnyék* című vers

¹⁰ In: William Blake: *A tapasztalás dalai*, Interpopulart, Szentendre, 1993.

kat. Lehet a szobában, falak szelídsége közt írni, de micsoda jóleső bódulat, amikor az utca zajai közt az ihlet nyújt egy sziklaszirtet, amin kiemeli lelkünk a hétköznapiok ködbecsúszott homályából.

Egy festmény születése is hasonló folyamatot tudhat maga mögött azzal a különbséggel, hogy itt nagyobb szükség van a nyugodt magántérre, az utca és a közönség zavaró lehet. A költészettől eltérően a festés még mindig inkább fizikai aktusnak tekinthető, úgy is mondhatnám, nagyobb fizikai munkát és testienergia-befektetést igényel, nem beszélve a maga után hagyott nyomokról, az ecsetek és a festékek egybeolvadó kupacának édes összevisszaságáról. De nincs ahhoz fogható, amikor a tőlünk is hosszabb és szélesebb, a földre kivetett, fehér vászonra esik fölé magasodó alakunk árnyéka. Ahogy fizikailag, testileg része leszünk a készülő műnek, belelépünk a világába, miközben ő már régen része a miénknek. Mi kezdjük az irányítást, de hamar átveszi tőlünk a vezetést, és áttáncoltat minket a formák és színek lüktető sokasága közt, míg kezeink markolta ecsettel be nem fejezi magát. Milyen hatalmas lendület, micsoda élő dinamika, micsoda mozgás és erő van az olyan technikákban, mint például az *akciófestészet*¹¹, a festő akarátának és a véletlenség oltárára helyezett bizalmának közös nagy kivetülése és soha ugyanúgy meg nem ismételhősége. Néha a könnyekig jó belelegezni és elveszni a száradó festékek illatában, és hallgatni a festményen lélegző árnyalatok és közel-távol színek énekeit, hogy megszólal gyakran a fecsegő zöld, és néma, szürke derengésbe olvad a pirossal, hogy fogja kézen a lila nyugodt mélysége a citromsárga üde élénkségét, hogy ül a narancs azúrkék székébe. És zenél, csak zenél a szíkontrasztok barátkozó ellentéteken alapuló, nagy összharmóniája.

Egyértelmű, hogy a költészet testet öltése – a papírra nyomtatott betűk – könnyen sokszorosítható, akárhányszor ugyanúgy megismételhető (mindaddig, amíg marad legalább egy példány), egyszerűen javítható, kevesebb a befektetett fizikai munka, itt teljes mértékben a szellemi szinten való alkotás és megértés fog dominálni. A festmények esetében már nagy szerepe van a látás közvetítő szerepének, így egy festmény anyagi testének megvalósítása már körülményesebb, de ebből következik az is, hogy az eredeti nem sokszorosítható, vannak ecsetvonásai, amit maga az alkotó sem tud kétszer ugyanúgy kivitelezni, nehezebben javítható, ráadásul térben kötött, egy festményt például nem viszünk magunkkal nézegetni a metróra, olvasni egy könyvet annál inkább. A múzeumok képeit is csak az adott helyen élvezhetjük eredetiben, minden máshol történő megjelenése – albumok, képeslapok,

¹¹ Más néven gesztusfestészet. Az absztrakt expresszionizmus jellemző technikája. Ismert képviselője Jackson Pollock. Lényege, hogy a festő mozdulatait spontán belső érzések irányítják, ezáltal a kész kép erős drámai töltést kap, a keletkezési folyamata láthatóvá válik. Módszere az úgynevezett „*dripping*”, azaz csöpögtetési, csorgatásos, vastag festékfelvitel. Irodalmi párhuzamának a szürrealisták automatikus írása tekinthető.

internet stb. – csak a másolata vagy fotó róla. Belegondolva, néha összezavar egy kétdimenziós festményről készült kétdimenziós fotó, mivel ez utóbbi önkéntelenül is magához igazít valamit a festményből, jellemzően megcsalja színeit és árnyalatait. Még furcsább, ha a kétdimenziós festészet határait átlépő úgynevezett *kombinált festményekről*¹² készül fénykép, ezzel magam is sokszor bajban vagyok, rengeteg nézőpontból kell fotózni, hogy az ilyen típusú festmények reliefszerűségeit visszaadja. De mégiscsak hasznos a fénykép, mert segíti a festmények széles körben való megismertetését.

Már kiderült, hogy a festmény a cselekvést folyamatában nem tudja ábrázolni, csak egy kimerevített pillanatában. Mivel az idő egy pontját kell kiválasztania, a legjellemzőbbet kell eltalálnia, ami által lehet következtetni az előzményekre és a következményekre is. Nem ragadhatja meg a történet csúcspontját, azt a bizonyos csillagpillanatot, mert azzal mindent bemutat, mindent elmesél és megköti a képzeletet. Lessing megfogalmazásában: „a kifejezés szemmel látható teljessége, a fantázia önnön határa” és „termékenynek csak az tekinthető, ami a képzelőerőnek szabad csapongást enged.”¹³ Hogy picivel a csúcspont előtti vagy utáni időt kell ábrázolni, ezt az orosz realizmus festői nagyon értették és maximális tökélytel alkalmazták. A háború borzalmait mély megragadással ábrázolja Vaszilij Verescsagin *A háború apoteózisa* című képén. A festményen már csupán egy emberi koponyacsontokból emelkedett, hatalmas domb látható, varjakkal és a háttérben levéltelenül reszkető, meztelen fákkal. A festmény sokkal megrendítőbb, mintha a nagy háború egy nagy csatájának sokalakos portréját vázolta volna fel, így képzeletünk kötelessége és szabadsága, hogy milyen kíméletlen harcot képzel el az elé tárt látvány alapján, a végkifejlet milyen előzményét gondolja el. Lessing *Laokoón* című írásában találóan így fogalmaz a csúcspont utáni megjelenítésről: „A partra vetett roncsokról és holttetemekről látni, hogy dúlt a vihar.”¹⁴ A csúcspont előtti pillanat szép példája pedig Konsztantyin Flavickij *Tarakanova hercegnő* című festménye. A Péter-Pál erőd kazamatájában raboskodó Tarakanova hercegnőt ábrázolja, amint az 1777-es árvíz a rácszott ablakon át éppen betör a cellájába, a padlót már a barnafényű víz alaktalan terhe nyomja, Tarakanova szegényes ágyán állva, kétségbeesett tekintetével a menynyezet ólomsúlyú állhatatosságát kémléli, miközben menekülőre fogva fürge patká-

¹² Eredeti nevén *combine painting*. A pop-art egyik változata az 1960-as évek környékéről. A festmény felületére ragasztott különféle tárgyak adják a kép jellegzetes hangulatát és térszerkezetét. Kiemelve kétdimenziós megszokottságából, a tárgyak háromdimenzióssá, reliefszerűvé teszik, egyesítik a festészetet a szobrászattal. Ismert képviselője Robert Rauschenberg.

¹³ In: Gotthold Ephraim Lessing: *Laokoón, Hamburgi dramaturgia* ford.: Vajda György Mihály, Fekete Sas, Budapest 1999.

¹⁴ In: Gotthold Ephraim Lessing: *Laokoón, Hamburgi dramaturgia* ford.: Vajda György Mihály, Fekete Sas, Budapest 1999.

nyok reményei kapaszkodnak fel a lepedő gyűrődésein. A festő jól érezte, hogy ez a momentum lesz olyan erős, hogy költői szinten tárja elénk a baljóslatúságnak azt a sajátos rettenetét, amelynek a kifejezéséért a szavaknak nem kell olyan masszívan megküzdniük. Az irodalom irigyelt könnyedséggel képes fogalmakat, érzéseket, cselekvéseket is ábrázolni, ezerféle mód írhatja le például a fájdalmat vagy az örömet, mint önmagukban is létezőt, a festmény többnyire mindig valaki, valami fájdalmát vagy örömét jeleníti meg.

Az irodalomnak megbocsájtsuk, sőt, szeretjük is, ha túloz, vagy épp elhallgat valamit, hiszen minden fortélyát be kell vetnie, ha a szavak által minél pontosabb képet akar a tudatunkban felvázolni, de szerencsére cseleiben kifogyhatatlannak bizonyul. A festészetben ezeket a fogásokat mérsékelni kell, csak kicsit lehet túlzó, vagy éppen hogy csak elhallgató, különben az egész kifejezés egyensúlya felborul. Az irodalom egy-egy személyt és tárgyat rengeteg tulajdonsággal ruházhat fel, a festészetnek viszont választani kell egy legjellemzőbbet, de nem esik kétségbe, mert akkor ebből aztán mindent kihoz, ami az ő területén kihozható.

Régről tudjuk, hogy a festői képek mellett mennyi és mennyi, micsoda irdatlan zene, ritmus és dallam lélegzik a szavakban, és úgy folynak füleinkbe, akár a legede-sebb sottogások. De a festményeknek, a színeknek is van zeneiségük, csak kisebb mértékű és nehezebben, egyfajta belső hallással hallható, emiatt kevesebb ember számára érzékelhető, és nem olyan nyilvánvaló. Ugyanez a helyzet a festményben feltűnő költőiséggel is, a formái és színei mögött meghúzódik, bár kisebb mértékben van jelen, mint a költészetben a festőiség, de érzékeny figyelemmel olykor mégis megfogható. Ahogy Szimónidész, ókori görög költő, meghatározza: *„a festészet néma költészet, a költészet pedig beszélő festészet.”*¹⁵

De ehhez el kell fogadnunk, hogy az érzelmi, értelmi érzékelésünk néhányunkban lehet erősebb a fizikai érzékelésnél. Vagyunk, akik észrevétlen őriztük meg azt a gyermeki képességet, hogy a legkisebb külső inger, lett légyen is az bármi, képes olyan hatalmas belső, tapasztalatokból és realiztikus képekből álló valóságot egy pillanat alatt előhívni, ami csak a művészetben nyerhet formát, az irodalomban és a festészetben, az alkotóban és a befogadóban egyaránt. Nietzsche filozófiájában is teret kap ez a gondolat: *„A művész, talán természete szerint, szükségképpen érzéki ember, általában érzékeny, ingerlékeny, minden értelemben fogékony még a távolról érkező ingerekre is... és soha nem olyannak látják a dolgokat, amilyenek, hanem telítettebbnek, egyszerűbbnek vagy erősebbnek: mindezekért osztályrészük az életben egyfajta örök ifjúság és tavasz, egyfajta állandó mámor.”*¹⁶

¹⁵ In: Gotthold Ephraim Lessing: *Laokoón, Hamburgi dramaturgia* ford.: Vajda György Mihály, Fekete Sas, Budapest 1999.

¹⁶ In: Friedrich Nietzsche: *A hatalom akarása*, ford.: Romhányi Török Gábor, Cartaphilus, Budapest 2002.

De bárki, aki valaha is érezte képek sokaságának feszítő fel-felvillanásait, benyomások és hatások nyomotfelejtő, vízrekesztő valóságait, élmények és érzések el nem múlhatóságait, az érti Szerb Antal alábbi gyönyörű sorainak igazságait: „...*ha valami illat vagy világitás felkelti bennem az emléket, most is átfut rajtam az az izgatott és szédelő és távoli boldogság, az egyetlen boldogság, amit ismertem.*”¹⁷

Így kapjuk az élettől azokat a tükröződő apró impulzusokat, amelyek végül akár Narcisszus virággá válása, művészetté nővik ki önmagukból önmagukat. A költészet és festészet számomra egyformán kedves, és ahol különbséget találok is bennük, ott rögtön felüti a fejét egy huncut hasonlóság is. Én magam nem ismerem a napot, mely úgy telt el, hogy alkotóként vagy szemlélődőként a művészet ne lett volna a része, és ha nélküle is telne el nap, akkor nem telne el valójában, csak a hiábavalóságok ütemei sodornának az időtlen semmisség semmisségei felé.

Egyéb felhasznált irodalom

Lothringer Éva: *Hasonlóságok és különbözőségek a művészetekben*, Auktor, Bp., 1994

Gera Judit: *Kép és tükörkép – A flamand szimbolista festészet és irodalom kapcsolata*, Fekete Sas, Bp., 2002

Amy Dempsey: *A modern művészet története*, ford.: Szekeres Andrea és Szikra Renáta, Képzőművészeti Kiadó, Bp., 2003

Ahogy az állatok látnak, hallanak és éreznek, ford.: Rónaszegi Éva, Tessloff és Babilon, Bp., 2007

David Crystal: *A nyelv enciklopédiája*, Osiris, Bp., 2003

¹⁷ In: Szerb Antal: *Utazás és holdvilág*, Magvető, Budapest 2011.

Finta Éva

Körforgások

Mert a visszatérésben van az elkárhozás
az elkárhozás mindig visszatér
járt útját visszakeresi
becikázza oda-vissza
és haladását halvány arcú halálok sírkersztezik.
Nicholas Hughes
az árva kisfiú
ki alig született meg
és már eltűnt a család, az apa, s az anya örületében
végleg megtagadta magát az élettől
szeretteitől
micsoda önvád poklát hagyva a férjre
és milyen kérdésköröket, rejtélyköröket gyermekeire?...
Öl a költészet?
Gyilkos a poézis?
József Attila, Sylvia Plath és Ti mind
kik magatok vágátok el sorsotok fonalát:
beszéljeteK!
Itt ül a túlélés, gubbaszt
önmagába kapaszkodva, kuporog
kerüli a szemek pillantását
a pillantások rejtjeleit
nem akar nyilatkozni, keveredni, osztozni semmiben
alá szeretne hullni valami szírommal bélelt puhaságba
ahová Orpheusz is lemerészkedik
lantját pengetve Euridikéért.
Valakiért, s nem ellen.
Nicholas Hughes Alaszkaig menekült mindezek elől
a biológus férfi az ember helyett az összes többi élőlényt választotta
s végül azoktól is elbúcsúzott önként
2009. március 16.-án
negyvenhét évesen.
Ted Hughes halottai. Önálló téma lehetne.
Sírok a Hughes családban
vagy a titkok sírboltjai?

A Születésnap levelek még gyanútlanok
még csak Sylviával perlekednek
emelik-hullajtják le-fel könnyű alakját, súlyos emlékét
a Birthday Letters versei.
Erős lenne olyannyira ez a férfiíró
ahogy arca, állkapcsa, szaturnusz-feje mutatja?
Kell ez a sok bűn és teher az inak, erek, agytekervények összehangolt működéséhez
és kell-e a művekhez? Vagy Sylviához?
És Sylvia kell ehhez a teljesen egészséges férfihez
hogy egészségtelenül boldogtalanná tegye valami
s hogy minden menekülési irányát eltömítse hiányával
és gyermekei elhagyásával, Tedre hagyatékolasával?
A Levelek után egy szívroham jött el Ted Hughesért
1998-ban, mikorra terheit kirakta a küszöb elé
köszömlére
Ő, aki apámmal egyidős
ki egykor, ifjan a brit Királyi Légierőnél szolgált
mint rádió- s távíró szerelő.
Apám a szovjet hadseregben maga is rádiós volt
hadköteleesként.
Nekem ők ketten vannak.
Az 1930-ban születettek.
A tizenhármasok.
Szaturnusz gyermekei.

(A Ted könyve ciklusból)

Évek lezárt ajakkal

(Ted Hughes 35 évig hallgatott Sylviáról, hogy aztán halála évében, 1998-ban közre adja a Születésnap leveleket, 215 vers vitairatát sorssal, nővel, önmagával)

Harmincöt évig néma papírok keresztüzében bujkálni
farkasok közt felejtett eleven étek
s nem szól vissza a papír visszaretten Sylvia nevéől árnyékától soraitól
a gázbuborékoktól eltömített vértestecskek fuldoklását nem akarja hangokba önteni
a fuldoklás rángatózó kínjainak öntudatlan vergődését nem akarja szavakba önteni
az elmúlást nem akarja végtelenné tágítani
nem akarja véglegesíteni harmincöt évig a véglegest
miközben Assia is megteszi ugyanúgy gyermekét magával rántva
talán mert látja az árvák gyógyíthatatlanságát
talán mert nem hiszi a sorsfeltámadás megújulási esélyeit
az utak megmásulását
az esélyek megmásulását
nem hiszi a felejtést
és a gyógyulást sem hihette
hiszen ő maga is egyre betegedett a múlt kövei alatt zihálva
és a jelen feltartóztathatatlan örökkévalósága alatt zihálva
tanulságainak fájdalma alatt vergődve
mely súlyosabb volt az önvádnál
súlyosabb a lelkiismeret hőforrásainál
ahol bugyanva tör fel a gázok törtetése mentén a fortyogó iszapból a kénes pára.
Harmincöt év egy élet
egész sors is lehetne
nem csak szenvedés-töredék
várakozás a beláthatatlan bizonyosra
valaminek az elsimulására
ami el nem simítható
ki nem egyenlíthető
mert fekszik alatta valaki
örök mélységek karjába zárva
fölötte sóhajok rigók
fölötte egy új sorstörténet
új pályakép karmaiban
melynek elszállt kék madara maga Sylvia lett.

Füstös-Simon Zsuzsa Bozók Ferencsel beszélget az író könyvheti könyveiről

– *Honnan jött az ötlet, hogy írj egy kortárs antológiát?*

– Az Ünnepi Könyvhétre egy antológiát, a *Költői Budapest, Budapest költői* című versantológiát készítettem el. Az előszavát írtam, a verseket válogattam, és tartottam a kapcsolatot a költőkkel. Az ötletet a Budapest iránti rajongásom adta. Kíváncsi voltam, hogy pályatársaim, a kortárs magyar költők hogyan látják a fővárost, illetve hogyan idézik meg versben Budapestet. Úgy érzem, széles spektrumú kötet született, melyben kirajzolódik Budapest sokarcúsága. Az aluljárók mélységes nyomorával szimultán a belváros elegáns csillogása is megjelenik a kötetben. Budapest ugyanis nem Bécshez hasonló „operettváros”, hanem valóságközelibb valóság. Minden költő más mozzanatban ragadja meg a fővárost, és ez így is van rendjén, mivel „Budapestnek több szíve van”, ahogyan Csáth Géza írta a *Kálvin téren* című novellájában. Minden költő máshol érzi dobogni a város szívdobogását, azaz mindenkinek sajátos Budapestje van, ami nemcsak térelményből áll, hanem érzésekből, kötődésekből és hangulatokból is. A másik Ünnepi Könyvhétre napvilágot látó kötetem a *Kortársalgó* című beszélgetőkönyv. Szerettem volna, ha költő barátaim gondolataiból, érzéseiből fennmarad valami az utókor számára. Költő barátaimmal nemcsak irodalomról, hanem életről is beszélgettem. Igazából minden beszélgetésem „mélyinterjú”. A gyerekkortól a jelenig ívelő arcélek rajzolódnak ki, ha valaki elolvassa ezeket az interjúkat.

– *Hogyan választottad ki az interjúalanyokat?*

– Az interjúkötetemben szereplő költők többsége már eleve barátom volt, illetve rajtuk kívül azokat a költőket szólítottam meg, akiket az utóbbi években leggyakrabban levettem a polcra. A könyvem előszavában írom, hogy a választott költőimben egyetlen szempont közös. Az, hogy szeretem őket. Tudom, hogy ez szubjektív válogatás, és hogy rajtuk kívül még rengeteg kiváló magyar költő van. Ezért szeretnék a kortársalgást folytatni másokkal.

– *Meddig készült a könyv?*

– Körülbelül két esztendő alatt, de a rohammunka az utolsó esztendő volt. Az volt a munka technikai folyamata, hogy először kiválasztottam a költőket, felvettem velük a kapcsolatot, majd elolvastam a kötetüket, illetve a róluk írott recenziókat, kritikákat, velük készített korábbi interjúkat. Ezt követően találkoztam velük, és a beszélgetéseket diktafonra vettem. Minden beszélgetés személyes találkozások eredménye, tehát nincs benne internetes, e-mail-es interjú. A diktafonra rögzített beszélgetéseket legépeltem, stilizáltam, átküldtem a beszélgetőalanyoknak, és közösen kezdtük csiszolgatni. A késznek szánt szöveget Agócs Sándorral közösen

lektoráltuk nyelvileg. A tördelés, korrektúra Agócs Sándor szorgalmas és önzetlen munkáját dicséri.

– *Soha nem érezted, hogy lehetetlent vállaltál, hogy túl nagy fába vágta a fejszét?*

– Amikor Kecskeméten éltem, a tanári munkával túl voltam terhelve, így kissé megijedtem, mert nagyon lassan haladtam, rám torlódott a kb. 300 órányi diktafonra vett szöveg, a költők pedig folyamatosan kérdezték, hogyan haladok a munkával. Aztán átkerültem Gödre, és ott rohammunkával igyekeztem bepótolni a korábbi elmaradásokat.

– *Miért tartottad fontosnak, hogy a beszélgetéseket közöld? Nem elég az, amit egy-egy életrajzból megtudhatunk?*

– A lexikális szakmai életrajzok jobbára a szikár tényekre szorítkoznak. Az interjú sokkal többet mutat a költő szubjektumából, érzéseiből, hangulataiból, gondolataiból. Emberközelve, olvasóközelve igyekeztem hozni a kortárs magyar költőket. Minden beszélgetőpartnerem mondott olyat nekem, amit korábbi életrajzokból vagy interjúkból eddig nem tudhattunk róla.

– *Milyen arányban kérdeztél a magánéletről és a költészetről?*

– Százalékosan kimutatott arányokat nem tudok írni, azért sem, mert ez interjúalanyonként eltérő. Voltak, akik bőbeszédűen és szívesen beszéltek saját életükről, mások inkább az alkotásaikról vallottak többet. Természetesen minden esetben készültem standard kérdésekkel, ám figyelembe vettem a költő szempontjait, vagyis olyan témák kerültek bele a beszélgetésbe, amelyeket ő (is) fontosnak tart.

– *Mi volt a taktikád a nehezebben megnyíló interjúalanyok feloldására?*

– Nem tapasztaltam különösebb gátlósságot. Minden beszélgetőpartnerem készséges volt és nyitott a kérdéseimre. Olyasmi sem fordult elő, hogy valaki bizonyos kérdéseimre megtagadta volna a választ. Nagyon pozitívak a tapasztalataim. A szekszárdi könyvbemutatókon, ahová Tóth Krisztina és Szkárosi Endre hívott meg minket, Endre megkérdezte, hogy mi lepett meg leginkább az interjúk készítésekor. Azt feleltem, hogy az lepett meg, hogy a magyar költők mennyire kedves emberek.

– *A kötethez társuló személyes pálinkák milyen megfontolásból születtek?*

– Agócs Sándor ötlete, kivitelezése és saját jánoshalmi vegyepálinkája volt a Kortársalgó vegyes, amely küllemben és tartalomban is igen magas színvonalat képviselt. A 26 költő, valamint a kötetet a Magyar Írószövetségben bemutató irodalomtörténészek, Pomogáts Béla, Szilágyi Márton és Tarján Tamás egyaránt kaptak saját fotójukkal és nevükkel címkézett, Kortársalgó feliratú zárjeggyel ellátott pálinkát. Az egyik címke a kötet borítója volt, a másik a megajándékozott fényképe.

– *A kiadó kért fel, vagy Te kerestél kiadót?*

– A Kortársalgó az én ötletem volt, de a Hét Krajcár Kiadóval és a kiadó igazgatójával, Benke Lászlóval korábban már volt közös munkám, hisz *Rubinpirosat visz a nyárba* című verskötetemet ők adták ki. Az Antológia Kiadóval és Agócs Sándorral is volt már korábban kapcsolatam. Szerepeltem néhány verssel a *Szabadság, szerelem!* című általuk kiadott versantológiában.

– *Ha el lehet árulni, van már olyan embered, aki biztosan bekerül a második kötetbe?*

– Lárjai Esztert, Kiss Judit Ágneszt, Szentmártoni Jánost, Baranyi Ferencet, Péntek Imrét, Buda Ferencet mindenképp meg szeretném szólítani. Kb. 20 költő szerepel az elképzeléseim közt.

– *Mikorra tervezed a folytatást?*

– A folytatás mindenképp függ a kötet fogadtatásától. A kedvező visszhangok, recenziók és kritikák nyilván ösztönzően hatnának a további munkára. Tudomásom szerint Alföldy Jenő a *Forrás*, Pécsi Györgyi a *Kortárs*, Szokolczay Lajos az *Agria*, Vilcsek Béla a *Lyukasóra* számára ír könyvünkről recenziót, és a *Hitel* folyóirattól is kaptam ígéretet. A *Költői Budapest, Budapest költői* című könyvről az *Ezredvég* folyóirat is fog írni. A folytatás függ attól is, hogy a kiadó számára megéri-e felvállalni az új kötetet, azaz jó lenne, ha minél több terjesztő és olvasó is mellénk állna.

– *Mit adott neked ez a kötet emberileg és kapcsolati, valamint irodalmi szinten?*

– Ahogyan a könyvem előszavában is megírtam: Életem nagy ajándéka volt a kötetben szereplő költők társaságában meginni egy kávé, ajándék volt minden szavuk, gesztusuk, mosolyuk. Olyan ajándék, amelyet nem mar a rozsdá, és nem lopnak el tőlem a tolvajok.

forrás: <http://www.irodalmijelen.hu/2013-szep-3-0921/legmeglepobb-hogy-magyar-koltok-mennyire-kedves-emberek>

Csontos Márta

Árnyjáték

Atyám, még mindig nem érzed
alkalmasnak, hogy találkozz velem?

Nem izgat, hogy nincs már Kánaán,
csak a Paradicsom hűlt helye
sötétlik térképeden?

Úgy látom, nő a távolság köztünk,
mely valójában nem is létezik, csak
én akarom elszántan megtenni az
utat, s nem veszem észre, mily közel
vagy hozzám árnyékom udvarán.

Félek, nem találsz meg addig, míg
égi mámorban heversz, túl a spirituális
zónán, s úgy érzed, nem juthatsz el soha
hozzám. Csak egy apró, piszkosszürke
figura vagyok túlélési tablód alsó sorában.

Hiába írok kérvényt neked
pozícióm véglegesítésére, csak létemen
túl hatályba lépő ítéleted mormolod.

Közben sötétkamrámban tovább szűkülnek a falak.

Júdás panasza

Uram, nem léphetek be sátradba
végleg kiközösítettem magam,
már nem akarsz üzletelni velem,
s engeded, hogy a kőből kilépő
idő hozzájárulásod ürügyén
örökös foglyává tegyen.

Miért hagytad, hogy bálványt
faragjak belőled, s az ál-próféták
hitetlenségével vásárra vigyem
hitványnak cserzett bőröm érted.
miért hagytad, hogy dögevő legyek
fiad sebein?

Salto Mortale

Nagy a népsűrűség idelent, Uram,
mégis egedül ébredek, mint faág
végén reszkető, halálugrásra kész,
fénytelen vízcsepp, bátortalan nézek
fel hozzád a mennybéli mélybe.

Kiszolgáltattál magamnak, önnön
gondolataimmal cimborálok, már
csak emlékkép vagyok neked
egykori Édenkerted fotóalbumában,
elválaszt tőled egy sötétlő örödögárok.

Lehet, hogy már lemondtdál a találkozásról,
mégis teszek egy utolsó kísérletet, mielőtt
kiállítatod nekem a menlevelet
Ellökhetsz magadtól, parancsodra,
vagy én indulok önként a csendbe,
s az epikrízisben ez áll majd: SALTO MORTALE.

Inverzió

Támadás és oltalom
közé szorítanak
a kudarcok.

Visszafelé lépek hozzád,
s megnyílt mozdulatba
nő árnyékomon túl
a félelem.

Itt ülök, s az idő
kapujához támasztom
az eget.

Barabás Zoltán

Értünk begyógyul...

Cseke Gábor barátomnak

Ott voltam én is:
három fal plusz egy ajtó
és a bábész, örökké megalkuvó
ablak. Sokszor arra ébredtem,
hogy arcomra csorog a fehérség,
láttam, ahogy a cseppfolyós egyedüllét
is elindul a falon, és hozza a hátán
a pókszabású éjszakát,
és hozza a szomszéd
átizzadt,
kiadó
ágyát.

Csak vártam.

Bágyadt és versszerű
volt az egész. Aztán valami titkos
lökötés ütemére lassan a falak is
visszafehéredtek.

Hajnalra begyógyulni!

Begyógyulni
mint a képzelet – hajtogattam,
míg a mélyfehér papírdarabon
el nem eredt a vers.

Látod,
jó cimborá,
megint csak várok.
Talán már holnap írsz,
apró, türelmetlenül odavetett
betűiddel megtömsz majd nekem
egy borítékot, hogy végre elhiggyem:
értünk begyógyul a vers is.

Átfordulsz

Feljött a tegnapi Hold.
Messzi-Isten látja:
fáradt angyal ölébe
búvik a tikkadt város.
Elszenderül a szenny is.
Felhorkansz, átfordulsz.
Már nem érzed,
hogy beleér
a kezéd.

Gyalázatos alkony ágját vetegették

Egész
életükben
egyetlen
gyalázatos
alkony
ágját
vetegették.

hintette,

hintette

szorgos
kézzel
a szél.

Itt
voltak.
Még
látták
a serkeként
tenyésző
hatalmak
őrültjeit,
újkori
besúgóikat,
a szerelem
koldusait
és elleneiket
egyaránt.

Istenem,
valahányszor
reájuk
gondolsz,
világosítsd
meg
arcukat.

Nekem
a gyertyafény
elegendő
mára.

Anélkül,
hogymint
kérték
volna,
elébük
a halál
magvait

Bertha Zoltán

A drámaköltészet varázsa és katarzisa

(Szőcs Géza színjátékairól)

Hetvenes évek végi Erdély-járásaink során fogadott bennünket megtisztelő, máig tartó barátságába a Szőcs-család: hátizsák mélyén vittük, csempésztük nekik is a könyveket, visszafelé meg a bizalmas üzeneteket, kéziratokat. Géza már akkor, huszonevésen az erdélyi irodalom legnagyobb tehetségének számított (a Herder-díjas Sütő András őt tüntette ki fiataloknak juttatható külföldi ösztöndíjjavaslatával), s valóban ajándék volt találkozni, beszélgetni vele, mint ahogyan a szüleivel is. Édesapjával, Szőcs Istvánnal – akiről legutóbb Sigmond István mondja, hogy azt hiszi, „ő a legértékesebb egyéniség és koponya a jelenkori magyar irodalmi életben”. Csupán hallgatni is őket abban a korszakban: a szellem győzelmévé válhatott a permanens egzisztenciális félelem légkörében. Gyakran a nővéremmel mentünk, Bertha Csillával, aki az ír irodalom ismert kutatója, s a debreceni egyetemen tanít. S amikor párnával takartuk le a telefont, vagy kimentünk sétálni a Szamos-partra, hogy valamelyest szabadabban tudjunk társalogni, hittük volna-e, hogy mégsem örökre maradunk bezárva a szabályosnál kissé tágasabb börtönben? Hogy a nyolcvanas évek végén Gézát már a Szabad Európa Rádió magyarországi stúdiójában meg a pesti ellenzéki tüntetéseken látjuk viszont, miután egyetemes demokratikus emberjogi és kisebbségvédelmi küzdelmei közepette az életéért is aggódnunk kellett az évtized elején-dereacán? S hogy akkorát fordul a világ, hogy aztán időbe telik, míg újra rájövünk: lázadozhatunk tovább, mert valahogy csak nem egészen az sikerült, amit szerettünk volna. Az persze azért mégiscsak hatalmas változás, hogy az egykori határátkelések rettegése, a tiltott könyv, írás, folyóiratszám dugdosása után Szőcs Géza ötvenhatos darabját ünnepi sikerrel játssza a debreceni színház, vagy Bertha Csilla a férjével, a szintén irodalomtörténész, amerikai származású Donald E. Morse-sal (a debreceni egyetem díszdoktorával) erdélyi szerzők drámáit fordítja angolra, majd összeállítanak, megszerkesztenek egy reprezentatív kötetet, amelyben Sütő, Székely János, Páskándi Géza, Lászlóffy Csaba, Szőcs Géza egy-egy műve szerepel, s a könyvet kiadják Írországbán, Dublinban, ahol a világhírű, legendás Abbey Theatre-ben mutatják be, majd itt-hon a Petőfi Irodalmi Múzeumban, érdeklődők sokasága előtt. Az egykor „elhallgattatott hangok” – *Silenced Voices, Hungarian Plays from Transylvania* (Dublin, Carysfort Press, 2008) – immár a nagyvilágba is eljutottak tehát, köztük a *Karácsonyi játék*, amelyről a kötet szerkesztők azt írják bevezető tanulmányukban, hogy az örült heródesi kort kifigurázó karikatúrisztikus, parodisztikus groteszk komédia

egyik nagyszerű példája ez (it „ignites a nervous, sardonic, grotesque comedy in his portrayal of Herod's despotic regime's insane operations”). S a fordításkötetet méltató Bollobás Enikő is kiemeli, hogy a mű felrázó abszurd példázata: a még abszurdabb valóságnak; az abszurditás realitása a realitás abszurdumának. Így tehát egyszerre valóban igaz és hiteles „realista” látlelet is („we would call it absurd, had it not been 'realistic', a true depiction of the absurd reality under Ceaușescu. So again it is not literature that is absurd, but life, it seems”).

Egy démonikus időszak örök érvényű vizionárius drámaköltészeti mementója tehát ez is, amiképpen *A kisberek böszörmények* (Szócs Géza 1994-es színjátéka) szintén a dramatikus és parabolikus abszurd, a (posztmodern) nyelvjátékos tragikomédia, a fergeteges fekete bohózat vagy harsányan szarkasztikus tragifarce (a szerző monográfusa, Blénesi Éva Bréda Ferentől átvett találó kifejezésével: a „mega-burleszk”) remekként tölti be ugyanezt a funkciót, és válik maradandóvá. A virtuóz szövegalakítás, a kabarészerű bohóctréfákat halmozó intertextuális vagy regiszterkeverő nyelvi-stiláris összetettség és sokszínűség egyidejűleg termékenyen hordozza a történelmi tisztánlátás és lényegfelmutatás keserű-kataritikus üzeneteit is: a jelen való magyar nyelv- és identitásvesztés (részint kollektív önmegszüntetés) univerzális botrányának (hátborzongató antropológiai kép telenségének) az autentikus művészi demonstrációját. Az 1989 híres vagy hírhedt eseménymozzanatait (a falurombolást, „Vérmarót” császár egyre debilisebb medvevadászatait, illetve a temesvári református lelkésztől, Tőkés Lászlótól eredő zendülés itt jelképes és sorsjelentéses fikcióba fordított – tehát az alapvető megoldatlanság folytonosságára utaló inverz vagy paradox – motívumát) felvontató mű a kiszolgáltatottságában a vallás- és bőrcsere eszközével magát szerencsenként menteni remélő kisközösség sorsát, a magukat fekete festékbe mártók és a „reiszlamisítás” ábrándját kergetők boszorkányszombati erkölcsi (nemzet) haláltáncát karikírozza. (Amely haláltánc hangulatilag hasonlatos többek között a *Balkáni gerle* című Sütő-darab szimbolikus lakodalmi felfordulásához.) Amikor „az önfeladás illúziója nemcsak hogy haladéknak nem bizonyult, de a továbblépés vigaszának helyébe a megmaradás szégyenét hozta”, s „a reménytelenség fordul bacchanáliába”, „az ésszerűség látszatában fellépő esztelenség” (ahogy Márkus Béla taglalja). Miközben égető kérdés marad, hogy ha vannak védett állatok, miért nincsenek védett népek-nyelvek is – merthogy bármely nyelvnek, mint lehetséges világnak a megsemmisítése metafizikai bűn: „egyenlő Isten arculcapásával” (a szerző esszé-kommentárja szerint). Vagyis a „rendszerváltozás lehetősége” „soha nem teljesülhető költői fantáziálásnak minősül” (írja a fordulathoz köthető kortárs magyar drámát áttekintő tanulmányában Elek Tibor), hiszen – s idézi a műből – „Itt nem fog megváltozni semmi. Vérmarótot elúzhated, jön helyébe Szőrmarót. A Sátán munkája, amerre csak nézel.” – Ezeket az idöket és a később-

bieket is gazdagon-színesen (s a sokféle reményt és beigazolódott baljós előérzetet informatív politika- és mentalitástörténeti hitelességgel) eleveníti meg Szócs Géza Farkas Wellmann Endrével készített beszélgetőkönyve, dokumentumkötetete (*Amikor fordul az ezred*, 2009), amely valóban különösen izgalmas éppen attól is, hogy sajátos perspektívából, egy, a történelmi fősodorban részt vevő, azt alakító politikus-poéta szemszögéből képes láttatni a korfordulós időket (ahogyan Erős Kinga állapítja meg).

Szócs Géza *A magyar ember és a zombi* (2003) című gyűjteményes kötetébe foglalt „drámás történetei”, amelyek a nyolcvanas évek végétől napjainkig sorjáznak: a késő- vagy utómodern, a posztmodern, az abszurd-groteszk drámaszöveggépzés esztétikai-poétikai karakterjegyeinek egész különleges és bőséges tárházát nyújtja. A szellemi fölény magaslatain, a költői intelligencia éteri szféráiban reflektálnak ezek a darabok az emberlét örök vagy akcidenz nyomorúságaira, rejtett vagy ordító kínjaira is; pontosabban: a frivol irónia, a fekete humor, a szóvicc nyelvi invenciójában és eklektikájában alkotják meg a történelmi helyzetek fölötti értelem és spiritualitás (heideggeri módon) létmegvilágító, életátértékelő lehetőségeit. S így a konkrét tényvonatkozások vagy az általános sorsérzetek felismertetése sem a hagyományos tragikum, pátosz, sirató vagy lamentáló vádbeszéd hangzaskörében zajlik már, hanem a keserűséget is oldó-átalakító (noha nem hatálytalanító) abszurdítás, bölcseleti kedély, aleatorikusan villódzó beszédmód közegében. Szócs Géza „megszövegezései” „a radikális jelenlét láthatóvá tett nyelven rögzített dokumentumai”; iróniája filozofikus, „a szöveg egyaránt vonatkozik a történelmi eseményre és annak jelenbeli értelmezésére”; „a parafrázis hagyományt alapít”, amely hagyomány „túlnő az értelmezés hermeneutikai körén is, hiszen – mivel az átírat is költői szöveg – az értelmezést is a kulturális emlékezet műalkotások számára fenntartott mezejébe helyezi vissza” – amint mindezt portré tanulmányában Prágai Tamás is részletesen elemzi.

A posztmodern jegyek (regiszterkeverés, hibriditás, töredékesség, stílusimitáció, jel- és jelentésszóródás, a mű-, a műfaj-, illetve a személyiséghatárok relativizálódása, maszkos-átvetítő intertextualitás, kollázs-, bricolage-technika vendégszövegekkel, jegyzetekkel, kottákkal, rajzokkal) bámulatos (mondhatni példatáros) sokféleségben szikráznak elénk – miközben a nemzeti sorstragédiák burleszkbe és abszurd poénokba játszatása éppen nem a nyilvánvalóság érvénytelenítésére, hanem a historikus katasztrófákban tobzódó képtelenség formailag is hangsúlyos exponálására szolgál.

A nyelvi ötletgazdagság kavalkádja s a morajló létkérdések katartikussá mélyülő lényegvonatkozásainak eszméltető sugárzása: jellegadó vonása e drámaműveknek. A posztmodern szöveg univerzum virtuóz kibontásához gyakran a mitikus-biblikus asszociációk, a jelképes-sugallatos analógiák rengetege is erőteljesen

hozzájárul, s a heterogén párbeszéd, jelenetfragmentumok, helyzetkomédia-miniatűrök, lírai betétek füzérével valami archaikus őstudás mélyértelműsége itatja át lélekről és jellemről, erkölcsről és ámulásról, isteni és emberi titkokról. A misztériumjáték- vagy mirákulumszerű *Passió*ban a rejtjelekbe oltott érzékföltöttség nyelvjeles érzékeltetése áramlik, miközben az ördögi gonoszság (önzés, vakság, irigység) elképesztő morbiditása is megnyilatkozik; az istengyilkos tömeg így ordítózik Jézus ellen: „Pénzért gyógyított! Aj, be sok tömérdek kincset szedett össze! Engem miért nem gyógyított meg? (...) Meglépett a hitközség pénzével! Huá, huó”; Barabbás – jogosnak tekintett népszerűségét kihasználva – már királlyá választatását tervezi; a kereskedők – már a Golgotán – faragott feszületeket árulnak, „olcsón”, aztán a számból készült kolbászt; Pilátus azért hiszi kiválasztottnak magát, mert amíg Krisztus-követők lesznek a földön, az ő nevét is „imájukba foglalják majd”; és így tovább. A bizzar komikum kíséri azután az ámulásának jelétől a környékbeli kakasok kiirtásával – de mégis hiábavalóan – menekülő Péter apostol „apokrif” történetét (*A kakas*), vagy a heródesi gyermekgyilkosság eszelősségét, a despotikus rémuralom általános természetrajzát is, amely – aktuálpolitikai értelmezhetősége révén – részint allegorikusan és prófétikusan anticipálja a merénylettől rettegő Ceaușescu végül ténylegesen bekövetkező likvidálását (*Karácsonyi játék*, 1988).

És meghökkentő travesztiába, gegparádéba oltott melankólia vonja be az egész ezeréves magyar történelem tablóját is (*Ki cserélte el a népet?*). A mikszáthos (*Új Zrínyiász*) humor mellett a sorspanoráma döbbenetes vetületeit (Németh László-i megfogalmazásban, hogy hol és „hogyan veszett el magyar a magyarban”), súlyos igazságait is fölkavaró és játékba hozó – s így ugyancsak remekműszámba vehető – színdarab az erkölcsi degeneráció és az értelmi leépülés végállapotait parodizálja, amikor maga a nemzetvesztés ténylegessége is már az öntudatlanság vagy a tévértelmezések sötétjébe hull. Az önmagából kivetkőzött vagy kifordított nép („olyan a magyar, mintha vendég volna önmagánál”) már semmit nem ismer fel az eredeti nemzeti érdeket és a szellem magasrendűségét képviselő vezetői szándékaiból és értékeiből, sőt leplezetlen gyűlölettel kel föl ellenük. Az elhivatottságból fakadó áldozatvállalás tökéletes kudarcot vall az alantas rágalom és értetlenkedések mocsarában a hős egri várvédőktől Petőfin át Csontváryig. Győz az ámulás, az eszményhordozók kiátkozása. Dobó Istvánt egyfelől azzal vádolják, hogy ő a heroikus kitartás erőltetésével a magyar vérvesztéséget akarja növelni, vagyis valójában török megbízást teljesít, másfelől viszont azzal érvelnek ellene, hogy a törökök őt úgymond vehemensen „törökellenesnek” tartják, ezért más vezetőre van szükség: olyanra, aki kellőképpen „mérsékelt”, „tárgyalóképes”, akivel a török „hajlandó leülni”. Petőfit mint „muszkavezetőt” kergetik el, a feltámadó Árpádtól pedig még a vérszerződés érvényességét is elvitatják. Minden hazug

megalkuvásra, csalásra találtatik átértelmező, elpalástoló magyarázat, a beszéd mindent képes igazolni, a valóság igazsága megfoghatatlanná illan, mert artikulálhatatlanná válik. Bekövetkezett, amit az egyik jelenet végén – a szövegköziség nyelvjátékai révén – elhangzó Vörösmarty-idézet definiál: „Neve: szolgálj és ne láss bért. / Neve: adj pénzt és ne tudd mért. / Neve: halj meg más javáért. / Neve szégyen, neve átok: / Ezzé lett magyar hazátok.” A „váltottlelkű”, magát elcserélő-elpusztító népet nem lehet tetten érni, mert „időközben elcserélték a nyelvüket, a vallásukat, a királyukat, az isteneiket”; így az önmagával sem azonos nép, e „kettős tudatú, szerencsétlen nemzet, mely saját magát emészti föl, *mely tulajdon vérébe vert csapat*, megsemmisíti legjobb fiait (...) egy olyan nép, mely nemsokára el fog fogyni s csak szomszédai históriáiban fog tovább élni – egy nemzet, amelynek alig ezer év kellett, hogy elpusztítsa önmagát. / Mintha élne s mégis meghalt volna? / Mintha látott kép után epedne. / Egyfajta árvagyermek. / Igen. / Félelemmel és gyanúval nézi, / Dolgait hogy más keze intézi / Folytonos, bár lassu működéssel. / Mintha élne s mégis meghalt volna. / Így megy egykor félhold éjszakáján / Egy törött szántóvas van a vállán, / És megáll egy künn felejtett háznál, / Mintha vendég volna önmagánál.” – „Lehet-e szabad az a személy, és kiterjesztve, az a nemzet, amelyik nem tudja, hogy ki is ő valójában, lehet-e szabad az a nemzet, amelynek nem adatik meg az identitás tudásának bizonyossága?”; „érthetővé válik a kapcsolat, amely a nyelv elkülönбöződése és a nemzet elkülönбöződése között fennáll. A dráma egyszerre beszél a nyelv és a nemzet alapvetően elkülönбöződött vagy elkülönбöződő jellegéről” – boncolgatja ezt tanulmányában Sántha Attila.

Gondolati és poétikai összetettség, polifónia, esztétikai változatosság, súlyosság és szférikus légiesség megragadó egyensúlya: minden Szócs-darab sajátja. Legyen az Shakespeare-pastiche vagy -parafrázis, illetve „montázsdráma” (Szakolczay Lajos) („*Rómeó és Júlia*”), lét és szerep, művészet és művészsors titkait megrázó életfilozófiai felismerésekkel és stilizáló kultúrtörténeti utalásokkal feszegető példázat vagy szimbolikus vízió (*Pandó és Martinek, Don Quijote esete Dulcineával, A szirén*), hétköznapi banalitást láttelező tragikomikus hangjáték-humoreszk (*Kisvárosi történet, A virágos láda*) vagy a kelet-európai diktátúra politikai pszichoterrorját, sötét titkosrendőri machinációit élesen átvilágító filmforgatókönyv (*Bombázó lányok árnyékában*); vagy akár az ötvenhatos nemzeti misztérium lírai dramatizálása (*Liberté 1956*). S az összhatás: ami a mindenkori nagy nyelvi, művészi, önismereti élményeké. Mert a nyelvjáték orfikus vagy próteuszi varázsai nem szűrik ki a historikus eszmélkedés megrendítő szólamait sem. Szócs Géza egész életművének irodalomtörténeti jelentőségéhez mindenképpen hozzátartozik az a gazdagság, az az ízléskorszakokat, stílustendenciákat, szemléletformákat szabadon összejátszó nyelvi tarkaság és mágikusság, amely mégis félreismerhetetlenül, összetéveszthetetlenül, különlegesen egyéni hangza-

tokkal kapcsolja össze sorstudat és a keserű ironia fájdalmas-gunyoros szellemi dimenzióit. A posztmodern nyelvjáték referenciatartománya semmi esetre sem szorítja ki a közösségi létélmények, sors- és gondtapasztalatok jelentésmezőit, csak szellemesen átforgatja, feldúsítja azokat. A szövegbravúrok történelmi és lélektani mélységtávlatokat bolygatnak fel, s a szövegvilág halmozódó jelrétegei éppen nem leszűkülve kizárják, hanem kibővülve átfogják az emberi sorsértelmezés ismert és ismeretlen lehetőségeit. Mert miképpen másként lehetne felfogni az olyan szardonikusan leleplező gegparádét, amely Szócs Gézának csak néhány verssorából is sziporkázik: „Libát vettem Libanonban / haj, haj, haj. / El is lopták Trianonban / baj, baj, baj. / Non, non, non. / Liba / non / non / non”. Vagy amikor az ötvenhatos szabadságharcot vérbe fojtó Kádár János vitriolos-szatirikusan (ön) megsemmisítő songja felharsan a *Liberté 1956*-ban: „Reszkersz tőlem kuruc népség / reszkeszettek talpasok / győzni hozzák Kádár Jánost / szovjet hernyótalpasok!”

S most mit is kívánhatnánk egyebet Szócs Géza hatvanadik születésnapján, mint hogy végig fenntartott eszményeihez a valóság is közeledjék végre. Mindnyájunk javára. Hogy ne az országrombolóké, hanem az országépítőké – mint amilyen ő is – legyen a jövő. Esetleg hamarabb is, mint a XXVI. század. Ha „elkotródnak az országrontók / és akkor megint az országépítők / akkor megint ez a szívós emberfajta / ezek az emberek, akik itt a Szamos mellett is / olyan hosszú ideje / de milyen hosszú ideje // ezek!” Mert most még: „Atyánk, mirajtunk minden pillanatban / a pusztulás fogsora összecsattan / de folyton-folyvást föltámasztva minket / öszszegombolod rajtunk újra s újra / életünket, mint meleg, piros inget”; s „engedd // lenni a folyók mellett / Kolozsvárt s Budapestet! // s adj nekünk szépre festett / színes szemet és testet // s nevet is kérünk, Isten, / mert most még nevünk sincsen”.

Kedves Géza, élteszen az Isten sokáig!

Gittai István

Garas lyukasztás

Nem nagy kunszt ömlesztve
tálalni az álmot.
Parnasszus lépcsőin
araszolni sem az,
ha bírja a lábad,
a gyomrod, a szíved.

A házalás neked
netán felemelő?

Költeményes

Semmi kedvem ma vajúdni,
eminnen amoda jutni.
Hajam deres, szála ritkább,
ülök valagamon inkább.

Öreg ember garasa

Rúdról elfogy a kolbász,
kancsóból a kadarka.
Ne bánj velem gorombán.
Mondjad inkább hadarva.

Nyomkövető

Ki bujtogat,
ólálkodik
a fák mögött?
Ki tördeli
ébredező
barkaágunk?
Ki senyveszti
anyaföldben
a tulipánt?
Ki hátrálja
tápáskodó
tavaszunkat?
Fagyok fattya,
akárki vagy,
húzz el innen!
Hisz enyhülést,
kisarjadást
óhajt a kert,
s nem mostoha
úrt, Tejutat.

Az újraalkotott amfora

Felfogni nehéz a miértet,
belátni a forma-egészet.
Mint bőrön a szeplők, hólyagok,
úgy váltakoznak az évszakok.

Fehér feredő

Anna unokámnak

Belábalunk a friss,
márciusi hóba.
Mintha csak hévízben
fürödnénk ruhástól.

A jóból is megárt
a sok! Sipirc haza!
Nyomunkban a nátha.
Hátha nem ér utol.

Verlaine nyomán

A vers első sora, mondják,
az égiek ajándéka.
Légiesen kifaragott,
tetszetős szentencia ez,
melyet megerősíteni,
megcáfolni se tudok én.

Nem úgy a további sorok,
amelyekben már igen sok
a kurkászás, hajcsavarás.

Hosszú, hideg őszi eső

Lehántja vizes gönceit.
Hónom alá ügyeskedik.
Hallgatja szívverésemet,
ziháló lélegzetemet.
Dicséri gyapjútakaróm.
Még mindig felboldogító,
így együtt, művelni a jót;
semmitől főzni ebédet.

Tolerancia

Ha nagyon akarsz, elmehetsz,
ameddig türelmem ereszt.
Nincsen az a drótkerítés,
a pórázi hatásfok,
mely gátat emelne közénk.
Eredj hát, ha annyira vágysz
a Moliére-prémierre!
Fond, szőjed kenderfonalad.
Mártózz te is a sikerbe.
Ma hideget vacsorázol.

Szakolczay Lajos

Szívünk mezsgyéjén

Jékely Zoltán Kalotaszeg-élménye

Jékely Zoltán a család akaratát követve ugyan áttelepült Magyarországra, de Erdélyt – Kolozsvárt, Enyedet, Kalotaszeget – nem tudta feledni. Nem tudta feledni? Szívébe zárta, teste, lélegzete egy volt vele. Élni és álmodni – az 1848-as hősök bűvöletében és a bódítóan szép nők szoknyáját fölhajtván – Pesten is lehetett (a Kalotaszeget *én-képpé* varázsoló regény, a *Medárdus* ugyancsak itt íródott), de hol van az a hegyi patak, amelyben vadul úszkálva, pisztrángos becsülettel, az *ellen-nel* mindig szembemenő megtisztulhat! Minthogy az író mindvégig a szellemet is megbolydító érzékiség és a jellemet is feszítő ethosz bűvöletében élt, ez – mármint az álom valósággal való montírozása – lesz mindvégig kiapadhatatlan forrása.

„Kalotaszeg eredetileg a Vlegyásza lábánál elterülő azt a kicsiny háromszögletű földterületet jelenti, melyet a Bánffyhunjad alatt összeömlő Körös és Kalota vizei fognak be... (---) A szintiszta, illetőleg túlnyomóan magyar lakosságú falvak száma 39” – írja Kós Károly, aki szintén eme táj szerelmese volt. Kós oknyomozó józanságához viszonyítva Jékely Kalotaszeg-képe egészen más. Érzelemdús televény: préselt ibolyalevél egy Károli-bibliában.

Ezt a furcsa – fölemelő, álomittas, a valóság útján is a lélek ösvényein bolyongó – író állítja elénk a Győri János szerkesztette *Kalotaszegi elégia* (Kortárs Kiadó, 2004) című kötet. Melyben a már említett *Medárdus* című regényen kívül több egyéb mellett a történelmi vétetésű áttekintésen nyugvó lélekmagyarázat, a Rádióinak írt *Ősi földön, ősi jussal – Egy kalotaszegi falu élete* (1934 vagy 1935) éppúgy helyet kapott, mint megannyi líra-remeklés (*Kalotaszegi elégia; Éjjel a hómezőkön; Vasvári Pál nyomában; Zengő nevek*).

A *Kalotaszegi elégia* „sorskérlelő ballada”? Döbbenetes, keserűségében is föl-emelő *magyarságkép*, amely a *Zrínyi második énekét* író Kölcsey imájával vagy az elnémulás előtti Ady „kétségbeesett esdeklésével” rokon. „»Ne bántsátok ti ezt az árva népet« – / szóltam a nagy bivalyfelhőknek én –, / »a sorsa úgysis tépi, mint a véreb.« / S lám, ottragadtak a hegy peremén, / a vihar egy-két ágat ha letépett.” De ha ideemelünk egy szintén fiatalkori verset, a *Hamlet altatóját*, láthatjuk a maszkban elmondott – fenyegető? – igazságot. „Zörögnek zúzmarás fenyők, / mint hitvány lelkiismeret / – ne félj, majd meglakolnak ők, / nem ismered te Hamletet!”

Az irodalomtörténész barát szerint Jékely *álomlátása* az Apokalipszisba ki-be járó kortárs festőművész-grafikus, Kondor Béla látomásaival rokon. A „késes angyal” mint ítélkező? Inkább a „késes angyal” mint büntudat, mint halálfélelem.

Csakhogy az író halálfélelmei sötét bugyrának *ragyogásából*, bármily drámaian hat rá az összeomlás mint sorsmetafora, mint egytetemes rettenet, ki-kitekint az a tiszta szívű *gyermek*, aki kamaszként jól fogja érezni magát nagynénje-keresztanyja invitálására az „embervirágos dombok birodalmában”.

Tenger Iván, vagyis az író regénybeli altergója – mert az élet *kalandként* is fölfogható – megéli ennek a szerelmi telítettségben és kételyekkel rátörő halálvágyban is boldog kalandnak minden fokozatát. Persze a *Medárdus* Kalotaszeg-képe, mert a romantikus festő csak reneszánsz ragyogású színt ismer, arannyal van keretezve. Ebben a Tenger Iván-i vízióban Kalotaszeg nem más, mint *lelkünk Velencéje*, bár az ezeréves életüket folytató Havadfő magyarjainak „kalandjai” közel sem annyira fülledtek, mint Casanova szerelemvárosának titokszövevénye.

„Szeretett volna beleharapni saját szívébe és aztán kiköpni, mint egy nyüves almadarabot.” Akár hihető, akár nem, mielőtt a »bűnös« férfias bátorsággal szembenézett volna halott ellenfelével, az asztalon kis kosárban kínálkozó gyümölcsök egyikébe beleharapott. Figyeljünk csak az íróra! Innen a szív mint nyüves almadarab. Álom és valóság úgy szánkázik ebben az álomban, mintha Kalotaszeg havas hegyoldal volna. Ám a révületben paradox élessé váló – bizarr – képnek szülője az a *valóságos* matrikula, amelyben szépen le van írva, hogy Miháltz Elek pomológus tiszteletes úr utolsó kérése (ugyanis egy almafa alatt szeretett volna nyugodni) nem teljesített.

A Jékely által ügyesen bonyolított szálak – helyszínek, emberek, gondolkodásmódok, jellemképek, hangulatok – fókuszában mindig Erdély áll. A családi környezet (Áprily Lajos) kisugárzásával, a példaképek (az 1848-as hősök, Kós Károly) örökérvényűségével. Ahogyan az író a történelmi hősök mint magyarságjelképek aktív jelenlétét hangsúlyozza, s a nép körében bizonyos álom szerepét betöltő hiedelemvilág, mítosz lélektani hatását kiemeli, úgy helyeztetik el Kalotaszeg az univerzumban. Nem véletlenül írta Győri János: „Jékely Kalotaszeg-élménye a sorskérdések tekintetében szétválaszthatatlanul egylényegű”. A *couleur locale*, vagyis a helyi szín ezáltal egytetemessé válik. Emberi gondok lakóhelyévé.

Sőt, az író költészetével ezen túlmegy. A szinte belső tulajdonsággá avatódó tájat, a lélek rengetegében is biztos fogódzónak tetsző *szülőföldet* csaknem vallás-ként megélt szentségként tünteti föl. A hely ebben a Kalotaszeg-megidézésben valósággal *bibliai* toposszá válik, melyet a *teremtett* prófétákkal egyetemben ki-tüntetett figyelem, szinte zsoltáros ámulat illet meg.

A nosztalgikus visszavágyódásokban leginkább Enyed és Kolozsvár így soha vissza nem térő, már-már érzéki ragyogása kövezi az álmot. Ám ezt az utat tapodva kikerülhetetlen Kalotaszeg (a választott szülőföld?) színesebbnél színesebb emlékszőnyege. Olyannyira, hogy a szabók bátyája – 1629-től Bethlen-bátya –, vagyis a romolhatatlan kő, amely Enyedet is emlékezetünkbe idézi, egy szintre

kerül Magyarvalkó „magyarságvédőinek” példájával. Így a nyomorúságban tengődő hajdani Péter Borzas Pál ének- és balladamondóéval, akinek megváltás volt a halál. S nemkülönben a javasasszonyként, rigmusfaragóként, közösségbaként is híres Simon Pituj Erzsinek az embert megváltó, főlemelő – a varrottas által egy nép lelkét őrző – cselekedetével.

A *Harangok* alatt a dátum: 1947. október 26. Pedig hol volt még akkor a rettenet! „A menny kárpitján keskeny rés hasad / Belépszül menekvő lelkek éke / Haranghintán így jut a szomjú had / E szörnyű Föld elől a szelíd égbe.”

A száz évvel ezelőtt született Jékely Zoltán, a zseniális költő, bármelyik ösvényen indult is el, szívünk mezsgyéjén landolt. Ettől nagy az életműve, és ettől vagyunk gazdagok.

Füstös konyha

Bognár Papp Irén
József Attilához

1.

Szép a bánat,
ha illanó.....
Szomorú szemében
bújik a mosoly,
és tovaszáll,
mint a hintaló
füstje,
ha leng a hó,
és fő a kályhán ételed,
fenséges királyi lakoma.
- Mi lesz a vacsora, Mama?
- Kis „püngerücm”,
hát „hercsula”!

2.

- Gyere, hallgassuk a csillagokat,
te árva fiú,
mint zizegnek fent a sűrűjében,
hol a tündéerkert úszik álmodón.
Hiába hívlak, magadban lépkedsz
opálos tejúton.
Érted sír minden, a mi fáj:
az éhezés, a háború, a vadmadár.
Pásztorcsillagod nyája
már rég szerteszéledt...

3.

- Hozzád szólok,
figyelsz, drága?
Szaladjunk ki az utcára!
Nézd Attila,
Tied minden!
Tied a föld,
Tied a gyár,
a sült hús a tálban ingyen,-
s pilleszárnyon repül a nyár.
Lehet, hogy a Napból fonjuk
tüzes, égő koronánkat?
Csillagokból?
Dideregve ráhajolna
szép fejünkre.

Ének az őszben

Őszi fény ragyog a tavon
ráborul némán egy falevél.
bronzban, s aranyban táncol
az erdőn a hajnali fény.
Darvak szállnak, elköszönek,
vége a nyárnak, s aztán az ősznek.
Szívünkben még a szeptemberi méz,
a kócos-tarka erdő megidéz.
Csak állok, s megbűvölve várok.
Szememben szép szüreteink emléke:
éneklő alma, zenélő körete, s szőlő,
a gyümölcsök királynője,
briliáns, bíbor bor készült belőle.
Holnap már késő ősz oson,
nehéz, súlyos opálos pára,
ezüstös, nikkel-fény ül a világra.
Vonatablaktól nézem;
inaló őz az erdőszélen,
egy másik, talán a párja,
eldől a szántóföldön,
s meghal szegény ezen az őszön.

Szelíden

Halkan, mint a Holdvilág,
Oly csendben jöttem én,
Őrizte álmom jázminág,
Átélttem minden szent csodát
Az áldott Földtekén...

Halkan, mint a Holdvilág,
Oly csendben megyek én,
Őrzi szép álmom rétvirág,
Ott álmodom jövőm tovább
Végtelen időkön át,
Csillagfelhők kódén...

Unokám

P. Maklári Éva

Őszi dal

Ha sárguló levelek szállnak fejedre,
és botjával fenyeget a vak zord idő,
gondolj a lustán settenkedő tavaszra,
rád talál majd, mint egy vásott kamaszra,
s ugrándozni kedved percről percre nő.
Vagy csak kóborolni vadvirágos réten,
s pórusaidba épül majd friss levegő,
a múlt ízei a nyelved alá törnek,
csókot dobsz a fának, hemperegsz a fűnek,
szétszórod jókedved, mint a magvető.
Addig váraкоzz, gyűjts meleget az őszből!
Raktározz méz-sárgát, pirosat és barnát,
tereld álmaidat jól zárható csűrbe,
hová a vad tél álkulccsal se tör be,
s megőrzöd a nyárnak édes illatát.

Túl az utolsó percen

Aprópénzt tettem két szemedre, s tudtam,
csoda-hajnal reményemnek vége.
Fent kószálsz már a csatakos égben,
életre dúdolásommal megbuktam

Vártam az angyalok szárnysuhanását,
vagy egy pillekönnyű érintést, furcsát,
vagy pokol megnyíló kénköves bugyrát,
érted folyó csata vad kavargását.

De nem történt semmi. A gép is állt.
Szívveréstelen fehér csöndbe hulltam.
A kancsalító fény már lépteimre várt.

Elorozva jövöm, szétzilálva múltam.
Építhetnék magam köré még homokvárt,
de már a hetedik ajtót is becsuktam.

Pénélopé szavai Odüsszeuszhoz

(Ami Homérosznál kimaradt)

Megjöttél hát annyi elveszett év után.
S most azt várod tőlem, hogy átöleljelek,
s térded átkulcsolva édes szavakkal kérjem:
Mesélj az éjszínű vizekről s a nyárról,
vad szelek mérgéről, csendhozó apályról!

Élmények tengerében fürösztted bőröd,
míg én álmain lágy kelméjét szöttem.
Szemem körül a könnyek ráncokká mélyültek,
hínárként vett körül a lassú hervadás,
s szívem hallgatása volt a jeladás,

hogy álörömök hajója itt kikötőt nem lel.
Beburkoltam magam buta hűségembe.
Ha forró éjszakákon fellázadt a testem,
Trójára gondoltam, nyílzápor halálra,
s féltő aggodalmam békét vont a vágyra.

Trója köveit már réges-rég széthordták,
Aiolosz dühödt szelei is pihentek néha.
Hajóid kószáltak csak? Vagy a szíved is?
A ködös, sziklás partokra gondoltál valaha?
Mit jelent Télemakhosz? És mit Ithaka?/

Goda Gertrud

Nagy Ernő festőművész gyűjteményes kiállítása Egerben

E csodálatos belső tér rég elfeledhette volna már – mégis árasztja a szakralitásban rejlő fényeséget. Túl a barokkon itt érezhető az előző kor, a reneszánsz büszkesége, de az ókori termák impozánsága, az a tudás, ami évszázadok, ezredek távlatába utal vissza, s ami a világmindenség felé képes kitágítani képzeletünket!

De akár milyen magasra is szegezzük tekintetünket – földet vagyunk járni e világban. Miénk csupán a falat elviselő méret – de milyen szerencse, hogy ezúttal nemcsak a kitűnő építész, Kilián Ignác Dienzenhofer a 18. sz. elején tervezett műve képes kiváltani belőlünk az emelkedettség érzetét, hanem kortársunk, Nagy Ernő festőművész is.

Megtisztelve érzem magam, hogy itt állhatok! Legfőképpen azért, mert egy olyan erőteljes emberi helytállásról valló életmű-kiállítás alkalmából szólhatok, mint amilyen a köztiszteletnek örvendő Nagy Ernőé, a főiskola professor emeritus tanszékvezető tanáráé, aki olyan nagyszerű díjakat tudhat magáénak, mint a Pro Academica Agriensi (1984) vagy Eger Város Önkormányzatának nívódíja (1994) – hogy csak a legjelentősebbeket említsük az utóbbi időből. A Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémia Miskolci Területi Csoportja is 2011-ben beválasztotta tagjai sorába.

Ezen túl igen sok szakmai kitüntetéssel is rendelkezik, amelyeknek az azonos hivatást gyakorlók körében legalább ilyen nagy jelentőségük van!

Mindannyian tudjuk: a Tanár Úr nem szorul rá egyikünk méltatására sem. De a 60 éves pályát összegző gyűjteményes tárlat ünnepi alkalmához mi is szeretnénk hozzájárulni. A tisztelet hangján megpróbálnék az oeuvre kiemelkedő alkotásairól szólni és arról, azoknak hol a helye a kortárs magyar művészet egészében.

De mindezek előtt az Emberről! Ha a történelemben jártas, de a világról kevés saját tapasztalattal bíró fiatal ember tekint Nagy Ernő energikus alakjára – nehezen hinné, hogy az ő ifjúsága még a 2. világháború idejére esett, hiszen 1926. augusztus 28-án született Felnémeten. Az Egri Érseki Tanítóképzőből – társaival együtt, a 18. életévét éppen betöltve, szinte kiképzés és megfelelő muníció nélkül vezényelték őket a tűzvonalba, a németek visszavonulását fedezendő.

Azután nem kevesebb, mint négy esztendő emberpróbáló távollét után meglepetésként került haza a Moszkva melletti hadifogságból! Ekkorra már minden gyermeki ingóságát – többek között rajzait is felszámolták szülei – mert fejsérüléséről halálhírt hoztak bajtársai.

Hogy egy világháború, az azt követő új megszállás, a drasztikus világnézeti változtatás az egyén életét mennyire befolyásolja, Nagy Ernő életútján keresztül nagyon is nyomon követhető és érezhető, milyen hatással lesz mindez művészetére.

A fiatalon jó zenei felkészültségre szert tevő fiú 22 évesen – a Szovjetunióban eltöltött négy keserves év után – már nem találta meg félbe hagyott iskoláját. Az új rendszernek nem kellett azok a kántor-tanítók, akiket ő maga is mint felnémeti kisgyermek oly nagyon tisztelt, s akiktől, mint Boros Endre tanító úrtól vagy Bitter Dezső zenetanártól a Líceumban egy életre szóló példát kapott.

Szüleinek nagy csalódást jelentett, hogy – a rajzolásban mindig is tehetséget mutató fiuk – végérvényesen a festőművészet felé fordul. Próbálták visszatartani ebbéli szándékától, mert jól érezték, végképp el fog távolodni a földműveléstől, attól a megélhetéstől, amiért édesapja Kanadát megjárva dolgozott nagy szorgalommal, s amiből teljes erejével a szünidőkben a nagy fiúnak is ki kellett vennie részét, oly annyira, hogy festőnövendékként a nyári gyakorlatokra, a művésztelepekre sem mehetett el.

A katonaság és a hadifogság után megszerzett érettségijével jelentkezhetett a Képzőművészeti Egyetem akkori elődjébe, a budapesti Képzőművészeti Főiskolára, s még abban az évben, 1949-ben felvételt is nyert. Talán azért, mert mert vállalni önmagát, véleményt tudott formálni először látott műalkotásokról, s jó képessége mellett ezzel a tulajdonságával bizalmat tudott ébresztett maga iránt, mint egy leendő művészelő.

Az ösztöndíjjal függetlenített diákevek szorgalmi időszakai különösen szépek lettek számára. Az „alapozó” két évben a látvány valóságának visszaadása volt a feladat. Mestere, Pap Gyula bár modern, aktivista festőművész volt, következetes leképezést várt el a növendékektől, mint ami nélkül egyetlen művész sem képes később a hiteles absztrakcióra.

A természetű ábrázolás terén már volt gyakorlata, mivel a fogságban szovjet képzőművészeti reprodukciókat is másolt, olyanokat, melyek a közízlésnek megfelelő naturalista művek voltak (I. I. Siskin, A. K. Szavraszov). A ceruzával, rajztollal – diófacapával készült tanulmányai azonban ettől a megtanulható rutintól többet is elárulnak. A modellek gondolkodó, sorsuk fölött töprengő emberek, akik mély érzelmekkel is rendelkeznek!

A főiskolai rajzok alapjául szolgáló beállítások (*Festőköpeny*) következtetni engednek arra az alázatos, mégis igen közvetlen munkálkodásra, ami az akkor megújult akadémián zajlott, s az élő modellek után készült portrék, aktmodellek stúdiumaival sikerült kellőképpen megalapozni annak az új, plebejus nemzedéknek az életpályáját, akiket ekkor tudatosan kerestek a művészeti főiskolákra. Nagy Ernő harmadévben a Domanovszky Endre vezette osztályba került. Szurcsik János, Udvardi Erzsébet, Mazsaroff Miklós volt közvetlen társa, de szívesen emlegeti

Konok Tamást, Vecsési Sándort, Vati Józsefet, Tóth Imrét, Patay Lászlót, Kondor Bélát, mint akkori növendéktársait a többi évfolyamról.

A kiállításban egy egész alakos, 48-as *Nemzetőr*nek (1952) beöltöztetett fiatal férfiről készített festmény reprezentálja a felsőbb évfolyamok időszakát, azt, hogyan tanultak meg a színnel, az ecsettel bánni, hogyan kell a témát kiemelni, milyen festői ötletet igényelt egy díszítő elem vagy a neutrális felület képileg izgalmas megoldása.

A nagyon bensőséges *Csendéletek* a barokk mester, J. B. Chardin reggeli asztalait idézi, finom olívazöld tónusban tartva a köznapi tárgyakat. Nincs a képen semmi különleges, semmi egzotikus, mégis minden nagyon szép, szerethető és harmonikus. Ez a látásmód, de talán nem túlzás azt mondani: világkép meghatározója lett Nagy Ernőnek! A végtelen egyszerűben rejlő esztétikai rend visszatükrözése szinte kivétel nélkül valamennyi művének jellemzője.

1953-ban szerezte meg diplomáját, s az ő „fényes szelek” nemzedéke lett a politikában, de a művészetben is a hangadó, s talán velük szorítottatta volna ki a hatalom a magukat sikeresen átmentő, régi vágású művészeket.

Radikalizmusuk tulajdonképpen a múlt értékeinek tudatos megsemmisítésével járt volna együtt, s az erőltetett materialista világnézettel. De ezt az „iskolát” művészünk már a fogság hosszúra nyúlt keservében kijárta, a gyakorlatból jobban ismerte azt a filozófiát oktatóknál, s méltán voltak ez irányban fenntartásai. A közös nemzedék nevet, amit utólag Jancsó Miklós kultuszfilmje alapján próbáltak rájuk húzni – társai közül is alig valakire –, Nagy Ernőre végképp nem lehet.

Bizonyára földműves őseitől örökölte azon jó tulajdonságait, mint a realitásérzék vagy az újra kezdésbe vetett hit, a dolgok valóságos érteken kezelése. S ez adja majd alapját következetes művészi pályájának is. Mer hűséges lenni önmagához, hisz saját képességében, a megszereshető gyakorlatban és abban, rendelkezik azzal az érzékenységgel, hogy a világból számára lényeges dolgokra – mint kezdő művész – felhívja a figyelmet.

Véletlenül (?) a minisztérium 1953-ban a magasan kvalifikált szakembert egykori diákvárosába küldte. Egyenesen a tanítóképzőbe, holott nem is volt ott betöltetlen szabad hely! A különös állapot tartott egy ideig, majd egy szakmunkás iskola műszakirajz-tanári állása adott megoldást számára, mígnem a mindenre éber szemek egyházi esküvője miatt nem csak a tanítástól, de még az üzemekben való elhelyezkedés lehetőségétől – mintegy retorzióként – következetesen elzárták.

De a szélsőséges társadalmi berendezkedésben is akadnak tisztességes, „igaz ember”-ek. Strbák István meggyőződéses kommunistaaként felvállalta, s állományon kívül foglalkoztatta a Vörös Csillag Mozi Üzemi Vállalatnál s alkalmazott grafikus teendőkkel bízta meg. (Strbák tanár úr neve jótékonyan többször előfordul Eger képzőművészeti életében!)

Nagy Ernő kellő öniróniával mondja életének erről a nehéz szakaszáról: „Rákosi Mátyás tett úriemberré, mindaddig én egy parasztfiú voltam! Az 1958-as tagosításig apám mellett nekem is keményen kellett dolgoznom a földön. Minden paraszti munkát meg kellett tanulnom és végezniem.” S azután, hogy szüleit szövetkezetbe kényszerítették, felszabadult a családfő szigorú elvárása alól, s ekkor kezdhetett a tanítás mellett a saját maga választotta hivatásával is foglalkozni!

Nagyon érdekes, ahogyan feladatot adott önmagának. Elsősorban meg akart győződni arról, művésztanárainak korrektúra nélkül – teljesen magára hagyatkozva, mire jut. Ekkor fogott hozzá ahhoz a tanulmányhoz, ami – mint látjuk – igen érzékeny és szép lett (*Női gipszfej*), s majd egyre bátrabban dolgozott „élő modell” után. Portrék, aktok születtek ekkor. Megnyerő, szép alkotásainak ihletője szinte kizárólagosan a szeretett nő, az ifjú feleség volt. Kevés színnel, de annál gazdagabb tónusárnyalattal jelenítette meg a sudár termetet, az egymásba átható formákat, a karcsú nyakat, az ébredő mosolyt. Hasonló módon és ugyancsak pasztell technikával örökíti meg ekkor ifjú önmagát is, mintegy párdarabot alkotva felesége arc képeivel. Ezek az alkotások nagyon is úgy tekinthetők, mint a közös életút művészi elővetítései.

A téma egy ideig változatlan, de a kompozíció kezd összetettebb lenni, s a művek is egyre színesebbek. A technikában is fordulat áll be, bár nem hagy fel végleg a pasztellel, de javarészt olajjal oldja meg a *Fésülködő, a Tükör előtt* című festményvariánsait. Más-más művészi megközelítésből sok évtized múltán is vissza-visszatér e témához, bizonyára azért is, mert festőileg igen érdekes tud lenni a valódi kép és a tükörkép kettősége egy alkotáson belül. Tulajdonképpen a figura több nézetből láttatható, ami nem csak az alkotót, de a nézőt is izgalommal tölti el. E ciklusból az első mű 1953-ra datálódik, a legutóbbi 1997-re, s ez utóbbi már egy új, szecessziós felfogást mutat (2. sz. kép)

A család, a szűkebb környezet szolgáltatja sokáig számára a megfesteni való kedves témát, ami tulajdonképpen az övéihez való ragaszkodás megnyilvánulása is, s ez az emberi alapállás része egész egyéniségének. Magánemberként, de művészként is őszintén mindig önmagát adja. Nem folyamodott soha – s ezek után sem fog biztosan – a köznyelvben „művészi allűrnek” nevezett pótcselekvésekhez, amivel a gyenge egyéniségek kívánják magukra felhívni a figyelmet. Amivel szíve mélyéről nem tud azonosulni, azt a világ folyására bízza, nem fut az ideig-óráig tartó kordivat után. S mint a valódi karakterek, ő is a saját képességét fejleszti – s ez a hűség önmagához átsegíti sok kétségen, s nem csak kijelöli útját, de meg is tartja a rögs festőművészi pályán!

Egerben az 1950-es években egy Nagy Ernőtől jóval idősebb festőgeneráció működött, akik csoportot is alkottak Kastaly Istvánnal az élen. Gergely Pál, Gódor Pál, id. Kátai Mihály, Hamza Tibor voltak a kiállító művészek, s ami azért is érdekes

művésznünk szempontjából, mert a festészetet bár igen magányosan szokás művelni, az mégis nagyon igényli a megnyilatkozás (kiállítás) lehetőségét és egyáltalán, a szellemi alkotói invenció ébrentartását. A volt Legényegyletben, a későbbi Művelődési Központban, majd a Kaszinóban rendezett tavaszi vagy a téli tárlatok alkalmából ő is megmutatkozott: *Aratás, Kaszálás, Cséplés, Halott siratás* című kompozíciójával.

Hatvan évvel ezelőtt így ismerhette meg a város műkedvelő közönsége a fiatal Nagy Ernő festőművészt!

Az 1956-os forradalom után normalizálódott körülötte is a légkör. 1958-ban a főiskolán most már valóságosan megüresedett álláshelyre őt nevezték ki, az akkor már Munkácsy-díjas Jakuba János (1909–1974) tanszékvezető mellé. Jakuba világot látott, a művészet nagy klasszikusai körében igen tájékozott s mindemellett kitűnően festő, nagy egyéniség volt, aki méltán nagy hatást gyakorolt nem csak növendékeire, de fiatal kollégáira is. Nagy Ernő is úgy emlékezik rá, mint akitől legalább – ha nem többet – tanult a festészetről, mint addig, az akadémiai éveket is beleértve.

Főiskolai oktatóként az önálló alkotómunka szerves része lett életének. Ő is helyet kapott az Érsek utcában az egykori fotóműteremből kialakított közös (városi) műteremben, ahol Király Róbert szobrász is dolgozott. Ez már a Magyar Képzőművészeti Alap tagságával kellett, hogy együtt járjon, ami igen komoly megmérettetés után volt elnyerhető, de amivel sok lehetőség is megnyílt. Többek között a bejárás a budapesti Fészek Klubba – amely akkor a legszínvonalasabb szellemi produkcióknak adott otthont, s ahol ő is életének legnagyobb hatású kulturális élményeit élte át, s többek között kora nagy, egyedülálló ikonjával, Kodály Zoltánnal is találkozhatott.

Évtizedeken keresztül – mint a város legemblematikusabb művésze – a Magyar Képzőművészet Heves megyei titkáráként fogta össze és mobilizálta kollégáit. Szervezte azokat a kiállításokat, amelyek idővel közkedvelt országos tárlatokká fejlődtek, többek között az Egri Akvarell Biennálét.

Az alkotások csoportos bemutatói, és az azt megelőző zsűrizések a kollegák előtti megmérettetéssel jártak együtt. A képzőművészeknek mondhatjuk ez a legkomolyabb fóruma, amely az egyén saját munkája iránti igényességét megköveteli. Ezért is jelent igen nagy presztizst a kellő módon alátámasztott kiállítási díj, mint Nagy Ernő esetében 1965-ben a Munka Művészet-díj, Salgótarján; 1970: Pro Arte, Salgótarján; 1971: Székely Bertalan-émlékérem a rajz oktatásáért; 1973: Művészeti díj, Eger; 1974: Pályázati díj, Miskolc; vagy 1976-ban a II. Országos Tájfestészeti Biennálén, Hatvanban kapott bronzdiploma.

A kitüntetések jelzik azt a régiót is, ahova művészileg kötődik, s ahol jelentősebb egyéni kiállításai is voltak.

1980-ban Aranydiplomát kapott Salgótarjánban; 1982: Heves megyei Művészek kiállítása, Budapest nívódíjával tüntették ki. A VI. Országos Tájfestészeti Biennálén, Hatvanban, valamint 1986-ban Közművelődési díjban részesült.

Bár évenként rendezett egyéni kiállítást, a fejlődés szempontjából talán mégis fontosabbnak tarthatjuk a megmérettetéssel együtt járó csoportos kiállításokat.

Idővel azután a családi arcképgaléria is kiegészült a gyermekek, az unokák portréival, az egyre népesebb család tagjaival (*Kalapos lány, Unokám*) (1. kép). De hiányoztak a felmenők képi megörökítései (!) – s ezt a hiástust pótolta abban a visszaemlékező hármas arcképben, ahol szülei társaságában festette meg a korán elhunyt öccsét, háttérben felnémeti házukkal *Emlékezés (2010)* címmel (3. sz. kép). A szelíd és szép, fiatal édesanya arcát kendő szegélyezi, és ő az, aki bár megtörtén, de mégis bizakodóan kitekint ránk, a késői utókorra.

Ez a mű már egy beérett festő alkotása, aki maga is meg tudja érteni szüleinek egykori elzárkózását attól, hogy akaratuk ellenére festővé lett fiuk őket megörökítse. S nem véletlenül vált ez a kép a retrospektív tárlat emblematisztikus alkotásává!

Mivel az egykori „ábrázolási tilalom” csak a szülőkre vonatkozott – a falura már nem –, így hát a kezdetektől megjelenhetett a képeken Felnémet pincesorával, gyümölcsöseivel, téli csendjével, békéjével. Nagy Ernő mindig olyan témát keresett és keres ma is, amit igazán belülről lát, és láttatni is tud, mert jól ismeri, hogy egy-egy ablak mögött milyen élet zajlik, mik okoznak önfeledt örömet, mi váltja ki a hallgatagságot.

Képei a látvány esztétikáján túlmutatnak. Emlékeket idéznek – olyanokat, amelyek akkor is melegséggel töltik el az ember szívét, ha csikorog a hideg hó. Érezni a petróleum szagát, hallani véljük a búbos kemence padkján mormolt imát (*Kemence*) (4. sz. kép).

Főiskolai tanárként megtehetette, hogy nyaranta a festészetre koncentráljon, és művésztelepekre menjen. Szívesen emlegeti ő is, mint sok alkotótársa Tokajt, Hajdúböszörményt, Tiszacsegét, Mártélyt, ahol egykori diáktársaival, művészkollégáival egymást inspirálva festettek. Nagy Ernő számára a fejlődés fontos állomásai lettek ezek a helyszínek, miközben képileg kezdte felfedezni saját hazáját is (*Tokaji házak, Udvaron, Mártélyi tó*). Ezek a figurális, állatos-emberes kompozíciók emlékeztetnek arra, hogy a Népművelési Intézet által fenntartott művésztelepek alkotóira mekkora hatással volt Szőnyi István Zebegényhez kötődő művészete. És ez egy olyan jótékony befolyás volt, aminek tanulságát felhasználva tovább lehetett lépni.

Ő, akinek a néprajztudományt is kellő mélységig magáévá kellett tennie – miután a rajz-festés, betűírás (alkalmazott grafika) tantárgyak mellett ezt a kiegészítő tárgyat is ráosztották Platthy György után a főiskolán – felismerte, hogy az önellátó falusi lét megszűntével nagyobb változás következik be az apró településeken, mint a városokban. A kenyér valahol egy messzi gyárban sül, az abrosz műanyagból dí-

vik, a lovat szinte csak „lóerőként” emlegetik, s a sátortetős kockaházak antennáin keresztül kapja vissza a vidék a saját újraértelmezett táncát a világvárossá nőtt fővárosból.

A polgári otthonokba rusztikus dísz tárgyakként tűntek fel a már padlásokra vetett köcsögök, rokkák és köpülők vagy a megénekelt petróleumlámpák. A fiatalok körében ekkor vált általánossá a tolerancia érzése a paraszti kultúra iránt, s ez sokkal több volt, mint egyszerű divat, egy egész életérzéssé lett. A művészek, a festők szinte élharcosai voltak ennek a felismerésnek, különösen a paraszti származású, első generációs értelmiségiek döbbsenek rá a visszafordíthatatlan folyamatra. Talán éppen saját életútjuk kapcsán, és versenyt futva a külföldi piacra gyűjtögető nepperekkel próbálták megóvni örökségüket övéiknek. (*Konyha*) (5. sz. kép)

S amikor Nagy Ernő többedmagával – de leggyakrabban Zilachy Györggyel – járta hóna alatt rajzmappával a pásztorok elhagyott tanyáit, s azoknak művészi ábrázolását adta, tulajdonképpen ugyanaz motiválta őt is, mint az etnográfust, amikor fotózott, és fölmérést készített. Romantika? – több annál. Hiteles ábrázolások sora született különösen az archaikus építményekről. A viharvert, magára maradt hodályokról, a már alig felismerhető pásztorkunyhókról, amelyek lassan elenyésznek a természetbe (*Kiskörei tanya*) (6. sz. kép).

De több képén megjelenik az ipari műemlékként megőrződött verpeléti kovácsműhely is (*Elhagyott kovácsműhely, Kovácsműhely*). Tulajdonképpen tájképek ezek is, de közelebb állunk az igazsághoz, ha „népéleti tájképek”-nek nevezzük azokat.

Az 1970-es években egyre több országos tárlaton szerepelt műveivel, főként olyanokon, ahol megbecsült helyet kaptak a hazai tájábrázolások, a ránk jellemző színharmóniák, a nemzet lelki karakterét visszaadó hangulatnak: tulajdonképpen azon alkotások, amit jobb kifejezés híján **alföldi iskolának** nevez a szakirodalom.

Nagy Ernő mindig és most is nagyon egyszerűen komponál, talán azért, mert a tisztaság egyszerűsége vezérli. Nem köntörfalaz, nála minden sallangmentes, úgy, mint a népművészetben. Amint a tárgyaknak a használhatóság adja az esztétikai alapját, az általa tükrözött harmónia is visszaül az eredeti rációra – s nagy erénye – munkái nem lesznek kiszámítottak, sőt egészen lírikus tud lenni (*Bélapátfalvi tó*) (7. sz. kép).

„A rajztanárok nemzedékeit formáló és útjára bocsátó művészpédagógus – idézve dr. Kárpáti László laudációjából – a régió meghatározó szellemi jelensége” ugyan azt tanította, amit vallott festményein keresztül, amikor a rajz tanszéki kollégáival be tudták csempészni az átadandó ismeretek közé szeretett balladájukat, népdalokat, Dankó Pista-nótáikat egy olyan időszakban, amikor mindez még csak alig-alig „túrt” dolognak számított!

A szellemi néprajzban is otthonos művész szinte magától értetődő, hogy amikor képet alkot, a természetből indul ki, s majd abból vonatkoztat el. *Az Almár-völgy,*

Szalajka-patak, Bükk, Elhagyott kőbánya Felnémeten (8. sz. kép) című művek látán Mednyánszky László erdei látomásai jutnak eszünkbe, különösen az olajjal való bánásmód okán, meg azért is, mert úgy maradnak természetelvűek az alkotások, hogy közben nagyon is telítődnek azok a művész érzelmeivel.

Az ezer szépséget nyújtó világ egy másik csodát kiváltó témája a Nagy Ernő-festészetben a vízparti táj. Ezen képeit egy egészen magas hevületű, panteiztikus rajongása hatja át. *A nyári ludak, a Mártélyi tó, Tisza tavon* című képeken a kifeszült tökör embertől nem zavart vibrálása, az egész párával teli atmoszféra a művek láttán felidéződik, és jelen vagyunk magunk is eme bűvöletben. Azután észre vesszük, ott lebegünk a végtelenné kinyílt tájban, és sok-sok minden gondolat ébredezni kezd bennünk létünkkel kapcsolatban, keresve helyünket a makrokozmoszban.

Szinte eszköztelenül éri el ezt a meditációs hatást, amit azután későbbi pasztellképein még tovább tud fokozni!

Itt Egerben, ahol annyi szép példát mutat a barokk festészet az égi szféra összekapcsolására a földiekkel, azt is látjuk, mennyi képi ötletre, rövidülő angyalkákra, felhőn ülő puttókra van szükség az ebbéli illúzió érdekében! Nagy Ernő inkább a reneszánsz táj finom tónusaira figyelve alakítja ki a síkra redukált valóságban a harmadik dimenziót. Mindezek után talán nem is kell hangsúlyozni, hogy ezek a lírikus, sokszor a lét kérdését is kiváltó képek természetelvűsége nem azonos a hiperrealizmus hűvös tárgyszerűségével, s művésznünk nem is úgy láttat, mint a naturalista, aki az apró részletek bűvöletében él. Ő az alá- és fölérendeltséget, az összefüggéseket, a lényeges és lényegtelen viszonyát az Egészhez próbálja mérni (*Mocsaras táj*) (9. sz. kép).

Képes eljutni a teljes motívumtalanságig. Olajpasztell tájképei, ha azok egyáltalán még tájképek, önmagukban egy-egy örömteli tündöklések. Még Egry József balatoni képeinél is oldottabbak, a felfokozott érzelmek nonfiguratív látomássá lesznek! A szépen felépült művészi pálya talán legizgalmasabb lapjai születtek ekkor.

A *Magányos fa* (10. sz. kép) című műve viszont egy konkrét látványból indul ki. Egy Felsőtárkány határában lévő facsoport önmagában hordozza az expresszivitást. És így is adja vissza az elemek harcát kiálló, s ezáltal az ember feltétlen csodálatát kiváltó, mozdulatlan óriást! Ezen az „Alföldi művészek” szimbolizmusa is felfedezhető, csakúgy, mint a *Viharban* című képén is, ahol a lovak extatikus mozdulatukkal fejezik ki félelmüket. Mindig volt hajlandóság a jelképszerűsége művészetében, s talán ezért is érzünk rokonságot munkássága és Tornyai János művészete között.

S mennyi gondolat vetődik fel az *Útkereszteződés* (11. sz. kép) című alkotása kapcsán is! Otthona közelében, a Diófakút utcánál látott hónyomok jót-rosszat sejtető alkotássá váltak. *Házunk előtt* című képe pedig hiába a fényhatásra és a kék-sárga szín derűs kontrasztjára épül, mégis a gazdátlan szék bánatát hordozza. Mintha az elárvult otthon csendjét idézné. Bár nem önmagát festi meg a *Várakozó*-ban

(12. sz. kép) mégis a sorsát vállaló ember kiegyensúlyozott lelkülete sugárzik a mű nagyon átgondoltan egyszerű kompozíciójából, a napsütötte falra árnyékot rajzoló nyár békés melegéből.

Van egy olyan vonulat is művészetében, amikor nem annyira saját érzelmeit vetíti ki a tájra, inkább a konkrét (portrészzerű) valóságot tükrözi. Ezzel együtt változik kifejezési formája is. A lazúros előadásmódot felváltják a pasztózus, nagy, színes festői tételek. És mintha ebből következne, először az életmű során a forma a határozott fény-árnyék hatás segítségével nyer kifejezést. Lenyűgözővé válik a kiválasztott hely, ahol a léptéket a biztos kézzel elhelyezett emberi alakok segítik továbbértelmezni (*Szentbékállai kőtenger*).

Eme beazonosítható, konkrét tájakat szokás nagyon találóan „tájportréknak” nevezni. S a néző – aki a galériákban már túlvan a sok extravagáns megoldás látványán – szereti felismerni a képen azt, amit ő is ismer, s nem véletlen, hogy mércét is jelent számára a képi hitelesség. Mindamellett, hogy határozott életigenlést sugároznak, Nagy Ernő mintha átmentené korunkra az örök érvénnyel bíró nagybányai első generáció művészi etikáját is. S ez nagyon-nagyon fontos a hazai művészet szempontjából!

1986-ban nyugdíjba vonult mint a Rajz tanszék vezetője. A mindennapi elfoglaltság alól mentesülve – azóta még elmélyültebben tud a festéssel foglalkozni. Ennek objektív feltételét is megteremtette, amikor kétkezi munkájával műtermet épített magának.

Mindenki és minden érdeklí, mint festőt. Folyamatosan bővül a virtuális arc-képgalériája, de örömmel tölti el az az érzés is, hogy a Debreceni Műhely Alkotó Közösségben keresetté váltak tájképei. S szinte törvényszerű, hogy a saját küzdelme árán kialakított, tiszta festői világa iránt határon túl is érdeklődés mutatkozik. Képei eljutottak Párizsba, Londonba, Rómába, Frankfurtba, Vancouverbe, San Diegóba, Targovistába. Ha már a külföldi kapcsolatoknál tartunk, nagyon is hozzátartozik Nagy Ernő személyiségéhez, hogy volt ereje, kedve elutazni a Szovjetunióban lévő Csebokszáriba, Eger testvérvárosába azok után, hogy fiatalságából évek teltek el a birodalom fogságában.

Miután gyönyörű fekvésű kertje mindig szolgáltatja a megfestendő témát, keleties, nyújtott formájú akvarellfestmények készülnek ma is folyamatosan az éppen nyíló virágairól. A kora tavasz első örömeinek számító *magnólia*, az azt követő *mózesbokr* tűzpiros ága, a sokféle *írisz*, *rózsa* és *mályva* önmagában a szépség himnusza! A Világmindenség azon optimizmusa árad valamennyiből, amire egyre nagyobb igény mutatkozik, mert hiányként éli meg azt korunk embere.

Eger városában nem lehet egy művésznek a hely szellemét nem észre vennie! Nagy Ernőre is mindig nagy hatással volt a csodálatos épített környezet. Egy egész

kiállítási anyagot állított össze *Barokk Eger* címmel. A sorozat az igen érzékeny, szép, de nem könnyű akvarelltechnikával készült, s szerencsére azok javarészt együtt kerültek köztulajdonba.

A topografikus ciklus bevezető művének tekinthetők a sokszor feldolgozott *Eger-patak* témák. Az alig rendezett meder fölött átívelő híd a főmotívum, majd a partot szegélyező épületek és a közük betekintő ég, amely megduplázódik a víztükörben. De a *Carlone-ház* is a város sok nevezetessége között szinte elveszni látszik. A róla alkotott munka képi ötletét az adja, hogy a középtérben megjelennek a volt jezsuita kert barokk szobrai. S egy igaz kis gyöngyszem az életművön belül is, de a valóságban is a *Rókus kápolna* (13. sz. kép). Valami „arcképszerűség” sugárzik e munkából. A nyílt sisakos kiállást és a tisztaság egyszerűségét hordozza úgy, ahogyan azt Nagy Ernő megfogalmazta. S bármelyik egri téma előtt állunk meg, a művész elkötelezett érzése jön át a művekből (*Rác templom kapuja, a Megyei börtön Golgotája*).

A csodálatos fekvésből adódóan Egerben szinte minden ablakból panorámakép látszik. Nagy Ernő otthonából is csak ki kell tekinteni, s minden évszakban, nap-szakban feldolgozható látvány tárul a művész elé. Egyéniségéhez e bőséges lehetőségéből talán a tél puha csendje áll legközelebb. A *Kilátás ablakomból* (borítón) című kép első pillanatra csak egy behavazott várost mutat, ami lehetne bárhol, de az rögtön feltűnik, hogy az alkotás alig pár ismétlődő formából épül fel, és mégis nagyszerű! Ha jobban megfigyeljük, akkor felfedezzük a Csillagda tornyát, a ferencesek templomát, de azok sem kapnak több szerepet, mint egy tűzfal vagy fészertető. S ebben a tudatosan redukált, új művészi világban nem egy városépítő kifestetlen makettjét látjuk, hanem azt, amit a Teremtő megenged a művésznek; hogy ő is teremtsen egy 70×50-es felületen azzal a pár színnel, amit oly találóan kiválaszt. S nem tesz egyebet Nagy Ernő, mint ezeket a vízszintes és függőleges foltokat esztétikus rendbe állítja.

Valahogy így születnek a lélektől lélekeig szóló remeklések!

A szép tájportrék, amelyek Eger városáról készültek a hatvan év alatt, alkotójukat méltán avatták „Eger festőjévé”.

Az élményt nyújtó gyűjteményes kiállítás is ezt támasztja alá. A saját közösségünkben – ahol egész emberségünk gyengeségei és erényei is megmutatkoznak – kaphatjuk meg a legnagyobb elismerést. Habis László polgármester úr a város hangját hallotta meg, amikor oklevélbe foglalta mindezt, amihez Nagy Ernő tanár úrnak mi is, mint volt tanítványai szívből gratulálunk!

Örömeinkre szolgál együtt látni a gazdag életút legszebb darabjait. Köszönjük a felemelő élményt, s azt, hogy részesei lehetünk az ünnepnek.

A szeretett Tanár Úrnak további jó egészséget és soha el nem múló alkotókedvet kívánunk!

Holló József

A homok sóhaja

(ajánlom: Szentgyörgyi József pincefalára)

Te napszagú, halk alföldi táj.
Te nyughatatlan, szűz-homok.
Ki hinné, hogy e vasalt síkon
– teremhetnek jó borok?
És nem csak a vulkán földje érlel
nemes szőlőt a venyigén,
s a nyújtózkodó dombok hátán
álmodik bor a fürt ölén.

E szélborzolta pusztaságon
a szőlő már régen megfogant,
s oly konok, mint a vén akác
– a saját kínján is újrahajt.
Mért gondoljátok borivók,
hogy ott nem koccintnak pohárt?
Hol Petőfi maga hordta szét
versei kurjantó mámorát.

Szikrázó kedvet és dalt fakaszt
e homoknevelte drága lé
és loboncos éjek mesélhetnék
– hány nóta bomlik e táj fölé,
mire a tele butykosok kiürülnek
és elindulnak a cimborák:
bizony sokszor már nyergelni kell
a korán jött hajnalok lovát.

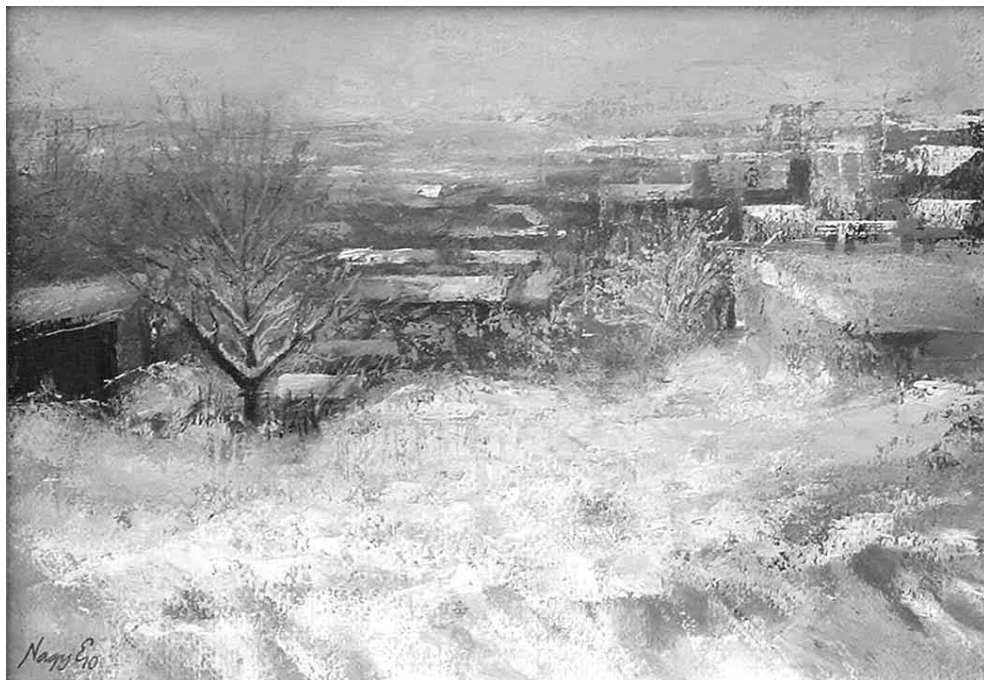
Te árnyéktalan, gyalult vidék
Oh, hányszor marasztaltál itt,
ha ittam a homok sóhajának
hordókban érlelt cseppjeit.
Százszor légy áldott te jó nedű,
mint asszonycsók – zsibbaszd szívem!
Ha a kőrösi nyarak melegén
– megölelsz pince-hűvösen.

Egri szüret

Október les széjjel az egri tájak fölött.
Darázs-sárga szárnyú fényeső szital.
Szüreti zsongás jár érett tőkék között
jajdulnak a prések s a remény hordókban áll.

Vénült pincemélyek csendjén rágszál a kor.
Mustálmokat vigyáz az abroncsölelt donga,
hogy úgy ébredjen majd: mint ínycsiklandó bor
a poharakba töltve, mámorát ragyogva.

Az egri őszök fénye csillan széjjel bennünk
csordul a Bikavér s nótát dúdol lelkünk.

Eger a műtermből 1.

Kis Pál István

Szüret után

I.m. Gál Tibor

A mézes fürtök java már a kádban,
csak a billingekkel harangoz a szél,
pára leple alatt mohó élni vágy van,
pirul tán, de hullni kész a zöld levél.

Kajla a kalap, huncut csősz a szalma,
bánja is, ha rá száll, mind a seregély.
A lombot lesi, hogy ring szoknyaalja,
s hol terem a jó bor, hol a szenvedély?

Végül majd azt, is gondolva időre,
leveti, hogy legyen takaró a kerten,
vesszót is bújtat, nem gyászra, jövőre,

s lám, én az egyik bujtatott a rendben,
vagyok, aki mégis dalt fagyok a földbe,
s meglásd, tavasszal...
meglásd, újrakezdem!

Renn Oszkár

Elvtársak párbaja

A borkombinát híres pincerendszerében, az öreg nemespenészes pinceágak labirintusában, a cég az arra érdemes vendégeknek egy kisebb pincetermet rendezett be. Közepén egy hatalmas tölgyfa asztallal, nehéz padokkal és hordókkal, melyek záró lapját művészien faragott figurák díszítették. Ebben a „repipincében”, mélyen a hegy gyomrában, már órák óta mulatott egy illusztris elvtársi társaság a város legelőkelőbb éttermében elköltött ebéd után. Kóstolgatták a jobbnál jobb borokat, dicsérgették a zamatokat, csettingettek, szívták magukba az illatokat, a gyertyák előtt átvilágították a poharaikba töltött nedűt, utánozták a borszakértők sajátos kóstoló mozdulatait, de főként ittak. Meg is lett a próbák eredménye, a hangulat egyre forrósodott, már túlharsogták egymást, viccek, történeteik egyre trágárabbak lettek, a nőket férfiasították a vaskos nyelvezetre. Vagyis a rangos társaság a lerészegedés állapotához közelített, melyen a közben tálcaikon érkezett piros paprikás és lila hagymás zsíros kenyér sem sokat változtatott.

A vendéglátó szerepét ezúttal a megyei tanács tervosztályának nagytekintélyű vezetője, dr. Bugaci István játszotta, aki a megye, az Ipari Minisztérium (IM), a Honvédelmi Minisztérium (HM), a Tervhivatal (TH) és a budapesti Villamos Szerelő Vállalat (VSZV) közötti hosszadalmas tárgyalásokat eredményesen koordinálta, és a mai napon az érintettek aláírták a sokmilliósi beruházási és területátadási megállapodásokat. A doktor a borkóstolást pohárköszöntővel kezdte. Elsősorban köszönetet mondott az aktív, segítőkész közreműködésért a megyei párttitkár elvtársnak és a megyei tanácselnök elvtársnak a megye jövőjére meghatározó jelentőségű beruházás megvalósításához, mely az 1970-es KB Szerkezetváltási Határozat teljesítését szolgálja. Köszöntötte továbbá a minisztérium fejlesztési főosztályvezetőjét, Bokor Istvánt, a minisztérium személyzeti főosztályvezetőjét, Steidl Jakabot, a TH osztályvezetőjét, a HM civil ruhás, magas rangú képviselőjét, a VSZV igazgatóját és a társaság minden tagját.

Jelen volt a beruházó VSZV, évekkel előbb létrehozott megyeszékhelyi gyáregységének igazgatója és megbízott főmérnöke is, akik közrefogták és körüludvarolták pesti főnöküket, hogy kölcsönösen informálják egymást a társaság ki-kicsoda kérdéseiben. A minisztériumi elvtársakról a vállalatigazgató, a megyeiekről a gyáregységvezető suttogott minden szükséges tudnivalót a szomszédja fülébe. Így tudta meg a pesti vezér, hogy a megyei pártvezetésben döntő szerepet kapnak a titkár révén, egy megyei faluból, a „kis Moszkvából” származó rokonok, akiknek az intelligenciaszintje messze nem éri el az átlagot, de a megbízható káderutánpótlás fő erői. A gyáregységek a főnökök sustorgásából megtudták, hogy az asztalnál a

minisztériumi személyzeti főosztályvezető mellett ülő ragyogó szépségű asszony, Z. Szűcs Erika főelőadó, akit közismerten gyengéd, de szoros szálak fűznek főnökéhez, és aki korábban szeretője volt az asztalnál vele szemben ülő minisztériumi fejlesztési főosztályvezetőnek. A két férfi barátságosan vidámkodott, nem látszott semmi ellentét közös szerelmi előtörténetük következményeként. A pesti főnök bizalmasan azt is elárulta, hogy a „specberuházás” támogatását némileg megsegítette az is, hogy a pesti központba felvette vállalati jogásznak a megyei tervosztály vezetőjének ebben az évben végzett lányát, és a beruházás időszakára, két évre alkalmazta szakértőnek Zoltai Károlyt, a főelőadó elvtársnő férjét, aki szerencsére kiváló beruházási szakember, és kitűnő kapcsolatokkal rendelkezik. Az is jót tett az ügynek, hogy már két hónapja jelen van a cég titkárságán, sajtóreferensként, az IM jelen lévő fejlesztési főosztályvezetőjének a felesége.

A vendéglátó Bugaci fegyelmезetten ivott, vagy nagyon jól bírta, mert stábját, titkárnőjét, irodavezetőjét, sofőrjét nagy figyelemmel dirigálta, és vendégei minden igényére reagált. A részegedő társaságnak lángoló cserkészkolbászokat is hozatott, mely további italfogyasztásra ösztönzött. A pesti vállalatvezér korábban is tárgyalt a doktorral, és már hónapokkal ezelőtt rájött, hogy a megyei tanácson az történik, amit ez a rendkívül dörzsölt, szürke eminenciás akar. Olyan ügyesen befolyásolta az elvtársak gondolkodását, hogy azok el is hitték döntéseik önállóságát. Ugyanakkor nélkülözhetetlenné tudta magát tenni a fejlesztések tervezésénél, mivel minden szálát kézben tartott adminisztrációjával és informáltságával.

A jókedvű társaság éppen énekelgetni kezdett, amikor, mintegy rendelésre, két cigányzenész érkezett. A primás és a brácsás, felhangolt hangszereiken már húzták is a párttitkár nótáját, melyet hogy-hogy nem, valahonnan tudtak. „Eltörött a hegedűm nem akar szólani...” A titkár elvtárs, hatalmasságának elismeréseként vette tudomásul a primás első nótaválasztását. Jó hangú, munkásszármazású káderként neki is eresztette baritonját, csábosan pislogva a szép pesti asszonyra.

Hamarosan kórossá változott az asztaltársaság. Sorban következtek a nótamon-dók, a hatalmi rangsort azért betartva, mert a tanácselnököt nem előzhette meg a helyi gyáregységvezető a dalválasztásban. Az eredeti ülésrend később megbomlott, összekavarodott a társaság, változtak a beszélgető párok és pletykatémák. Az italfogyasztás növekedésével a WC-re járkálás is megindult.

A tanácselnök mellől a fejlesztési főnök is kikéredzkedett, majd nem sokra rá a minisztériumi szépasszony is, már meglehetősen kapatosan, válltáskájába két kézzel kapaszkodva, elnézést kérve ment a kijárat felé. Közben új bort hozott a pince-mester, a „lopóból csurgatás világbajnoka”, aki egy méterről is belötte a nemes italt a poharakba, nagy tapstól kísérvе:

– Bikavér, 1969-es évjárat, 12,5 fokos, – közben fennhangon sorolta az adatokat.

A gyáregységvezető az órájára nézve szólt a főmérnökének, hogy már mehet a friss

meglepetés pogácsáért, amit időre rendelt kedvenc pékjénél. A főmérnök nem késlekedett, indult a boralapozó különlegességért a hosszú, két oldalon óriáshordókkal végigrakott széles pincejáraton az előtér felé. Alig ment tíz lépést a félhomályban, amikor észrevette, hogy két nagy hordó között, csaknem teljesen behúzódva, egy szenvedélyesen ölelkező pár csókolózott. A férfi egyre beljebb húzta a nőt a hordók közé, már gombolni kezdte blúzáát. Az alkoholmámoros miniszteriális szépség tapadt egykori szeretőjére, aki teljesen esztét vesztette az adakozó asszonytól.

A főmérnök megriadt, nem közelített a párhoz, behúzódott egy oldalág sötétjébe a hordók közé. Nem merete megzavarni az önfeledten szerelmeskedő párt. Azt is hallotta rejtkehelyéről, hogy az éneklő társaságból kilépett a kijárat felé, a párját már kereső, imbolyogva közlekedő személyzeti főnök, és hangosan szólította a félhomályban:

– Erika, merre vagy? Hová tűntél?

A bizonytalanul botorkáló, a gyengébb fényhez a szemét szoktató, barátnőjét hívogató férfi, néhány lépés után vette észre a két nagy hordó között csókolódzó párt. Egy pillanatra megmerevedett, de már indult és ordított is, amennyire dühétől fuldokolva tudott:

– Te szemét patkány, most kicsinállak, a hordók közé présellek!

A megvadult ember indult, fejfelé előre a megriasztott pár felé. A zilált frizurájú, jajongó asszony pillanatok alatt levált a hordók közé szorult férfiről, és ingadozó léptekkel, blúzáát gombolgatva menekült a kijárat felé. A két férfi összecsapott. A vad támadó, testének teljes súlyával belefejtelt beszorult asztaltársába. Részegen csapkodtak össze-vissza, alacsony találati hatékonysággal, de folyt vér is. Vagy egy összehajlásnál vagy egy harapásnál Bokornak felrepedt az arcbőre, és erősen vérezni kezdett. Miközben kisiklott a hordók közül, kapkodott a zsebkendője után, és vérző arcára szorítva, káromkodva igyekezett a kijárat felé. Még hallotta a háta mögül érkező fenyegető figyelmeztetést:

– Véged van, te alvilági elvtárs! Sok piszkos ügyedről olvastam a dossziédban. Nem úszod meg pártfegyelmi nélkül!

A valamelyest józanító hatású ütközetben a fenyegető személyzeti főnök is kaphatott egy-két ökölcsapást az arcába, magában morogva, mert zsebkendőjét kereste, és tapogatta sérült arcfelét és ajkát. Azután egyenesbe állította magát, megfésülködött, igazított a nyakkendőjén, és zakójáról leverte a hordók porát. Néhány mély lélegzetvétel után lassan visszament a mulatozókhöz. Nem vette észre a sötétben megbújó gyáregységi főmérnököt, aki még várt egy percet, és rohant a pogácsáért. A kijárat előtt ott várt már a Volgájuk, és a gépkocsivezetőjük intett, hogy itt van a kosár, asztali kendővel letakarva. Megnézte a még meleg csodapogácsákat, és igyekezett terhével gyorsan befelé főnökeihez a pincébe.

Az emelkedett hangulatban, a tanácselnök, aki félét az Oleg Kosevoj iskolában

is tanult, már a „Kalinkát” kezdte énekelni, melyet aztán a többiek is harsogtak. Rög-tön nótába szállt a helyére visszaülő személyzeti főnök is. Egyedül a vállalatigazgató kérdezte őt, csak úgy mellékesen:

– Te Jakab, Erika hol van? Itt van melletted a pulóvere. És Pista is már jó ideje kiment.

Az flegmán válaszolt a kérdésre:

– Tőlem egyikük sem búcsúzott el. Nem is láttam őket.

Tovább már együtt tapsolták a „Ka-lin-kaka-linka-maja” ütemét és énekelték az iskolában jól-rosszul tanult szövegét.

A gyáregységvezető is érdeklődött a pogácsát osztó főmérnökénél a fejlesztési főosztályvezető elvtársról, de az csak annyit mondott, hogy egy Volgát látott elindulni, amikor a saját kocsijukhoz igyekezett a pogácsáért.

A VSZV-igazgató egyre részegebb és egyre idegesebb lett, kereste a fejlesztési főnököt, kiment a bejárathoz. Visszaérkezve, jól értesültként bejelentette, hogy a főosztályvezető elvtársnak váratlanul vissza kellett utaznia Budapestre, és elnézést kér a búcsúzás nélküli távozásért. A személyzetis odamorogta kiegészítésül a szomszédainak:

– Magával vitte a kurváját is! – Felkapta teletöltött poharát, egyetlen lendülettel magába döntötte borát. Részezen kissé megszedült, az asztalba kapaszkodott, és leült. Aztán káromkodott keményen az asztal alá. Hirtelen felállt és hangosan elköszönt:

– Elvtársak! Nagyon köszönöm a szíves vendéglátást, ezt a remek elvtársi együttműködést, de már nekem is mennem kell. További sikereket és jó mulatást kívánok.

A házigazda, aki csak félig volt részeg a totálkárosak között, úgy látta, hogy itt még nem kívánatos ellentétek is kialakulhatnak az elvtársak között, örömmel vette a személyzeti főosztályvezető indulási szándékát. Neki is feltűnt, hogy egy sötét bőrszíneződés, vagyis egy monokli díszíti a személyzetis elvtárs szeme alját. A csendes részeg tervhivatali osztályvezető és a megyei párttitkár is szedelőzködött. A tanácselnök még el akarta énekeltetni a társasággal kánonban a „vecsernyij zvomm”-ot, de a párttitkár lehülyézte, hogy ez nem kánon, és erre az megsértődött. Így aztán hirtelen abbamaradt a mulatozás, bár a vendéglátó még látszólag akadékoskodott:

– Hogy hirtelen milyen felugrálósak lettetek, elvtársak! – Ismételte, de meggyőző erő nélkül.

A búcsúzkodás még eltartott egy ideig. Sok-sok igazi elvtársi csókkal, hátba veregetős ölelésekkel, többször és ugyanazzal, némelykor triplázva a részegek búcsúzásának örömét.

A pincebejáró elől a Volgák egymásután szállították el az egyesek számára emlékeztető, mások számára megszokott elvtársi buli résztvevőit.

Másnap a gyáregységben a megszokott időben és rendben reggel hatkor elkezdődött a termelőmunka, és fél hétkor az alkalmazotti állomány is kezdett, a lépcsős városi munkakezdesi megállapodás szerint. A gyáregységvezető még nem jött be a gyárba, amikor a főmérnököt a titkárnő a Galvánüzemből hívatta fel, hogy „azonnali” interurbán telefonja van. A budapesti titkárság közölte, hogy a vállalat igazgatója Pestre rendelte, és azonnal induljon gépkocsival a központba. Érkezése után jelentkeznie kell az igazgató elvtársnál.

A főmérnök a Pestre utazás ideje alatt gondolkozott a raportra rendelés okán, de nem is sejtette, hogy mit akar vele a közismerten hirtelen haragú, kemény és időnként igazságtalan főnök, aki különleges rendőrségi és katonai kapcsolatokkal is rendelkező, befolyásos pártember volt. Próbált emlékezni, hogy a közelmúltban elkövetett-e valamilyen hibát, vagy intézkedett-e rosszul, de nem emlékezett semmi hibára. Határozottan aggódott és elhatározta, hogy nagyon óvatos lesz, minden ki-mondott szavát kétszer is meggondolja.

Amikor a beidézett az igazgatói titkárságra megérkezett, a titkárnő azonnal bejelentette. Az igazgató megszakította tárgyalását, rögvest kiküldött mindenkit a szobájából, és a behívta a nála jóval fiatalabb főmérnököt. Kiszólt a titkárnőnek, hogy senki ne zavarja a megbeszélést. Négyszemközt maradtak, és elhelyezkedtek a kis dohányzó asztal mellett a fotelekben.

A főnök kezdte a beszélgetést, miközben vizsgálta a fiatalember arcát, szúrós szemmel figyelte annak reakcióit, érzékelve a főmérnök szorongását is:

– Tegnap te nem voltál részeg, mert tudom, hogy te elvből egyáltalán nem iszol alkoholt, legfeljebb mímeled. Ugyanakkor mi mindannyian jól berúgtunk. Ezt őszintén be kell vallani. Most én kertelés nélkül szeretném hallani tőled, hogy mint egyetlen józan ember, mit láttál és mit hallottál a Steidl és Bokor főosztályvezető elvtársak veszekedésénél. Neked tudnod kell, hogy mi történt, mert te akkortájt kimentél valamit intézni, és valamit látnod és hallanod kellett. Nekem meg pontosan tudnom kell, hogy mi történt, mert már áll a balhé a két örült között a minisztériumban és a pártbizottságon. Egyikük sem ment be dolgozni. Beteget jelentettek. Csak reménykedni tudok, hogy az eset miatt nem köpnek bele nehezen kibrusztolt beruházási terveinkbe és pénzeinkbe.

A főmérnök gondolataiban, miközben a főnöke másnapos sápadtságában eléggé meggyötörten és feszülten fogalmazta meg kérdéseit, villámgyorsan átfutott a felismerés: Neki nem ajánlatos semmiről sem tudnia, semmit nem szabad volt látnia, és erről semmit nem mondania. Vagyis szemtanúságát tagadni kell, és nagyon-nagyon kerülni kell bármilyen észrevétel- vagy véleménynyilvánítást, amelyből bárki is következtethetné, hogy bármit is látott vagy hallott volna.

A valamennyire megnyugodott fiatalember közölte is főnökének, hogy látta a főelőadó elvtársnőt sietni az egyik Volgához, amikor a pogácsás kosárért a kocsijuk-

hoz ment. Majd, már a pince bejáratánál találkozott Bokor főosztályvezető elvtársal, aki az arcán tartotta zsebkendőjét, mint akinek a foga fáj. De az rá sem nézett, nem szólt hozzá, egyenesen sietett gépkocsijához.

Az igazgató elégedetlenül kíváncsiskodott tovább:

– Nem hallottál előtte semmit a pincéből?

– Csak az éneklés és a cigányzene szűrődött ki a pince végéből. Kissé csodálkoztam, hogy ők ketten korán elsiettek.

– Csak ennyit láttál? És kiabálást, veszekedést nem hallottál?

– Nem, semmit.

A főmérnök, ahogy eldöntötte magában, minden egyebet, aminek tanúja volt, magába zárta.

Az igazgató még akart valami biztosat hallani, de a józan életű mérnök teljesen tájékozatlannak látszott. A keménykezü vezető nem tudta, csak érezte, hogy főmérnöke többet tud a pince mélyén lezajlott eseményekről. Azt azonban látta, hogy a fiatalember a témában teljesen bezárkózott, és rövidre szabott információjával minden pletykaforrást kizárt. Legalább abban biztos akart lenni, hogy az események, feltételezése szerinti, egyetlen tanúja másoknak sem fog beszélni az ügyről. Bizalmaskodva szólt:

– Akkor ennyivel lezárhatjuk a tegnapi szerencsétlen esetet az elmondott tapasztalataiddal, és erről többet nem is beszélünk. Azt feltétlenül elvárom tőled, hogy erről a pincebuliról senkinek sem beszélsz, és a meglehetősen illuminált társaság tagjairól és tagjaival sem dumálsz. Ebben megegyezhetünk?

– Természetesen.

– Akkor kezet rá! – És keményen markolta a főmérnök kezét, acélkemény pillantással nézve annak némi aggodalmat tükröző szemébe, majd elköszönt és elbocsájtotta, vissza állomáshelyére, a gyári termelőmunkát irányítani.

Két év múltán gyáratató ünnepséget tartottak az új, legkorszerűbb technológiával felszerelt II. gyáregység beruházásának befejezése után. Az ünnepség külsőségei, az Ipari Minisztérium, a megye és a város vezetőinek jelenléte, a vállalat nagyvállalattá alakulásának jelentős állomását igazolta. Az avatóbeszédet maga a napokban kinevezett, ipari miniszter mondta, bár némi megrökönyödést keltett, amikor az új vállalat nevét kétszer is hibásan említette. (Ez feltehetőleg a beszédírójának a hibája volt.) A sikeres beruházást, a határidők betartását megköszönte az építőknek, a műszaki irányítóknak és nem utolsósorban a támogató tanácsi és pártvezetőknek.

Az ünnepi beszédet, szokás szerint, kitüntetések átadása követte. Miniszteri kitüntetést és vezérigazgatói kinevezést kapott az új nagyvállalat vezetésére a régi igazgató. Miniszteri kitüntetésben részesült még Z. Tóth Erika a távlati fejlesztés osztályvezetője, Zoltai Károly beruházási tanácsos, dr. Bugaci István a megyei terv-

osztály vezetője. A kitüntetéseket a miniszter és miniszterhelyettese, Bokor István adták át. A két gyáregységből alakult új nagyüzem a fővárosból kapott gyárigazgatót és műszaki igazgatóhelyetteset. Az egykori gyáregységvezető távozott a cégtől. A megbízott főmérnököt kinevezték az új II. sz. gyáregység vezetőjévé.

Az avatószalagot a miniszter és a megyei elnök még a fotósok és a TV előtt, a jó felvétel érdekében, merev pózban, „csíz” mosollyal vágta át. A háromszínű szalagot két gyári szépségversenyt nyert KISZ-es elvtársnő tartotta, egyforma, erre az alkalomra kölcsönzött, szuperelegáns ruhában, frizura remekkel, tökéletesen sminkelve. Az ünnepség állófogadással zárult, amelyen a miniszter, sürgős teendői miatt nem vett részt, és a megyei vezetők is kimentették magukat.

A két évvel korábbi alapítótárgyalás és az emlékezetes pincelátogatás résztvevői közül az avatóünnepségen senki sem találkozott a leváltott gyáregységvezetővel, a nyugdíjazott megyei tanácselnökkel és a régi párttitkárral. A jól értesültek suttogásából az sem derült ki, hogy a bűbajos Z. Tóth Erika osztályvezető elvtársnő végül is az újonnan kinevezett miniszterhelyettes vagy a személyzeti főosztályvezető szeretője maradt-e. Viruló szépségéből, kegyeit osztogató mosolyából és magabiztosságából inkább az látszott, hogy stabilizálta helyzetét, és lehetséges, hogy a két párbajozó főnök mellett a jól jövedelmező megbízásokban dúskáló férjnek is jutott valami egy különös házasságban.

Eger a műteremből 2.

Balázs Géza

Napfényes szemiotika

Visszatekintés a Semiotica Agriensis egy évtizedére

Egri szemiotika

„Nincs ősz szemiotika és Eger nélkül” – így kezdődött a 2012-ben tizedik alkalommal megrendezett Semiotica Agriensis (egri szemiotikai konferencia) is. A magyar szemiotika, azaz jeltudomány egyetlen bázisa a Magyar Szemiotikai Társaság, akadémiai háttere az MTA művelődéstörténeti bizottsága keretében működő szemiotikai munkabizottság. Tíz éve az egri Eszterházy Károly Főiskolával, valamint a Miskolci Akadémiai Bizottság kommunikációtudományi szekciójával együtt tematikus, tudományközi konferenciákat rendeznek a mai magyar valóság jelviszonyainak leírására, elemzésére. Így az elmúlt évtizedben a magyar szemiotika (Budapest után) második legfontosabb bázisa Eger lett.

A szemiotika (jeltudomány, jeltan) a sokoldalú jeltudomány nemzetközi megnevezése. A bennünket körülvevő világ kaotikus és szervezett jelekre bontható. A szemiotika lehetőséget kínál a természeti-társadalmi-kulturális viszonyok (hálózatok, rendszerek) tanulmányozására, elemzésére. A szemiotika az orvosi tünettannból nőtt ki, s fokozatosan lett a 20. században tudományközi, összefoglaló tudomány, illetve módszer. A szemiotika iránt az 1960-as években világszerte fellobbant tudományos érdeklődés mára alábbhagyott (más tudományos divatok következtek), de a világon sok helyen van szemiotikai kutatás, egyetemi oktatás. Az ELTE-n 2011-ben indult el a Magyarországon egyedülálló szemiotika mesterképzés. A szemiotika mint tudomány érdekessége, hogy különböző tudományterületeket fog össze, ahogy a Magyar Szemiotikai Társaság jelszava is tükrözi: „a szemiotika összeköti a természetet és a kultúrát”. Remek alkalom, hogy természet- és társadalomtudósok kapcsolatba léphessenek egymással, egy-egy jelenséget több oldalról láttassanak. Újabban az ún. hálózatkutatásban tapasztalhatunk a szemiotikához hasonló törekvéseket. Lássuk tömören a szemiotika történetét, alapfogalmait és hasznát mutató összeállításunkat.

Tömören a szemiotikáról

Meghatározás: A szemiotika (francia nyelvterületen: szemiológia): jeltudomány, jeltan. A nyelvi és nem nyelvi jelek leírásának, osztályozásának a tudománya.

A szemiotika születése. A szemiotika vagy jelelmélet a jelekkel foglalkozó általános tudomány. Kezdetei az ókori Görögországba nyúlnak vissza. A szemiotika a következtetés- és bizonyításelméletekkel mutat rokonságot, amennyiben az érzékelhetőtől az

észlelhetetlenig haladó induktív megközelítés egyik módja. Az ókorban elsősorban az orvosi szimptomatológiaként (másként: szignifikációelmélet vagy tünettan) jelentkezett. Ez a jelentősége máig megvan, amennyiben az ember jeleiből következtetünk aktuális állapotára. Például ilyen „szándéktalan” index a hőemelkedés, amely a betegség jele, az elpirulás, amely a szégyenkezés vagy a zavar jele. Már a görögök használták a *széma* ’jel’ szóból származó *szémeiótiké* megnevezést, amelyet a 17. század végén John Locke vezetett be az angol filozófiába. Locke az első, aki a szemiotikát rendszerbe foglalta: a logikán, a fizikán és az etikán belül külön ágazatnak nyilvánította a jelek tanát („doctrine of signs”), mondván, hogy „feladata a jelek természetével foglalkozni, amelyeknek az ész a dolgok megértésében vagy tudása másokkal való közlésében hasznát veszi”. A tudományos szemiotika megszületése két „atyjának”, Charles Sanders Peirce amerikai pragmatista filozófusnak (akinek 2014-ben lesz halálának 100. évfordulója) és Charles Morrishnak köszönhető. Peirce-höz kapcsolódik a jeltípusok (index, ikon, szimbólum), Morrishoz az általános jeltudomány aspektusainak (szintaktika, szemantika, pragmatika) megkülönböztetése.

A szemiotika tudományrendszertani elhelyezését Ferdinand de Saussure-től számítjuk. Ennek az a lényege, hogy a nyelv egy jóval nagyobb tudományterület, a szemiológia (szemiotika) részeként is tanulmányozható.

A szemiotikát manapság interdiszciplináris tudományterületnek tartják, amelyet – a matematikához hasonlóan – módszerként mind a természet-, mind pedig a társadalomtudományok felhasználhatnak. A szemiotika jelfejtő-következtető (abdukciós) attitűdje a pragmatikában, ikonicitás-gondolata a kognitív nyelvtudományban, a tudományokat, természeti-társadalmi rendszereket együttesen vizsgáló jellege a hálózattudományban tér vissza.

Érzelmek, nem verbális jelek. Arisztotelész *Rétorikájában* szemiotikai koncepció rejlik, amennyiben a szónok jelleme kapcsán különféle érzelmek, érzelemterületek leírását adja. Ilyenek például: a harag, a szelídség, a barátság, a szeretet, az ellenségeskedés, a gyűlölet, a félelem, a bátorság, a bizakodás, a szégyen, a jótett, a hála, a szánalom, a jogos felháborodás, az irigység, a versengés. Ezek a kérdések a pszichológián, a szociálpszichológián túl a szemiotikát is foglalkoztatják.

A szemiotika része a nonverbális eszközök (testbeszéd) használata. Ennek kidolgozott leírása ugyancsak megvan a klasszikus retorikában, pl. Quintilianusnál: pl. a római szónok ruházata, kiállása, taglejtés, a fej és az arc, a fejet az arc uralja, a szem fontossága, a nyak, a váll, a kar, a kéz (kéztartások, gesztikuláció). A magyar szakirodalomban a nem verbális kommunikáció főként pszichológiai koncepcióját Buda Bélának köszönhetjük, elemzésében a következő csatornák és kódok szerepelnek: mimika, tekintet, vokális csatorna, a kéz mozgásai – a gesztusok, a testtartások (kinezika), proxemika (térközszabályozás), érintés és szaganyagok, emblémák, metakommunikáció. A nem verbális kommunikáció nyelvészeti-szemiotikai modelljét László János a következő területe-

ken mutatja be: paralingvisztika, kinezika, proxemika, vizuális interakció, öltözködés, kronémika.

A gesztusok interkulturális szemiotikája is fölkelte a kutatók érdeklődését. Ezek a gyűjtemények, elemzések rendszerint a testrészek szerint sorolják fel a kulturális (antropológiai)-szemiotikai vonatkozásokat (pl. Desmond Morris, illetve Roger E. Axtell).

Jelrendszerek. A szemiotika tárgya az összes lehetséges jelrendszer felépítése (struktúrája), valamint a jelrendszereknek a jelentésekben, például szociokulturális viselkedésformákban való szerepének a vizsgálata. Elsődleges jelrendszernek tartjuk a nyelvet, másodlagos jelrendszernek a nyelvre épülő jeleket. A szemiotika valamennyi emberi érzékszervhez kapcsolható kommunikációs módot vizsgál (hangzó – akusztikus, látható – vizuális, érintéses – taktilis, szaglós – olfaktorikus, ízleléses – organoleptikus, kulináris), valamint minden kommunikációs kontextust (beszéd, folklór, irodalom, tánc, ének, film, étkezés, politika, öltözködés).

A szemiotika ma. A szemiotika csak a 20. század közepén a strukturalizmus áramában vált világszerte elismert tudománnyá. Az intenzív szemiotikai érdeklődés (kutatók, konferenciák, publikációk) az 1960-as évektől indultak meg, és az 1990-es évekig tartottak. A szemiotika ebben az időszakban divatos tudomány volt. Az 1990-es évektől fokozatosan visszaszorult, de tudományos területe, érdeklődése, módszerei napjainkig fennállnak – különösen egyes kutatók egyéni működésében. Ebből következően intézményrendszere nem épült ki. Különösen a filozófiával és a nyelvtudománnyal van szoros kapcsolata, de mint módszert az irodalomtudomány, a művészetelmélet, a folklorisztika-néprajztudomány, valamint sok természettudomány (biológia, genetika stb.) felhasználja, alkalmazza.

A 20. századi ember mindennapjaiba bevonult a szemiotikai kultúra: hiszen jelek között él, egyre több jelet kell megfejtenie, elraktározni, alkalmazni, sőt magának is kell egyéni, sőt társadalmi méretben is felhasználható jeleket alkotnia.

A szemiotika fölhasználása. A modern világ különösen gazdag az ember által létrehozott jelekben, jelrendszerekben, amelyek a nyilvános közlésekben retorikai jelentőséggel bírnak. Egy lehetséges (korántsem teljes) rendszerezés és felsorolás a különféle jelekről, jelrendszerekről: 1. Nyelvek: siketnéma abc, különféle jelnyelvek, morzejelek, dobjel, füstjel, kútgém-jel, szemafor, Braille-írás, nemzetközi hajózáslók, különféle ábécék, 2. Háztartás: kezelési útmutatók, ezüstjelek, munkahelyi jelek, nyilvános helyek, tűzoltókészülék, sakk, kártyajáték, 3. Művészet: zene, a karmester mozdulatai, 4. Jelvények és rangjelzések: heraldika, különféle mezők, osztóvonalak, keresztek és más szimbólumok, zászlók, katonai repülő fellegjelei, rendőri rangok, 5. Szállítás: autógyárak logói, nemzetközi autójelzések, KRESZ, forgalomirányító karjelzések, nemzetközi hajólobogók, parti zászlók, légi irányítójelek, 6. Sport: futball, rögbi, krikett, jégkorong, kosárlabda, bújárjelek, Forma-1 zászlójelek, 7. Vallás és folklór: keresztény

szimbólumok, keresztény szentek, más vallási szimbólumok, állatövi jegyek, kínai nap-tár, tarot kártya, 8. Tudomány: asztronómia, biológia, botanika, kémiai elemek, matematikai szimbólumok, történelmi számrendszer, orvosi szimbólumok, meteorológia, topográfia, elektromos szimbólumok stb.

A szemiotikai csatornák szerint tárgyalhatók a különféle kommunikációs (akár nem verbális kommunikációs, másodlagos, művészeti stb.) jelrendszerek. Pl. látvány (vizuális kód): testalkat, teststilizáció, öltözködés, kiegészítők, hajviselet, kéz, köröm, testtartás, lábfejek állása, járás- és ülés mód, távolságok, térrendezés, gesztikuláció, összetett gesztusok; a hallás (akusztikus kód): hangszín, hangerő, beszéddallam, beszédritmus, beszédzünet, taps, susogás, mocorgás; a szaglás (olfaktorikus kód): illatszerek; a tapintás (taktilis kód): kézfogás; az ízlelés (gusztatív kód): csók stb. További „kódok” a rendszerezésben: berendezés, térben való mozgás, műveltségi háttér.

Ikonikus fordulat. Egy további szemiotikai nem verbális rendszer időszerűsége ugyancsak magától értetődő: ez pedig az ikonikus (vizuális) világ a kommunikációban, így a tömegkommunikációban és az internetkommunikációban való elterjedése, az ún. ikonikus fordulat. Az ikonikus fordulat („ikonische Wende”) kifejezést Gottfried Boehm alkotta meg. Ugyanakkor 1994-ben W. J. T. Mitchell képi fordulatnak („pictorial turn”) nevezi azt a jelenséget, amelynek következtében a képek egyre hangsúlyosabb szerepet játszanak az egyén és a társadalom életében. Ha az *ikon* szót peirce-i, szemiotikai értelemben jel-jeltárgy hasonlóságra és nem pusztán vizuális ingerre használjuk, helyesebb a képi fordulat megjelölés, hiszen „forradalmi változás” csak a vizuális ikonok esetében történt. Ez a fordulat már a 20. század előtt elkezdődött, de csak a televízió elterjedése és az informatikai forradalom, különösen a kép digitalizációja tudatosította. A képi fordulat azt is mutatja, hogy a szemiotika a legújabb jelenségek dokumentálására, magyarázatára is alkalmas. 2008-ban az egri szemiotikai konferencia fő témája az ikonikus fordulat volt.

Tehát az ókori gyökerekig, Arisztotelészig visszanyúló szemiotika a 20. században összefogó tudományként jelent meg, ma elsősorban tudományos megközelítés, módszer, eredményei más területeken is felbukkannak. A jelek, jelrendszerek gazdagodó világában a szemiotikai kultúra ismerete nélkülözhetetlen.

Az egri szemiotika útja

Az egri szemiotika, azaz a Semiotica Agriensis 2003-ban egy korai interdiszciplináris összefoglaló munkára emlékezve kezdődött: Apáczai Csere János *Enciklopédiájának* szemiotikai és anyanyelvi jelentőségét tárták fel a kutatók. Az egyszerűnek szánt konferencia Zimányi Árpád és H. Varga Gyula, az EKF főiskolai tanárainak javaslatára lett rendszeres, azaz vált sorozattá, de kezdetektől fogva mellé állt Hauser Zoltán, az EKF rektora is. A konferenciasorozat szorosabban a kommunikáció és a magyar nyelvészeti tanszékhez, majd az alkalmazott kommunikációtudományi kutatócsoportokhoz kapcsol-

lódott, de a főiskola más tanszékeinek oktatói is képviseltették magukat. A tízéves sorozatban a legerősebb szakmai képviselete a következő felsőoktatási intézményeknek volt: az ELTE mellett az EKF, a Szegedi Tudományegyetem, a BDF (később a NYME SEK), a Budapesti Műszaki Egyetem, a Kaposvári Egyetem, a MOME, a PPKE, a ZSKF, a külföldi egyetemek közül rendszeres résztvevők voltak a nyitrai Konstantin Egyetemről, a besztecerbányai Bél Mátyás Tudományegyetemről, az olaszországi Macerata Egyeteméről (például a világ egyik legjelentősebb szemiotikusa, Petőfi S. János), a hollandiai Groningeni Egyetemről, a romániai Iasi Egyeteméről (a Romániai Szemiotikai Társaság vezetői), valamint a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetemről.

Az, hogy ilyen sok egyetemről ilyen sokan jöttek össze (alkalmanként 20-30 előadás hangzott el), annak is köszönhető volt, hogy a megadott tematika mellett az ún. „ifjú szemiotikusok konferenciáján” szabad témákkal is lehetett szerepelni, és így sokan saját kutatásaik első bemutatását is Egernek, no meg a Magyar Szemiotikai Társaságnak köszönhetik.

A konferenciák eleinte az egri vár napjához is kapcsolódtak: s számos alkalommal esett szó Eger, az egri vár, az egri bor szemiotikájáról is – valamint az Eszterházy Károly Főiskola jelképeiről.

Többek között ezeket is (no meg számos szemiotikai anekdotát is) felidézték a 2012. szeptember 28-án kezdődött 10., háromnapos konferencián, amelynek izgalmas fő témája „A test szemiotikája” volt. De milyen út vezetett eddig? A 10 éves ünnepre összeállított füzet tanúsága szerint ilyen témákat tárgyaltak meg: Apáczai szemiotikája (2003), a szemiotika haszna (2004), társadalomszemiotika (2005), tipológia (2006), abdukció (jelentéstulajdonítás, 2007), utazás (2008), ikonikus fordulat (2009), étkezés (2010), emlékezet: ünnep, fesztivál (2011).

A Semiotica Agriensis-sorozat kiemelkedő tudománytörténeti pillanata volt 2005. október 29-én az EKF Egészségház utcai épületében rendezett pódiumbeszélgetés, amelyen a magyar szemiotika legjelesebb képviselői foglalták össze gondolataikat. Petőfi S. János, Szépe György és Voigt Vilmos válaszoltak Balázs Géza kérdéseire. Egyszer csak Voigt Vilmos (a Magyar Szemiotikai Társaság alapító elnöke) így szólalt meg: „Még mielőtt Balázs Géza észbe kapna, és újabb kérdéseket tenne föl, egy valamit mindenképp szeretnék elmondani. Magánügy, de miért ne áruljam el – életemben ritkán voltam ilyen boldog, mint most, hogy a jobbomon Petőfi S. Jánost, a balomon Szépe Györgyöt lehet látni. Én azt elhiszem, hogy mikor Géza azt nekem mondja, hogy „tanár úr”, mivel Balázs Gézát az egyetemen tényleg tanítottam, hiszen ő többek között néprajz szakos volt. Az, hogy mi élünk és itt ülünk 2005-ben, Magyarországon, egy asztalnál, számomra feledhetetlen és felbecsülhetetlen élmény, mert hát a magyar szemiotika megszervezése óta eltelt felettünk 40 év. Úgyhogy, kedves fiatalabb résztvevők, a mai nap folyamán magánemberként is tessék a két „öreg urat” faggatni, hiszen erre most egyedülálló alkalom kínálkozik. Amikor a nemzetközi szemiotika kialakult,

akkor Szépe tanár úr és Fónagy Iván képviselték a magyar szemiotikát. Azt, hogy mi a modern nyelvtudomány, gyakorlatilag a Tudományos Ismeretterjesztő Társaság (TIT) kis füzetéből tanultuk, Petőfi S. János könyvéből – én is. Kedves Sándor, úgyhogy én is mondhatom Neked, hogy „Tanár úr”. Ha az ember visszazáll ifjú korába, nagyon jó érzés, hogy ez a múlt jó volt, igaz volt és évtizedek után is tudnak sokat jelenteni. Ez egy nagy élmény. Aki az életének első néhány évtizedében nem tud beszerezni ilyen saját tudományterületeket és ilyen példaadó embereket maga köré, minnek is él?” (A pódiumbeszélgetés teljes egészében a *Társadalom és jelek* című, 2005-ben megjelent kötetben olvasható).

2012. szeptember 28–30-án, a 10. Semiotica Agriensisen a test szemiotikáját 28 előadás járta körül. Hogy a test szemiotikailag kutatható, nem vitás. Mindennapi tapasztalat: „a test üzen”. Az orvosi szemiotika a tünetekből olvas, kétezer éve. A testjel a nem szóbeli kommunikáció egyik legfontosabb összetevője. A test szemiotikai rendszerei: test-lélek, belső-külső test, egyéni-társadalmi, elsődleges-másodlagos jelek (pantomimika, táncnyelv). A testjel lehet: öröklött, szerzett, tudatosan alakított, valamint rejtett és előtárt. A test szemiotikája kutatásának vannak testesztétikai, testökonomiai (a test gyarmatosítása) vonatkozásai. Ma különösen időszerűvé vált a testtudatosság, s az abból következő: testdíszítés (smink, henna, tetoválás), esetleg testátalakítás (plasztikai sebészet), amely a testképzavarból is fakadhat. A testesztétikának művészettörténeti kapcsolódása van, de társadalmi vonatkozása a divat (különösen fürdőruhadivat) vagy a nudizmus. A testökonomiához kapcsolódik a szépségverseny vagy szélső pontként a pornográfia. S mindennek vannak modern mediális vonatkozásai is (pl. élethű, akár 3D-s bemutatás). Bőrgyógyászati mondás: „A bőr emlékezik”. Azt jelenti, hogy a bőr elraktározza a külső behatásokat, s akár évtizedekkel később is „olvashatók” a jelei (vannak következményei). A testhez számos archaikus képzet tapad: sztereotípiák (soványság, vörös haj), mágia (kézrátétel), tabu (szennyeződéstől való félelem). Mindezek a nyelvben is rögzülnek: pl. nyakigláb, lábadozik, átlábol. A testjelek sajátos esetei a torzulások, valamint a betegségek jelei. Különös kíváncsiság irányul a torzszülöttek, a torzult test irányába, nem véletlen, hogy az első szentpétervári múzeumban (orvosi célből) természeti és emberi „kuriózumokat” mutattak be. S az efféle „borzalmak” iránt ma is nagy az érdeklődés. A testjel átértelmezését jelenti a test elértéktelenedése (öregedése, az öregedés önreceptója), vagy erőszak hatására elidegenedés a testtől. Szemiotikai szempontból vizsgálhatók a testhez kapcsolódó narratívák: a művészetekben és a mindennapokban. Minden testrésznek van szemiotikája. A hátnak is. Szimbolizálja a védtelenséget, a távolságot, a félelmet. Van festő, aki csak hátaatot fest. Testszemiotikai kérdés a testrészek megnevezése. Ilyen például a szent keresztcsont. Vagy az, hogy egy-egy írónál milyen testrésznevek fordulnak elő. Esetleg a nyilvánosan nem kommunikálható testrésznevek. Vagy a testrészhez kapcsolódó ragadványnevek: *Csöcsös, Hétszögű*, illetve falusi csúfolók: *ádámcsutkások*. A testjelek átalakulásában

szerpe van a technikának: a kerékpározással a nők nadrágszoknyát kapnak, megszűnik a nadrág férfimonopóliuma. Mediális hatások formálják a divatot, a szépségideált. A digitalizáció hatása is megragadható, például az érzékszervek kiterjedésében és leegyszerűsödésében, a képi fordulatban, a változások gyorsulásában, vagy az ún. csatlakozási ösztönben. Például a közösségi oldalon a (manipulált) portré az én-márkaépítés része. Minél fiatalabb az alany, annál inkább „fotoshoppol”. A technológia által lehetővé tett exhibicionizmus: „1100 ismerősöm van az FB-n, és már 50-nek voltam a fürdőszobájában.” Még a digitalizációnál is nagyobb kihívás a genetikai fordulat: a test megváltoztatása... Szemiotikai kérdés a színek üzenete: a fehéremű a tisztaságtudat miatt fehér. Később kiszínesedik. Azonban minden háború után elszürkül a ruha, a férfiaknak nem kell „páváskodni”. A testhez kapcsolódnak az öltözetjelek. A használati és a kiegészítő ruhafunkciók változnak (öv, cipzár). A jelvény (kitűző) főlerősített kiegészítő funkció. A test végső stádiuma a halállal kezdődik: „Meghaltam” meghökentető performatív beszédaktus. Haláljel. Kezdetét veszi a test átalakulásokon átmenő elpusztulása, ami szintén számos művészeti alkotás témája.

A 10. egri szemiotikai konferencián egy külön szekcióban filozófiai megközelítéssel kritikai alapon kísérelték meg újragondolni a jelosztályozásokat (pl. a csak szemiotikai szintaxist, jelalakzatokat).

Kiadványok

Az eddigi konferenciák anyagát a Magyar Szemiotikai Társaság (részben a Líceum Kiadóval közösen) megjelentette: *A kezdetektől a máig* (2003), *A magyar szemiotika negyedfél évtized után* (2005), *Társadalom és jelek* (2006), *Szemiotika és tipológia* (2007), *Az abdukción* (2008), *Ikonikus fordulat a kultúrában* (2009), *Az utazás szemiotikája* (2010), *Gasztroszemiotika. Az étkezés jelei* (2012), *Emlékezet: ünnep, fesztivál* (2013). Szinte minden alkalommal interjú készített a résztvevőkkel a Líceum Televízió és a Heves Megyei Népújság.

Tíz év – tíz kötet: az egri szemiotikai konferenciák bibliográfiája

A kezdetektől a máig. A modern magyar szemiotika olvasókönyve. Szerk.: Voigt Vilmos és Balázs Géza. Magyar Szemiotikai Társaság, Budapest, 2003. 384 oldal. Magyar szemiotikai tanulmányok (Mszt.) 5–6.

A magyar szemiotika negyedfél évtized után. Semiotica Agriensis 1. Szerk.: Balázs Géza, H. Varga Gyula és Veszelszki Ágnes. Magyar Szemiotikai Társaság, Budapest, Líceum Kiadó, Eger, 2005. 295 oldal. Mszt. 7–8. (Három, javított kiadásban.)

Társadalom és jelek. Társadalomkutatók a szemiotikai perspektívákról. Semiotica Agriensis 2–3. Szerk.: Balázs Géza és H. Varga Gyula. Magyar Szemiotikai Társaság, Budapest, Líceum Kiadó, Eger, 2006. 277 oldal. Mszt. 10–11. (Két, javított kiadásban.)

Szemiotika és tipológia. Szemiotikai szövegtipológiai tanulmányok. Semiotica

- Agriensis 4. Szerk.: Balázs Géza és H. Varga Gyula. Magyar Szemiotikai Társaság, Budapest–Líceum Kiadó, Eger, 2007. 311 oldal. Mszt. 12–14. (Két, javított kiadásban.)
- Az abdukció. Az abdukció logikája és szemiotikája. Szerk.: Balázs Géza és H. Varga Gyula. Magyar Szemiotikai Társaság, Budapest–Líceum Kiadó, Eger, 2008. 391 oldal.
- Ikonikus fordulat a kultúrában. Szerk.: Balázs Géza–H. Varga Gyula. Magyar Szemiotikai Társaság, Budapest, Líceum Kiadó, Eger, 2009. 477 oldal. Mszt. 18–19.
- Az utazás szemiotikája. Szerk.: Balázs Géza–H. Varga Gyula. Magyar Szemiotikai Társaság, Budapest, Líceum Kiadó, Eger, 2010. 477 oldal. Mszt. 22–23.
- Gasztroszemiotika. Szerk.: Balázs Géza – Balázs László – Veszelszki Ágnes. MSZT, Budapest, 2012. 220 oldal. Mszt. 27.
- Emléket: ünnep, fesztivál. Szerk.: Pölcz Ádám. MSZT, Budapest, 2013. Mszt. 28.
- A test szemiotikája. Testjelek a mindennapokban és a művészetben. Szerk.: Balázs Géza. MSZT, Budapest, 2013. Mszt. 29.

Epilógus

Jelekkel elképesztő gonoszságokat műveltek már. Legalább annyit, mint az írással. Természetesen a szemiotika, a jelértéssel és a megértéssel javíthat a világ dolgain. Azt is mondhatjuk, hogy a szemiotika tud hasznos ismereteket, ideológiai tartalmakat közvetíteni. Ehhez egy lehetséges út az, hogy oktatók-hallgatók, különböző intézmények és szakmák képviselői találkoznak, gondolkoznak, vitatkoznak. Az egeri konferencián filozófus, szociológus, művészettörténész, irodalmár, folklorista, nyelvész, kommunikációkutató, etnográfus, pszichológus, vallástörténész, jelvénykészítő-bölcsész osztotta meg egymással gondolatait. „A szemiotika: napfényes filológia” mondta egyszer Szépe György, a magyar nyelvtudomány és szemiotika minap elhunyt kiemelkedő egyénisége, aki tehát szintén vendége volt az egyik Semiotica Agriensis konferenciának.

Folytatás 2014-ben

A Semiotica Agriensis-konferenciák sorozata folytatódik. 2013-ban egyetlen alkalomra elköltözik Egerből, mert a nyitrai Konstantin Egyetem látja vendégül a szemiotikusokat A név szemiotikája konferenciára. De 2014-ben egészen biztosan visszatér a konferenciasorozat Egerbe. 2014 különleges év lesz a szemiotika történetében. Ekkor lesz a legjelentősebb szemiotikus, az egyik legérdekesebb amerikai, Charles Sanders Pearce halálának 100. évfordulója. A tervek szerint a 2014 szeptemberében tartandó konferenciát az ő munkásságának szentelik. Addig pedig ki-ki tájékozódhat a tíz év tíz kötetéből, valamint folyamatosan a www.szemiotika.hu honlapról. Mert a szemiotika nemcsak Egerben, nemcsak a konferenciákon, hanem a mindennapokban is él.

Kerék Imre

Bartók

A tiszta forrást
eldugaszolta valaki. –
Poshadó- langyos- vizű pocsolyák,
amerre lát a szem.

Csillapítatlan
szomjukat oltani,
zenéd bércipatakjai
gyökeret,
ágot,
köveket sodorva,
zúduljanak át rajtunk! Barbár
démonainkkal dacolni,
áraszd belénk
varázserőd, Könyörtelen!

Adassék tisztelet

Szervátiusz Jenő emlékének

Ki emberi lelket
igéz fel a fából,

gondfelhőzött arcra
csillagot varázsol,

balladát kalapál
örömből és jajból,

halhatatlan csodát
a halott anyagból,

s acélhúron zengő
Cantata profána –

a lét lüktet, árad
formáiba zárva;

ki által üzennek
elporladt szegények:

adassék tisztelet
a Teremtő Kéznek!

Levéltöredék régi barátnéjához

(gyerekkori emlék)

Ágam, virágom, gombom, levelem! –
Emlékszel? – együtt szánkáztál velem,
s míg szorosán átfogtad vállamat,
röpült velünk a tündér pillanat;
elámultak rajtunk a jegenyék,
s mint ó gramofon: forgott a vidék;
patak dajkálta halk hullámain,
őzeket csalogatott a csalit.
A szánkó vasalt éle porhavat
kavart, szikráztatott talpunk alatt...
Nem volt a Rinya-tájék sohasem
szebb, mint Veled, virágom, levelem!

Ne szégyellj

Ne szégyellj semmit! Az vagy, aki vagy;
testi mivoltod kitarthatod pőrén,
cirógasson bár délszaki verőfény,
vagy sodorjon tajtékos zuhatag:

de titkold el valódi célodat,
ha igazad lenne is, kiröhögnek,
hazudozva célod elérni könnyebb,
de kelfeljancsiként talpon maradj!

Igazad relatív s érdeket sérthet, –
értik ezt a bika-nyakú vezérek,
s tudják azt is: kit, mikor, hol, miért;

kilopnák akár Isten két szemét,
lecsapni karvalyként mindenha készek, –
ne szégyellj: sorsunk csillag és szemét.

Káliz Sajtos József

Vészjelzések

Ahogy a sarkvidékeken
zsugorodnak a jégmezők,
Kárpát-hazánk szélein
úgy válnak le drága,
féltett nyelvünk tömbjei.

Nyelvédesanyánk sírva nézi,
hogy' tűnnek el az övéi
a körénk tornyosuló
nagy 'tenger' mélyibe!...

A hullámok közt hánykódók
némelyike a lélekvesztőn
még tartja magát,
de sejti, hasztalan kiált –
szavát nem hallja senki:
„S.O.S.! Vagy holnap
már minket ne keress!” – –

Mentsük meg a lelkeiket! –
Nem elég, ha keseregsz...

Népem törzsökös fája

... még áll, megvan koronája,
de lombját rontó kezek
mindegyre tépik, cibálják,
s kivágnák tövestül. –

Óvjad, ápoljad hát
minden ágát,
hogy vesszeje el ne vesszen,
s évente friss hajtást
növeessen!

Déli pihenő

Éppen eltűnődöm,
a harang fájdalmas
szava vajon kit sirat...
De hirtelen abbamarad,
elszáll, akár a madárfütty,
vagy ez a kósza gondolat.

Csak az ágak suhorászása
hallik az ablak alatt.
Lám, nekem is jut még
némi öröm:
fény s árnyék játszik a
függönyömon...

Pomogáts Béla

Két centenárium

Száz esztendeje született Sötér István és Rónay György: az első 1913. április 1-jén, a második október 8-án. Mindkét íróhoz, túl azon, hogy igen nagyra becsültem életművet, személyes kapcsolat fűzött: Sötér István két évtizeden át volt igazgatóm a Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézetében, Rónay György pedig a Vigilia főszerkesztőjeként kapott különleges szerepet életemben, hiszen ez a folyóirat igen nehéz időkben: az ötvenes és hatvanas években képviselte és szólaltatta meg nem csak a kereszténység igazságait, de az egyetemes humánus szellemét is. Különben Sötér István tanított a budapesti bölcsészkaron, s előadásai, amelyeket a Világos utáni magyar irodalom nagy egyéniségeiről, például Arany Jánosról, Kemény Zsigmondról és Jókai Mórról tartott, valóságos felüdülést hoztak az akkori idők (az ötvenes évek közepéről van szó) sivár, vulgármarxizmussal átitatott egyetemi kurzusai után (ezeknek az előadásoknak a nyomán született meg *Nemzet és haladás*, második kiadásának címe szerint *Világos után* című korszakábrázoló irodalomtörténeti monográfiája). Rónay Györggyel pedig már a budapesti Piarista Gimnázium diákjaként megismerkedtem, francia nyelvet és irodalmat tanított a fölöttem járó osztályokban, például az ő előadásai következtében választotta az irodalomtörténeti pályát Jelenits István, akivel már gimnazista éveimben jó barátságba kerültem. Engem, sajnos, nem tanított Rónay tanár úr, viszont a harmadik gimnáziumi osztály végeztével az ő kitűnő regénytörténeti munkáját, *A regény és az élet* című könyvet kaptam jutalomkönyvül, amelyet aztán negyedikes koromban nagy megbecsüléssel ismertettem a gimnázium önképzőkörében. Ráadásul legjobb és leghűségesebb barátaim közé tartozik Rónay György fia: László, akivel hosszú évtizedeken keresztül dolgoztam együtt az Irodalomtudományi Intézetben, majd a Vigilia szerkesztőbizottságában. Ilyenformán mind Sötér István, mind Rónay György a mestereim közé tartozik, feledhetetlen emlékek fűznek hozzájuk, és most, hogy megemlékezem róluk, mély szomorúságot érzek amiatt, hogy már nincsenek velünk. Szükség lenne rájuk a mostanában túlságosan is zaklatott és frusztrált magyar szellemi életben.

A magyar szellem szép és alkotó hagyománya szerint gyakran találkozik egyetlen írói műhelyben a művészet és a tudomány. Eötvös József, Babits Mihály, Németh László egyszerre írók és tudósok, és nemcsak arra adtak példát, hogy szerteágazó tevékenységük során miként lehet a Múzsák testvériségét megteremteni, hanem arra is, hogy e sok irányba mutató alkotómunkát a szellemi magatartás egysége révén hogyan lehet ugyanazoknak a magasrendű nemzeti és egyetemes eszmé-

nyeknek a szolgálatába állítani. Sötér István az ő példájukat követte, a tudományos kutatás és az írói alkotómunka végső összefüggését nála is az írói magatartás szerves egysége hozta létre, s az ő munkásságára is egy nemes szándék nyomta rá bélyegét, midőn az irodalomban a nemzeti tudat letéteményesét, a magyar kultúrában pedig az emberi egyetemesség képviselőjét találta meg.

Pályája az irodalom és a tudomány kettős csillaga alatt indult, a Nyugat „harmadik írónemzedékének” és az „esszéíró nemzedéknek” képviselői között. Egyetemi tanulmányait az Eötvös Kollégiumban, illetve a párizsi École Normale Supérieure ösztöndíjasaként végezte, doktori disszertációját a tizenhetedik század francia retorikai irodalmáról írta. Esszéit és tanulmányait a *Nyugat*, a *Válasz* és a *Magyar Csillag* közölte, első könyvei a francia–magyar művelődési kapcsolatok történetét dolgozták fel. Tanulmányaiban francia és angol írókról adott képet, saját nemzedékének arcát kereste, midőn az irodalmi játékosság természetrajzát kidolgozta, ebben bizonyára Szerb Antal volt a mestere. Klasszikus eszményeket hirdetett, ugyanakkor a modern irodalom szelleméhez igazodott, a klasszicizmusban nem hideg szabályokra talált, hanem az emberi bölcsesség életelveire. *Fellegjárás* című regényében nemzedékének, közelebbről az Eötvös Kollégium növendékeinek útkereső kísérleteit mutatta be, a szürrealisták mitikus ábrázolásmódjával adott képet az ifúság szellemi kalandjairól. A második világháború után igen nagy szerepet vállalt az irodalmi élet szervezésében, illetve a tudományos kutatás új intézményeinek kialakításában.

Tudományos munkája során elsősorban a tizenkilencedik század magyar irodalmának fejlődéstörténetét rajzolta meg. Már 1941-ben könyvet adott közre Jókai Mórról, ezt követték Eötvös Józsefről és Madách Imréről írott önálló művei, Katona Józsefről, Széchenyi Istvánról, Petőfi Sándorról, Arany Jánosról és Mikszáth Kálmánról szóló alapos – a filológiai kutatások mellett új összefüggéseket felderítő – nagy tanulmányai. Kutatómunkájának összegzésére az 1963-ban megjelent, imént említett *Nemzet és haladás* című korszak-monográfia volt, amely a történelmi folyamatok, az eszme- és műfajtörténet, valamint az egyéni életművek biztos elemzésére építette a Világos utáni korszak magyar irodalmának ábrázolását. A huszadik század magyar irodalmából elsősorban Ady Endre, Babits Mihály, Krúdy Gyula, Németh László és Szabó Lőrinc munkásságát mutatta be, egyszerűsége személyes mozzanatokban gazdag képet adott a *Nyugat* „harmadik” nemzedékének írói törekvéseiről.

Világirodalmi tanulmányai túlnőttek az irodalomtörténeti vizsgálódásokon, elméleti munkásságával, iskolateremtő gondolataival új utat nyitott a hazai irodalomtudományban, s nemzetközi elismerést vívott ki az összehasonlító irodalomtudomány vizsgálati módszereinek kidolgozásával. Az eszmetörténet, a korrajz, a hatáskutatás, az alkotói lélektan, az irodalomelmélet – mindez munkásságához

tartozott, s mindebben nemcsak az irodalmi fejlődés menetét, belső törvényszerűségeit tárta fel, hanem az irodalomban megmutatkozó emberi lényezet, illetve a gondolkodás és az ízlés történeti változásait is. Ugyancsak ennek az „emberi lényegnek” a sokszínűen gazdag ábrázolására törekedett szépirodalmi munkásságában: regényeiben és elbeszéléseiben. Nagyszabású jellemtanulmányokban elevenítette meg a magyar értelmiségnek azokat a képviselőit, akik a maguk, egyszersmind az ország útját keresték a történelem hullámverésében. Valójában olyan teljesítményt mutatott, amely messze kiemelkedett a korszak úgynevezett „marxista-leninista” irodalomtörténet-írásából – Sötér István tudományos munkássága ma is eleven és példamutató.

Elbeszélő művei elméleti gondolkodásának fejlődését követték, a háború után született prózai műveiben, amelyeket *Hídszakadás* és *Budai átkelés* című kötetekben adott közre, még nagyobb szerepe volt a mitikus és játékos ábrázolásnak, későbbi munkáiban viszont már az elemző realizmusnak, ugyanakkor megőrizte érdeklődését a nagy antropológiai jelképek kidolgozása iránt. *A Bűnbeesés*, *Az elveszett bárány* és a *Budai oroslán* című regényei trilógiává szerveződve vetettek számot nemzedékének súlyos történelmi tapasztalataival. Irodalmi és tudományos tevékenységét egészítette ki az az eredményes munka, amelyet műhelyalapítóként, mint a Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézetének létrehozója és első igazgatója végzett. Az Intézet több évtizedes alkotómunkája során a nemzeti kultúra komoly értéke lett, amely időnként a hatalom rosszallása és retorziója ellenére is megőrizte a maga értékvédő és értékalkotó szerepét és szellemi függetlenségét. Ez az érték is hozzátartozik Sötér István életművéhez. Van abban valami szép jelképeség, hogy az intézeti munka a néhai Eötvös Kollégium épületében folyik: Sötér István nemcsak ifjúságának színhelyén tölthette el alkotó tevékenységének több évtizedet átfogó korszakát, hanem azokat az értékeket is átültethette a jelenbe, amelyeket a Kollégium oly gazdagon képviselt. A múlt és a jelen értékeinek jegyében irányította az Intézet kollektív munkáját, a többi között *A magyar irodalom története* című hatkötetes tudományos rendszerezés vagy az általa kezdeményezett, de sajnos félbemaradt *A magyar irodalom a világirodalom folyamatában* című összefoglalás munkálatait. Sötér Istvánnak, mint írónak, irodalomtudósnak és tudományos szervezőnek egyaránt igen fontos helye van nemzeti kultúránk emlékezetében.

Rónay György ma is sok szellemi haszonnal és tanulsággal forgatható könyvének, az 1947-ben közre adott *A regény és az élet* című művének bevezetésében, amely a tizenkilencedik és a huszadik századi magyar regényirodalom klasszikusnak számító műveit mutatta be, mintegy a magyar regényirodalom hagyományos karakterét leíró Eötvös Józsefnek a regényolvasás hasznosságáról lejegyzett sza-

vait idézte: „Regény az élet, ki türelmét nem vesztve, lapot lap után lelkiismeretesen végig olvas, minden beszélgetésen átmegy, minden leírást az utolsó gombig összeállít, s csak egy lappal sem néz tovább, mint kellene: az kielégítve érezheti magát olvasása között.” Amikor Rónay György ezt a kiváló regényirodalom-történeti munkáját közreadta, és főként, midőn megírta, még sokan reménykedtek abban, hogy a háborús évek, a nyilas uralom bukása után, annak ellenére, hogy az országot kiszolgáltatták a Vörös Hadseregnek, a szovjet megszállásnak, valamiféle országos újjászületés és felemelkedés következik. Az 1945 és 1948 közötti korszak magyar irodalma: Illyés Gyula, Füst Milán, Kassák Lajos, Szabó Lőrinc, Vas István, Jékely Zoltán és mások versei, Németh László, Veres Péter, Déry Tibor, Örkény István és mások elbeszélő művei tanúskodnak minderről. Annak idején, 1970-ben, Kormos István felkérésére *Májusfák* címmel, két kiadásban is jelentet antológiát állítottam össze ennek az alig három évig tartó „kegyelmi” korszaknak a költői dokumentumaiból. Közöttük volt Rónay György *Tavaszelé* című 1947 márciusában keltezett verse is: „Jöjj hát, tavasz! Sarjadjatok, vetések! / Virulj, Tündérbert, kicsi Magyarország! / Koldúsoknak is jó földeden az élet, / ha szebbé nyílik tőle a te orcád. / Költő, dalolj hát! Énekeld hazádat! / mutasd föl szíved a magas világnak; / s porod fölött csak ezt vessék a fába: / Megtette dolgát, és nem élt hiába.”

Az itt kivirágzó bizalom jelent meg *A regény és az élet* imént felidézett bevezetőjében is. „Az európai irodalomnak – írta Rónay György – volt a közelmúltban egy korszaka, melyben számos jel és számos becsvágy mutatott arra, hogy valóban embertelenné válik. Nemcsak az irodalom: egész kultúránk. Ennek a korszaknak, úgy látszik, s azt reméljük, vége. A dehumanizáció után elkezdődött a rehumanizáció. Az embernek teremtett világot embertelenné vadította az ember; most talán sikerül újra emberszabásúvá formálnia, emberi otthonná, emberi hazává. Hazává, melyben nemcsak kivételes ajándék, s nemcsak jog, hanem valóság is minden ember számára az emberhez méltó élet. Amelyben mindnyájunk közös kincse – s nem holt kincs: élő haszon, minden érték; amelyben mindnyájunk közös és fogyhatatlan tápláléka minden szépség. Az irodalom is. Mert az emberhez méltó élethez hozzátartozik a művészet is. Nem azért, hogy üres óráink méltatlan mákonya, hanem hogy mindennapjaink tápláléka legyen.”

Kissé hosszasan idéztem Rónay Györgynek a háború után leírt – az életbizalom melegét árasztó – szavait: ez a bizalom, ma már tudjuk, nem volt megalapozott, mégis szükség volt rá, hogy a megélt és túlélte szörnyűségek után újra lehessen kezdeni az életet. Ez a, szinte elszántan hangsúlyos életbizalom fordult aztán rövidesen az újabb kétségbeesésbe, a másodsorra tapasztalt és az előzőnél még szörnyűségesebb, mert jóval hosszabb ideig tartó zsarnokság nyomása alatt. Az ötvenes években írott versek, nemegyszer bibliai történések felidézése során, rendre

a megpróbáltatás, a magány, a szenvedés tapasztalatairól tesznek vallomást. Csak egyet citálok ide, az 1951 januárjában írott *Betlehem* záró sorait, ezek a Szűzanyához fordulva azzal az evangéliumi és költői hagyománnyal szemben, amely a Megváltó születésének örömhírét szólaltatja meg, sokat mondóan az üldözöttség, a kiszolgáltatottság sötét tapasztalatáról beszélnek: „Te már tudtad, hogy nincs segítség. Az emberek bezárták szívüket, / a Szeretet hiába könyörög, nem talál rajta rést. / Fájdalmak Emberét hozod világra nyomban, fájdalmak anyja vagy, / fájás nélkül szülő, amint a nyirkos szalmára lerogytál, / s öled végtelen távolából meghallottad a koldus Újszülött ú/ didergő zokogását.”

A háború után, bizony, nagyon rövid időre feléledő történelmi bizalom igazából később sem tért vissza, az írók közvetlen módon érintő történelmi élmények nyomán kialakult tragikus érzésvilág mindazonáltal sokat enyhült a múltó évtizedek során, és mindinkább valamiféle csendes rezignációnak, mondhatni: „sztoikus” életérzésnek és életbölcseletnek adta át helyét. Ez a „sztoikus” bölcsélet különben sem volt idegen a hatvanas-hetvenes évek magyar irodalmától, olyan írókra gondolok, mint Illyés Gyula, Németh László, Kodolányi János, Déry Tibor, Weöres Sándor, Kálnoky László és persze Rónay György. Az ő „sztoicizmus” valójában a keresztény sztoikusok hagyományait folytatta, hiszen az ókori keresztény bölcselő: Boethius óta egész „iskolája” alakult ki ennek a keresztény „sztoicizmusnak”, olyan gondolkodók és írók adtak ennek tartalmat, mint Szent Ágoston, később Pascal, még később a huszadik század neves keresztény gondolkodói, mindenekelőtt a perszonalizmus bölcséleti iskolájának azok az (elsősorban francia) mesterei, így Emmanuel Mounier, Denis de Rougemont, Jean Lacroix, akik gondolkodásuk középpontjába az emberi személyiséget és ennek a személyiségnek az Istennel kialakult viszonyát állították. Ez utóbbiak munkásságát Rónay György igen jól ismerte, *Katolikus irodalom, katolikus filozófiák* című tanulmányában, amely 1970-ben megjelent *Szentek, írók, irányok* című kötetében volt olvasható, behatóan foglalkozott velük.

Ez a keresztény „sztoicizmus” kapott hangot Rónay György gondolkodásában és írói munkásságában is, például verseinek *Szérű* című gyűjteményének utolsó darabjaiban. Közülük most csupán az 1977 karácsonyán keltezett címadó verset idézem fel, amely már az Isten közvetlen közelségébe érkezett keresztény költő végső vallomását szólaltatja meg: „Próbáltam hű maradni Hozzád / a nagy hitehagyások idejében. / bár bérül érte soha nem reméltem, / hogy enyém lesz a hatalom s az ország [...] míg vén lettem, s leszek naponta vénebb. / Most küszöbödön fekszem, mint a véreb, / mely a macskát se jó, hogy megugassa. / Őrizze most már őrzőjét a Gazda.”

Valójában a keresztény sztoicizmusnak ez a szelleme hatja át az író regényeit, így *A nábob halála, Lázadó angyal, Cirkusz, Az alkony éve, Képek és képzelgések*

című műveit vagy azokat a kisebb-nagyobb elbeszéléseket, amelyeket *Szeptemberi halászat* című kötetében gyűjtött egybe. Közülük most csupán egyetlen, véleményem szerint igen fontos és jellegzetes művet szeretnék kiemelni: *A párdúc és a gödölye* című regényt. Az utolsó, mintegy Rónay György „szellemi végrendeleteként” olvasható regényt a váratlan halál avatta a búcsú könyvévé, jelentőségét tekintve azonban akkor is a testamentum könyve lenne, ha írójának nem kellett volna oly hirtelen eltávoznia. A végső és teljes írói üzenet megfogalmazása, amely egy gazdag emberi sors és írói pálya végső bölcsességét: kialakított erkölcsi világképét mutatja. Ha tetszik „filozófiai” és „etikai” regény, mégsem száraz és elvont, egyáltalában nem tézisszerű, ellenkezőleg életben gazdag, izgalmakban bővelkedő, mint a kor is, amelynek gyötrelmes krónikáját felidézi. A magyar történelem egy emberöltőnyi korszakáról olvashatunk: a harmincas évek végétől a hatvanas évek végéig. E három mozgalmas és kegyetlen évtized történetéről, pontosabban a korszak nagy emberi és erkölcsi konfliktusairól. Rónay György egy nemzedék történelmi tapasztalatát dolgozta fel, elfogulatlanul nézett a múlt mélyeséges kútjába, s nagyfokú gondolati igényességgel vetett számot a helytállás és a mulasztás morális következményeivel. *A párdúc és a gödölye* is igazolja, hogy a múlttal való számvetés, amelynek nélkülözhetetlen voltára akkor, a hatvanas évek elején maga Lukács György is figyelmeztetett, elbeszélő irodalmunk elsőrendű feladatai és erőforrásai közé tartozott. Megkerülhetetlen feladat volt, amely a magyar regény egy egész vonulatát vezérelte szinte évtizedeken át. Olyan írói munkákra gondolkok, mint Déry Tibor *Ítélet nincs*, Illyés Gyula *Beatrice apródjai*, Németh László *Irgalom*, Kodolányi János *Én vagyok* című műveiben és mások (nagyon sokak) regényeiben.

Megőrizni az eltávozott nagy írók emlékét: feleleveníteni és „tisztán tartani” – a többi között ez is az irodalomtörténész, az irodalomkritikus feladata. Kétségtelen, hogy a mögöttünk álló egy-másfél évtizedben igen sok figyelemre és elismerésre méltó írói életművet állítottunk új és igazságosabb fénybe, talán elegendő, ha olyan írókra utalok, mint Szabó Dezső, Nyírő József vagy Márai Sándor. Olyan írókra, akiket korábban feledésre ítélt, vagy súlyos vádakkal illetett az irodalomtörténet-írás. Ugyanakkor mintha megfélemedtünk volna olyan klasszikus magaslatoikon elhelyezett mesterekről, mint Kassák Lajos, Déry Tibor vagy Veres Péter (meg mások igen sokan). Tulajdonképpen Sőtér István is az elfeledettek és Rónay György is a szinte elfeledettek közé tartozik (úgy tudom, Sőtér nevét sehol, Rónay nevét pedig csak Balatonszárszón, ahol a nyaralója áll, őrzi utcanévtábla). Meggyőződésem szerint mindketten, persze más-más indítékok következtében, megérdemlik, hogy megőrizze nevüket és munkásságukat a nemzet és az irodalom emlékezete.

Bárdos Attila

Nyáresti merengés

Besűrűsödött az este.
Messze van már minden, messze.
Az emlékezés halovány,
lámpásom se világít már.

Ülök a fenyőfa alatt,
tűlevél szűr holdsugarat.
Poharamban hús bor csillan,
eltűnődöm: ki is voltam.

Mért lettem gyerekből felnőtt?
Mért kívántam minden szép nőt?
És most mért nem kell már egy sem,
csak a bor e nyári esten?

Csillaggal telik meg az ég,
borzongat a végtelen lét.
Felhajtok még egy pohárral.
Magam vagyok, nem kell a dal.

Fejemen egy szalmakalap.
Hogy leültem, rajta maradt.
Bús öregségem rám szakad,
hallom szívdobbanásomat.

Ideje lesz pihenni már

Bogárneszes, hamvas este,
őszi béke méla csendje.
Apró neszek még hallhatók,
hálót szó csendesen egy pók.

Nyírfa nyújtózik álmosan,
megkésett gyík fű közt rohan.
Bokrok alatt sün araszol,
kertkapunál kutya csahol.

Felébredt már az esti szél,
fűbe hull egy sárga levél.
Eltűnik a látóhatár,
ideje lesz pihenni már.

Németh István Péter

NON OMNIS MORIAR(?)

2013. szeptember 29-én ki szerettem volna
Drótszamaramon kerekezni a káptalantóti temetőbe,
Hiszen hétvégeente egészen nyáriás volt ezeddig az idő,
S békesség fogott el, ahogyan állhattam édesapám
Tíz esztendőös és édesanyám két hónapos, túl fiatal sírjánál.

Kopog az eső csak egyre holott a háztetőn, holott meg
Az ablakon. Villanyt is gyújtok, amíg jobb híján
Pakolni kezdek a szobákban nyugtalanul.
Tárt karú ingemre teszem mindazokat a kukába dobandó
Holmikát le, amikbe nem bújik bele már senkise többé.
Asztalfiókokat ürítek, óva nyitom ki azt a kerek
Éjsötétkéék NIVEÁ-s dobozt, amelyben a krém
Híven megőrizte édesanyám ujja nyomát.

És itt van az angyalok közül, bár papírból való,
Tavaly egész télen verte az ónos eső és befújta a hó.
De mert ajtónkba még egy szöveget ütöttem az adventi
Koszorúnk fölé, túlélte telünk, libegett fejünk felett,
Aranyférc fogta Vízkereszt után is hozzánk, veszendőkhöz.
Vajon betlehemi csillagom lesz-e az egy szem, még júliusban
Ágyad alá gurult cukorkád, édesanyám?

Szigeti Lajos

Filmszakadás

All the world's a stage
Shakespeare

Természet színeváltozása,
évszakok váltófutása,
szélrózsa szédült küllői
visszafelé fognak pörögni,

mint ama végső játékfilmben,
amit rendezett az Isten,
mindenki mellékszereplő
vagy hullócsillag, szemfényvesztő.

Idősíkok

Jövőt bízatsz a magra,
termékeny táptalajra,
édes vízre, gyökérre
még égi áldást kérve.

A jelen: tört pillanat
és leáldoz, mint a nap,
a valóság csak látszat
vagy színjátészó káprázat.

A múlt egyszerre régmúlt,
diadalút, meg tévút,
szűk kanyarnak ütköző,
már befejezett jövő.

Szökő évek

Fényár mélyíti medrét,
sodródik spóra, sperma –
nyitva az édenkert még
és osztódik a sejtmag.

Gyümölcsfák ágaskodnak,
tarlón markot szed a szél,
jaj, a fészekhagyónak,
jég-karmok közt elalél.

Sorsunk csillagtársulás,
takaréklángon égve,
kormoz a lélek, csupán
nagy füstje van, pernyéje.

Szökőév rugaszkodás –
vonz a földmágnés-mező,
teljes napfogyatkozás
lesz majd könnyű szemfedő.

Lisányi Endre

Fegyelmezett extázis

– *Végjegyzetek Kopasz Tamás kiállításához*¹ –

„Néha csupán a legközelebbi ötletet követjük
és eljutunk a végső tökéletességig...”²

A Templom Galéria, az eddigi tárlatok tanúsága szerint nem minden képzőművészeti alkotás számára ideális kiállítóhely; némelyek valósággal otthonra találnak benne, míg mások tehetetlenül kallódnak ugyanitt, a kiállítótér uralkodik fölöttük.³

Kopasz Tamás festményei szépen illeszkedtek a sajátos enteriőrbe, elegendő életteret kaptak, nem árnyékolják le egymást, ennek köszönhetően nem vált zsúfolttá és zavarossá a kiállítás. Már csak azért sem, mert az épületbelső a festmények sugárzását kissé mérsékelte, és finoman magához hangolta. A külső szabályozásnak köszönhetően harmonikus összjáték alakult ki az alkotások és a különös hangulatú Templom Galéria között.

Kopasz festészetét, mint általában a neves alkotók produkcióit, sokan, sokféleképpen kommentálják.⁴ Elemző, rendszerező, áttekintő, tréfás, baráti hangú stb. írások foglalkoznak műveivel és alkotói tevékenységével.⁵ A növekvő életmű vonzásterében a gyorsan szaporodó szövegek, egyre sűrűbb szövevényt, afféle szövegburkot alkotnak. A következő sorok, értelemszerűen, tovább bővítik a szöveghalmazt, közben – hol épp csak érintve, hol erősebben ütközve, máskor a hasonlóság, vagy az ismétlés miatt átfedésben – a többi, Kopasz művészetére vonatkozó, írással is összefüggésbe kerülnek.⁶ Jól ismert az az öngerjesztő folyamat, amikor a szövegtömeg egyszer csak „életre kel”, és elkezd saját művességén munkálkodni, azaz elkezdi magát figyelni, alakítani, tovább szervezni. A belsejében meghúzódó képzőművészeti alkotás, előbb-utóbb, mumifikálódik és a továbbiakban, már csak azért lesz rá szükség, hogy legyen kiindulási tartalom, ami köré folyamatosan remek (szöveg) arculat, pompás díszcsomagolás (szarkofág) tervezhető. Az alábbi írást a szövegcsomagolás látványos mintái mellett meghúzódó nyomdai segédjelként lehetne meghatározni, aminek díszítő szerepe elhanyagolható, mindössze pár hajtásirányra és néhány kigyengített pontra utal.

Vitathatatlan, hogy Kopasz festményei és kisebb részben plasztikai lehetőséget adnak többféle, akár ellentétes értelmezésre egyaránt, azonban mindebből nem következik, hogy pusztán azért, mert sokat és sokféleképpen lehet beszélni festményeiről⁷ (bárminek), ezért aktuálisak is. Ráadásul esetében az „aktuális” jelző, mint a friss, mai, időszerű stb. szinonimája erősen valamely mostanában divatos képzőmű-

vészeti áramlathoz közelítené, és ebben az összefüggésben (a ráerőltetett aktualitás) végső soron, beszűkítené művészetét.

Tegyük hozzá, hogy sok kortárs képzőművész számára alkotói célt jelent, és komoly elismerésnek számít, ha aktuálisnak, „trendinek”, jelenhez igazodónak, „ízíg-vérig kortársnak” stb. minősítik műveiket. Ennek érdekében, vagyis az ettől várható elismerés reményében, és mert az aktualitást a minőség váltófogalmaként értelmezik, direkt vagy indirekt módon és lehetőségeiktől függő mértékben a már jól működő, sikerrel kecsegtető művészeti áramlatokhoz kívánnak kapcsolódni vagy legalább igazodni. Mindkét esetben az alkotó figyelme elsősorban az érvényesülés rituáléjára irányul.⁸ Más szóval, az alkotások egy hasznos kapcsolatrendszer kiépítésén fáradozó performance kellékeivé válnak; a művészi tevékenység szerepjátékká alakul át, amelyben a jó alakítás, a jól játszott kapcsolatépítő szerep lesz a hatásos részvétel biztosítója és bizonyítója.⁹

Kopasz Tamást, legalábbis ez idő szerint, még jobban érdekli a festészet aktusának átélése és a festmény megfestésének különös művelete, mint az aktuális és divatos művészeti problémák és témák. „Nem azért alkotok, mert az kell valakinek”¹⁰ – mondja a művész, vagyis nem keresi sem a szakmai elismerést, sem a közönség-sikert. Mégis, ennek ellenére, „kellenek” a képei! Ezt bizonyítja egyéni és csoportos kiállításának hosszú listája,¹¹ a kiállításokon megjelenő szépszámú közönség, kitüntetései, ösztöndíjai¹² és nem utolsósorban a már említett, művészetére vonatkozó megannyi – de nem valamennyi – írás.

Tegyük hozzá, hogy a művész imént idézett kijelentése félreérthető is lehet, főleg akkor, ha úgy vetjük össze festményeivel, hogy azokat mindössze felületesen szemléljük meg. Ekkor könnyen előfordulhat, hogy arra a téves következtetésre jutunk, hogy íme: „csupán a festék saját akaratát teljesíti, hogy *önmaga legyen*, magának a festőnek semmilyen mondanivalója nincsen. [...] A Néma Művész mesterkélt nyereségével”¹³ szembesülünk, ismétlés és semmi több. Kopasz művészete azonban nem az absztrakt expresszionizmus érdekes újrajátszására,¹⁴ nem a spontaneitásra és nem a festékanyag önakaratának beteljesítésére koncentrál. Számára a vászon immár nem rosenbergi „aréna-csatatér”, ahol a kép eseményé válik,¹⁵ hanem inkább – játszva a szavakkal – visszafordítva,¹⁶ illetve átértelmezve a folyamatot, az eseményt változtatja képpé. Ennek a folyamatnak rendkívül fontos része a tökéletes időzítés. Kopasznak precízen kell érzékelnie, hogy „mikor kell elkezdni egy festményt, és mikor kell abba hagyni”. A megállapítás önmagában egyáltalán nem számít újdonságnak, és lehet, hogy a sok felesleges használat miatt napjainkra közhellyé kopott ez a fontos gondolat. Ezen a kiállításon azonban különösen jól megfigyelhető volt, hogy az időzítés két meghatározó momentuma miként nyerheti vissza frissességét, elevenségét és hatóerejét, ugyanis, a kezdés és a befejezés pillanata Kopasz festményeinek lényegi részét képezi.¹⁷

Azt mondja a művész¹⁸, hogy a festés „extatikusan” átél¹⁹ aktusa során hozza létre festményeit, vagyis esetében egy különleges alkotói állapot nyitó és záró pillanata között csapódik ki a festővászonra a kép.²⁰ Ha valóban így alkot, s miért is kétkednénk benne, akkor ebben az esetben, Kopasznak ezt a két pillanatot fel kell ismernie, és hagynia kell „elragadtatni” magát,²¹ azaz a felismerés szellemi ébersége, az önátadás passzivitásával keveredik! Az extázis állapotának felismerése az alkotói folyamatnak a kezdete és az extázis záró pillanata, valamint a kép befejezése, szerencsés esetben, egybeesik. Kopasz nem passzív „haszonélvezője” az extázisnak, hanem részben (de csak részben)²² alakítója is. Folyamatosan dinamikus egyensúlyt kell fenntartania, harmonizálnia kell az elragadtatás külső erőit a tudatosság belső erejével és a spontaneitásban rejlő lehetőségekkel.²³ Az extázis állapota addig tart, addig kell fenntartani, amíg a kép el nem készül, s addig kell elkészülnie a képnek, amíg az extatikus állapot tart, vagyis amíg fenntartható. Mindennek átlátását és összefogását a „lebegő figyelem”²⁴ teszi lehetővé. Ez a lebegő figyelem nem a tudattalan és a tudatos valamiféle belső harmonizálásának a következménye, hanem a belső megnyitásának, a fegyelmezett extázisnak a velejárója. Különösen fontos, mert egyedül ez a figyelem teszi lehetővé, mondja Ventos, hogy meggyőződéseink és hitrendszereink kódjait és szimbólumait kizárva tudjunk figyelni kifelé és befelé egyszerre. „Csak ez a lebegő figyelem nem zár be a dilthey-i »megértés« és a freudi »asszociáció« börtönébe. Csak ez a figyelem ismeri föl azt, hogy mennyire eredeti és izgalmas a két tér közötti folytonosság igazolása, ugyanakkor annak kigúnyolása.”²⁵

Kopasz nem készít pontos kivitelezési tervet, előre nem dolgozza ki vázlatok sokaságán festményeit. Amikor elindul a festés folyamata, még nem tudhatja, hogy mi fog történni. Nem látja, mert nem láthatja előre, hogy milyen lesz a kész kép, vagy tovább forgatva, nem tudhatja, lesz-e (kész) kép, hiszen nincs látható, megtervezett cél, sem pedig garancia arra nézve, hogy az alkotás folyamata sikeresen zárul. Ezt csak remélni lehet! Mivel elsősorban nem az elsajátítható rajzi-festészeti szaktudásra támaszkodik – itt célszerű ismét utalni a művész kijelentésére, miszerint extázisban fest –, és előzetes terveken nem dolgozta ki a leendő alkotását, vagyis nincs látható igazodási pont előre, még nagyvonalakban sem rögzített festészeti cél, ezért fokozottan fennáll annak a veszélye, hogy a mű nem sikerül, nem válik festménnyé! Természetesen, az extatikus állapot múltával a képet tovább lehet alakítani, csak hogy az extatikus festészet esetében az utójavítás kínos és hitelrontó lenne. Az extázis valódisága, „használhatósága” és az extázis egyéni átéltsége, valamint – ennek folyományaként – a megfestett kép hitelessége, értéke és minősége válna kétségessé. Még akkor is, ha csak a művésznek lesz minderről tudomása, mert neki azzal kell szembesülnie, hogy kiesett az alkotás extatikus aktusa által létrehozott és megszentelt világból, elvesztette kiváltságos, alkotói, uralmi pozícióját. A kontrollált extázis felismerő, „hirtelen-teremtő,” kegyelmi állapotának hiányát a festői rutin és a tapasztalat nem pótolhatja.

A vakrepülés félelme és feszültsége Kopasz számára nem bénító érzés, hanem nélkülözhetetlen lelki hangoltság. Mondhatjuk, hogy a félelem²⁶ részt vesz a művész fegyelmezésében. Alkotás közben – mint egy különleges „önellenőrző-jeladó” – szüntelenül emlékezteti, hogy fennáll a veszélye annak, hogy a kegyelmi állapot bármikor megszűnhet. Így aztán végső soron segíti a koncentrációt és az extatikus állapotnak a mind intenzívebb és figyelmesebb átélését. A nem megtervezett, nem ismert kép előhívásának fojtogató izgalma és a pontos befejezés, azaz a kép megszületésének euforikus boldogsága közötti hangulati-érzelmi különbség energiát, lelki és szellemi magasfeszültséget gerjeszt. Abban az esetben, ha a két szélső érték közelebb kerülne egymáshoz, tehát ha beindulna a kiegyenlítődés folyamata, akkor Kopasz festményeinek szapora szívverése elkerülhetetlenül lelassulna, és gépies, monoton kopogássá alakulna át. Mindezt azért fontos hangsúlyozni, mert Kopasz művészetét a motorikus mozgással nyomot hagyó festészetnek értéket tulajdonító és a motorikus mozgás jelhagyását kritikaként alkalmazó művészettel és művészetszemlélettel szigorúan szembeállítva kell meghatározni. Az oppozícióból azonban nem következik, hogy művészetét automatikusan az absztrakt expresszionizmussal kellen rokonságba hozni.²⁷

Kopasz kiállítása ráirányította a figyelmet arra a – kortárs képzőművészet számára kevésbé fontosnak, illetve nem ritkán egyenesen feleslegesnek tartott – gondolat-sorra, amely a képméret, az ábrázolásmód és a téma viszonyát taglalja. A mellőzöttség részben érthető, hiszen a téma, a méret, az ábrázolás viszonyának megállapítása, netán szabályként történő rögzítése előző korok akadémista-dogmatista művészet-felfogását idézi, ezért nem meglepő, ha sokan kissé elavultnak érzik napjainkban. Azonban az összefüggés létezése vitathatatlan. Nem lehet figyelmen kívül hagyni sem a figurális, sem a konkrét művészet tanulmányozásakor, mert – mint tudjuk – mindkét esetben a méret megváltoztatása megváltoztatja a mű hatását, esetleg jelentését, az esztétikai élményt akár ellentétére is fordíthatja és így tovább.

A kortárs gesztusfestmények esetében, mivel azok nem egy másik illuzórikus valóságra nyitnak ablakot, és mert a gesztusok festéknyomai nem beazonosítható valóságselemekre referálnak, ezért értelemszerűen elsősorban a gesztusok minőségét (intenzitását, irányát, színét, terjedelmét), valamint a gesztus és a festőfelület között megfigyelhető arányt-aránytalanságot érzékeljük és értékeljük.²⁸ Ugyanis ez a látható kép. A festőfelület mérete – és olykor a formája – irányítja és korlátozza a gesztust.²⁹ A gesztus, akár módszeresen kihasználja a rendelkezésére álló felületet, akár „bejáratlanul” hagyja, igazodik a festőfelület méretéhez, de az úgynevezett felületen „túlnövő” gesztus is lényegében a korlátozás (a méretkorlátok) miatt valószínűsíthető meg. Gesztus és felület között, ha nem is mindig nyilvánvaló, de szoros, összefüggés van. A felületméretnek legtöbb esetben annyiban lesz elsőbbsége, hogy

a festővászon méretének kiválasztása, azaz a gesztus-gesztusok játékerének pontos kijelölése megelőzi a festést. A vászonméret dominanciáját úgy lehet megszüntetni, hogy a festőfelület méretét nem tekinti a művész végleges festményméretnek, hanem utólag kijelöl, majd kiemel egy részletet, és azt nevezi ki befejezett alkotásnak. A méretre vágás nem az extatikus alkotást kiegészítő pótvjavítások kétes értékű utómunkálataihoz tartozik, azonban tagadhatatlanul tudatos záró beavatkozásnak számít.

Az absztrakt expresszionizmus szabadon áramló gesztusainak rendszerint, kiemelt, önálló értéket tulajdonít a művész, a kritikus, a közönség vagy mindhárom egyszerre. A festő gesztusa annál kevésbé hat mesterkéltnek és annál hitelesebb – vallják sokan –, minél kevésbé előre megtervezett, és minél kisebb kontroll érzékelhető fölötte. Mint ismeretes, az absztrakt expresszionizmus spontaneitása, amikor a gyanakvó értelem ellenőrzését kikerülve kísérelnek meg a tudattalanból ábrákat előhívni és rögzíteni, a nonfiguratív szürrealizmus öröksége. E mellett ritkább esetben a másik véglettel is kísérleteznek, ekkor a fokozott (távol-keleti, zen buddhista) koncentráció-meditáció, a „szuperfigyelem” segítségével kívánnak végsőkig sűrített vagy annak vélt alkotásokat kreálni.³⁰ Mindkét esetben az alkotó önmaga világán belül véli megtalálni az alkotáshoz szükséges és elégséges feltételeket. Mindkét alkotói módszer használhatóságának az a feltételezés az alapja, hogy a művész olyan, mint egy nagyon érzékeny műszer, amely a megfelelő előkészítés és (ön)beállítás után magától (automatikusan!) képes mérni és rögzíteni festmény-firkagrafikonon pszichéjének – valamely rétegéből feltörő – erőhullámain. De mindez csak elméletileg lehetséges. Sem a tudattalan spontán kiáramlása, sem a koncentráció fókuszáló aktivitása „vegytisztán” nem jelenhet meg. Többek között azért nem, mert például a rendelkezésre álló festőfelület (a méret) – és a megvalósításra fordítható idő – folyamatosan visszahat az alkotás folyamatára, képes visszafogni, átalakítani, átértelmezni, szélsőséges esetben kioltani a szubjektum protuberanciáját, tehát elemi erejű spontaneitásra eleve nem számíthatunk.³¹ Természetesen a festő bármikor könnyen uralhatja és saját akarata, belátása szerint „kezelheti” a felületet, de ehhez az előrelátás, a tervezés, illetve a folyamatos önkorrekció figyelme, logikája szükséges, ami nem illeszkedik sem az extatikus festészethez, sem ahhoz az absztrakt expresszionizmushoz, amely elkötelezte magát a spontaneitás mellett.

Az extatikus festészet, az előzővel szemben feltételezi és igényli a „kilépést”, a külső kapcsolatot, egy vélt-valós külső erő közreműködését, az önmagunktól való elszakadást, tehát kevésbé lesz önmagára vonatkozó (egoista), hanem egy lényegesen spirituálisabb³² alkotói felfogást tükröz, ám a megfoghatatlan, megmérhetetlen külső erő megnyilvánulásának szintén határt szab a festővászon centiméterekben mérhető terjedelme.

Kopasz tisztában van ezzel az összetett problémával, és keresi azokat a megold-

dásokat, amelyekkel kikerülheti a konkrét festészet ellentmondásait és ábrázolási zsákutcáit. Most bemutatott, keretezetlen vásznain a végtelen felé nyújtózó, kinyomozhatatlan terjedelmű szín- és vonalszövedéknek gondosan kiválasztott és ki-metszett, részleteit láthatjuk. A képkivágatokon a szerzteáramlás káoszának olyan töredékképe jelenik meg, amely már képes „vezérlő mezőként”³³ működni, képes a végtelen, „az ember, az érzékelhető és a lélekben végbemenő jelenségek ellentétét ábrázolni; és ezáltal magát a keletkezést és változást érzékeltetni”.³⁴ Tehát a kiemelt részletek (a festmények), nem a dacos önkifejezésnek spontán³⁵ akciónyomait hordozzák, és nem is az önkívületi állapotnak a színes maradvány-lenyomatait mutatják be, hanem a fegyelmezett extázis során átélhető, esetleg megpillantható, valóság felmutatott részlet-ábrái lesznek.

A „felmutatás” lényege, hogy nem magyaráz, „nem mond el, nem is ír le, egyszerűen felmutat [...] a felmutatott [...] valami más helyett áll: első rétegében szubjektív hangulatot, a másodikban pedig kozmikus szemléletet a világtörvény sejtelmét tolmácsolja.”³⁶ A távol-keleti festészetre-költészetre jellemző szemléletet és eljárást azért érdemes felidézni és Kopasz festészetével összefüggésbe hozni, mert ennek segítségével érthető meg festményeinek sajátos, metaforikus jellege. Sajátos, mert hasonlóan az előbb említett távol-keleti költői és vizuális ábrázoláshoz, a felmutató jelleg³⁷ miatt, inkább csak sejtett és nem tudatos a metaforikusságuk. A „sejtett metafora” nem akar metaforává változni és akként „viselkedni”, a passzivitás lényegéhez tartozik.³⁸

Felmerül a kérdés, hogy Kopasz Tamás festészete vajon hogyan fog alakulni a jövőben. Művészetében az utóbbi három évtizedben megfigyelhető néhány „korszakváltás”, de ezek alapján merészség lenne megjósolni a következő lépést, kikövetkeztetni egy leendő alkotói periódus jellemzőit. Hiba lenne az eddigi változásokat valamiféle önmaga elé kitűzött, távlati cél felé tartó, egyenes vonalú fejlődés állomásaiként értelmezni, inkább egymást követő, elmélyült képzőművészeti kutatásokhoz és érdekes-izgalmas festészeti kísérletekhez lehetne hasonlítani. Kísérletezni azonban kockázatos, mert nem lehet arra számítani, hogy minden kísérlet, magától értetődő módon, eredményesen zárul. Ellenkezőleg! Ritkán sikerül – a kutatási programnak megfelelő, esetleg attól eltérő – értékes végeredményhez jutni.³⁹

A *Terra* című tárlat anyaga egy újabb, nagyszerű, festészeti kísérletnek a dokumentuma: miközben Kopasz ragaszkodik a jelentéshez, aközben lemond azokról a tárgyi ábrázolásokról,⁴⁰ amelyek azt közvetíthetnék. Pontosabban, a fegyelmezett, extatikus festészet során létrehozott részletábrák „felmutatott”, nem tudatos metaforáit állítja a tárgyi vonatkozások helyébe, amelyek – úgy tűnik – képesek „tárgyi maradványokként” funkcionálni.⁴¹ Feltételezi, hogy a konkrét, de a jelentéshez erősen ragaszkodó, képzőművészethez hozzárendelhető egy olyan alkotói hangoltság

és tudatállapot, amelynek segítségével üzenetté formálható a művész szándékolt, tartalomra vonatkoztatott, szubjektív élménye és – persze – a tartalom is úgy, hogy az érzelmi átéltség és a címben feltüntetett jelentések ne „csak a kép alkotójának szubjektív fantáziája számára legyenek érvényesek.”⁴²

Mindezt sikeresen összehangolni és festményé formálni, igazi bravúrnak számít!

Jegyzetek

- ¹ Kopasz Tamás az Eszterházy Károly Főiskola Vizuális Művészeti Tanszékének docense, Munkácsy-díjas festőművész. „Terra” című kiállítását 2012. szeptember 11. és 28. között tekinthették meg az érdeklődők az egri Templom Galériában.
- ² Liu Hiszie: A tárgyi világ formái. In: uő: A szépség szíve. Régi kínai esztétikai írások. (Szerk.: Tőkei Ferenc). Budapest, Gondolat Kiadó, 1973. 218. p.
- ³ Nyilván nem a méretarányokon múlik! Érdemes lenne jobban szem előtt tartani a kiállítások rendezése során azt – az amúgy már sokszor, alaposan megtárgyalt jellegzetességet – hogy a kiállítótér és a benne kiállított művek kapcsolatba kerülnek egymással. Egy több száz éves szakrális épület a deszakralizáció ellenére, megőrzi hajdani szakrális vonatkozását, hiszen az épület architektonikája (ami világosan mutatja eredeti funkcióját) nem fog megváltozni és az ehhez kidolgozott, megélt és valóságként elfogadott (építőművészeti) forma – az éppen aktuális funkciótól függetlenül – mindig pontosan tudósít arról, hogy az épület a megépítése korában mire vonatkozott. A deszakralizáció ellenére most is eredeti funkciójára és egy stíluskorszakra emlékeztet, ráadásul a letűnt, de jól felismerhető stíluskorszak stílusjegyeit magán viselő építészeti formát a jelen műemlékként újra „szentesítette”. Mivel az épület jól meghatározható, felismerhető stíluskorszak jegyeit viseli magán, (magyar, barokk templom) ezért nem állíthatjuk, hogy neutrális közeget képez a benne kiállított alkotások körül. Természetesen ma már nem jelent minitát a művészek számára, nem jelent igazodási pontot sem, de egy létező-látható mérték marad. A kiállítások alkalmával két, eltérő minőség egymás mellé kerül, és ebből előnyök és hátrányok származhatnak, pl.: plusz tartalmat adhat, vagy tartalmat vonhat el.
- ⁴ Nem a fenomén nyelvi megragadhatóságára, (G. Boehm, H. G. Gadamer) hanem a sokféle interpretáció, alkotásokra visszaható, hatására kívánok utalni.
- ⁵ Lásd: bibliográfia, <http://www.kopasztamás.hu/eletrajz.html>, (Utolsó letöltés 2013. május 15.) Illetve Nagy T. Katalin: Kopasz Tamás. Budapest, Hungart, 2009.
- ⁶ Még abban az esetben is, ha nem csak a művész legutóbbi tárlatára vagy valamelyik konkrét festményére reflektálnak, hanem a művész kiállításának ürügyén

általános művészeti problémákhoz kívánnak néhány gondolattöredéket hozzáfűzni.

⁷ Lásd: <http://www.kopasz-tamas.hu/1beke.htm> (Utolsó letöltés 2013. május 15.)

⁸ Aminek kulcsa – sokak szerint – a médiafigyelem megszerzése. Ehhez könnyen hozzásegít például az úgynevezett provokatívitas, ami, még napjainkban is nagy sikerrel bevethető.

⁹ Igaz ezt a tevékenységet – sokan – kortárs művészeti lehetőségként értelmezik és akként is kezelik. Mindez, az úgynevezett „nemzetközi akadémizmus” részét képezi, ami Molnár Sándor szerint azért kétes értékű, mert: „nem metafizikus, nem titokzatos, nem lélekszerű, nem törekszik a tökéletességre és nem tradicionális, éppen ellenkezőleg: személytelen, gyökértelen, kigondolt, illusztratív, tradíció ellenes, nem szakrális, hanem scientifikus, nem az egészet, az egységet mondja ki, csak annak töredékét.” *Molnár Sándor: „Nemzetközi akadémizmus” Kelet-Európában. Új Művészet, 1997. május–június, 25. p.*

¹⁰ http://mutermek.com/festeszeti_grafika/kopasz-tamas/ (Utolsó letöltés 2013. május 15.)

¹¹ <http://www.kopasz-tamas.hu/eletrajz.html> (Utolsó letöltés 2013. május 15.)

¹² Uo. (Utolsó letöltés 2013. május 15.)

¹³ *Danto, Arthur C.: A közhely Színeváltozása. Budapest, Enciklopédia, 2003. 110. p.*

¹⁴ Nem mintha nem lehetne jól újra játszani, de éppen az újrajátszás ténye, az „olyan mintha” hasonlósága ma már, a legdühödtebb és legkoncentráltabb absztrakt expresszionistának, informelnek stb. titulált alkotásokat is lehűti. Az utánérzés hangulata elkerülhetetlenül felbukkan, annak ellenére, hogy a szubjektum megmozdulásának egyedisége, valóságosága és talán még őszintesége sem vitatható, de éppen a szubjektum hitelének és szabadságának megóvása érdekében nem lenne tanácsos megszerkeszteni, kanonizálni és alkalmazni a gesztusnyom-festészetben egy általános minőségi mércét.

¹⁵ *Rosenberg, Harold: The American Action Painters. Art News, 1952. december. 22. p. „At a certain moment the canvas began to appear to one American painter after another as an arena in which to act—rather than as a space in which to reproduce, re-design, analyze or “express” an object, actual or imagined. What was to go on the canvas was not a picture but an event.”*

¹⁶ A „vissza” ebben az esetben nem jelent se rekonstrukciót, se remitologizálást!

¹⁷ Magától értetődik, hogy ha hozzálátnak egy festmény festéséhez (elkezdik), akkor azt előbb-utóbb abbahagyják (befejezik), igaz, a befejezés, nem minden esetben azonos a „kész” állapottal. A kezdésnek és a befejezésnek, az előre megtervezett vagy csupán részben megtervezett művek esetében, elsősorban temporális vonatkozása van.

- ¹⁸ http://mutermek.com/festeszeti_grafika/kopasz-tamas/ (Utolsó letöltés 2013.május 15.)
- ¹⁹ Az extázis pontosan nem definiálható, nem mérhető, ellenőrizhetetlen. (Mindez lényegéhez tartozik.) Hamvas különbséget tesz a felvillanásszerű és a hatóerővel bíró extázis között. Ez utóbbival, a „fegyelmezett extázissal”, célszerű Kopasz alkotói átéltségét azonosítani, mert ekkor lényegesen több tartalmi réteg tárható föl festményeiben. Hamvas Béla így ír az extázisról: „Ha az ekstázis sugallat, vagy ihlet, minden előzmény nélküli hirtelen felvillanás és nem tudatos fegyelem eredménye, sehová sem vezet. Olyan elszigetelt mozzanat és szemvillanásig tartó mámor ez, amelyet egy pillantás kelt, amikor valaki egy véletlenül keletkezett résen át a valóságba lát, de még mielőtt arra felelősködne, a káprázatba visszazuhan. Ihlet vagy sugallat az ember tudatának szerkezetét nem változtatja meg. Nincs koncentráció és tisztító hatása, nem kelt megnyugvást és bizonyosságot. Lásd, kevés kivétellel, az egész költészet, zene, művészet, tudomány, filozófia!” Hamvas Béla: <http://hamvasbela.org/szavak/extazis.html> (Utolsó letöltés 2013.május 15.)
- ²⁰ A festés kezdő és záró pillanatának nincs tartalmi vonatkozása, kiemelt jelentősége, ha nem extatikus állapotban alkot a művész.
- ²¹ Meg kell említeni, hogy az ihlet-extázis-entuziazmus (nem hamvasi értelemben használva) a zseni alkotó képét és esztétikáját idézi meg, ugyanakkor az „ihlet” megtartja „klasszikus vonásait” is.
- ²² A teljes ellenőrzés megkérdőjelezné az extázis valódiságát és szükségességét.
- ²³ Tehát az extatikus, révületi stb. festészet során, a festő, nem a tudatalatti hatásait harmonizálja valamilyen tudatos akarással! Továbbá tegyük hozzá azt is, hogy „a spontaneitás önmagában véve nem teremt semmiféle közölhetőséget és fogalmiságot.” Hauser Arnold: *A művészettörténet filozófiája*. Budapest, Gondolat, 1978, 304. p.
- ²⁴ *Ventós*; Xavier Rubert de: *Minek filozofálni?* Budapest, Typotext, 2008. 157–158. p.
- ²⁵ Uo.
- ²⁶ Mivel a félelemnek az oka megnevezhető és megérthető, ezért helyesebb félelemről beszélni és nem szorongásról. Kopasz képei kapcsán érzékelt vagy feltételezett szorongás inkább a néző saját érzésként való belevetítése az alkotásba és nem a művész emocionális élményének visszatükröződése.
- ²⁷ De még azt sem célszerű elkönyvelni, hogy afféle startvonalat, kiindulási pontot jelent Kopasz számára. A rokonság feltételezésével, Kopasz festészete, átörökölné az absztrakt expresszionizmus néhány megbetegítő ellentmondását is. Nem beszélve arról, hogy ha erősen az absztrakt expresszionizmus felől, annak látószögéből tekintünk Kopasz festményeire, akkor – értelemszerűen – kevésbé

lesz látható Kopasz festészetének az értéke. Az absztrakt expresszionizmus kapcsán elkerülhetetlenül felmerül annak teoretikai háttere, ami kezdetben főként a Greenberg kontra Rosenberg vitában bontakozik ki. (És amely – előbb-utóbb – politikai, vallási kérdéseket felé is terjeszkedik). Ajánlatos ettől Kopasz művészetét, (a művész érdekében) amennyire csak lehet függetleníteni és távol tartani.

²⁸ Szinte kötelező utalni Gombrichra. (*Gombrich, E. H.: Művészet és illúzió.* Budapest, Gondolat Kiadó, 1972.)

²⁹ A korlátozás irányítás is egyben és fordítva!

³⁰ Amiket afféle korszerű, nem geometrikus yantráknak tekinthetünk.

³¹ Akkor válik ez az alkotófolyamat torzzá, amikor az alkotó habitusa nem alkalmas efféle produkciók létrehozására, mégis az elegendő szellemi-lelki-fizikai energiával, felkészültséggel nem rendelkező festő, ragaszkodik a sodró, elemi erejű, artikulálatlan spontán gesztushoz.

³² Veszélye, hogy szélsőséges esetben egyes alkotóknál, megjelenhet az „isten ecsetje vagyok” szindróma.

³³ A kvantumelméleti kifejezést Lützelér használja (bájos könyvében) az absztrakt képekkel kapcsolatban. A vezérlő mező alakítja ki az élményhorizontot. „Az absztrakt kép tehát »vezérlő mező«, különböző, – de nem akármilyen – élmények keletkezéséhez.” *Lützelér; Heinrich: Absztrakt festészet.* Budapest, Corvina Kiadó, 1970. 73–74. p.

³⁴ *Lützelér; Heinrich: Absztrakt festészet.* Budapest, Corvina, 1970, 145. p.

³⁵ Lásd 24. végjegyzet!

³⁶ *Miklós Pál: A zen és a művészet.* Budapest, Magvető, 1978. 101–128. p.

³⁷ És – tegyük hozzá – a „lebegő figyelem” miatt!

³⁸ A sejtett és a „konkrét” metafora használata különböző alkotói motivációkat és célokat feltételez. Amennyiben Kopasz képeit „konkrét” (vagyis amennyiben nem „sejtett”) metaforákként értelmezzük, akkor azzal a nemzetközi akadémizmus (lásd: 9. lábjegyzet) kategóriájá és az önisméltés csapdái felé szorítanánk festészetét.

³⁹ Igaz, kísérletezni a kísérletezés kedvéért is lehet, de ez nem több mint biztonsági játszma, aminek a garantált végeredménye az önisméltések frázisok és utánérzések sorozata. (Lásd 9. végjegyzet!)

⁴⁰ Ebben az esetben a festményeken látható színsíkokat és ecsetnyomokat – figyelembe véve az egyes alkotások jelentését, amiről elsősorban a cím tájékoztat – afféle „tárnyi maradványokként” lehet és kell értelmezni!

⁴¹ „Ennek a típusnak, csak ott lehetnek érvényes alkotásai, ahol [...] tudják, hogy az érzéki világ és a szellemi vagy lelki világ között, az érzékelhető képrajzok és azok rokon lelkű jelentései között analóg vonatkozások vannak” *Sedlmayer; Hans: A modern művészet bálványai.* Budapest, Gondolat, 1960. 42. p.

⁴² Uo.: 40. p.

Benke László

Erdőszéli fényben

Erdőszéli fényben,
napsugaros napon
hullt elém az álom.
Fényességes égből
vagy talán lejjebből,
lombját éppen vesztő
erdőszéli fáról
hullott le a drága
boldog-meleg fészek,
napfényes öledbe?
Őszi verőfényben
ámulattal néztem,
s nem hajlott a térdem.

Tavasztító

Száraz földön égből jártam,
megálmodtalak.
Száraz földben reménységben
szunnyadtam sokat.
Télen-nyáron tőled vártam
ébredésemet,
boldogságomat.
Tükröm voltál, szépségem vagy,
bennem lássalak,
sugarakkal
nagyvödörből
husvétkor is meglocsoltalak.
Ég angyala vagy.
Várva várom májusi
és júniusi záporaimat.
Záporozó esőcseppem vagy.
Udvaromban egyetlenem
ezerszer is
buborékom vagy.
Szétgyöngyöző bánatom
és felcsobogó örömöm is vagy.
Záporozz rám, tavaszítóm,
önts el engem, küszöbömön át
azonnal rám csapj!

Csatáné Bartha Irénke

Csillag gyúl Firtos homlokán

Fürge kis erek
futnak kacagva,
belesimulnak
a Korond-patakba,
keblére szorítja
ölelő karja.

Így vágyom én is
olykor-olykor vissza,
hol akácörömöt nyit
ifjúságom virága,
mikor egy fénynyaláb
Firtos homlokát
éppen csillagozta,
és a királynő
ezüst nyereggel
lovát fölszerszámozta.

Ott tánccá tüzesül a dal,
és él még a rege,
töretlen szépségét
patakok gyöngyözik
kövekre,
s madarak szárnyán
röptetik szívemre.

Mert nehéz feledni
a lélekbe kottázott
otthonlenyomatos
gyökerek énekét,
zsenge gyermekbőrű
tavaszok mosolyát,
az agyagba formázott
álmok ígérését,
s azt a faragott
csodafurulyát,
ahogy fülembé dúdolja
rögök, regék dallamát.

Hiába minden kétely,
szívemben lüktet
a bizonyosság:
már belenőttem
az emberarcú táj
ködmönébe,
hajamban hordom
fenyők, csorgókutak
páfrány-illatát,
s mozdulataimban
e rögök, regék
édes-bús ritmusát!

A régi ház

Bágyadtan pislogtak
a mályvák,
titkokat őriztek
a gesztenyék,
békés nyári illat
lengett a levegőben,
kicsi ház ült
az erdőszélen
omladozó sövénnel
bekerítve,
padlását baglyok,
denevérek lakták,
éjjel, kik erre jártak
magányára keresztet
vetettek...sajnálták...,

tornácát vadszőlő
futotta be,
a kertet muhar
verte fel,
üresen ásít
nagyanyó karosszéke,
mennybe menetelt rég
apó pipafüstje...,

maholnap
elpusztul a ház is,
az öreg fákat
fejsze dönti le,
marad utánuk nyom ?
néhány apró emlék,
derűs nyugalom,
boldog napjaik eloldalognak,
s nem fog emlékezni
rájuk senki se...

Németh István Péter

Altorjai Sándor Balatonja

(Kihullt lapok egy naplóból)

A 19. század magyar írói igézve álltak tó partján vagy a vízen síkló Kisfaludy gőzös fedélzetén, s nem fogytak ki a Balaton szintüneményeinek dicséretéből Garay Jánostól Jókai Móron át Endrődi Sándorig. A költői sorok is feltétlenül hatottak később azokra a festőkre, akik egymással versengve igyekeztek minél szebb ábrázolásokba fogni a látottakat s általuk az élményeket.

Az 1880-as években Mészöly Géza fedezte föl s találta megörökítésre méltónak a Balaton háborítatlan nyugalmú tájrészleteit. Előtte negyven esztendővel már Garay Jánost is érdekelte a tó piros, fehér és zöld színeink szimbolizmusa, de igazán festői leírást majd attól a Jókai Mórtól kapunk, aki kisdíákként szépen rajzolt a pápai Ó-kollégium falai közt, s akár Orlay Petrich Somához hasonló képzőművész-karriert is befuthatott volna. Milyen csodálatos, hogy inkább írónk lett, nagy mesélőnk, s regényben hagyta ránk a balatoni hajnalt, nem a vásznanon. Mert sorainál remekebb képet aranykeretbe rámázva sem találhatunk majd Egry József ecsetnyomáig: *„Most virradni kezdett, a hold elsápadt és az ég egész hosszában rózsaszín kezdett lenni, mire az óriási jégütkör csodálatosan színt változtatott, mintha élesen kétfelé volna osztva, az egyik része violaszín és rézvörös fényt vesz fel, míg a napkelet felé eső, tehát a rózsaszín éggel érintkező fele azúrkék marad.”* Hányszor meg kell állnom olvasóként, hogy Füred felől mindezt elképzeljem, magam előtt lássam. Az első szavak a sápadt holdról még éppen beillenének egy romantikus dajkamesébe, ám ami azután következik, az egy impresszionista remekmű lírai nyelvre műfordított változata. Hasonló marandót az őszikés Arany János írt a Margit-szigeten a felhők rebbenő szeméről, vagy Kosztolányi és Tóth Árpád a híres hajnal-verseiben.

A 20. század harmincas éveinek végén Keresztury Dezsőt rendítette meg oly nagyon József Attila balatonszárszói halála, hogy költői, emberi és táj hazai rajongásának irányán tudatosan akart változtatni. Az a meggyőződése alakult ki, hogy a Balaton fénypompáiról a figyelmünket most már tényleg a parton élő ember erőfeszítéseire összpontosíthatjuk: hogyan teremt az értelem a tájból egy élhetőbb környezetet? Mikképpen valósul meg a harmónia vagy az eddigi fények, színek és formák teremtette varázslat, amitől az emberi hasznos és szép erőfeszítések csak még fontosabbak és gyönyörűbbek lesznek. A történetet ismerjük.

Keresztury álma nem valósulhatott meg a betonteknőbe kényszerített tó körött, az agyonpermetezett szőlősorok közelében, amelyek nemegyszer halpusztulást okoztak. A Balatonba erőszakolt magánstégek, sittel a hullámoktól a kertekhez hódított négyzetméterek s a többi esendőségünk miatt, amit sorolni is fáj.

Egry József az első világháború idején Badacsonyba igen gyulladt, rossz hörgőkkel érkezett, míg 1963-ban – éppen ötven esztendeje – Altorjai Sándor Szigligetre már úgy igyekezhetett, hogy tüdőbaját meggyógyították a fővárosban. (A festőművész Altorjai lelkialkata tán József Attiláéval volt rokon.) Makláron született 1933-ban, tízesztendőskora óta Egerben tanult, majd a főiskolát Budapesten végezte, miután gyógyszerészdiplomát is szerzett 1957-ben. Művésztanárai között ott leljük Tamás Ervint (a Dési Huber Körben), Fenyő A. Endrét, Fónyi Gézát, Hincz Gyulát és Barcsay Jenőt. Természetesen tudott a kortárs alkotók műveiről, azokéről is, akik a Balatont ábrázolták. Bernáth Aurél Kisörsön és Ábrahámhegyen feszítette ki vásznait, s tanítványa, Udvardi Erzsébet szintén a Balaton partján, a szinte szomszédos Badacsonytomajon talált magának otthont és műtermet. Szigligeten Altorjai Sándor háza és életműve hányattatottabban épült. De épült. Még ha szó szerint össze is omlott időnként, költői túlzás nélkül, mind e kettő. Dr. Gyökér Kinga és Vörösáry Ákos emígy summázták e sorok írójának mindazt, hogy festőművész Altorjait legfőképpen mi is kötötte a Balatonhoz.

„Altorjait avantgárd festőként tartja számon a szakma. S rokon törekvésű és ízlésű kortársai nem éppen e tónál keresték főbb motívumaikat. Abban bizonyosan különbözik a „Balaton-festők” nagy családjától, hogy avantgárd művészként is témája volt a Tó.” Sajnos, ma még viszonylag kevesen ismerik Altorjai Sándor nevét, festői rangját, ám a kevesek becslése nem divatokhoz, kurzusokhoz volt kötött, hanem máig ható folyamatos ragaszkodás. (Pilinszky, Parancs János, Petri György, Cseh Tamás és még igen sok kortárs érzett barátságot Altorjai Sándor iránt, s kötött szövetséget a festő műveivel.)

2013 májusában az Egry József Emlékmúzeum épületében Andrási Gábor művészettörténész nyitotta meg a tragikusan korán, 1979-ben elhunyt Altorjai Sándor posztumusz tárlatát. A *Balaton képek* című időszak kiállítási képanyag az Első Magyar Látványtár tulajdonát képezi. A kamaratárlatot a fentebb idézett két egykori közelálló, Vörösáry Ákos és felesége dr. Gyökér Kinga rendezte.

Utánozhatatlan – „csurgatott” technikával készült – műveinek megértéséhez jó, ha ismerjük valamelyest a művészettörténetet, a korszakokat, a modernizmus vagy a szürnaturalizmus fogalmát, ám aki először adja át magát a Balaton e sajátosan egyedi ábrázolásainak, szintűgy nem csalódik. Kezdetben hagyományos ábrázolásmódokat követve festette a tó világát Altorjai, ám képein az egyre dehumanizálódó tájvalóság „égi mását” – Andrási Gábor kifejezésével élve – „fölrobbantja”, lerombolja, mint játékát a gyermek. Mennyiben látom mégis Egry egyik utódjának, a Balaton festőjének? Mert nemcsak a tó világának esszenciáit ragadta meg a látottak nyomán, de önnön lelkiállapotának kivetüleseit is igen szuggesztíven ábrázolta. Hiszen indulása óta látni és láttatni akart... Altorjai Sándornak volt egy emlékezetes kiállítás megnyitója Budapesten. A megjelent érdeklődők számára kamillateát és vattafoszlányokat tárlaltak fel. Hogy tegyék csak bátran a szemükre, és ezen túl már jól, helyesen LÁSSANAK. A

happeninget nem mindenki értette. Még a rádiókabaréban is téma lett. Nem gondolt senki egy szelíd gyermekregényre, amelyet Mándy Iván írt Arnoldról, a bálnavadászárról. A gyerekregény kislány hőse, Csimu, begyulladt szemmel várja, hogy végignézhesen a Balaton tükreán, de néki azon a nyáron a poharából ki nem fogyó zöld ital, a jótékony kamilla lett maga a Balaton. Altorjai Sándor Balaton-képei gyógyítják most az én számítógép-ernyőtől vérégas szememet. S jól s jobban esnek nekem a kamillánál is. Bizonyítják, hogy Keresztury Dezső nemzedékének csalatkozása az emberi történelem egyenes vonalú fejlődésében ugyan bekövetkezett, de a Balaton kétszer sohse ugyanaz színjátékai a szemünk előtt nem tűntek el, s nem fognak eltűnni sem a valóságból, sem pedig a festményekről. Altorjai Sándor képeit nézve láthatjuk és érezhetjük: Nem kicsiny vigasz, hogy legalább ez sértetlenül megmaradt nekünk. Hogy az eredeti természetes szépségétől megfosztott, Andrási Gábor szavával élve, az úgynevezett „civilizált” tájban is témát talált. Kamaszfejjel Egerben talán még hallhatott valamit azoknak a régi előadásoknak a hangulatáról, amikbe az első világháború kitörése előtt Madarász Flóris belekezdett, s tartott a főgimnáziumban az érdeklődők számára. A Balaton íróiról és költőiről beszélt: Csokonairól, Himfyről, Berzsenyiről, Garay Jánosékról, Jókairól, Endrődi Sándorról és Herczeg Ferencről. Művészekről, s arról a tájról, ahova Egerből Pesten át Altorjai Sándor is megérkezik majd fél évszázad múlva. A fent idézett Jókai-regényrészlet pompájára Madarász tanár úr szintén hivatkozott (*A Balaton költészete*. Eger. 1910. 39. p.), de hozzáfűzte, hogy sohse feledjük, ezt a káprázatos csodát egy „téptlelkű” hős látja, Tímár Mihály. Altorjai Sándor a modern idők sebzékeny pszichikumával néz végig a szigligeti hegyeken. Ama szintünemények jottányit sem változtak a tavon és fölötte az égbolton, s számára is megmutatják varázslatos szépségüket. S Altorjai megfesti a *Királynészoknyáját* és a *Rókarántót* a nyarakban, s ez ismerős felszíni formákat – mint Jókai Tihany környékét az *Aranyemberben* – télen is. (1971-es *Téli Balaton* és a korábbi *Téli Badacsony* című képén a jégablak ábrázolásának mesteri foka Bartha László hasonló tematikájú bravúrjaihoz mérhető csupán.) Ő, aki látta a belga tengerpartot, akár Egry József, víz, föld és égbolt találkozásában szintén megleli mind a hiperrealista módon megragadható tárgyias részleteket, mind pedig a metaélményeket. Karcsú nyárfái a láthatár fölé csak alig emelkednek, Caspar David Friedrich melankóliáját idézve (*Balaton képe*, 1960 körül), de ugyanabból a festői periódusából a Badacsony csonka kúpja oly eruptív módon tör a kék égboltba, mintha még tűzhányó korát élné csak millió esztendővel ezelőtt.

Altorjai Sándor tudta, mi a nyomorúság, miképpen Pilinszky János. Látta ő is a világvégi esett házak magányát, az amortizálódó gyárudvarok és trafók embert nélkülöző negatív utópiáit. Ezekhez képest Szigligeten legalább az Alkotók Házának kastélykertjét festhette. Amúgy a téli tájképei sem dermedtek egészen, kék menny, fölfehérlő jégtakaró és havas hegyoldal tölti ki képe legnagyobb felületét, ám fősze-replővé mégis a hónál s a jégnél is tisztább-fehérebb falú emberi hajlék válik (*Bala-*

toni táj, 1963-65). Egy másik olajképén szintúgy a tájban élő ember van jelen, bár nem személyesen, de a szőlősorok között egy groteszk emberforma madárijesztő áll jót az értelmes létezésért. (Még ha Altorjai személyes magányérzete abban a kultúrközegben föloldhatatlan is. Lásd *Magány* című vázlatait, ahol a megnyesett parti fák antropomorfizálódnak, s mintha ág-karjaikat az égre tárva remélnének megváltást. S festi őket, tovább, több változatban, tán Nemes Nagy Ágnes versbeli parancsát hallva meg éppen: *Tanulni kell a téli fákat...* Szígligeten többször találkozhatott a festő a költőnővel! A festő olyan léttisztelettel nézett a fákra, hogy bár félig – vagy szinte még annál inkább – eltakarták lombjukkal a látómezejét, mégsem iktatta ki őket halála évében a szénnel rajzolt Csobánc-ábrázolásáról. A tanúhegy így lett már az övé is, nem csak Kondor Béláé, aki a *Boldogságtöredék* című kötetében adta közre Csobánc-rajzát. Bp. 1971. 14. p.)

A mesterségbeli tudás bizonyos szinten elsajátítható. Altorjai Sándor a tehetségének köszönhetően hónapok alatt teljesített olyan penzumokat a rajzolás-festés terén, amelyet jó képzőművészek esztendőik küzdelmeivel voltak képesek csak. Géniusának egyik titkát rejtheti ez a minden mesteri megoldást könnyen eltanuló és alkalmazó virtuozitás. A másik titkát azonban éppen a vásznaira vitt remekművekért való megszenvedettségében, öngyötresében és pokoljárásában vélem megtalálni. Amikor már az alkotó nem érheti be a techné rutinjával, hanem csak a valódi teremtő mozdulatok során létrejövő tájakkal, csendéletekkel és figurákkal s olyan jelképekkel vagy látomásokkal, amelyeket senki máséval nem keverhetünk többé össze. Mert rá, a létrehozójára mutatnak egyedül. Mintha Adyt hallanám diákkori olvasmányaimból: „*Én nem büvívésznek, de Mindennek jöttem.*” Erdély Miklós, a barát és kortárs alkotó szinte ugyanezt fogalmazta meg róla: „*Altorjai Sándor magatartásában az volt a különleges, hogy ő egész szakmája fölött, tehát a festészet fölött állt. Fölényre akart szert tenni a művészettel szemben.*” S ehhez az önmagában is már-már önsorsrontó életprogramhoz humanizmusát, reményét mégis mindig megőrizte. S ezt igazolja egy igen szép képe Altorjai Sándornak – nem csupán a pályatárs pontos két mondata –, az, amelyik a legszebb szimbolista magyar festmények sorába kíváncsozik; Csontváry, Tornyai János örök üzeneteket sugárzó jelképei nyomába. Az *Öreg cseresznyefa csónakossal* című olajképére gondolok, amit farostrá kasírozott papírra festett. Tán Carl Gustav Jung szimbólum-tanaiba sem kell ahhoz elmélyednünk (//: jó, ha ismerjük valamilyest ://), hogy a Balaton-parti cseresznyefát az Élet vagy az Éden fájának tartsuk, az örök virágzás inkarnációjának, aminek ugyan se lombja, se virágja, s amitől távolodóban a csónak. A víz nemcsak a Balaton, hanem a lét és a nemlét közti Styx vize is lehet. A csónakban ugyan nem Kháron ül, hanem egy számunkra mindenütt – a Kárpátoktól az Alföldön át a Dunántúlig – ismerős pásztor. Egy bárányt óv a ladikban. Altorjai Sándort volna jó megkérdeni (most lenne 80 esztendő!): Ugye, a legújabb kori Noé-bárka ez, amin a jövőbe menekíthető a kultúremberiség?

Turcsány Péter

Kifeslő Bíbor-ének

Bíbor lányomnak ajánlom

Talpra fogunk állni,
de még nem látjuk az erdőtől a fát,
mire madarunk tudna szállni,

benned az erő
gyökereidtól bármikor
az egekbe nő,

benned a lélek fénye
bármikor megveti lábát,
hogyan sorsod átzenélje,

valóra váltod,
mire apád, anyád és ősöd
bármikor vágyott,

dallam, szín, illat
kísérje táncos napjaid,
s lelked tekintse,
ki reád pillant!

S hogyha a holnap
terheit növelné rajtunk,
ránk szemeid reményként
ragyognak!

Keresztségi litánia

Léla unokámnak keresztelőjére

Ma fűz bele Isten
leánykákból álló
gyöngykoszorújába,

hitünknek leszel te
virág-karcsúságú,
eljegyzett mátkája,

édes szüleidnek,
kedves rokonidnak
szíved felkiáltja:

tiéd lettem, tiéd,
édes Jézus urunk,
Világnak Világa!

Keresztségem legyen
jövendő életem
gyöngyhozó kagylója!

Szépséges örömök,
Istentől jött áldás
életemet óvja!

Akinek áldoztak,
Annak neve áldott,
életünk szent sója:

jövőm napjainak
sorát sokszorozza,
sátorába vonja!

Pilisi vissza-visszatérés

Laszlovky Józsefnek és családomnak

A hely, a föld, a lépés
ideköt mind e földhöz,

lelken a fájó tépés,
ütés a megöztörtön,

a fölégetett romok,
szénporba fulladt homok,

az elhajított kereszt,
testen a nyílt sebek,

pilisi tavak, huták
üvegcsillám nyomai,

igazságot, mi múltunk,
neked kell ránk osztani,

erőt a letiportnak,
vissza nem tért lakóknak,

tájhonos népeinknek,
vért izzadt sodronyíngnek;

a hely, a föld, a lépés
visszahoz minket hozzád,

elfoglalt, legyőzött és
föltámadt Magyarország,

újra századok múltán
téged kísért a kurgán,

templom és szerzetesrend
búzád s áldásod vessed,

taníts embernek lenni,
múltunkhoz emelkedni;

egy kis csapat szemében
ma is nagy tüzek égnek,

vissza-visszatérésben
példái földnek-égnek!

H. Barbócz Ildikó

Havas képek

ily pillekönnyű
 lebegő estén
 havas képek úsztak át
 a képzelet tengerén
 mint egy boldog gyermek
 úgy játszott a fény
 s pásztázott végig
 a fák levelén

fehér törzsek
 csipke-ágak rejtekén
 kacagott a téli kert
 s vele együtt ő meg én

Hófehér mese

neszezve indult az égi élet
 csillag-kristályok
 keringtek szerteszét
 csöndbe burkolták
 a didergő világot
 körös-körül minden
 fehéren pompázott

a puha esti fényben
 a csönd-paplan alól
 vidám manók siettek feléd
 s vittek vigaszul neked
 gyógyító, bűvös zenét

Téli ajándékok

a völgyben
 a tél ajándékozott
 hó-pettyes szalagot
 a pataknak
 fehér sálat a fáknek
 gyolcsterítőt a mezőnek
 vászonból lepedőt a határnak –
 te tudsz-e örülni néha
 a fölsejlő boldogságnak?

Magányos fa

Sz. Balogh Szilvia

Ősz van megint

Nagy ezüstoffenyők, bólogatnak, lengnek,
Szerelem, szélharang, piros katica.
De jó, hogy a tücskök még ciripelnek,
hamarosan megérik a vadrózsa.

Egy hangosan vágató fekete ló,
szépen piruló apró októberka.
Kis kezében négy szem megérett dió,
szerelem, szélharang, piros katica.

Csend van, megállt a szél végre most már,
de útra kel lassan a darumadár.
Igen apró idén a birsalmácska.

Nézd csak csodaszép piros ősz van megint.
Imádságban élj, s Rád az Úr áldást hint,
szerelem, szélharang, piros katica.

Változatok egy Munkácsy-promenádra

Egy piros kalapos hölgy ül a padon,
a parki tóban fehér tavirózsa.
Párizsi enteriőr: nő olvas álmodón,
piros muskátlis ablak, két platánfa.

Kék korsó, a leány távolba tekint,
zöld fenyők alatt érkező vadkacsa,
nézd csak csodaszép piros ősz van megint.
A parki tóban fehér tavirózsa.

Az este még szerencsére oly távol,
de kandallódban a tűz már világol,
vár rám a táj megérintő nyugalma,

lágyan hullámszik a tó, mesés a táj,
csendesen hintázó apró papagáj.
A parki tóban fehér tavirózsa.

Mocsaras táj

Zsirai László

Aprólékok

GONDOLATOK GÁRDONYITÓL Olvastam persze az egri remete népszerű regényeit, mégis az *Én magam* című könyvében megjelent jegyzeteivel, nyugalmasan bölcs és szép gondolat-gyémántjaival lopta be magát igazán a szívembe *Gárdonyi Géza*. Az egyik ilyen: „*A tudós azt keresi, ami igaz. A művész azt, ami szép. Mindenki más azt, ami neki hasznos.*”

Vannak a bányászathoz fűződő, mesteri hasonlatai is. Költészet napja táján szívesen idézem a következőket: „*A mélybe leszálló bányász magával visz mindenféle szerszámot egy börtarisznyában. És egy lámpást csatol a fejére, hogy világítson magának. Így száll az emberi lélek is a Földre. A nagy költő nagy rendeletre jött nagy bányász. Tudja, hol a rejtőző kincses ér, amelynek vagy alatta, vagy fölötte, vagy mellette gyanútlanul járkal el a többi. Már korán kibontja képességeit. Korán, gyermekkorban, ösztönösen. S lámpása nemcsak magának világít, hanem nemzetének is, és a nemzet határain túl elvetődnek a sugarai.*

De az emberek nem értik készülődéseit, mint ahogy a tyúk nem érti, miért rohan bele a kiskacsa a vizes tálba? Csak később, mikor már az élet munkája be van fejezve, akkor mondogatjuk: Munkácsy már inaskorában tarkára festette a temetőkaput, Kanova vajból oroszlánt formált, Petőfi már az elemi iskolában verset faragott.

*

A regényt elolvasom, – elvetem.

A verset szívembe elteszem.”

*

A fenti idézet a művészetről szól, míg az alábbiban a kritikusok kapnak eligazítást: „*A bányász rátalál egy aranyrögre. Bizonyára nem a sarat vizsgálja, amely rátapadt, hanem az arany értékét. A kritikusnak is csak az aranyat kell keresnie az irodalmi termelésben*”. S ez nem csupán a kritikusoknak intő figyelmeztetés... A hétköznapi emberek életében szintén boldogság lehet „aranyra” lelteni.

Görbe tükröket állít az ítéseknek. „*Mi a kritikus? Többnyire olyan úr, aki szemére szokta hányni az írónak, hogy rosszul csinálja azt, amit ő sehogyan se tudna megcsinálni. [...] Hogy Sekszpir a drámája meséjét innen vette, meg onnan vette. Bánom is én, hogy Stradivariusz kinek az erdejében vágta a fáját! Az a fő, hogy jó hegedűt csinált! [...] A nemes kritika lámpást tart a kezében. A nemtelen csak petróleumot. A nemes kritika értékjelző pecséttel közeledik a műhöz. A nemtelen rászáll, mint a légy, s másnemű pecsétet ejtve rajta, kiáltja diadalmasan: – Végeztem vele!*” Másutt: „*Az igaz kritikust épp úgy becsülöm, mint az igazi csillagászt, aki ott is lát, ahol én semmit sem látok. De vajon kritikusok-e a felolvasó ülések kábító*

magyaráznokai! És a pajtás-emlegetők? És a hitsorsos-aranyozók? És kritikusok-e mindazok a meddő fák, akik lebírálnak minden termőt?"

E megállapításaihoz mindenkor hüen igazodott.

„Mi egy talicska föld?"

Ha eső esik rá, egy csomó sár. Ha nap süt rá, egy csomó por. Merőben értéktelen semmiség.

De nem értéktelen és nem semmi, ha magot vetek belé.

A jácint édes parfümöt von ki abból a földből, a menta balzsamos olajat, a tulipán piros festéket, az irisz kéket, a nárcisz fehérét. Ha virág helyett sóskát vetek belé, az a kis sóskamag sőt és savanyúságot hoz ki abból a földből. Ha szőlőt vetek belé, hírmondója se jelentkezik a sónak, hanem a cukor és éltető spiritusz az, amit a gyökér a földből kiválaszt."

Végül egy aranyos, nagyon igaz iróniát rejtő gondolata:

„Mik az irodalmi társaságok?"

A krajcárok egyesülnek, hogy elmondhassák magukról:

– Tagja vagyok a forintnak."

ÍZEK HIÁNYA? Említem a hentesnek, hogy nem találok a régi finom ízeket a felvágottakban, kolbászokban, egyéb hentesárukban. Hatalmas húskombinátok szüntek meg hazánkban, és sorolom, melyik milyen terméke emlékezetes. Erre felelve a hentes kijelenti, hogy szerinte inkább a szeretet hiányzik a gyártmányokból, mert az igazi hentesmester szívének összes szeretetét is hozzáadja a kolbász töltelékéhez. Ez az, a szeretet hiánya nemcsak a termékekből, hanem az emberek egymás közötti kapcsolatából is kihagy valamit, ami tartósabban fertőzi az egész társadalmat, mint az influenzajárvány.

PILLANATFELVÉTEL Vonattal viszem a kijavított levonatokat a kiadóba. A készülő könyvben emberi jóságáról, művészeti szépségről nyilatkozik egy magas rangú pap. Ahogy olvastam, nem éreztem a nyomdai hibák vadászatából álló munka fáradalmasságát. Boldogsággal telt el a szívem, mert e könyv sugallata szerint kellene élnünk: jóindulatúan, szeretetben, egymás segítésében, nyugodtan, harmonikusan, imádságos lélekkel.

Tekintetem a személyvagon utasterének belső homloklalára firkált mondatra téved: *„Az ördög elképedve állt, érezte, milyen ocsmány a jóság...!"*

Megdöbönt.

Miféle szülei, tanárai lehetnek annak a megátalkodott suhancnak, aki ilyenképpen fejezi ki elégedetlenségét valamilyen okból? Mennyire erős kihatás nélküli feszültség sodorhatja ezeket a firkálgató kamaszokat hasonló önkifejezések irányába? Hova sülyedt a megértés, hol a méltóság mostanában?

Az órányi utazás közben nem találkozom olyan emberrel, aki mosolyogni tudna. Milyen társadalmi közeg az, amelyik eltünteti az őszinte mosoly képességét, a boldogság napsütésének nyomait az emberek arcáról? Ezek a kérdések verik félre szívem harangjait.

Kipillantok a vonat portól enyhén homályos ablakán. Néma, füsttelen gyárkérmények felkiáltójelei figyelmeztetnek a gonosz szellem korlátlan szabadságának veszélyeire.

HÁLNAK AZ UTCÁN Húsz esztendővel ezelőtt egy szociálmagazin szerkesztőjeként foglalkoztam a szegénység, a hajléktalanság jelenségeivel. 2010 októberében egy folyóirat szerkesztőségi ülésén bukkant fel ugyanez a téma.

Az értekezlet után az egyik fővárosi aluljáróban pillantottam a hideg kövön mozdatlanul fekvő nőre. Cipője és látható hajtincsei alapján gondoltam, hogy nő az illető. Kopott farmernadrág, dzseki, a dzseki alól kihúzott, arcát takaró garbó nyaka. Nem néztem idősnek. Micsoda sorsa lehet, és miféle sorsról álmodhat?

Lottónyereményemet a közeli újságosnál váltottam ki, 950 forint. Ez az összeg tette lehetővé, hogy a belvárosba utazhassak a folyóirat szerkesztőségi ülésére. Napokkal korábban egy utcával arrébb, a templom bejárata közelében húsz forintot dobtam egy kéregető poharába. Ugyanis egy állomással hamarabb szálltam le a vonatról, s az így megtakarított pénzből jutott a hajléktalannak és a templomi perselybe is. A következő vasárnapon három találatom lett a hatos lottón.

Legszívesebben becsempésztem volna az aluljáróban alvó nő dzsekijének zsebébe is egy ezrest, ha az irodalmi szegénység megengedte volna, hogy legalább ehessen egy jó ebédet. Ki tudja, hogy nem itta volna-e el? A máltaiak céltudatosabban segítenek. Albérletet teremtenek hajléktalanoknak, akiket így vezetnek vissza a munka világába. Tulajdonképpen ilyen módon mentik meg őket a biztos halál elől.

Halat adni, átmeneti segítség lehet csak. Viszont megtanítani halászni, és lehetőséget biztosítani a halászatra, az lenne a nyerő és egészséges!

TŰZ VAN, MAMI! Hogyan lehet megszerettetni az epikát egy rövid terjedelmű, vékonyka könyvecskével? Erre példa *Kaiser László* (Brianza-díjas költő, dramaturg, több mint két évtizede publikáló író) mindössze három novellát tartalmazó, *Tűz van, mami!* című műve.

Témakörnyezete ugyan harapós, 1956 őszében–telében, mégsem jut eszembe jobb szó e novellácskák hatására, minthogy bájosak. Egy óvodáskorú fiúcska ártatlan gyermeki lélekkel észleli-tapasztalja odabent, hogy mi zajlik odakint. Közben az akkori mindennapok belső emberi küzdelméről, a körülmények milyetén alakulásáról tudósít az író.

A *Mennyből a fák* című novella gyermeki csínytevésről szól, ugyanis a főhős újlipótvárosi lakásuk havas erkélyéről hasábfákat csúsztat az utcára, amiért rendőri figyelmeztetésben részesül a család. A kötet címét adó novella szintén tanulsággal szolgál, hiszen a gyerek pusztán a tűz iránti kíváncsiságból felgyújtja a bedolgozó édesanyja által gyártott játékmackókat, majd ijedten zokogva kiabál segítségért: „Mami, tűz van! Tűz van, mami!”. A „Ne játssz a tűzzel!” közmondás örök igazsága képletesen is érvényesnek érthető ebben a novelláskötetben... Az emberi szolidaritás nemes gesztusa jelenik meg a harmadik, *A fekete emberek* című novellában, ahogy a szenesemberek megvédik a részeg házmester fenyegetőzésétől azt az asszonyt, akinek a pincéjébe hordják le a megrendelt tüzelőt, és aki kicsivel korábban az ollót adta kölcsön a vörös csillagos címer zászlóból történő eltávolításához. Ezek a novellák a hallgatás emlékezetből idézett feljajdulásai, egy csöppség sorsának apró darabjai a történelem mozaikjából. Tulajdonképpen halk epizód ez a kis kötet egy félelmesen hangos, de csendjében nagy igazságokat hordozó történelmi esemény háttérében családiasan történetekről.

Nem törpül el a vastag könyvek árnyékában sem, hiszen ugye, milyen apró a gyöngy a homoktengerhez képest, s fényének értékével mégis legyőzi azt. Mint ahogyan a lélek is képes a félelmek fölé emelkedni.

LELKI FOGADÓ Emlékszem a kezdettől fogva lírai szociográfiát képviselő, *Ladányi Mihály* szomorú soraira a *Szociográfia* című versciklusából: „*Alighogy bebállag ólaikba a csorda, / jó erős ajtózárat kerítenek, / hogy exkluzív magányaikra csukva / külön-külön hallgathassák a híreket. // És este nem ülnek házuk elé a padra, / hogy testvéri köszönésem fogadják. / Nincs pad házuk előtt már, / s köszönni most felejtene.*”. Eltűnődtem: vajon hova tűntek a falvak padjai a házak elől? Vajon ki és miért tüntette el a jó szomszédság padjait?

S most a megoldás reményével olvasom *dr. Főgel Andrásné* felhívását az *Albertirsai Híradó* című lap 2010. novemberi számában: „Szeretettel hívok-várok minden korosztályt november 8-tól – hétfőnként 15–19 óra között a Művelődési Házba ingyenes kötetlen beszélgetésre. Hiszek abban, hogy a megosztott öröm, bánat, emlék segít másként látni a világot. Ma a legnagyobb hiánycikk az emberi szó, az együttérző hallgatás, pedig ezek elvezetnek a lelki megnyugváshoz – a belső békéhez. Kérem, jöjjön el! Én várom Önt!”

Szép és jó ötlet, mert életképesnek tűnik. Úgy találom: felvirradt a *dr. Főgel Andrásné*hoz hasonlóan nemes lelkek ideje. Nemes? Egyszerűen csak eleve elrendelten emberséges. Csak?

PLAKÁTHÁBORÚ A külvárosi utca szokatlanul zavartalan csendjében azal szólít meg egy nagymamakorú hölgy, hogy az egyik villanyoszlopra ragasztott

plakátra golyóstollal írták: *SZERETLEK*. Szép ez, mert akkor is mindig újra kiírja valaki, ha az előző feliratot leszaggatja a szél, vagy az, akinek nem tetszik ez az üzenet.

– Ilyen még van? – kérdezi elámulva a hölgy.

Így igazi küzdelem tanújával beszélhettem néhány percig, aki a pártérdekeket jelképező harsány és tömeges, pártszolgálatos választási plakátok társágában meghúzódó apró, de általánosan érvényes igényű emberi jelet észlelte.

A Nap sugaraiban rejlő feleletet kapva ballagunk tovább az utca szokatlanul áhítatos csendjében, s közben arra gondolunk, hogy mégsem vészett ki korunkban teljesen az érzelem, ami nagyon emberi.

Kemence előtt

Bíró József

ZÁRVÁNYBAN³⁷

³⁷íromHitvesemnek
 Hitvesemnekírom³⁷
 nem bocsátottam meg
 mindenkinek *mindenkor*
 nem szerettem
 mindenkit *mindenkor*
 nem segítettem
 mindenkit *mindenkor*
 nem leltem meg
 hívőhitem *mindenkor*
 Hitvesemnekírom³⁷
³⁷íromHitvesemnek
 nem lelem meg
 hívőhitem *mindenkor*
 nem segítek
 mindenkit *mindenkor*
 nem szeretek
 mindenkit *mindenkor*
 nem bocsátok meg
 mindenkinek *mindenkor*
elkószáltakesztendőkesendő' k³⁷
 hithű voltam *mindenkor*
 hithű vagyok *mindenkor*
 immár' hithű *mindenkor*
³⁷esendő' kesztendőkelkószáltak
 méltatlan voltam *mindenkor*
 méltatlan vagyok *mindenkor*
 immár' méltatlan *mindenkor*
 esendő' kesendő' kesendő' k**mindörökké**³⁷
³⁷mindörökkéesendő' kesendő' kesendő' k

Véghelyi Balázs

Közös dolgaink

Éppen egy újságcikk megírásával bíbelődtem, amikor a népszerű budapesti szórakozó- és beszélgetőhely félhomályában mellém telepedett néhány külföldi fiatal. Mint kiderült, portugálok és svédek angol nyelven egyesült gyermekei. Lelkesek és nyitottak voltak. Az angolt anyanyelvi szinten beszélték, de amikor a portugál és a svéd kultúrára terelődött a szó, döbbenetes tájékozatlanságot mutattak. Magyarországról pedig jóformán semmit nem tudtak. Liszt Ferenc, Bartók Béla, Teller Ede, Márai Sándor, Puskás Ferenc: ismeretlenek számukra. Amikor rám terelődött a szó, beütöttem az internetes keresőbe a nevemet, és hangosan örültem, amikor látták, hogy egy „híres íróval” állnak (pontosabban: ülnek) szemben. Én kevésbé örültem, inkább szégyelltem magam az előbb említettek emléke előtt. Ekkor fogadtam meg magamnak, hogy akármelyik országba vezet későbbiekben az utam, az eddigiéknél is jobban felkészülök az adott ország földrajzi és kulturális nevezetességeiből, illetve megtanulok az ország hivatalos nyelvén néhány alapvető kifejezést. Minden nemzet megérdemel ennyi tiszteletet.

*

A globalizáció és a multikulturalizmus, eredeti célkitűzése ellenére, nem tette színesebbé a világot. Ha egymásra kenjük az összes színt, abból nem sokszínűség születik, hanem egy nagy, azonosíthatatlan színű paca. A világ akkor lenne igazán sokszínű, ha ezek a színek egymás mellett, de egymástól elkülönülve virítanának az élet nagy festőállványán. Ha minden nemzet egy határozott ecsetvonással képviselné magát rajta. Így valósulhatna meg Babits Mihály sokat idézett hitvallása: *„Én hiszek a testvériségben, a színek együtt adják ki a képet, a hangok együtt adják a koncertet.”*

*

A kor, amelyben élünk, nagy figyelmet fordít az emberi jogokra. Ezzel nincs is baj, egészen addig, amíg az emberi jogok nem ütköznek az emberi értékekkel. Az ütközésnek, sajnos, egyre gyakrabban az utóbbiak lesznek a kárvallottjai. Hasonló elvi karambolokat szenved sokszor az őszinteség és a tapintat. Mind a kettő az emberi nem legszebb jellemvonásai közé tartozik. A különbség talán az, hogy míg az előbbi mindenkit alanyi jogon megillet, addig az utóbbit ki kell érdemelni.

*

Jogok és értékek. Őszinteség és tapintat. Nagy szavak, nagy témák. Sokat lehet róluk vitatkozni. Persze vitatkozni is tudni kell. A vita néha már-már békés korunk háborúpótlékának tűnik: lövészárkok mögé bújva vagy székértáborok zugaiból célzunk az ellenfélre, a megsemmisítés szándékával. Eszünkbe sem jut,

amit az ókori görögök és a római rétorok gondoltak a kulturált vitáról. Néhány készen kapott érvvel próbáljuk legyűrni a szintén készen kapott érvekkel támadó ellenfelet (vagy ellenséget). Nem vesszük észre, hogy a győzelem így nem a mi győzelmünk lesz, ahogy a vereség sem a mi bukásunk. Ha egyáltalán beszélhetünk győzelemről és bukásról ilyen körülmények között. Mi, magyarok, a muhi csata óta megtanulhattuk volna, hogy a szekértáborok semmire sem jók.

*

Az utolsó mondat nem csak a politikáról szól. A szekértáborok rendszere ugyanis sokkal bonyolultabb ennél. Gazdagok és szegények. Fiatalok és idősek. Férfiak és nők. Szellemi és fizikai dolgozók. Munkaadók és munkavállalók. Bölcsészek és mérnökök. Tanárok és szülők. Mind-mind egymást feltételező, segítő és kiegészítő csoportok kellenének, hogy legyenek. Ahogy Petőfi írta: „*Legyünk szemei mindnyájan / Egy láncnak, / Szüksége van mindnyájunkr’ a / Hazának.*”

*

Sokan vannak, akik összetévesztik az aktuális kormányzatot az állammal, az aktuális államberendezkedést pedig az országgal. A mindenkori kormányt lehet, olykor kell is kritizálni. Az állam működésével szemben szintén megfogalmazhatunk kritikákat. De az ország és a haza ennél magasabb szinten leledzik. Vörösmarty *Szózatán*ak első versszakainak üzenete független a mindenkori hatalomtól és a mindenkori államberendezkedéstől. Az Illyés Gyula által megálmodott *Haza, a magasban* eszméje szintúgy. Ezt az eszmét kellene lehoznunk a földre egy vonalba, hogy mindenki magáénak érezhesse, és rendületlenül híve lehessen.

*

Anyagba ragadó és szélsőségesen individualista korunkban szellemről, kultúráról és közösségről beszélni kissé anakronisztikusnak tűnhet. Ugyanakkor azt is tudjuk, hogy minden korban az számított forradalminak és haladónak, ami szemben állt a korszellemmel és a tömegízléssel. Akiket hasonló kérdések foglalkoztatnak, nyugtassák magukat ezzel. Az igazság persze mindig odafönt van.

Fellinger Károly
Sodrásban

(Gaál István emlékének)

1.
Lóhalálában
átrohansz a gyorsvonat
szerelvényein,

mintha a robogó gyors-
vonattal versenyeznél.

2.
Az órásinas
most megáll, tartogatja
magát az idő,

a véletlen éppen be-
vásárol, költekezik.

3.
Mikor a semmi
ágait nyesegeted,
szemedbe hull a

fűrészpor, akár a meg-
testesült láthatatlan.

4.
Kitömött pintyét
visszahelyezi üres
kalitkájába,

majd nyitva felejtí az
ajtót akaratlanul.

5.
Ahogy a darázs
a szirupos vén múltra,
beindul a perc,

belefeledkezik a
kihagyhatatlan létbe.

6.
A szél vállán ki-
köt egy könnyű madártoll.
Elsüllyed a szél,

csak arra ügyel, hogy a
toll a vállán maradjon.

7.
Szemem szemedben,
preparált galamb egy zöld
ággal szájában,

pislantásod cseppenként
megformázza az eget.

8.
Kis begolyózott
ólomkatonák. Bőrük
még bedörzsölik

a kámforos idővel,
készek a bevetésre.

9.

Aki küzdött már
az öngyilkosság puszta
gondolatával,

egyedül annak maradt
joga feltámadásra.

10.

Biztosra megy. Be-
tervezi a vakmerő
véletleneket,

falfehéren szobroz a
rend viharkabátjában.

11.

Az elhavazott
angyalok sítalpakon
közlekednek, el-

kapva tekintetük,
mint a bűnös üvegszemet.

12.

Hogy láthatóvá
legyen a láthatatlan,
lisztet szór szerte

széjjel. Már egészen jól
kivehető egy malom.

13.

Itthon vagyok, mint
aranyhal-motívumú
sekélytányéron

a kiporciózott, a
még gőzölgő rántott ponty.

Vihar

Mankójuk, lám, a csillagbetyárok
ma lehajítják a lusta porba,
esőtől legyökerezett árok
lúktet, mint bennem a vén aorta.

Villám csapott a csipkebokorba
és földig hajolt a búzatábla,
meggyóna bűnét, de sorról sorra,
azét, ki majdan őt fölzabálja.

Lángra kapott a bokor, de fázón
és didergett a láztól a fészek,
a költő madár egy bodzaágon,
bár megperzselten, de visszanezett.

Fészkét kereste, övéit, nem mást,
mint népe egykor dadogó Mózeset,
kit mennydörgés hívott, angyalcsuklás,
s visszajáróként kapott tíz mórest.

A tűzoltásért, azért kaphatta,
leleplezve a mulandó halált,
akár a madár fészek-haragja,
kilökve az Ént, a helyébe állt.

*Csáky Károly***Víziók II.**

Csak a parázs
izzik még bent,
füstje és
lángja nélkül
a tűznek.

Korom meg
hamu lepi be
a lécek tájait:
alattuk hallgat
a vándor,
őrzőangyalok
dalára
vár,
hogy megtestesüljön
újra
a
túlparton is.

Golgotánk

Bármily
nehéz is
keresztünk,
csak a
könnyekig
jutottunk.

A sírás most
elmaradt,
mert jönnek már
Jeruzsálem leányai,
hogy elzokogják
fájdalmunkat.

Aztán
kendőt nyújt
a Megváltó,
s tisztára töröljük
homlokunk verítékét,
jelét a bűnnek
meg a
szenvedsének.

Még...

Még mosolyognak
az égre
az őszirózsák,
marasztalják
az időt
s a napot,
de lassan
kihullanak
kék
tavából
a mindenségnek,
és
rájuk ereszti
szürke fátylát
november,
majd magukra maradnak
a félhomályban,
mint az esőverte
sírkertek
krizantém-
jai.

Útravaló

Felnyúlsz a csillagokig,
de koronádat
konokul
kettétöri
a kozmosz kékruhás
angyala.

Ott fenn
glóriát se
oszt neked
az Isten;
az égi fény
nem vakít,
csak tisztít,
hogy rájöjj:
inkább a sor végén
legyen a halandó,
mintsem
Senki-
ország
trón-
ján
a király.

Zirig Árpád

Engem az én szememmel...

Engem az én szememmel
nézzen az Isten,
hogy én is az ő szemével
nézhessem őt.
A múltunk tiszta képeit
közösen megcsodáljuk
s együtt tárjuk föl a
befogadó jövőt.
Közös szavainkból
kell, hogy új remény szülessen,
gondjainkból megváltó haza,
újszülöttként, bűn nélkül,
tisztán sarjadjon ki
mindkettőnk közös igaza.

Ha te meghallgatsz engem,
én mindig terád hallgatok,
ha te lehajolsz hozzám,
én megfáradtan is
rohanok hozzád.
Ha te megvigasztalsz engem,
én őszinte szerető szívvel
nyújtom át neked
feloldásra sorsom
megkövült koloncát.

Gondolatok karácsony közeledtével

mint őrült motolla pörög az emlék
huszadik század/?/ gyilkosok százada
minden óra vérszutykos rémség
úrrá lett rajtunk a sötétség
bús hitehagyott az elrabolt haza

reményt veszejtve kóválygunk naponta
születésnap és tisztos halál között
tudjuk tűnő lidérc a jelen
káromkodás zúg a végeken
lelkünkbe kínzó fájdalom költözött

halálmadarak árnyéka tántorog
nincs a beszédnek se sava se borsza
lepörgött a veszejtő század
hisszük nem fogan új gyalázat
elérkezhet a gyilkosok alkonya

új betlehemben új csillag születik
hinni szeretnénk tebenned istenem
legyen vége mi nekünk árthat
tanuljuk majd a te imádat
légy a bűnhődőkkel és maradj velem

Szakolczay Lajos

A modern én-kép mint katedrális

A nyolcvanéves Bartusz György köszöntése

Bartusz György, képzőművészként ötven éve a pályán, az idő célkeresztjében áll. A modern világ, a XX. és XXI. század *akrobatái* lőnek rá – elhalmozzák élménnyel, idegrendszerét tonnákkal terhelik. Mindezt miért? Hogy védekezzék. Festményben, grafikában, szoborban, különféle installációkban mutassa meg – az inspiráció egyetemes –, hogy milyen az *ellenerő*, ha az Isten tehetséggel áldotta meg az alkotót. Ha van szava – szoborban egyidejűleg suttogó és csörrömpölő szava – a világ kihívásaira. Bartusznak, a nyughatatlan elmének, volt. Nem is akármilyen.

A Teremtő anyagszeretettel, képzelőerővel, formakészséggel, virtuozitással áldotta meg. S mindezt valaminő bölcs, a természetre aggatott, de a kultúrkinccset is magában foglaló filozófia szegélyezi. Ha szembemegyünk a kassai Szent Erzsébet dómhoz vezető Erzsébet utcán fölállított egész alakos szobrával, amely a „tengerjárású”, imbolygó színes egyéniséget, *Jakoby Gyulát* formázza, előttünk a lélekben rejtő humor is. Negyven-egynehány évvel ezelőtt magam is többször ültem a zseniális kassai festő (ismeri-e valaki nálunk a nevet?) adomával és kesernyés vagabund „kivagyisággal” világított szobájában, és fürdőzhettem abban a *világmegváltó* mosolyban, amely a csúfondárosságból költészetet teremtő piktort jellemezte.

Bartusz, a szobrász, a képzőművészet professzora, ezt a nyüzsgő szellemet jelenítette meg anyagban. Bravúrral. Ez az arc nem kéméni, nem pozsonyi, nem kassai, hanem *bartuczi*. Hagyományhoz való kötődés van benne, és nem kicsi alázat. A felvidéki (szlovákiai) magyar képzőművészet ezekből a rejtett kincsekből (is) építkezik. Avval, hogy *emlékszik* önmagára, talán megkönnyíti az egyetemes magyar képzőművészetbe való betagozódását is.

Irányzatoktól, alkotásmódoktól függetlenül.

Az életművel kapcsolatban a szakma konkretizmusról, kinematizmusról, minimal artról, reduktivizmusról, az absztrakció megannyi életes változatáról, vagyis Bartucz „expresszivitás iránti érzékenységről” beszél – Istenem, mennyi *magasba szökő* várárkot kellett a művésznek átugrania, hogy csak *önmaga* legyen! –, mintha eme tengernyi fogalom valamit is megérezkítene abból a hatalmas szoborarzenálból, amely a földet, a partot, a természetet, az égig magasodó teret *belakta*, elevenné tette.

Pedig Bartucz György mást se akart, mint a kampókkal összeácsolts geren-

dákból (*Konstrukció* – 1962), a talált tárgyként megdicsőülő öntöttvas-darabokból (*A Hernádnál* – 1965), a *Térbeli rétegződést* (1968) mutató finom falapokból, a lombos fák közül is az égre tekintő acéltraverzekből (*Nagy Göncöl csillagkép* – 1968) és a hármasság jegyében tündöklő alumíniumgólemekből (*Téridő-szobrok* – 1975–78) katedrális építeni. Modern *énképet*. Amelyben a harang megannyi kondulása emlékeztethet a nemzedékek értékharcára, az irányzatok közötti tusakodásra, az anyag – a formában leledző virtuóz szellem – megannyi kalandjára, ám végül is az önkifejezői bátorság legfőbb jellemzője.

A prágai mesteriskola igazán a kelet-szlovákiai Kassán kamatozódott. Avval, hogy a művész fokról fokra bővítette kifejezőarzenálját: festészeti, szobrászati, akcióművészeti eszköztárát – hallod-e a csendet a vasbokorban és a finom rétegződésű papírreliefekben? –, művészete univerzálissá vált. A legvirtuózabb pillanataiban is – gondoljunk csak a kalligrafikus absztraktként értékelhető *Másodperces festményre* – ember és világ kapcsolatát bogozza. Az ég bocsásson sugarat nyolcvan évére, hogy még sokáig élvezhessük alkotó szellemét!

Ködöböcz Gábor

Földre néző szem, égre néző lélek

Gárdonyi Géza születésének 150. évfordulójára

Gyémántesze és aranyzíve volt, ezért is válhatott már életében legendává. Minden idegszálával arra kereste a választ, hogy miként lehetnénk őszintén boldogok. Írásaiból sugallatos erővel árad az életmű aranyfedezetét adó művészi, emberi hitvallás: ne akarj fontos lenni, csak szeress, és fontos leszel.

Gárdonyi Géza az értékteremtő magány áldott emlékü klasszikusai között az egyik legbölcsebb, legbátrabb és legmagyarabb szerző. Művészi, emberi formátumban csak a legnagyobbakkal mérhető alakja mindmáig a tisztesség, a tartás, a tisztaság példája, a hit, a hűség és a helyállás etalonja. „Nem születhet mindenki egrinek, de mindenki kivívhatja az egri nevet” – üzeni egyik közismert szállóigéjével Gárdonyi Géza. Ha az író szellemében értjük a mondást, akkor bizony a mi kis maradék várunkat a korábbinál jóval nagyobb éberséggel és eltökéltséggel kell védenünk. Olyasféle elszántsággal és éberséggel, ahogyan azt Eger csillagai tették 461 évvel ezelőtt. Hogy példaadó eleinket követni tudjuk, a hírlapíró Gárdonyi kőbe véshető szentenciáját is meg kell szívlelnünk: „Ne a politikából csináljatok hazafiságot, hanem a hazafiságból politikát!”

Amikor Nagy Terézia 1863. augusztus 3-án Agárdpusztán világra hozta Ziegler Géza nevű gyermekét, nemigen sejthette, hogy az apai ágon stájer felmenőkkel bíró másodszülöttje lesz majd a magyar széppróza egyik legnagyobb mestere. Még kevésbé gondolhatta azt, hogy az *Egri csillagok*, *A láthatatlan ember* és az *Isten rabjai* szerzőjeként elhíresült, 1922. október 30-án elhunyt fiát neki kell majd eltemetnie. A halál döbbenetében és anyai fájdalomában aligha hihette, hogy Isten vigasztaló kegyelme a családjának érkező táviratok egyikében, a talán legváratlanabb és legmeghatóbb részvétnyilvánításban imígyen ölt testet: „Gárdonyi Géza elhunya súlyosan érintett minket. Engedjék meg, hogy fájdalmukban osztozzunk. Nemzetem nevében is legőszintébb részvéteimet tolmácsolom. Djemal Eddin török konzul, Nadir és Djelal titkárok”.

Gárdonyi Gézát gazdag talentummal és magányra hajló természettel áldotta meg a Fennvaló. *A falu visszhangja* című versének utolsó strófája önportrénak is kiváló: „Magános fa a pusztában álldogál. / Leveléről sűrű harmat hulldogál. / Bánatommal úgy állok a világba, mint az a fa a kietlen pusztába. // – Magános fa, mondd mi történt teveled: / miért olyan harmatos a leveled? / – Azért olyan harmatos a levelem: / nem tudom én, mi a boldog szerelem!” Az *Emlékkönyvbe* című vers mintha ikerdarabja lenne az előzőnek: „Másnak a boldogság: / virágos valóság. / Az én boldogságom: / le-leszálló madár, / tovatűnő álom.”

Gárdonyi keresetlen szépséget, kontemplatív nyugalmat sugárzó, fokozottan termé-

szet- és valóságközeli verseit olvasva azt a bensőséges otthonosságot élhetjük újra, ami a szülői ház fészekmelegével és az anyanyelv lebirhatatlan varázsával mutat megfelelést. Az „egri remete” lírai remeklései (*A bogár; Éjjel a Tiszán; Március; Ének a Holdhoz; Éjjel a mezőn; Szeptember*) nemcsak Kosztolányi Dezső és Juhász Gyula fölöttébb elismerő véleményét támasztják alá, de a próza- és drámaíró Gárdonyihoz, *A kék pille; Az én falum; az Ábel és Eszter; Az öreg tekintetes; A bor; az Annuska* szerzőjéhez is közelebb vihetnek bennünket.

Gárdonyi Géza rendkívül sokoldalú egyéniség volt. Az írói hivatás mellett szívesen rajzolt, festett, fényképezett. Gyakran játszott hegedűjén, Dankó Pista cigányprímásnak dalszöveget is írt. A legfőbb szenvedélyének tekintett pipázás közben pedig különleges éberséggel, éles szemmel és filozófus elmével reflektált a külső és belső világ történéseire.

Világképét, művészi, emberi habitusát legközvetlenebbül *Titkosnaplójából*, illetve a fiainak ajánlott *Füveskönyvéből* ismerhetjük meg. Gárdonyi szentenciózan szemlélődő természetének igazi gyöngyszemei olvashatók ezekben a könyvekben. Lényeglátó pontosság, csillámló játékosság, elegáns szellemesség, spirituális mélység és magasság találkozik az író szívet-lelket gyönyörködtető aforizmáiban. Íme, néhány különösen emlékezetes és épülésünkre szolgáló mondás: „Csak az az óra a miénk, amelyikben jól érezzük magunkat, a többi az ördögé”; „A könyvre adott pénz látszólag eldobott pénz. Mint a vetőmag”; „A házasság bizonyára szentség, de a papírost az ördög gyártja hozzá”; „A virágot a napfény fejleszti ki, az emberi lelket a szeretet”; „A rossz asszony lány korában: vipera üvegben. Esküvő után: vipera szabadon”; „A házasság többnyire azért szerencsétlen, mert a nő elfelejti, hogy angyal. A férfi pedig még azt is elfelejti róla, hogy nő”; „Semmiféle bünt nem büntet annyira az Isten, mint azt, amelyet az ember a saját szíve ellen követ el”; „Az író hatalma nem abban rejlik, amit mond, hanem amit az olvasó fantáziájával mondat: ahogy az olvasó fantáziáját működteti”; „A boldogság egyik neme: a jól végzett munka látása, a siker érzése. A munka mutatja meg, mi az értéke az embernek”.

Miközben a „foghatatlan, véghetetlen irgalmasságú Isten” az író műveiben folyamatosan jelen van, gondviselésszerű mozzanatokat Gárdonyi életében is bőséggel találunk. Ezek közül emelek ki néhányat: 1. Lapindítás huszonhárom évesen Győrött. Példátlan sikertörténet, hogy *A Tanítóbarát* című lapra néhány hónap alatt 25 000 tanító fizet elő. Az újságban megjelent fohászt, a *Tanítók miatyánkját* csak egy Gárdonyi-formátumú néptanító vethette papírra. A kiválasztottság és az elhivatottság nyilvánvaló jele, hogy Gárdonyi először tanító, utána a tanítók újságírója, majd a *Lámpás* című regény írója lesz.

2. A millennium évében tisztelgés Petőfi segesvári sírjánál. Felemelő, sőt torokszorító még elképzelni is: ott áll született Ziegler Géza született Petrovics Sándor emlékkeresztjénél, és könnyeivel küszködve veti papírra a *Zarándoklás* című riport legragyogóbb,

leginkább szívem szerint való mondatát: „Ő a mi nagy költőnk, a mi fényességünk, a mi ezer-évünknek legszebb csillaga”. 3. 1897-ben új és végleges otthonra talál Egerben, a vár fölötti Hóhérdombon. A hátralévő 25 év a magányé, az alkotásé, a kiteljesedésé. 4. A nyugalmas egri dolgozószobájában születik meg az életmű hármaskoronájának nevezett történelmi nagyregények sorozata. Maga Gárdonyi a „legkedvesebb” *A láthatatlan ember* és a „legszebb” *Isten rabjai* mellett az *Egri csillagokat* ítélte a „legjobb” alkotásának. Mint tudjuk, 2005-ben „A Nagy Könyv” szavazáson ez a regény lett az olvasók által legkedveltebb szépirodalmi alkotás. Napjainkig mintegy húsz nyelvre fordították le, idén törökül is megjelent. 5. Életének utolsó 15 évében hűség társra talált a nálánál húsz évvel fiatalabb tanítónő, Mátékovics Józsefné Tóth Ilona személyében. Mila, ahogy az író nevezte, haláláig hű lelki társa, betegségében gondozója volt. Mila alakja megjelenik az *Isten rabjaiban*, az *Ida regényében*, de a *Hosszúhajú veszedelem* című elbeszéléskötetben is felbukkan. 6. Gárdonyi Géza holttestét 1922. november 1-jén az egri Líceum dísztermében bronzkoporsóban ravatalozták fel. Az érsekkel az élen huszonnégy pap temette, és tiszteletére a város minden templomtornyában megkondultak a harangok. Kosztolányi Dezső gyászbeszéde után a számára oly kedves egri várban, a Bebek-bástyán helyezték örök nyugalomra.

A 150 éve Egerben született barát és pályatárs, Bródy Sándor szokatlanul terjedelmes nekrológban búcsúzott a nagy írótól. A *Gárdonyi Géza* című írás méltán tekinthető a 20. századi magyar esszéirodalom egyik ékkövének. Néhány szövegrészt idézek belőle: „Áhítat fog el, csak szavam nincs, sírni is tudnék, csak könnyem nincs. De vízióm van, látom a menetet, és őt, a barátomat, legfőképpen meggyötört testét.(...) A magam fáradt hangján elrecitálom: a kovács (majd falusi masiniszta) fia kántortanító lett. Sokat küzdött aztán, hogy valami más formába változzon át: író, sőt újságíró lett. A kezdet kezdetétől ismertem és nagyon megszerettem, még a tökéletlenségeit is. Mind magasabbra nőtt, és mind terebélyesebb lett az élete fája, mind mélyebbre eresztette gyökereit a földbe. (...) És nem tudom elfelejteni a magacsínálta sírfömlírását: 'Csak a teste!' Ő valóban könnyen tudott tőle elválni, erősen spiritualista, sőt spiritiszta volt. (...) Olyan gyöngéd lény volt, amilyen csak egy finom poéta lehet. (...) Petőfi, ha megöregedett volna, azt hiszem, olyan lett volna, mint ő. (...) A legtöbb magyar szót tudta mindnyájunk között, a pompás és erős nyelv a vérévé vált.”

Legvégül a magyarságban és emberségben Gárdonyival mélységesen rokon Móra Ferenc *Élőfa ünnepén* című írását idézem: „Inkább mondom Gárdonyit a magyar élet élőfájának, mert az az élőfa, amire én gondolok, többet jelent a csillagoknál. Mert idelelt van, köztünk, mindnyájunknak elérhetően, akik szépségek éhesei és enyhülések szomjasai vagyunk.”

(Elhangzott a Tokaji Írótáborban 2013. augusztus 16-án, Gárdonyi Géza emléktáblájának avatásán)

Seléndy Balázs

Boszorkányleves

Nyelvkeverék, borzalmas lé,
boszorkányleves, amit Faták rossz akarattal
nekem évszázadok óta főznek. Megiszom,
elkábulok és dadogok, ahogy tudok.
Sehová sem tartozom, otthon sehol se vagyok,
de mégsem akarom elveszteni a szavak gyengédségét,
a gondolat józanságát, még akkor sem
ha csak többszínű lencséken keresztül
láthatom őket. Szavak... a mellőzhetetlen
bútorok, amelyek nélkül a házam
házam nem lehet. Ha szükséges,
alhatom a pusztá földön.

Valami módnak lennie kell arra,
hogy összerázhassuk ami szétesett,
hogy megtaláljuk az általános nyelvet,
a mindenki számára érthetőt. Egy álom,

de addig nekem valahol lenni kell. Mi van ma?
Hétfő. Tehát francia. Holnap kedd lesz, talán magyar,
utána szerda, angolra jó lesz, még a levegő
is Mark Twain nyelvét lélegzi itt, ahol élek,
miért nem azt,
egyedül?...

Vagy talán engedni hullni, ahová akar... Fülelek
majd a visszhangra és elhatározom azonnal
milyen öltözetben mutatom be a mindennap
szürke egyetlenségét a számtalan egyedüllét-pontnak,
melyek hemzsegnek szélseperre utcáinkon,
sietve csak a jó Isten tudja hová.

Hétfő

„Nem kérek Tőled semmit
a töltőtolladon kívül”, írta négyezer
mér föld messzeségből. „A hegye vastag és lapos,
szeretem a betűk látszatát, amikor
írsz. Kérlek, pénzt ne küldj, csak
hozzad a tollat, amikor jössz.”

Én is szerettem a tollat, pontosan ezért.
Nem volt drága, nem volt nagyon jó, de
a kézírás vele múlt századnak tűnt.

Fiatalember voltam. Eljött az idő, amikor
meg kellett látogatnom: öregedett, más alkalom
nagyon nem is lett volna erre.
Vettem egy hasonló töltőtollat és
megérkezve átadtam neki.

A látogatás után visszajöttem.
Egy hónappal később panaszkodott: valami
baj van a tollal, talán rosszul tartja a kezében, de
nem úgy ír neki, mint ahogy nekem irt.
Nem ejtettem-e le útközben valahol?
Fogalmam sincs mi a baj a tollal, nagyon
sajnálom - írtam neki egy másik
tollal, az igazi feküdt az asztalon.

Nem sokkal ezután jött a feketeszegélyes
értesítés: eltemetjük hétfőn,
tudjuk, hogy nem tudsz eljönni, a halál oka öregség volt
és végelgyengülés.

Ültem az íróasztalom előtt, a toll nézett engem,
én néztem a tollat. Tudtam, hogy Apu öreg
volt. A tollat kétféle törtem.

Ez tizenhárom éve volt. A fekete pont, ahol a tollhegy
megszúrta hüvelyujjamat, még mindig fáj,
amikor a felhőkből eső ered.

76

Életem alkonyán,
hetvenhat évesen,
nem érzem
életem alkonyát.
Köröttem dübörög az élet,
ahogy apadó erőm engedi
részt veszek benne
és ámulva nézem
óriási, szivárványos testét :
ennyi! Még ennyi van,
amit nem láttam!
Utazom,
lovaim versek,
másoké, enyéme,
a megkülönböztetéshez
néha szemüveg kell...

Az Őszikék
másoknak íródtak
nekem az öregedés
tavaszának
rengetegében
a fák között
óriási virágok nyílnak,
illatuk mámorít
s újjászülette,
kisgyerekként
lépdelek feléjük,
mutatóujjam
messzi előre kinyújtva...

Napjaim a homokóra
pergő szemeivel
kevesednek, tudom, hogy
előbb-utóbb az ámulat
és öröm helyett
a félelem foglya leszek
egy végtelenül hosszú, sötét pillanatra

s ezért a percet megtisztelve
szívom a nektárt
és reménykedem,
hogy ízének emléke
és az Ígéret
ezen a mulékony
örökkévalóságon
átsegítenek

amíg szemeim
újra
és végre
kinyílnak.

Szűk Balázs

Magyar Hollywood

Paradox, hogy Hollywood, amely 1886-ban még csak ranch, 1903-ban falu volt, mintegy hephaistosi lendülettel a magyarok fejéből pattant ki.

1910 körül az enyhe éghajlatú, nemritkán 350 napfényes napot is produkáló, változatos terepű, csatornázott, Los Angelestől nyugatra eső kis elővárosban már sok filmes vállalkozás telepedett meg, „New York és Edison Tröszt”-jének monopóliumhelyzetétől szabadulva (a világ első műterme, a „Fekete Marika” becenévre hallgatott), ide menekítve a függetlenségre áhítózó produceri kapacitást. Bár az amerikai hagyomány Hollywood születését C. D. Mille *Az asszonyember* (1913) című, sok külső felvételt is alkalmazó westernadaptációjától számolja, a stúdiórendszer prototípusát (Famous Players, majd később Paramount Pictures) egy magyar, a csendes, apró termetű, mindig kísérletező **Adolph Zukor** építette ki (a „tanulóéveket” [1905–12] nem számítva) az 1910-es évek végétől 1921-ig. A rendszer falai kettős fundamentumon nyugodtak: a gyártás-forgalmazás-bemutatós finansziális vertikumának stabilizálásán és a nagy volumenű játékfilmgyártás műfaji spektrumának modellszerű felépítésén. A gazdasági hatékonyságnak és az állandó, folyamatos profitképzésnek ez a rendszere kezdettől fogva követhető dramaturgiájú, ugyanakkor szokatlan/érdekes cselekményű 90 perces játékfilmeket kínált, szolid hosszúságú (10 perc) híradókkal és animációs rövidfilmekkel. Megindult az európai (német, osztrák, magyar, cseh, angol, francia, dán, svéd) színházi és filmes elit (rendező, producer, forgatókönyvíró, színész-színésznő, operatőr, zeneszerző, díszlettervező) rendszeres „agyelszívása”. A szakember- és sztárképzés (M. Piccford), a diszpozíciós könyvek bevezetése, a többletanyag minimalizálása felgyorsította az ipari-technológiai folyamatokat és a terjesztés tömegesedését.

1925-re ez a piaci monopolizmus és star system uralta az egész világot (Japán és a Szovjetunió kivételével), bár Európa speciális adókkal, tarifákkal, kvótákkal, esetenként még bojkottal is próbált védekezni Hollywood korlátlan uralma ellen. A műfaji –technológiai –produceri munkamegosztáson alapuló stúdiórendszereket (Paramount Pictures, Metro Goldwing Mayer, 20th Fox, United Artes, Columbia, Warner Brothers) azonban nem sikerült más kulturális intézményrendszerekbe adaptálni. Az „aranykorban”(az 1930-as évek elejétől az 1960-as évek elejéig) Hollywood „Flitterváros” lett, a sztárok életmódját celebráló partikkal, zenés-táncos szórakozóhelyekkel, bulvársajtóval, titkos-bűnös alvilággal.

Trianon és a politikai baloldal üldözésének eredményeképpen Magyarországról az 1920-as évek elejétől közvetlenül vagy Bécsen, Berlinen, Párizson, Londonon keresztül több százan kerültek Hollywoodba, s kis csoportokba tömörülve segí-

tették egymást: a forgatásokon magyarul beszéltek, és ha lehetett, csak magyarokkal dolgoztattak. Adolph Zukornak az ajtaján megjelenő felirat szellemesen utalt a tehetség és szorgalom kötelező frigyére: „Nem elég, ha magyar vagy, de sokat segít.”

Hollywood megteremtésében és kiteljesítésében a New York-i születésű Czukor György és magyar emigráns értelmiségiek vettek részt: **producerek** (Korda Sándor, John Auer), **rendezők** (Korda Sándor, Korda Zoltán, Kertész Mihály, Fejős Pál, Cserépy Arzén, Székely István, Benedek László), **forgatókönyvírók** (Bíró Lajos, Lengyel Menyhért, John Auer), **zeneszerzők** (Rózsa Miklós), **operatőrök** (Máté Rudolf), **díszlettervezők** (Korda Vince), **színészek-színésznők** (Lugosi Béla, Béla Miklós, Beregi Oszkár; Kardos Mária, Gaál Franciska, Putty Lia, Bánky Vilma, Árvai Irén, Biller Irén, Gábor Éva, Gábor Zsazsa).

A magyar némafilm korszakában (1896–1929) 62 magyar, osztrák, német rendező 358 hosszabb-rövidebb filmet rendezett, amelynek nagy része elpusztult a háborúban vagy elveszett, elkallódott. A leírt és megmaradt filmek (40) még töredzettségükben is jelzik rendkívüli érettségüket műfaji gazdagságukkal, operatőri bravúrjaikkal, szépségükkel, dramaturgiai kiérleltetésükkel és felirataik irodalmi igényességével. Magyarország 1917–18-ban az ötödik volt a filmgyártó nagyhatalmak sorában; 1918-ban már 100 magyar film került a hazai és a külföldi nézők elé. Legalább két fő trendet lehet megkülönböztetni e filmekben: az irodalmi adaptációk romantikusságát-realizmusát és a zsánerfilmek (kinemaszkeccs, krimi, melodráma, rémtörténet, mitológiai, drámai, történelmi, vallási, operett) műfajkereső kísérleteit, tehát a leendő Hollywood két „filmes sugárútját”. A termékeny és nagy rendezőknél mindkét irányzat fellelhető: **Kertész Mihály** (*Az éjszaka rabjai, Akik ketten szeretnek, A rejtély, A szentjóni erdő titka; Lu, a kokott; Az ördög, Júdas; A vörös Sámson; Jön az öcsém!; Bánk bán; A karthausi; Az ezüst kecske; A szamárbőr*), **Korda Sándor** (*Lyon Lea; Mágnás Miska; Mesék az írógépről; A nagymama; Fehér éjszakák; Harrison és Barrison; Faun; Mary Ann; Yamata; Tatárjárás; Ave, Caesar!; Fehér rózsza; Az arany ember; A 111-es; A gólyakalifa; Szent Péter esernyője*), **Korda Zoltán** (*Károly-bakák*), **Fejős Pál** (*Jóslat; A fekete kapitány; Lidércnyomás; Pán; Újraélők; Egri csillagok*). Portrékon keresztül, vázlatosan szeretném áttekinteni a különböző hollywoodi magyar emigrációk történetét.

A Ricsén született **Adolph Zukor (1873–1976)** szüleivel 15 évesen (1888) vándorolt ki Amerikába. Okos vagyonteremtéssel független filmvállalatot hozott létre (1912), amelyet 1916-ban a Famous Players cég és mozihálózat alapítása követett. Az 1920–30-as években már a Paramount élén találjuk, de kísérletezik is: a talkie megszállottja, a magyar filmek rendezését támogatja (Az orvos titka, A kacagó asszony), vagy éppen rajzfilmgyártásba fog (Popeye, Gulliver utazásai).

A magyar származású **Czukor György (1899–1983)** rendező-producer pályá-

futását a Paramountnál kezdte, de legnagyobb sikerei az RKO és MGM stúdióiban születtek. Érzékeny volt az irodalmi adaptációkra: *Copperfield Dávid*; *Othello*; *Rómeó és Júlia*; *My fair lady*; *Utazások nagynénémmel*; *A kék madár*. Jelentősebb filmjei még: *Elfújta a szél*; *Ádám bordája*; *Philadelphiai történet*; *Csillag születik*; *Kettős élet*; *Befejezetlen dal*.

A **Korda fivérek** (Pusztatúrpásztón és Túrkevén született Kellnerek). **Korda Sándor / Sir Alexander Korda (1893–1956)** filmlapszerkesztő (*Pesti Mozi, Mozi, Mozihét*), filmrendező-producer, a legkorszerűbb magyar (zuglói) filmgyár felépítője volt, 1919-ben hagyta el Magyarországot 25 rendezett filmmel a háta mögött, hogy hamarosan az önálló brit filmipar megteremtője legyen (Denham). **1926–30-ban** szerződés kötötte a First Internationalhoz Bíró Lajos bejánlásával, 10 filmre, mind sziporkázóbb és briliánsabb ötletekkel (*Trójai Heléna magánélete*; *Sárga liliom*; *Éjjeli őrjárat*; *Szerelem és az ördög*; *A sikoltás*; *Magánélet*; *A mezők lilioma*; *Mindenütt asszonyok*; *A hercegnő és a szerelő*). A siker mérsékelt volt, annak ellenére, hogy igyekezett populáris képeket és szövegeket használni. Felesége, Korda Mária nehezebben viselte a művészi mellőzöttséget; ez hamarosan házasságukba is került. **1940–43-ban** (Lady Hamilton) a Foxnál tett próbálkozásai kudarcot vallottak, mert nehezen tudta elfogadni az amerikai gyártásszervezetet, az „alkalmazotti” státuszt pedig sehogyan sem. W. C. Menzies szcenikus-rendező H. G. Wells *Mi lesz holnap?* című regényét 1936-ban adaptálta, H. G. Wells – Bíró Lajos forgatókönyvéből, Korda Vince díszleteivel, Moholy Nagy László látványterveivel. Korda Sándor produceri „pálcája” felszines atomháború-víziót rajzolt 1940-ből és sötét antiutópiát az azt követő 95 évből. A *Trójai Heléna magánélete* zajos sikere mellett talán e film volt a legeredetibb amerikai alkotása.

Korda Zoltán (1895–1961) kameraman, forgatókönyvíró, rendező. Az 1920-as évek végén ment Hollywoodba. Bíró Lajossal írta az *Asszony mindenhol* (1930) filmnovelláját. 1940–49 között alkotott Amerikában (*Szahara*; *Ellentámadás*; *A Mackomber-ügy*), később Angliából visszatérve véglegesen letelepült Hollywoodban, és ott is halt meg. Látványosság, egzotikus környezet és izgalmas cselekményvezetés voltak fő karakterjegyei.

A legfiatalabb, **Korda Vince (1897–1979)** Oscar-díjas festő, díszlettervező, szcenikus. Inkább a London Film Production művészeti igazgatója; de amerikai munkái is jelentősek **1936–62 között**: *Mi lesz holnap?*; *Lenni vagy nem lenni*; *Tűz Afrika felett*; *A leghosszabb nap*; *Nyáridő*.

Kertész Mihály / Kaminer Manó / Michael Curtis (1888–1962) Oscar-díjas filmrendező Bécs, Berlin után **1927-ben** telepedett le Hollywoodba. Főként a Werner testvéreknél, fő színésziideáljaival (első felesége **Lucy Doraine / Kovács Ilonka**, E. Flynn, O. de Havilland, C. Gable, H. Bogart) 1961-ig forgatta nagy közönségsikerű, mozgalmas vadnyugati, történelmi és kalandfilmjeit, krimijeit, me-

lodramáit (*Noé bárkája; Blood kapitány; Robin Hood; A villamosság felé; Dodge City; Szerelem és vérpad; Santa Fee ösvény; Hét tenger ördöge; Aranyváros; Tengeri farkas; Yankee Doodle; Casablanca; Moszkvai küldetés; Átkelés Marseille-be; Nappal és éjszaka; Élet apával; Az egyiptomi; Nem vagyunk mi angyalok; Ember a hálóban; Olympia; Huckleberry Finn kalandjai; Assisi Szent Ferenc élete* stb.). K. alapelve volt, hogy a cselekmény, az akció a döntő a játékfilmben, a színész mozgatható bábú vagy könnyed gesztusokkal irányítandó, a szöveg a műfajnak alárendelt elem. Látványközpontú filmjeiben a szcenikának, díszletezésnek, tömegmozgatásnak rendkívüli szerepe volt, de mélyebb rétegek használatáról is tanúskodott tudatos motívumkezelése (tűz, víz, mozgó járművek, lovak stb.)

Fejős Pál (1897–1963) Amerikába települése (1923) után négy évig vegyész-technikusként dolgozott. 1927-ben megtakarított pénzén elkészítette avantgarde alkotását, az azóta elveszett *Az utolsó pillanatot*. A film egyedi stílusa és látványvilágának hatására az Universal azonnal szerződést ajánlott neki 1928–29 között: *A nagyvárosi mostohák; Broadway; Erik, a nagy bűvész*.

Cserépy Arzén (1881–1946) a **húszas évek második felében** már az USA-ban dolgozott, de az Attila életét feldolgozó szuperprodukció tervét nem tudta megvalósítani.

John Auer (1906–1975) rendező, forgatókönyvíró, producer **1928-ban** emigrált, és azonnal Hollywoodba telepedett le. Kezdetben verziós filmek gyártásvezetőjeként dolgozott a Paramountnál és az Universalnál. Mexikói rendezése után 1955-ben visszatért az álmok városába, majd több B-Movie rendezőjeként lett ismert. 1943-ig a Republicnak, 1947-ig a RKO számára dolgozott. Az ötvenes években egyike lett a legismertebb tévés producereknek és rendezőknek. Főbb filmjei 1934–1955 között: *Élet egy másikért; Nyugodjék békében; Az elárult ember; Láthatatlan ellenség; Vád alatt; Asszonyok a háborúban; Átjáró a holnaphoz; Én, Jane Doe; Gépmadarak; Az örök tenger*.

Benedek László (1907–1992) rendező **1937-ben** költözött az USA-ba. Az Universal alkalmazottja lett, Joe Pasternak mellett vágó és rendezőasszisztens. 1948-tól 1968-ig rendezett igényes, majd kommersz filmeket is, a főbb szerepekben F. Sinatrával és M. Brandóval: *A csábos bandita; New York kikötője; Az ügynök halála; A vad; A merész játék*.

Bíró Lajos (1880–1948) író, újságíró, forgatókönyvíró. Bécs, Párizs, Róma után **1925–1928 között** a Paramount és a First National filmvállalatok forgatókönyvírója lett: *A cárnő; Éva titka; Hotel Imperial; Modern Dubarry; A rablólovag; A hontalan hős; Sárga liliom; Éjszakai őrség; A sikoltás; A rémület háza*. Legjelentősebb munkái az 1930-as, 40-es évekre esnek: *Hotel Imperial* és a *Ninocska* (Lengyel Menyhérttel); *Allah kertje; Asszony mindenhol; Öt lépés Kairó felé; Királyi botrány*.

Lengyel Menyhért / Melchior Lengyel (1880–1974) Az 1934-es amerikai *Cigánydal / Karaván* forgatókönyvének sikere után 1937-ben az USA-ba települt le. Fontos szerepet vállalt a magyar színpadi szerzők érdekeinek hazai és nemzetközi képviselésében. Önálló filmirodát szervezett e célból, amely ötvözte a korszerűséget a nemzeti jelleggel. Fejős amerikai sikerei nyomán „az olcsó filmgyártás” tehetségre és ötletre épülő programját hirdette. Munkáit sikerrel filmesítette meg P. Czinner és E. Lubitsch.

Rózsa Miklós (1907–1995) háromszoros Oscar-díjas szimfonikus- és kamara zeneszerző, és a szimfonikus filmzene megteremtője volt. 1935–42 között a Korda cégnél, „bővített szekundos, keleti-egzotikus” korszakában zenéjével tovább szélesítette a Korda-mesék varázslatos, pompás fantáziavilágát: *A páncél nélküli lovag; Négy toll; A bagdadi tolvaj; A dzsungel könyve*. **1940-ben** telepedett át Hollywoodba, s 1968-ig történelmi filmjeinek fő szerkesztési elve a kontrasztokat alkotó vezérmotívumok alkalmazása és a nagyzenekari hangzás váltakozása volt kamara jellegű együttesével: *Lenni vagy nem lenni; Öt lépés Kairó felé; Szahara; Gyilkos vagyok; Martha Ivens különös szerelme; Férfiszexvedély; Gonosz varázslat; A Macomber-ügy; Kettős élet; Othello; Ádám bordája; Bováryné; Az asztfaldzsungel; Quo vadis?; Julius Caesar; Királyok völgye; Blowani csomópont; A nap szerelmese; Ben Hur; Királyok királya; Sodoma és Gomorra; El Cid; Az erő.*

Maté, Rudolph / Rudolf Máté (1898–1964) Oscar-díjas operatőr **1934 telén** költözött az USA-ba, ahol a „Columbia gyár dramaturgikus fogalmazású kompozíciók” (klasszikus és populáris filmek) operatőrje lett. Kiváló mesterekkel forgatott: F. Lang, Korda Sándor, W. Wyler, K. Vidor, H. Hathaway, A. Hitchcock, E. Lubitsch, Charles Vidor (*Liliom; Metropolitan; Hivatásos katona; Az élni vágyó asszony; Marco Polo kalandjai; Bizsu; Boszorkánykonyha; Lady Hamilton; Örök Éva; Lenni vagy nem lenni; Szahara; Szépek szépe*). 1947-től 1962-ig rendezőként is működött, főként a kalandos műfajban: *A sötét múlt; Tengeralattjáró-rejtély; A tolvaj herceg; Megbélyegzett; A zöld kesztyű; Sally és Szent Anna; A dühös emberek; Csoda az esőben; Afrika kikötője; Revak, a karthágói rabszolga; A 300 spártai; Hét tengeren át Calais-ig*. Az 1940-es évektől kiváló zsánerfilmek rendezője lett: kalandfilm (*Hét tengeren át Calais-ig; A tolvaj herceg*), western (*A korbácsoló évek; Az erőszakos emberek*), thriller (*Union állomás*).

Lugosi Béla (1882–1956), eredeti neve Blaskó Béla. Drámai karakterének (Hamlet, Rómeó) megfelelően már 1917-től filmezett Olt Arisztid álnéven Deésy Alfréd, Kertész Mihály stb. filmjeiben (Az élet királya, Nászdal, A leopárd, Lili, Tavaszi vihar, Az ezredes, Álarcosbál, Casanova). Hithű baloldalisága 1919-ben soha el nem fogadott emigrációba kényszerítette (angolul sohasem tanult meg elfogadhatóan). **1922–28** között rendszeresen turnézott az USA vidéki városaiban. 1927-ben a Broadway a *Dracula* című darab címszerepe meghozta az elis-

merést: felfigyeltek sajátos akcentusa mögött rejlő szorongó idegenségre. Borisz Karloffhoz hasonlatosan a magányra, szenvedésre kárhoztatott emberi szörnyetegek, lelki roncsok kiüresedő mítoszát játszotta el sorozatszerű eleganciával. **1930–1956** között: *Dracula; Morgue utcai gyilkosságok; A halálos csók; Chandu, a varázsló; Chandu, a varázsló visszatér; A terror éjszakája; A fekete macska; A vámpír; A holló; A láthatatlan sugár; Frankenstein fia; Ninocska; Fekete péntek; Frankenstein találkozik a farkasemberrel; A vámpír visszatér; Abbott és Castello találkozik Frankensteinnel; Fekete álom.*

Beregi Oszkár (1876–1965) a magyar némafilm színész sztárja, **1945-ben** elhagyta Dél-Amerikát és az Egyesült Államokban telepedett le: *Hívjon fel asszonyom* (1953).

Béla Miklós (1900–1966) színész **1928-ban** külföldi tanulmányútra ment, majd gyökeret vert Hollywoodban. Jellemszerepeket vállalt, főként Korda Sándor filmjeiben: *Egy asszony, aki a férjét szereti; Éjszakai őrség; A hercegnő és a vízvezeték-szerelő; A kis Caesar; Az ilyen férfiak veszélyesek; Dracula; A kérdéses hölgy.*

Putty Lia (1897–1931) színésznő a budapesti, bukaresti, berlini revük, filmek (A császár katonái, Szerencse a hullámokból), majd az UFA excentrikus, „végzet asszonya” (*Fantom; Varieté; Az indiai síremlék*). Sztársága után **1926-ban** a Paramounthoz szerződött Adolph Zukor hívására. Később átkerült a First Internationalhoz, majd az Universalhoz. Főként D. W. Griffith és Kertész Mihály filmjeiben szerepelt 1926–1928 között: *A sátán keservei; Adj, Istenem húsz centet!; A kísértők hercege; A szívtolvaj; Éjféli rózsza; Buck, a közkatona; A vörös hajú hölgy.* Hét amerikai filmet két angol és egy nosztalgizáló német követett, sajnos kasszasikerek nélkül. A hangosfilm „sztárlistájára” már nem iratkozhatott fel. Mindehhez járultak még magánéletének tragikus páfordulásai, öngyilkossági kísérletek, éhségstrájkok, az alkohol. Korai halálát torokműtétjéből származó súlyos fertőzés okozta.

Gaal Franciska (1904–1973) színésznő a harmincas évek magyar, osztrák, német filmjeiben népszerű „vadóc naiva” volt. **1937–40 között** C. de Mille fedezte fel, s tette Hollywood egyik legismertebb sztárjává: *Kalózkisasszony; Az utolsó Katalin; Párizsi nászút.* 1940-től Piscator színi iskolájában tanított, s elfeledve halt meg New York szegénynegyedében.

Korda Mária (Farkas Mária, 1896–1976) színésznő, Korda Sándor első felesége osztrák, angol szerepek után férje amerikai és Kertész Mihály filmjeinek érzékeny szépsége **1927–29 között**: *Szép Heléna szerelmei; Szerelem és ördög; A lagunák dala; A lagunák leánya.*

Bánky Vilma (1898–1991) színésznő. **1925–30 között** S. Goldwyn szerződte. A legnagyobb némafilmes férfisztárok oldalán (R. Valentino, R. Calmon) láthattuk szép arcával: *A fekete sas; A sötét angyal; A sejk fia; A szerelem éjszakája;*

Két szerelmes; Ez a menny; Az asszony, akit szeretnek. 1927-ben férjhez ment. Később a Broadwayn aratott sikereket.

Árvai Irén (1912–1950) színésznő. **1938-ban** rendező férjével, **Székely Istvánnal** a zsidótörvények következményei elől az USA-ba emigrált, ahol férje filmjeiben szerepelt: *A csodás Zsuzsanna* (1946), *Amazon* (1949).

Biller Irén (1897–1967) színésznő **1953-ban** férjhez ment egy hollywoodi szalodalatulajdonoshoz. Filmjei: *Paramount parádé* (1958), *Egy férfi, aki mer* (1958).

Gábor Zsazsa / Gábor Sári (1917–) színésznő, 1936-ban magyar szépségkirálynőnek választották. **1941-ben** az USA-ba ment, 1952 óta keltett életre démoni nőket a filmvászonon (70 film), hírért azonban válásai és a magazinok pletykarovatái jobban „ápolták”. Jelentősebb filmjei 1952–1996 között: *Nem voltunk házasok; Lili; Moulin Rouge; A gonosz érintése; Első számú közellenség; Egy gazember halála; Leány a Kremlből; Az ördög keze; Egy nagy szerelem szerenádjá; Pepe; Fiúk az elmúlt éjszakából; Az én utolsó hercegnőm; Gyémánt Jack.*

Gábor Éva (1919–1995) színésznő, Gábor Zsazsa testvére. A Paramount vígjátékainak és kalandtörténeteinek kedvenc szereplője. Filmjei **1941–64 között**: *Kényszerleszállás; Királyi botrány; A megadás dala; Párizsi modell; Az örült varázsló; Kidd kapitány és a rabszolgalány; Egy gazember halála; Az igazság az asszonyról; Ne menj közel a vízhez; Gigi; Egy újfajta szerelem; Fiatal vérű sólymok.*

Nagyobb magyar emigrációs hullám később **nem jelent meg** Hollywoodban, **de** a politikai-gazdasági-katonai krízisek és a rendszerváltás idején (**1945, 1950-es évek, 1956, 1970-es évek vége, a 80-as évek eleje, 1989**), vagy a kísérletező művészi szabadság hiánya miatt többen is a végső megoldást nem Európában, hanem az „Álomgyárban” látták.

Brodszky Miklós (1905–1958) népszerű filmszlágerek zeneszerzője. **1949-ben** emigrált az újvilágba, s ott folyamatosan 1958-ig alkotott: *Halászlégény frakkban; Gazdag, fiatal és szép; Latin szerelmesek; A lány és a hús; Szeress, vagy hagyj ell; Szerenád; Legyünk boldogok; Társasági lány.*

Joe Esterhas / (1944–) sztár forgatókönyvíró. Eszterhás István író, újságíró fia, hatéves volt (**1950**), amikor letelepedtek Clevelandszegénybevándorlónegyedében, s ott is nőtt fel. Az Ohio Universityn szerzett diplomát. Újságíróként kezdte pályáját, s a hetvenes évek elején már a *Rolling Stone* magazin munkatársa lett. *Charlie Simpson apokalipszise* (1972) című könyvét National Book Awardra jelölték. 1978 óta írt „szupergázsis” forgatókönyveket: *Ö.K.Ö.L., Flashdance; Kicsorbult tör; Elárulva; Music box; Elemi ösztön 1.* (3 millió dollár precedens); *Hiába futsz; Silver; Showgirls; Jade; Ég csak, Hollywood!; Elemi ösztön 2.; Szabadság, szerelem.*

Zsigmond Vilmos (1930–) Oscar-díjas operatőr, rendező. 1952–56 között a Színház- és Filmművészeti Főiskola növendéke, Illés György és Hegyi Barnabás tanítványa volt. **1956-ban** Kovács Lászlóval Budapesten és Tokaj-Hegyalján rö-

zította a forradalom és szabadságharc eseményeinek városi és vidéki atmoszféráját. Tízezer méter felvételt csempészett ki Kovács Lászlóval a határon; az ömlesztett anyagból az NSZK-ban Erdélyi István elkészítette a *Magyarország lángokban* című „vádiratot”. 1957 januárjától gyermek- és reklámfotózással kereste kenyerét. Számos dokumentumfilmet készített Gárdonyi Ferenc irányításával. Operatőri stílusát érzékeny költőiség, dinamikus szabadkamera- használat, színszimbolika, szokatlan képszerkezetek jellemezték. Dolgozott Boormannal, Altmannal, Spielberggel, Scorsesével, Brain de Palmával, Chiminóval, J. Nickolsonnal, Káel Csabával, Kovács Klaudiával. Két magyar rendezése van: *A tékozló apa* és a *Koltainapló*. Jelentősebb filmjei: *Gyilkos túra*; *A hosszú búcsú*; *Madárijesztő*; *Sugarlandi hajtóvadász*; *Harmadik típusú találkozások* (Oscar); *A szarvasvadász*; *A mennyország kapuja*; *Az utolsó valcer*; *Halál a hídon*; *Hiúságok máglyája*; *Asztal öt személyre*; *Az eastwicki boszorkányok*; *Maverick*; *Bánk bán*; *Lyukas zászló* (2004–2006).

Kovács László (Laszlo Kovacs 1933–2007) operatőr. Az Illés-tanítvány **1956-ban** Zsigmond Vilmos társaságában, az általuk készített '56-os dokumentumfelvételeket is kicsempészve, elhagyja Magyarországot. Los Angelesben letelepedve 1958-tól egy biztosítótársaság állófotósa volt, majd 1967-ig egy seattlei tv-laboratóriumban dolgozott. Kezdetben referenciacinéma, mikrocinéma, sőt pornót is készített. Hollywoodba Zsigmond Vilmos hívta segédoperatőrnek; 1967-től már főoperatőr. Képszerkesztői fantáziája, gazdag tónusokra, színdramaturgiára érzékeny európai vizualitása ismeretlen minőséget hozott az olcsó, független filmzés világába (*Szelíd motorosok*). Kifejezőeszközei átszivárogtak a progresszív, de a kommersz filmekbe is. Élvonalba emelkedését jelzi rendezőinek listája: Rush, Bogdanovich, Altman, Mazursky, Jewison, Kramer, Raffaelson, Scorsese, Lester, Stalone, Rosenberg, Malle. Legjelentősebb filmjei: *Halálfejesek*; *Öt könnyű darab*; *Az utolsó mozielőadás*; *Mi van, doki?*; *Papírhold*; *Ötcentes mozi*; *Maszk*; *Sampon*; *Alex Csodaországban*; *Futó botlások*; *Az utolsó valcer*; *New York, New York*; *Zsebpénz*; *Butch és Sandence*; *Kasszafűrók*; *Szellemirtók*; *Törvényszéki héják*; *Ruby Cairo*; *Tökéletes másolat*; *Lyukas zászló*. A Magyar Köztársasági Érdemrend Tiszti keresztje polgári fokozatát 1996-ban kapta meg.

Takács Tibor (1954–) rendező. **1956-ban** Kanadában telepedett le családjával. Édesanyja egy osztályban járt Zsigmond Vilmostal a főiskolán. Torontóban kezdte pályafutását, s csak 1992-ben költözött Hollywoodba. Filmjei: *A kapu I–II.*; *Vipera*; *Nothing for Money*.

Andrew Vajna (1944–) producer, szülei segítségével **1956-ban** emigrált az USA-ba. Szülei néhány év múlva követték őt. Filmes tevékenységének a kezdete: a távol-keleti mozik üzemeltetése és a filmek forgalmazása volt. Honkongi cégének, a Panaisonnak a profitjából megalapította a Caralco nevű, világszerte sike-

resen működő forgalmazó cégét. 1982-től az Amerikai Filmpiacutató Társaság elnöke lett. 1989-ben új vállalkozást (Cinergi Production) hozott létre, s ekkor vált a magyar Intercom Zrt. tulajdonosává is. 1996-ban ő kezdeményezte a Magyar Filmesek Világtalálkozóját. 2007-től az etyeki Korda Stúdió tulajdonosa lett. 2011 januárjától határozatlan időre a magyar filmipar megújításáért felelős kormánybiztosnak nevezték ki. Jelentősebb produceri munkái: *Menekülés a győzelembe*; *Rambo I–III.*; *Angyalszív*; *Különös kegyetlenséggel*; *Vörös zsaru*; *Jacob lajtorjája*; *Hajszál híján*; *Emlékmás*; *Az éj színe*; *Air Amerika*; *A reneszánsz ember*; *Terminátor I–IV.*; *Az élet mindig drága*; *Dredd bíró*; *A skarlát betű*; *Nixon*; *Evita*; *Elemi ösztön I–II.*; *A miniszter félrelép* (1997, magyar); *A szabadság vihara* (2006, amerikai dok.); *Szabadság, szerelem* (2006, magyar).

Csupó Gábor (1952–) animációs filmrendező, producer. **1975-ben** szökött Jugoszlávián, NSZK-n át Svédországba. 1979-ben települt át Hollywoodba, ahol A. Kloskyval filmvállalatot alapít (Klosky-Csupo Incorporated). Azóta is gyártják frappáns reklámfilmjeiket, és több Emmy-díjjal kitüntetett, következetes dramaturgiájú, extrém színezetű, full-mozgatótelevíziós sorozataikat és egész estés animációs filmjeiket: *Simpson család* (1991–92); *Fecsegő tipegők* (1991–1997); *Ah, igazi szörnyek* (1993); *Kacsa bácsi* (1994–97); *A Thornberry család* (1998); *Fecsegő tipegők* film 1–4 (1998, 2000, 2003, 2003–2007); *Rocket Power* (1999); *Híd Terobithia földjére* (játékfilm, 2007); *Jóska menni Amerika* (2008); *A holdhercegnő* (játékfilm, 2008).

Rófusz Ferenc (1946–) animációs filmrendező (*Kő*; *Holtpont*; *Gravitáció*), producer.

A személyesen csak később átvett első magyar Oscar-díj (A légy, 1981) utáni méltatlan mellőzések miatt 1984–87 között bedolgozó „vendéganimációs” lett az NSZK-ban. 1988-ban elfogadta a Nelvano Ltd. kínálta munkaszerződést, családjával Kanadába költözött, de többnyire Los Angelesben dolgozott. 1991-ben önálló vállalatot alapított (RF Fly Films Inc.), így elsősorban produkciós tevékenységet folytatott, de saját filmjeit Kanadában készítette (*Katona út*, 1989; *Rajzfilmtudósítás*, 1992; *Tűzet szüntess! – Caesefire*). Az ezredforduló óta Magyarországon él (*Szerencsi, fel*, 2004, tv-sorozat) és saját budai stúdiójában animálja *A légy* folytatását, a háttér-animációs *Ticketet*. 1982-ben Balázs Béla-díjat, 2011-ben Kossuth-díjat kapott.

Bánfalvi Ágnes (1954–) színésznő **1982-ben** férjével, Bokor Attilával az USA-ba emigrált. 1982–84 között New York-ban tanult a Columbia Egyetemen, majd Los Angelesben telepedett le. 1986–88-ban színjátszást tanított a California State University-n. Visszatelepülése után Magyarországon saját színiiskolát alapított. Filmszerepei 1987-től: *Pletyka*; *Hallgass figyelmesen*; *Vihar és bánat*; *Redíne*; *Csúcsközélen*; *Stationary*; *Big O*; *Júlia kisasszony*; *Amerikai rapszódia*; *Kémjátszma*; *Oroszlánbarlang*; *8 mm 2*; *Eragon*. 2011 óta tervezi az *Abigél* nagyjátékfilmes debütáló megrendezését.

Az egi születésű **Kovács Klaudia** (1958?–) színésznő, rendező, író, producer a **90-es évek elejétől** színházi színésznő lett Los Angelesben, Lynn Redgrave tanítványaként. Többnyire független produkciókban dolgozott. New Yorkban főszerepeket bíztak rá. Filmes színészi munkái: *Drágakövek*; *Között*; *Én a kém*. Visszatérve Hollywoodba megalapította saját produkciós vállalatát (Cassa Culmina Production 2000.) Ismeretterjesztő és dokumentumfilmek (*Kertkultúra*; *Red Bull Air Race*; *Vallomás az emberi szellemről*) elismert tv-producerévé vált. 2004–2006-ban elkészítette első egész estés szociopolitikai, történelmi dokumentumfilmjét, a *Lyukas zászlót*, 1956 sajtós „plebejus”olvasatát, Zsigmond Vilmos és Kovács László operatőri közreműködésével, amelyet azóta sem (érthetetlen okokból) mutattak be hivatalosan Magyarországon, rejtőzködő és bátor egyéni vetítéseken igen (Budapest, Eger). Magyarországon egyedül Egerben a Slow Filmfesztiválon 3 elismeréssel díjazták, 2009-ben a magyar dokumentumfilm-történelem legsikeresebb alkotását. (Lásd az Agria 2011-es téli száma. Sz. B.)

Természetesen származási, rokoni kapcsolatok révén számtalan olyan nagyságot ismerünk, akik közvetlenül vagy áttételesen magyarnak tekinthetők. Csak néhány név a teljesség igénye nélkül: T. Curtis (Bernard Schwarz: apja 1921-ben Mátészalkáról települt át New Yorkba, szabóműhelyt nyitva, egy magyar lányt feleségül véve), az ötszörös úszó világbajnok J. (Hans) Weismüller (1904. június 2-án a vajdasági Párdányon született, szüleivel hároméves korában vándorolt ki Amerikába), P. Newman, R. Welch, D. Barrymore, G. Hawn, A. Brody (édesanyja a magyar Sylvia Placky fotóriporter) stb.

Az 1929-es alapítású Oscar-díjat az Amerikai Filmintézet és Filmszövetségi Akadémia nyolcvanszor jelölte magyar vagy magyar származású alkotónak/alkotóknak, s ebből 30 díj valóra is vált, kettő igazi tisztaságú, de csak művészi értelemben: Szabó István: *Mephisto* (1982), Rófusz Ferenc: *A légy* (1981). Míg az előbbi rendező a világhír szakmai fedezete mögött sem bújhatott el lelkiismerete árnyképei elől, az utóbbi „elűzetve”, színről színre egyre tisztábbnak látszik, s vizsgálja is tért szülőföldjére alkotni és meghalni, ahonnan vétetett.

Oscar-nominálású filmjeink is sokasodnak, s talán felgyorsul az idő, amelyből kitörni eddig alig lehetett: Fábri Zoltán: *A Pál utcai fiúk* (1968); Makk Károly: *Macskajáték* (1974); Fábri Zoltán: *Magyarok* (1978); Szabó István: *Bizalom* (1980); Gyöngyössy Imre: *Jób lázadása* (1983); Gyöngyössy Imre: *Yerma* (1984); Szabó István: *Redl ezredes* (1985); Szabó István: *Hanussen* (1988, bejutott az 5 külföldi film közé); Gyöngyössy Bence: *Romani Kris* (1998); Koltai Lajos: *Sorstalanság* (2005); Hajdu Szabolcs: *Fehér tenyér* (2006); M. Tóth Géza: *Maestro* (2006); Hajdu Szabolcs: *Bibliothèque Pascal* (2011); Fliegauf Benedek: *Csak a szél* (2013); Szász János: *A nagy füzet* (2014).

Hollywood egy zuglói telken született, a Korda filmgyárban, amely modern nagyüzemként vetekedett bármely európai filmüzemmel (38 méter hosszú, 23 méter széles és 15 méter magas üvegház volt). **Hollywood 2007-re ismét ide tért vissza, a pest megyei Etyekre** hozva a 21. századi Amerika mozgóképes csúcstechnológiáit, ötvözve azt a vele egyenrangú magyar szellemi tőkével. A. Wajna tiszteletből Korda Sándor Stúdiónak nevezte az újrakezdés helyét (91 000 m², 4 stúdió). Hollywood nem felejtett. **Hollywood visszatért gyökereihez.**

Felhasznált irodalom

- 1001 film, amit látnod kell, mielőtt meghalsz.* A magyar változatot összeállította: Bori Erzsébet, Gabo Kiadó, 2004
- A film krónikája.* Szerk.: Markó László. Officina Nova, 1995.
- Balogh Gyöngyi – Gyürey Vera – Honffy Pál: *A magyar játékfilm története a kezdetektől 1990-ig.* Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 2004.
- Csúri Ákos – Illich Lajos: *Gutenbergről Spielberig.* Sylvester Kiadó, Szombathely, 1998.
- David Parkinson: *A mozi.* Holló és Társa, 1996.
- Filmlexikon I–II. köt.* Szerk.: Csala Károly és Veress József. Totem Könyvkiadó, Budapest, 1994.
- Hevesy Iván: *A némafilm egyetemes története 1895–1929.* Magyar Filmintézet, 1993.
- Karcsai Kulcsár István – Veress József: *Híres filmek – filmes botrányok.* Csokonai Kiadó, 1990.
- L. K.: *Nem elég magyarnak lenni.* Mozinet, 2007/5.
- L. K.: *A ricsei árva.* Mozinet, 2007/11.
- L. K.: *Az első Nickelodeonok.* Mozinet, 2008/1.
- L. K.: *Filmes marslakók.* Mozinet, 2007/6.
- Magyar filmművészek lexikona I–II. köt.* Szerk.: Veress József. Magyar Filmintézet, Budapest, 2005.
- Nemeskürty István: *A magyar film története.* Gondolat Kiadó, Budapest, 1965.
- Nemeskürty István: *Képpé varázsolt idő.* Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1983.
- Új Filmlexikon I–II. köt.* Főszerk.: Ábel Péter Akadémia Kiadó, Budapest, 1971.
- Új Oxford Enciklopédia.* Szerk.: Török Zsuzsa, Balázs Éva. Glória Kiadó, Budapest, 2003.
- Ulrich Gregor – Enno Patalas: *A film világtörténete.* Gondolat, Budapest, 1966.

Dénes László

A hallgatás egyik arca

Váltott lovakkal zúdul rád a tél,
ajkad csipkézi kékes zúzmara,
múltadról jobban semmi sem beszél,
mint érveidnek dúlt, zilált hada.

Miért görbíti hátadat a ma,
ha nem emészt a lelkiismeret?
Miért szúr minden idegen szava,
ki jöttment-báván, sunyin hízeleg?

Attól lehetsz csak épebb, gazdagabb,
mi rajtad roncsolást átrobog,
s nyomokat hagy hamvas arcodon,

ami a nehezebből rád ragad,
amitől te leszel majd önmagad.
Emlékszel? Mint voltál egykoron.

Tudod, a szerelem...

Lehet, hogy ötlettelen, ócska jószág,
Lehet költői dac vagy csak álom,
Önhittség, ösztön, átmeneti jószág,
Vagy könnyelmű fogadás, de állom!
Játék, mit ketten játszanak, s ha győznek,
Majd rátelepszik lelkükre a gond,
S mert egymást féltve körbe kergetőznek,
Idő múltán az egyikük bezsong.
Teher, mi húz, hiány, mi bánt, lelomboz,
Még akkor is, ha testre test omol,
S ha vége, hát a csalódás feloldoz
Az adott szó és sajtó múlt alól.

De hadd most ezt, tapadj a mellkasomhoz,
Feledve más, míg arcom rád hajol.

évfordulós haiku

elbíbelődöm
sorsoddal egymagamban
birtokot sértve

Felhámia

még rád hajolhatok
megmámorosodva az otthonosságtól
belemerülve a bódító testillatfelhőbe
meghempergőzve csöndes tremorral
a melaninos nyákos szaruréteges mikrovilágban
elkábulva-omolva a szórtüszők pórusok
faggyú- és verejtékmirigyek birtokjeleinek
szétáradó feromonos aeroszoljától
önkívületig tobzódva
a megfoghatatlan dermatikus matériában
még rátapadhatok
a másfél négyzetméteres oázisra
testsúlyod hét százalékára
betakarózva véle(d) öröms gügyögésben
a leselkedő teljes elárulásig
ami jó

Circumdederunt

*„Nekiünk jogunk van újraélni,
Jogunk van sohse félni,
Nem kérdeni, meddig és merre?
Vissza a tengerre.”*

(Ady Endre: Két szent vitorlás)

Most már ne hívjatok a villámsújtotta
tölgyek, olcsó tulipánok, megviselt
férfiak, kitartó hölgyek közé. Minden székéről
fel kellett állnom a vágy sárga villamosán.
Jegyet váltottam egy vakvágányon álló
vonatra. Megoldódik holnapra jó néhány
dilemma. Kezdd új életet! (Vagy keress
más halált?) És körülvevén a tanácsok,
mint eretneket a farakások. Ne hívjatok
hát. Nem viszek tovább se lángot, se
keresztet. Hajóra szállok. Átcsapnak
felettem tajtékos hullámok.

Szabó Bogár Imre

Pásztoróra

Itt állok a Hortobágyon,
egymagamban oly sudáron,
mint a szálfa a határon,
s csodálkozom a juhnyájon.

Mennyi okos állat egybe!
Nem mennének föl a hegyre
sem embernek, sem Istennek,
hiszen engem jól ismernek.

Álmodozunk zöld mezőben,
nem érdekel minket ő sem,
aki gazda vagy ki betyár,
nem mozdulunk innen mi már.

Ez az igaz pásztoróra,
nem ügyelünk füttyre, szóra,
bámuljuk a nagy kék eget,
megáll a Nap, az is lehet.

Nyomot hagyni?

Mért kéne itt nyomot hagyni?

A természet tökéletes!
Javítgatni, belenyúlni,
rajta durva nyomot hagyni
roppant hiba!
Vétek!

Érted?

Egy-két kései alma

Egy-két kései alma.
Egy-két kései körte,
alma.
Egy-két kései szilva.

Egy-két kései nóta.
Egy-két kései tánc.
Mintha a *mostan* mögül szólna,
mintha e lágy ősz még nyár volna.

Egy-két tétova lépés,
egy-két távoli hang.

Sóhajós, sírós, nyöszörgős óhaj:
Ne menj! Maradj! Most hova? Ó, jaj!

Már
nincs hova. Érted? Elmúlt! Ostoba!

Csak
egy-két kései szilva.
Csak
egy-két kései körte,
alma..

Gyimesi László

Örökre szól

Ne szeressetek engem!
Gonosz medve, rátok döntöm az erdőt,
Kéretlen leplet hasítok az égből,
Felhőgyapjakkal nyergelem fel
Szent Mihály lovát.

Dúlok-fúlok a fergetegben,
Tavasza, nyárra nincsen jó szavam,
Lánc az orromban, őszi ajándék,
Bódítsatok hát bálványos hitbe,
Rángassatok bohócos tarka táncba.

Ne szeressetek engem!
Összeterelt emlékeimen ne osztozzatok,
Ne hazudjátok szépnek a semmit,
Üres bődönömben méz emléke kong,
Méz emléke? Igaz-e, nem tudom.

Bocsok idéznek valami tavaszt,
Emlékeznem kéne, de nem megy, nekem is,
Vadászokat láttam a látófa körül,
Ennyi biztos, villámló botokkal jártak,
Dörmögésekre sohasem feleltek.

Kullancs, bogánccs kopott bundámban,
Poshadt víz gyűlik a barlang előtt,
Vonszoló a szabaddá lett láncom,
Le a patakhoz, tán még friss a víz,
Halak, rákok íze mancsom horgain.

Nem élem túl a készülő telet, az álom
Most már örökre szól, a lánc lehullik,
Bordáim közül kigurul a húszéves golyó,
Boldog leszél, süvít rám a savanyú szél.
Jó így. Ne szeressetek engem!

Kaiser László

Elvált apák Magyarországon

Béke és háború

*„Anyám szájából édes volt az étel,
apám szájából szép volt az igaz”*

József Attila

*„Adjatok egy jobbik világot,
Akkor talán másképpen látok,
De adjatok: de hamar”*

Ady Endre

Az elvált apa

Elvált apának vagy anyának lenni nem jó. Elvált szülők gyermekének sem. Ennél persze van rosszabb: egy pokoli házasságban élni, ettől aztán még jobban sérül férfi, nő, fiú, lány. Tehát bizonyos esetekben válni kötelesség, ha úgy tetszik, a kisebbik rossz választása, de a választott helyzet nem lehet jó, mert ez a korábbi egész széttörése – hogy Ady szellemét idézzük ide. Vagy másképp nézve: egy élet vagy közösség működése akkor igazán emberi, ha – elcsépelte, de találó módon rögzítve – az életminőség és az életszínvonal megvan, sőt harmonizál egymással. Gondoljuk végig: egy válásnál az esetek többségében – a korábbiakhoz képest – valamelyik romlik. Nem feltétlenül, hiszen egy – mondjuk – részeges, költekező, garázda, erőszakos apa után az apanélküliség minőségi és életszínvonalbeli javulást hozhat. De a nagy átlagot tekintve a válás esetén a korábbi egység (család) minden tagjánál – szinte elkerülhetetlenül – vagy minőségi vagy életszínvonalbeli deficit keletkezik. Hiszen egy egész tört szét a maga gazdasági következményeivel is...

Ezt a széttört egészet, immár mindenképpen csonka részt nem nevezhetjük jó világnak, tehát másképpen sem láthatjuk, mint amilyen valójában – ismét követve Ady zseniális meglátását. S ha már géniuszt idéztünk, a másik nagy magyar zseni, József Attila szava is szintiszta igazság. És éppen az a férfi fogalmazta meg, akinek nemhogy gyermeke nem volt, de apját hároméves kora óta nem látta, így igazat nemigen hallhatott tőle, sőt azt is föltételezhette a költő, hogy ha velük marad, akkor sem biztos, hogy éppen igazat mond. Mégis apja szavainak igazságáról versel! A zseni, a nagy művész mindig a káoszra mutat, de a rendért perlekedik, egyéni sorsa túlmutat a saját életén, a végsőt keresi, s ebben a végső és talán egyetlen rendben egy apátlanodó korban az igazat fogalmazza, nem csupán a valódit.

Az igaz világban pedig az apának a rendnek kell lennie, a „szép igaz” megtestesülésének, az emberi hibákkal együtt. A görög mitológiában Zeusz saját apja, Kronosz ellen lázadt. Aztán jött a katolicizmus... A katolicizmusban, tehát a görög szellemet is megőrző Európában az atya fogalmához hozzátartozik az engedelmisség a fiú részéről. Ez erkölcsi törvény. Másképp: a törvénynek való engedelmisség.

A kör bezárult: nincs apa, nincs törvény. Túlzás? Persze hogy az. De a lényegen nem változtat, vagyis azon, hogy a XIX. században elkezdődött, a XX. században betetőző folyamat: egy apátlan kor mint tendencia, s ennek előzménye az apaszimbólum hanyatlása. Kétségtelen apahiány. Ez már nem jó világ. Apa-igaz nincs, vagy háttérbe szorul: apátlan nemzedékek vannak régóta. Ez a nemzedék kétségtelenül védtelenebb és kiszolgáltatottabb az előzőnél. Lebegő!

S most adjuk át a szót Tringer László pszichiáternek, aki 1999-ben így látta a helyzetet: „A gravitáció megkérdőjelezhetetlen és csalhatatlan iránya helyett a súlytalanság állapota következett be: a gyökér nem tudja, honnan ered, a szár alakatlan, torz formákat vesz fel. Az apátlanak gyökere nincs, törzse a szeleknek engedelmeskedve hajlong jobbra-balra. Az apa fogalma végső soron a cselekvések másrautaltságát, tehát a morál princípiumát jeleníti meg. Az apátlan nemzedék önzonosságát, cselekvéseinek vezérlését a morál helyett a jog és a pszichológia vette át.”

Így tehát ha az elvált apák helyzetéről szólnak és tényekről, kodifikációról beszélünk, a morálról is beszélni kell. Ha a pozitív változás lehetőségéről, akkor végképp...

Egy kis múlt

Lev Tolsztoj *Anna Karenina* című regényének (abban az időben még gyakorlatilag nem volt válás) ismert mondata: „A boldog családok mind hasonlóak egymáshoz, minden boldogtalan család a maga módján az.” Így igaz, a maga módján, de egy bizonyos: konfliktusok mindenütt vannak, miként a boldog családoknál is lehetnek. A különbség „csupán” annyi, hogy a konfliktusok megfelelő „kezelésével” még lehet nyugalom és boldogság, de a rossz kezelés előbb-utóbb boldogtalanságot szül, s ez lehet a válás kiindulópontja is. Vagy másé. A mi esetünkben a válás, hiszen ezt vizsgáljuk, másrészt pedig nem árt hangsúlyozni: az egyre gyakoribb válás rendszeresített életformaként már egy modernebb kor terméke. Hozzáteve, hogy a válást megelőző házasság intézménye – európai és keresztény értelemben – a középkor óta létezik, de természetesen más kultúrkörök és más szokások is vannak. Ez az írás nyilván az európai kultúrkörben gondolkodik, azon belül pedig a magyar valóságban.

A válás intézménye egy új kor terméke, modernebb koré, mivel korábban hosz-

szú ideig csak egyházak köthettek, illetve bonthattak föl (igen ritkán tették) házasságot. Különösen szigorú volt a katolikus egyház, az amúgy is kevés házasságot bontók meghatározó része a katolikus hitről más hitre áttértek közül került ki.

Magyarországon polgári értelemben vett válásról 1895 óta beszélhetünk, tudniillik ekkor született meg az a törvény, amely kötelezővé tette a házasságok polgári anyakönyvezését. Az új törvény engedélyezte a válást is, de csupán kivételes esetben, ha az egyik fél hibáját bizonyítani lehetett. Érthető – figyelembe véve a kor egyéb jellemzőit és sajátosságait is –, hogy a századfordulón összesen bő ezer válás történt. Ezek is úgy, hogy az egyik felet tették felelőssé, az akkor érvényes és működő „vétkességi” alapon.

Ez a vétkességi alap később is megmaradt, ezzel együtt a válások száma egyenesen emelkedett. A válást 1952-ben szabályozták újra, ekkortól a vétkességi elv helyett a „feldúltsági” elv lett a meghatározó, tehát mennyire „feldúlt” a házasság, helyrehozható-e a kapcsolat vagy sem. A vétkességi elv mégsem tűnt el teljesen a jogalkalmazásból, mert két kérdésben döntöttek ennek alapján: lakáshasználati és gyermekelhelyezési vitákban. 1974-től lehet közös megegyezéssel válni (persze felperesi–alperesi viszony alapján), azóta az esetek nagyobb hányadában ezt a jogi utat választották – az állam így kevésbé avatkozott be a konkrét ügyekben.

Közbevetőleg: a házasság értékének változása bizonyítottan a XX. században, különösen a XX. század közepén kezdődött. Ennek nyilvánvaló történelmi és orvostudományi oka van. Megnyílt a lehetőség a nők tömeges munkába állásához, tehát képesek lettek önmagukat, netán utódaikat is eltartani. És persze a fogamzásgátlók robbanásszerű elterjedése: a nemi élethez partner kell elsősorban, nem pedig férj, aki nevel és gondoskodást biztosít. Érthető, hogy az apa- és férfiszerp megváltozott. Úgy is mondhatnánk: tekintélyvesztés következett be. A folyamat, tehát a házasság értékének csökkenését gyorsította az ezzel egy időben berobbanó szexuális forradalom, valamint a nagycsaládok, a többgenerációs családok drámai csökkenése. Érdekes, korunkra jellemző tapasztalat, hogy míg a nőknél a munka, a foglalkoztatottság növeli a kapcsolat megszűnésének valószínűségét, addig a férfiak esetében a munkanélküliség.

A válóperek száma tehát egyenesen emelkedett 1987-ig, ebben az esztendőben közel 30 000 válást regisztráltak, azóta az átlag 20 000 fölött van. Ezzel párhuzamosan a házasságkötések száma drasztikusan visszaesett. 1986-ban egyébként bevezették a békéltető tárgyalást, de ez olyannyira formális volt, hogy röviddel később, 1995 nyarán megszüntették.

Az 1952-ben (nem sokkal Sztálin halála előtt, a Rákosi-rendszerben!) született családjogi törvény, amely amúgy ma is érvényben van, bár több alkalommal esett át toldozgatáson-foldozgatáson. Érdekes, hogy a rendszerváltozás óta – evidens módon – megannyi új törvény született (még fölsorolni is nehéz lenne, hogy meny-

nyi), ugyanakkor a családjogi törvényhez csak kis mértékben nyúltak hozzá, pedig ennek sok szószólója akadt, és számos javaslat fogalmazódott meg a meglévő – ismétlem, 1952-es – törvény újabb módosításához. Ami a megvalósultak közül a legfontosabb, a közös felügyeleti jog bevezetése, tehát egyik fél szülői jogait sem függesztik föl, más megfogalmazásban: az a szülő, akinél nem marad a gyermek, nem kerül a jogi halál állapotába, nos, ez az intézmény megvan – de ehhez mindkét szülő hozzájárulása kell, igazi jogi fából vaskarika... Persze nem kizárt a békés beleegyezés mindkét fél részéről a közös felügyeleti jogba – ahogy Svédországban igen gyakori –, de nálunk ez szinte elképzelhetetlen, alig jellemző.

Egy kis jelen

„Adjatok egy jobbik világot, / Akkor talán másképpen látok” – idéztem Adyt. A szomorú tisztánlátás ma: a tények és számok zsarnoksága. Tények: egyre kevesebb házasság, az élettársi kapcsolatok arányának növekedése, egyre több válás, egyre kevesebb gyerek. Ha már gyerek: jó néhány hónapja fordult 10 millió alá a határon belüli magyar népesség. Köztudott, hogy a születési ráta ma Magyarországon 1,2–1,3, ez hozzávetőlegesen az európai átlag is. Ha így folytatódik, ha nem változik meg a tendencia, nagy baj lesz, állítják komoly demográfusok.

Én most nem demográfiai szempontból vizsgálódom, de mindenképpen leszögezendő: az amúgy sem rózsás születési szám és a nagyszámú válások, valamint a válás utáni problémák (gyerek, lakás, vagyon) szoros összefüggésben vannak, és kell hogy legyenek egymással. Kétségtelen, hogy az elmúlt évszázadokban, évezredekben is sokszor nem született gyermek a házasságból (a gyermektelen nők aránya mindig meghaladta a 10%-ot), de az egyke sem volt ily mértékben jellemző, másrészt a szinglidivat is az utolsó esztendőék terméke. Ugyanakkor az elmúlt esztendőékben tolódtott ki ennyire az első gyermek születésének időpontja, vagyis későn szülnék a nők, s ez azt a tendenciát is magával hozza, hogy minél késeibb az első gyermek, annál kisebb a második, netán harmadik gyermek születésének valószínűsége...

Nézzük a legfrissebb tényeket. Magyarországon az emberek évente bő 40 000 házasságot kötnek, ezek fele válással végződik. Gyermek a felbomló kapcsolatok mintegy kétharmadában van. Mindez nagyon is csalóka, mert a gyerekek jelentős része, mintegy 30% élettársi kapcsolatban születik, s ha de jure nincs is válás vagy gyermekelhelyezési per (egyébként sokszor így is van), a szétválás után mindenképpen ott az elvált apa, még akkor is, ha nem a házassági vagy élettársi kapcsolat bontópere avanszálja azzá... Itt vagyunk ma, idáig jutottunk ma.

Szép kis jelen! Sovány vigasz, hogy a válások arányszámában föl vesszük a versenyt az USA-val, Nagy-Britanniával, Finnországgal, ahol szintén minden második házasság bomlik föl. Igaz viszont, hogy a felmérések szerint ezekben az országokban több időt töltenek az elvált apák gyermekeikkel, mint a magyarországiak.

Vissza két évtizedet

Vesszőparipám: semmit sem lehet önmagából megérteni. Legkevésbé a mát. A házasság, a válás, az elvált apák, gyermekeik helyzetét vizsgálva nagyobb ölelésű, messziről jövő kitekintésre van szükség. Nem vitatva a rendszerváltozás elkerülhetetlenségét, a korábbi korszak tökéletes zsákutcáját és morális elfogadhatatlanságát, vagyis a ma demokratikus jogállamiságát (éppen a témánkban is bizonyított ellentmondásos helyzetekkel együtt), tehát végeredményben a minőségi javulást: mégis szomorú, jobbik világot igenlő statisztikák kartácsnyi dermesztő adataival kell szembenéznünk.

Olyan adatokkal, amelyekkel számolnunk kell, ha az elvált apák helyzetéről is szó esik. Olyan adatokkal, amelyek teljes mértékben kihatással vannak az elvált apák életkörülményeire, tehát életminőségére és életszínvonalára is, nem beszélve arról, hogy vizsgálódásunk az elmúlt esztendőket öleli föl, a rendszerváltoztatástól a tegnapi máig.

Tisztáztuk már, hogy Magyarország népessége 20 évvel ezelőtt bőven 10 millió fölött volt, ma 10 millió alatt, s folyamatos csökkenést mutat a statisztika. Hogy a magyar adósság milyen mértékben nőtt meg, azt egy iskolás gyermek is tudja. Érzékeli és tudja mindenki, hogy mi a munkanélküliség. Bár ez a piacgazdaság elkerülhetetlen velejárója, de akkor is tény a közel 500 000 munkanélküli, akiknek a helyzete (szó szerint a munkanélkülisége) a családi életre, annak alakulására, tehát a válásra és az utána következő időre is, ahogy már szóltam erről, komoly hatással van. Menjünk tovább! Ugyanilyen összefüggés van a mintegy 3 millió létminimumon élő ember sorsa és családi életének alakulása között. A becsült több tízezres, vélhetően 50–70 ezer hajléktalan sorsa már következmény. Következmény abban az értelemben is, hogy a hajléktalanok szinte mind férfiak. Sétáljunk csak végig például a pesti aluljárókon, vagy menjünk el egy hajléktalan szállóra. Az pedig szintén tény, hogy a hajléktalanok között – bár hivatalos statisztika nem készült – meghatározó az elvált vagy korábbi lakását elhagyó férfi, illetve apa. Jó néhány hajléktalannal beszélgettem az elmúlt hónapokban, természetesen igen sokfélék. Sokan nem a válás, hanem az önpusztító életvitel miatt kerültek az utcára, de többségben elvált apák voltak.

E sokatmondó számok és tények után hatoljunk a kör közepébe, vizsgálódásunk tárgyába. 1989-ben még 70 000 házasságkötés volt, 2009/10-re ez csökkent 42 000-re. Nézzük a válást! Az 1980-as években 1000 házasságkötésre 350 válás jutott, a 2000-es esztendőben 500 fölött. Elégge egyértelmű tendencia. S végül: a 80-as években minden nyolcadik gyermek született házasságon kívül, a 2000-es években már minden harmadik gyerek. Mielőtt bármi félreértés lenne, nem feltétlenül erkölcsi, hanem működési alapon kell leszögezni azt, amit Lux Elvira szexológus állít: a házasság a biztos (vagy legkevésbé bizonytalan) alap a jövő

nemzedéke számára. Magyar és nemzetközi fölmérések, statisztikák egyértelműen bizonyították, hogy – bármilyen meglepő – a klasszikus módon kötött házasságok a legtartósabbak. Hogy mit értenek, értünk klasszikus házasságon? Azonos mentalitású, értékrendű felek, hosszabb udvarlási időszak, nem elkapkodott, elsi-etett házasságkötés. Érdekes: a házasságot megelőző együttélési, élettársi kapcsolat nemhogy nem garantálja a jó házasságot, sőt! Azoknál a pároknál, amelyek az esküvő előtt együtt éltek, a fölmérések szerint nagyobb a válás kockázata.

Valami tehát nem stimmel! A sok válás azt bizonyítja egyrészt, hogy rossz alapokkal indultak neki a felek a frigynek, magyarán nem voltak igazán egymáshoz valóak. De azt is, hogy elsiették a házasságkötést, aztán a meglévő, szükségszerűen fölbukkanó problémákat és konfliktusokat rosszul kezelték. Tengerentúli mozgalom szlogenje lett például: Az élet rövid, válj el! Mintha itthon is éreznék ezt a szemléletet. Gondoljunk bele: az intelligencia problémamegoldó képesség, a szlogen felszólítása pedig az, hogy ne oldj meg valamit, hanem menekülj. És akkor még nem szóltunk a gyerekről. Hiszen ő issza meg a levét a felnőttek tévedésének, illetve nem megoldó, hanem a megoldást eltávolító magatartást lát.

Akárhogy csűrjük-csavarjuk, a konfliktus az élet része, így az élet része a házasságon belüli konfliktus vagy éppen a konfliktusok sorozata. Nota bene: a konfliktus még pozitív is lehet (miként a stressz), mert segíti valaminek a tisztázását, valakinek az egymáshoz való viszonyát rendezheti, nem beszélve az önismerethez való segítségről, vagy a tanulható konfliktuskezelésről. A baj inkább abban van, s ez a baj a tragédiák egyik ősforrása, hogy meggondolatlanul, ripsz-ropsz következik be a válás, amikor a kapcsolat még talán megmenthető lenne, ha nincs komoly probléma. Össztársadalmi képlet a kompromisszumkészség hiánya. Itt most nyilván nem az ab ovo válásra ítélt házasságokra gondolok, mert ilyen is van. S a másik ősforrása a tragédiának (a válásnak, mert minden válás az), hogy az egyik félnek előnye lehet abból, hogy képtelen a kompromisszumra, vagy ha képes, nem hajlandó, mert igazán nem érdeke.

Hernádi Miklós, a téma egyik szakértője állítja és bizonyítja (és nem a jogos válásokra, a jogosan beadott válókeresetekre gondol), hogy a férfiak általában vesztésre ítélt helyzetben vannak a per során és utána is. Mert ha igaz, már pedig igaz, hogy a felperes az esetek jóval több mint 80%-ában a feleség, akkor valóban okkal merül föl a kérdés: ha ennyire rosszak a férfiak, akkor minek mennek hozzájuk a nők, vagy ha ennyire érdekük a nőknek a válás, akkor meg netán a törvénykezés hibádzik, vagy a törvények betartása kérdőjeles... Az is tény, hogy gyermekelhelyezési ügyben általában borítékolható az ítélet a anya javára, és az is cáfolhatatlan, hogy inkább a férfiak hagyják el előbb-utóbb a közös otthont. Nyersen fogalmazva: a közös tulajdon (gyerek és lakás) jóval nagyobb valószínűséggel kerül az egyik félhez, akkor tehát ez a fél, ha gyenge a konfliktusok intelligens

kezelésére, vagy túl van egy bizonyos gyarlósági fokon, netán – legyünk jóindulatúak – megszedíti a környezete, nos, akkor egyértelmű a következtetés: diktálhat a válás előtt (fenyegetés a válással), diktálhat a válás alatt és utána... Vagyis megvalósíthatja akaratát, elérheti céljait a jog segítségével a másik rovására.

Éles helyzetet vázoltam, nem véletlenül. Hozzá kell tennem: mindez nem szükségszerű, két felnőtt, hajdanán egymást szerető, családot alapító, gyereket, gyerekeket vállaló embernél nem kell föltétlenül ennek vagy akár az elmondottak töredékének bekövetkeznie. Igaz, emberi ügyből bírósági ügy lesz, van közös meg egyezés, de kell felperesnek és alperesnek lennie. Elvileg lehetne mindent a lehető legbékésebben intézni, úgy, hogy senki ne járjon rosszul, a gyerek vagy gyerekek érdekét szem előtt tartva, egyszóval nem járhatatlan út ez. S még így is mindenképp megsérül kisebb-nagyobb mértékben, ám a helyzeten és a lehetőségeken belül legkevésbé. Ez lenne a szép, ez lenne a jó; a gyakorlat, a statisztika sajnos mást mutat. Egészen mást, lehangoló, szomorú képet. Nézzük meg tehát az elvált apák életének realitásait. Egyelőre a számok nyelvén, mert az külön kérdés, milyen érzés, ha valaki fölöslegessé válik, ha valakit fölöslegessé nyilvánítanak...

Szigorú tények és statisztikák, egyebek

Az utóbbi esztendőkből tehát a válások évenkénti száma hozzávetőlegesen állandó, bő 20 000 körül ingadozik. És mennyi a házasságkötés? Az meg bő 40 000. Íme a szigorú tény, átlagosan minden második házasság végződik válással, amely – még a legsimább, legmegegyezőbb is – a csőd bizonyítéka, hiszen az eredeti szándékkal, a működőképes közösség, család, az egyén számára boldogságot, tehát szabadságot ígérő elképzeléssel szembeni más, sérülést elkerülhetetlenül okozó realitás.

Érdeklődés, hogy az 1990-es évek elejéig nőtt azoknak a válásoknak az aránya, ahol közös gyermek is volt. Folyamatos csökkenés után, az elmúlt években ez az arány 60–62% körül megállt, stagnált, minimális visszaesséssel. Az nem is kérdés, hogy a válások után meghatározó és döntő többségben az anyánál helyezték el a gyermeket vagy gyermekeket. A csonka családokban, eltartott gyermekkel élő ún. egyszülős családok 10–12%-ában az apa neveli a gyereket, illetve gyerekeket, 88–90%-ában pedig az anya.

Nézzünk egy végső statisztikai mérleget az elvált apák szempontjából. És nézzük meg, ez konkrétan hány embert és gyermeket érint. Becsült adat, hogy körülbelül 240 000 elvált férfi él külön gyermekétől, gyermekeitől. Mivel a gyermekek átlagos száma messze nem éri el a kettőt (ma 1,2-1,3 a születési ráta!), számolhatunk közel 300 000 gyerekkel.

Ez az igen sok gyermek: válási árva, úgy is mondhatni: békeárva. Nevezzük nevén: bizonyos fokig elkerülhetetlenül sérült kis személyiség, potenciálisan majda-

ni sérült felnőtt. Persze ettől az élet szép és boldog is lehet; s van, aki a tragikusan rossz házasságon belül – erről már volt szó – jobban megsérül, mint az elvált szülők gyermeke, de lélektanilag igazolt, hogy a gyermek nagyobb eséllyel lesz maga is elvált (ahogy már a nagyszülei közt is több az elvált), nem beszélve a százalékosan nagyobb számú deviáns viselkedésről, függőségekről a csonka családban nevelkedő gyerekek körében. Persze nem ténylegesen árva az árva, metaforikus megfogalmazás, hiszen anya van, apa van, de teljes család nincs, ugyanakkor – ahogy dolgozatunk egyik tárgya és célja bizonyítja, külön probléma, amikor a válás alatt és után kapcsolattartási nehézségekbe ütközünk. Sajnos, nagy számban léteznek kapcsolat nélküliségek: éppen az apa szándéka, vágya (hogy azt nem mondjam: szeretetvágya, vagyis szeretetet adni akarása) ellenére. Itt aztán nincs hivatalos statisztika, a jogsértő (és erkölcstelen) magatartásra különben sem lehet mentség, de csak becsülni tudunk: ha csupán több százezer válási árva egyötödénél van probléma, az már több tízezer gyermeket (és apát) érint.

És miért van így? A válasz egyértelmű. Ahogy az interjúk és az interjúk jó része is igazolja (írásbeli bizonyítékot rengeteget láttam az érintett feleknél), a család fölbomlásakor a jogrendszer egyértelműen gyermek- és anyacentrikus. Ez bizonyos határig még elfogadható lenne, de a valóság ezen a határon túl van, s ennek három oka van: az 1952-es családjogi törvény eleve „több sebből vérzik”, a hatósági cselekvés és gyakorlat sokszor nem kielégítő, valamint a rossz közgondolkodás. A rossz közgondolkodás, mely egyszerűsítve a következő: ha az apát elhagyják, biztos megvan az oka, ha az apa megy el, megéri a pénzét, ha az anya valamiért ellenzi a kapcsolattartást, biztos jó oka van rá. S itt megint nem azokra a rossz apákra gondolok, akikkel valóban nem szabad és nem lehet együtt élni, és végképp nem azokra (mert ilyen is van), akik nem törődnek gyermekükkel.

A legtöbb válás (kb. 40%) a férfiak 30 és 40 éves kora között következik be, 30% 40 és 49 év között, 30 év alatt, illetve 50 fölött kb. 15-15% az arány. Látszik tehát, hogy erejük teljében, értsd: munkára és gyereknevelésre kész apák, férfiak életük egyik legnagyobb, ha nem legnagyobb traumáját élik meg, iszonytató sérüléseket szenvednek, újra próbálják építeni életüket, netán perek garmadára megy el energiájuk. Az élet két nagy pillére a család és a munka, az egyik romba dőlt, vajon mennyire lehet a másikkra koncentrálni...

Még mindig statisztikák, tisztázó szomorúságokkal

Azért tisztázunk valamit. Ez a kérdés nem nő- vagy férfikérdés, ez össztársadalmi kérdés. Éppen a nők és gyermekek érdekében kell ilyen egyértelműen fogalmazni. A nőellenesség csíráját is el kell utasítani a tények föltárásakor. (Számos olyan hölgy van, aki bizonyos női magatartásokat bírál, éppen az elvált apák szempontjait magáévá téve.) Nyilván nem könnyű az elvált nőnek sem, de ezt a nehézséget

rengeteg férfi is vállalta volna sok esetben, ám a bíróság gyakorlatilag az anya javára dönt. Ha nem, nagyon nyomós oknak kell lennie, amely miatt nem az anyához kerül a gyerek. Még egyszer: nem könnyű az anyának sem, de a gyerek mégis erőt adó tényező. Miként a gyerek „elvesztése” pedig erőt elszívó.

Nem csupán a gyerek elvesztése szívja a férfiak lelkierejét, hanem ezzel a valahová való tartozás tudatának elvesztése. Ehhez társul a gyakori anyagi romlás (a lakás elhagyása, gyerektartás). Leszögezhető, hogy általában az elvált apák helyzete rosszabb az elvált anyáéknál, és végképp rossz a házasságban élő apákéhoz képest.

Ez utóbbi nagyon fontos szempont. Hiszen ha ez igaz, márpedig igaz, akkor ez a potenciális fenyegetettség ott van a házasságban élő férfi, illetve apa feje fölött, magyarán zsarolhatóvá válik a lehetséges rosszabb életkörülményekkel, és természetesen a gyereke elvesztésével is. És ha mindez bekövetkezik? Szomorú kilátások. Most hagyjuk – már amennyire hagyható – az anyagiakat. Kopp Mária orvos és pszichológus kutatásai egyértelműen bizonyítják, hogy a családban élő, gyermekes férfiak jóval tovább élnek, és jóval kisebb arányban betegszenek meg. Súlyos statisztikai adat például, hogy az elvált férfiak háromszor annyian lesznek öngyilkosok, mint az elvált nők. Mint ahogy az is bizonyított, hogy jóval több elvált apa küzd fizikális és mentális problémákkal, mint elvált anya, illetve az egész magyar társadalomban az elvált apák szorulnak legnagyobb arányban mentális kezelésre. És persze aztán a hátrányos helyzet (pl. lakáskérdés, munkanélküliség) is eleve hozhat lelki problémákat, ami aztán kihat az amúgy sem rózsás helyzetre, az vissza: ördögi körök...

Tisztáztuk, hogy minden korosztályban gyakori a válás, bár leginkább a 30 és 40 év közöttieknél. Az iskolai végzettséget tekintve nem látunk nagy eltérést a csoportok között, egyedül a magasabb iskolai végzettségűeknél kisebb valamelyest a válások aránya, viszont sokszor itt – mintegy ezt ellensúlyozva – nagyobb a bontóperi hercehurcák, pereskedések, jogi huzavonák száma, nyilván jobban fölkészültek tudásban, a jogi útvesztők technikáiban, perek szorgalmazásában és bonyolításában. Nagyon csúnya esetek megdöbbentő módon éppen értelmiségi pároknál tapasztalhatók, sommásan és leegyszerűsítve: van ész a rosszra.

Az elvált gyakran panaszodik – sokszor joggal – élete nehézségeire. Nem állítom, hogy a létezés csúcsa elvált nőnek lenni, bár tisztáztuk, hogy a beadott válóperi, felperesi beadványok szerint a nők több mint bő 80%-a százaléka ezt akarja. Tehát számára érdekdeusabb lehet a válás, mint a házasság. De nem is ez a fontos itt, hanem az, hogy a sok női, anyai panasz között nemigen szerepel a magányosság érzése. A társ utáni vágy igénye igen, de a magányosság nem. Hogy is lehetne, hiszen a gyermek, a gyermekkel való lét és törődés, még ha apa nélkül zajlik is, kizárja a magányosság érzetét, ha nem, akkor vagy nagy baj van a neveléssel, az

anyai szereppel, vagy a genetikával. Ezzel szemben az elvált apák közel kétharmada teljes egyértelműséggel magányosnak vallja magát. Vagyis az egyik legfájdalmasabb negatív emberi érzéssel él együtt.

A válási mechanizmus megindulásának első pillanatától fogva sodródás kezdődik a kirekesztettség felé. Gondoljuk végig. Először ki akarják rekeszteni (okkal, ok nélkül) a meglévő családi életéből. Sikerül, talán már a válás kimondása előtt, később egyértelműen. Mondjuk a mintaapa (aki már komoly anyaszerepet is betölt manapság a házasságban) szeretné megkapni a gyermeket, ennek csak matematikai esélye van a gyakorlatban, még ha női hűtlenség is a válás oka, akkor sincs semmi esélye. Elrekesztődött a gyermekétől az apa, jó esetben vasárnapi apuka lesz, rossz esetben ezt is akadályozzák. A lakást általában az anyának ítélik, vagy közös használatot, ebből legtöbb esetben a férfi száll ki. Vissza a szüleihez, vagy lakásbérlet, albérlet, szívesség, új barát nő: mindenképpen hátrány a korábbihoz képest, s ennek az útnak a végén ott lehet a hajléktalanság is. Az egyébként jogos tartásdíjfizetéssel az anyagi helyzet könnyen destabilizálódik, csökken az újrakezdés lehetősége (pl. a hitel fölvétele nehezebbé válik). Pillanatok alatt a szegénység szintjére lehet süllyedni; ha nem tudja fizetni a tartásdíjat, előbb-utóbb (az anya döntése szerint) hatósági ügy lesz. A válás földolgozásához – állítják pszichológusok, orvosok – általában két év szükségeltetik. Két év nagy feszültségben: ez mindenre kihat! A társadalmi megítélés is kirekesztő: a gyermekét egyedül nevelő szegény anya képével szemben ott van a szabad, családját elhagyó apa képe, aki netán még iszik is, ez utóbbi gyakorisága különben tény. S itt álljunk meg egy pillanatra.

(Zárójelben, a nem zárójeles alkoholról)

Az alkohol. A válások egyik oka. A többi: hűtlenség, elidegenedés, korai, elsietett házasság, alkati és szemléletbeli különbség és – tisztáztuk már – szintiszta érdek, a fölmerülő problémák rossz kezelése, tehát ebben az esetben is elhamarkodott a válás. De most minket az alkohol érdekel. Statisztikailag orvosi értelemben a lakosság 10%-a alkoholistá. Orvosi értelemben alkoholistá, alkoholfüggő az, aki rendszeresen, napi szinten fogyaszt alkoholt, s ez akkor igaz, ha a mennyiség nem sok és nem vezet kvázi berúgáshoz. Alkoholtól veszélyeztetettek a szociális ivók is, akik veszélyhelyzetben isznak, vagyis amikor komolyabb feszültség éri őket (munkahelyi problémák, nagyobb konfliktusok, haláleset, csalódás stb.). Az említett 10%-ban egyébként a nők is benne vannak, persze igen kis arányban, nem beszélve arról, hogy a női alkoholizmus nehezebben manifesztálódik, magyarán a nők között több a zugivó.

Ám miért is szólok erről ilyen részletesen? Nyilván nem a magyarországi össztársadalmi képlet, hanem válási vetülete miatt. Senki nem vitatja, hogy igen sok

házasság megy tönkre az alkohol miatt, az sem vitatható – éppen a statisztikák, ezen belül orvosi, hatósági adatok, tények is igazolják –, hogy a férfiak, férjek alkoholizálása milyen súlyos, továbbmegyek: válást joggal indokolható és szorgalmazó magatartást eredményez. A férfiak alkohol okozta májbetegségben bekövetkezett halálát tekintve ott vagyunk a világ élbolyában, ha nyitott szemmel élünk a világban, láthatjuk, hallhatjuk a problémát.

Ez persze nem új keletű, mármint az alkoholfogyasztás. Ám kérdés, hogy ilyen súllyal mióta van jelen. Mert egyértelmű, hogy az európai (és magyar) kultúra magába foglalja az ivás valóságát és misztériumát. Az a kultúra, melynek hármas alapja (még Babitsék nemzedéke rögzítette) a görög szellem, a római jog és a kereszténység. Ebben a kultúrában a szolid alkoholfogyasztás a mindennapi élet része, de természetesen az esetenkénti részegség is előfordult, mindezt éppen az írott emlékek tanúsítják az ótestamentumi Noé-esettől a magyar bordalokig, görög művektől a Petőfi-versekig. A kulturált alkoholfogyasztás megmaradt, illetve háttérbe szorult, de mellette elterjedt, majd meghatározó vált a tömeges alkoholizmus, gyakorlatilag a huszadik század első felétől. Ennek persze megvan a maga társadalmi és pszichológiai oka: a magára maradt, hit és közösség nélküli ember szenvedése és árvasága, s ebből fakadóan menekülése a szurrogátumok felé.

Rövid utalás az irodalomra

Számos magyar író és költő (köztük sokan nem vagy alig fogyasztottak alkoholt) Balassi Bálinttól Csokonain, Vörösmarty Mihályon át Hamvas Béláig alkotott maradandót az ital és italfogyasztás tematikájában, de igazán a XIX. vége és a XX. század szülte meg azt az írotípust, amelyet a tökéletes önpusztítás, korai halál jelleméz, egyben az is, hogy munkásságuk középpontjában meghatározó vagy kizárólagos témaként az alkohol áll. A nagy ivó, zseniális Ady Endre hatalmas életműve még csak töredékben hordozza ezt, az igazi alkoholista író olyan valaki volt – többek között –, mint a fiatalon, 1929-ben öngyilkos lett Cholnoky László, az elmúlt évtizedekből Bólya Péter, Császár István vagy a legismertebb, Hajnóczy Péter, de itt említhetjük a jó néhány éve elhunyt nagy tehetségű Szervác József költőt.

Arra most kísérletet sem tennék, hogy akár művész, akár nem művész esetében a személyiség és az alkoholfogyasztás összefüggéseire mutassak rá, hiszen kérdés, hogy a beteg személyiség fordul a pohárhoz, vagy az ital tesz valakit beteg személyiséggé. Vagy éppen van egy egészséges személyiség, aki rendszeresen – tehát egészségtelenül – fogyaszt alkoholt, de nem válik iszákossá, például Krúdy Gyula. A lényeg: az alkotás végső okát az alkotóban és nem az alkoholban kell keresni. A művek – bár lehet éppen téma az ital és lehet részeges az alkotó – az alkohol ellenére jöttek létre. A titok, az alkotás titka elsősorban nem az alkoholban, hanem a tehetségben, a személyiségben rejlik...

Mondjam azt, hogy az élet, a családi élet is valamilyen szintű alkotás? Mondom, ezért is beszéltem az irodalomról. Akkor pedig sem dicsüket, sem bukásukat nem lehet magyarázni kizárólagosan az alkohollal. Összetett téma ez is, melyre túlságosan egyszerű válaszok születnek. Mert ha a túlzott alkoholfogyasztás betegség, akkor beteg embert perelnek és hagynak el a válás során.

Időben vagy idő előtt, vagy fölöslegesen? Tényleg az alkohol miatt bomlott föl a házasság, vagy az már következmény? Ahogy van kérdés bőven a művészeti alkotás és az alkohol kapcsolatáról, úgy van az élet és alkohol összefüggései között is.

Vissza az alkoholhoz

Témánk és a közelmúlt vizsgálatának szempontjából mindenképpen ki kell emelnünk azt a történelmi és szociológiai tényt, hogy a magyar társadalom gyakorlatilag borkedvelő, netán iszákosságra hajló nemzetből az 1956-os forradalmat követő időszakban lett alkoholista nemzet, a tömeges mérvű nagyívás és alkoholizmus az 1960-as évektől terjedt el, ez is statisztikai tény. Éppen a konszolidációban, a Kádár-konszolidációban roppant meg a nép tartása, s ez a nagymértékű alkoholfogyasztás mindmáig tart.

Tehát mindenki tudta és élte, hogy nálunk a férfiak (akiket egyébként a válások számának növekedésével egyenes arányban egyre inkább egyedülálló anyák neveltek) – eufemisztikusan fogalmazva – nem vetik meg az italt. Tehát ennek tudatában mentek és mennek férjhez a nők, s nem csupán tudatában, hanem tapasztalatában is, hiszen láthatták, hogy a jövőbeli elég gyakran a pohár után nyúl. Talán abban bíztak, hogy megváltozik, talán még tetszett is. Közbevetőleg: a szerelem elmúltával, különösen a gyűlölködés föllobbanásával hajlamos az ember az addig pozitívnak tartottat negatívnak látni: az erős férfi, aki bírja az italt kategória átválthat a vedelő kategóriára; a gyengédből lehet érzelgős; a bohémból részeges; a legényesen szétszórtból rendetlen disznó; a határozottból csőlátású; a keményből kegyetlen; az ábrándosból élheterlen; a pénzre vigyázóból skót; a nagyvonalúból költekező....és még hosszasan lehetne sorolni.

De vissza az alkoholhoz: érdekes, az alkohol mint probléma legtöbbször a házasságkötés után jelentkezik, vádként pedig a váláskor. Félreértés ne essék, most megint nem arra gondolok, amikor valakivel tényleg lehetetlen együtt élni annak alkoholizmusa, hogy hivatalos legyen: italozó életformája miatt. Nem! Én arról beszélek, hogy korábban miért nem volt probléma, ami most az, ha most tényleg az, miért nem próbálnak együtt megoldást, ha tényleg annyira súlyos a helyzet, orvosi megoldást találni...

És arról beszélek hangsúlyosan, hogy a fokozott mértékű alkoholfogyasztást tanúsító férfitársadalom ellen, vagyis konkrétan egy-egy apa, illetve férj ellen bármikor elő lehet húzni az ivás kártyáját, okkal, ok nélkül, mérlegelés, az elfogyasztott

mennyiség tisztázása nélkül. A férfi iszik: ez a kép, ami elől nincs menekvés, akár igaz, akár nem. Akit ezzel vádolnak, az már hiába védekezik. Hogy nem iszik? Nem számít! Hogy keveset iszik? Az sem számít. Hogy miért iszik, ha iszik? Ez senkit nem érdekel. Legkevésbé azt, aki a párja, párja volt, aki miatt lehet, hogy iszik, vagy éppen mellette lett iszákos. És még ezernyi variáció. A lényeg: ahogy a gyermek tús lehet a válóper esetén, úgy az ital emlegetése a kiütéses vereség előszele... Akár igaz, akár nem, akár túloznak, akár nem. S mivel egy átlagnőhöz képest egy átlagférfi biztosan többet iszik, az átlagról alkotott kép tapad rá arra az apára, aki ellen olyan válókeresetet indítottak, amelyben a vád az alkoholfogyasztás. És a statisztika, valamint a közgondolkodás miatt a hamis vagy túlzó kép elől nincs menekvés, s mindez tükröződik, tükröződhet a bíróság ítéletében és bármely hatóság tevékenységében.

Zárjuk le ezt a témát azzal, hogy senki nem vitatja az italfogyasztás társadalmi és egyéni veszélyeit és végképp nem az egyén felelősségét. (Hogy az alkoholizmus kialakulása mennyiben a genetikai tényezőkön múlik, azzal most végképp ne foglalkozunk.) Ugyanakkor vitathatatlan a manipuláció lehetősége, ha valaki ezzel érvel a saját vélt vagy valós igazsága érdekében. Sajnos sokan élnek a lehetőséggel!

További tendenciák, pszichológiával, tanulsággal

Milyen stációk vezetnek – általánosságban – az elvált apa státushoz? Elválni nyilván lehet közös megegyezéssel, bár ekkor is az egyik félnek kell felperesként benyújtani a keresetet, lehet a nő vagy a férfi akaratából. A válás – bár elhúzódik – amúgy könnyen megy: aki akar, előbb-utóbb el is válik! Már nem igaz a mondás, hogy azt a virágot szagoljuk, amit leszakítottunk, legalábbis aki nem akarja, nem szagolja.

Valaki dönt: ez az első stáció. Aki döntött – tisztáztuk már, hogy az esetek több mint 80%-ában a nők –, képes is véghezvinni elhatározását, annak tudatában s úgy értékelve a helyzetet, hogy neki és a közös gyermeknek így biztos jobb lesz. Ami igaz lehet, hiszen számos ilyen eset van. Viszont az valószínűsíthető, hogy az elvált apának biztos rosszabb lesz a helyzete, mint a házasságban volt. Itt is lehetnek kivételek, de a tendencia egyértelmű. Az elvált apáknak a következőkben rosszabb a helyzetük a házasságban élő apákhoz képest: nehezebb munkát találniuk és megőrizniük a munkát, rosszabbak a jövedelmi és lakásviszonyaik, valamint egészségi állapotuk, magasabb a szegények aránya, gyengébb a lakásuk felszereltsége, foszladozóak a társas kapcsolatok, s nem utolsósorban sötétebbnek látják jövőjüket, mint a családosok.

És a történelmileg amúgy is megtépzott apaszerep vagy tovább tépázódik, vagy semmivé válik. A döntéssel az anya részéről a *mellőlem, tőlünk elűzött* státus is megszületett, amelyre az apát felügyeleti jogaitól megfosztó – általában női bírók

által meghozott – döntés rakja föl a társadalom által nem túlságosan megbecsült koronát. És hogy utána milyen apai státus marad, az persze rajta is múlik, de sokszor a volt feleség szabja meg ennek kereteit – mely a semmitől a mindenig terjed. A jog csupán tartásdíjra kötelezi a férfit, más apai joggyakorlást nem ír elő, csak a lehetőséget rögzíti. A lehetőség lehetősége: a szülőkön, de elsősorban azon a szülőn múlik, akinek a gyermeket ítélték. S ha ez a szülő annak a jognak nem engedelmeskedik, amelyet számára előírtak, magyarán – a szó is szörnyű – nem biztosítja a gyermekláthatást, iszonyú örvények nyílnak meg. Megszakadhat a kapcsolat apa és gyermeke között, a hatóságok pedig vagy nem akarnak vagy nem tudnak tenni. S közben múlnak az évek...

Ami biztos, ha itt háború van, csak vesztesek lehetnek. De ez már a háborúk háborúja, hiszen sokszor már a válóperrel elkezdődött. Válóper háború nélkül, a válóper után semmi háborúság: ez az ideális megoldás. Ilyen is van, csak kevés.

Akárhogy is: apára szükség van. Szükség van biológiailag az élet továbbviteléhez. De aztán a tényleges jelenlétén túl az apaszimbólum is fontos – ez belső igény is a fiatalban, ahogy kutatások bizonyították. Belső igény a személyiség kialakulásához. Ezt a belső igényt, egyáltalán az apa-szimbólumot tették tönkre az elmúlt hosszú évtizedekben, nem csupán a tényleges apahiánnyal (azzal is), hanem egy rossz apaképpel is. Az apa nem a rosszul értelmezett tekintély – nincs igaza Freudnak, hogy a neurózis az apai felettes én kényszerével szembeni megnyilvánulás eredménye.

Freud – ahogy Tringer László pszichiáter nemrégiben leszögezte – „nem vette észre, hogy az apa a gyermekben teremtődik s alakul. A ténylegesen létező apa ezt a folyamatot természetesen megkönnyítheti és zökkenőmentessé teheti”. Tehát apára lelkileg is igénye van a gyermeknek, de az is igaz, hogy valamilyen apakép még akkor van, ha egyáltalán nincs... Ismétlem: az apa nem csupán realitás, de belső, elemi, emberi igény!

A mai pszichológia egyértelműnek veszi, hogy önmagunk három, egymással működő viszonyban levő elemét különböztethetjük meg. Az egyik a realitás rólam, vagyis ahogy az emberek engem látnak, a másik ahogy önmagamot látom, és harmadik az én-ideál, amilyené szeretnék válni. Az utóbbi persze sosem érhető el, de a kívánt cél erkölcsöt, normákat, értékeket tételez föl. Ehhez segít az apa és az apaszimbólum. A már idézett pszichiáter szögezi le: „Az apa a morális fejlődés záloga... az én fejlődésének katalizátora.” Idézzük újra József Attilát: „Apám szájából szép volt az igaz.” A pszichiáter fogalmazásában: „Az apa szerepe elsősorban az, hogy képviselje az adott én-struktúrában az én-ideál mozzanatot, azt a húzóerőt, amely a személy növekedésének irányát meghatározza.” Elsősorban és természetesen nem kizárólag, hiszen az anya, a rokon, a nevelő tanár és egyáltalán a felnőttvilág is megszabja a növekedés irányát. De az apa, egyáltalán az apa-

mítosz semmivel sem helyettesíthető. Hiánya is hat, ahogy jelenléte is. De míg a hiány deformálhat, addig a jelenlét erőt és irányt ad. Nyugodtan kimondható: egy konfliktusokkal teli, de a konfliktust bizonyos határig kezelni tudó házaspár családi életében a gyermek vagy nem sérül, vagy nem annyira, mint az apa nélküli létben. S ezzel nem azoknak az apáknak kívánok mentséget adni, akik mellett tényleg nem lehet élni, akik tényleg károsak a gyerekekre, egyáltalán a kapcsolatra és a családi létre.

S ha már hiány, külön kérdés a férfighiány. Hiszen nem csupán otthon van folyamatos anyai jelenlét, de később, az óvodában, az általános iskolában, a középiskolában is meghatározó a nők jelenléte. Szintúgy statisztika – és már megint ösztársadalmi kérdés –, hogy kétharmad részben, gyakorlatilag nők nevelik a gyermekeket és ifjakat a különféle intézményekben. S ez – valljuk be – nem jó, nem egészséges, és mindez kihatással van a személyiség fejlődésére, egyáltalán a felnőttkorra, a párválasztástól a munkáig, a kapcsolatoktól az érdeklődésig, a tettektől a gesztusokig. Mindenre, az élet minden területére!

Amikor az apahiány okozta sérülésről beszéltem, nyilván nem orvosi esetekre gondoltam, bár ilyen is lehet. Mit lehet, van! A lakosság 15–20%-a neurotikus Magyarországon, ebben a magas számban ott van okként a válás is, az apahiány is. Ezzel együtt nem erre utalok, hanem arra, hogy apa nélkül könnyebben és sokszor elkerülhetetlenül alakul ki egy olyan személyiség, akinél a már említett én-ideál (mondhatni: felettes én) hiányosan fejlődik. Apa nélkül – hangsúlyozom –, mert kultúránkban még mindig az apa képe (és személye) erősíti az én-ideált. Ha nincs, messzebb kerül az idea. A törvény, a mérték. S az én-kép válik törvénnyé, és máris itt van, itt lehet a személyiségzavaros egyéniség, akinek tetteit nem a morál, hanem a jog és a pszichológia uralja (erről már volt szó), miként a vele élő szülőét.

S mindez egy folyamat terméke. Kezdődött a hagyományos apa-kép fölbomlásával, megváltozásával. Folytatódott a családi létből való kiüzetéssel. A jog és a közgondolkodás elvette az apa alapjogait, aztán olykor a meghagyotttért is harcolnia kell. Harcolni, tehát az egykori békétől eljutottunk az elkerülhetetlen háborúig...

(Az írás a szerző készülő könyvének részlete.)

Sipos Erzsébet

Gógl és Magógl (Ady után)

Gógl és Magógl fia vagyok én,
hiába döngetsz kaput, falat,
Csüngök a hálón,
kezem egeren matat.
Házam a gépház, sehol egy mukk,
csak a „fész bukk”.
Érzem, gépem lassan lefagy,
agyam a vírustól kihagy,
és mi mégis csatázunk vadul,
én és a Monitor Nagyúr.

A végrehajtók (Ady után)

Hiába zártam be az ajtót
jöttek a végrehajtók.
Döngettek kaput, falat,
A számban ma még nem volt falat.
Jaj nekem, jaj, ezerszer is jaj!
De rám törték az ajtót, haj.

Van-e már aranyod?
Kifordítottam zsebemet,
vigyorgott rám, s pofámba nevetett.

Néz drágán kincseimre,
őszülő tincseimre,
Néz egy hű élet sorsára,
s mindent elvisznek sorjába.
Ha te nem jöttél vóna,
panaszló szám se szólna,
mikor mindenek vesznek, tűnnek,
Adósságaim mégsem szűnnek.
Átkozott bank,
vérem többé sohse issza,
Vesztett népem veszett földje
Nem jövök én többet vissza.

A halász

Ennek a naphalnak is vége,
sóhajtott a halász,
majd bedugta szemüvegét egy tokhalba.
Megjavított biciklijén egy fenékjáró küllőt,
és elhúzta a csíkot.
Otthon fogasra akasztotta a tarisznyarákot,
Kivette belőle az egyetlen törpeharcsát,
majd leült egy kősüllőre.
Többre vágyott: tőkehalra.
Busának eresztette fejét, de vizáját számolgatta,
Ekkor látta, szivárványos az ökle.
Úgy gondolta, újra vitorláshalat bont,
és vízre száll.

A zenész

A zenész előhozta az üstdobot,
egy éles hanggal félhangokat vagdosott.
Előkerült néhány forte,
aztán megnézte, műve kiforrt-e.
Apró ütemeket szaggatott bele,
majd gondolta, a lágyabb hangokhoz Liszt is kellene.
Tűnődött egy hármashangzaton,
majd dúr bele, így nem lesz monoton.
Nyújtott hangokat és egészeket,
átpaszírozta a kemény részeket,
Végül segítségül hívta a természetet:
Lett benne madárdal, kedves füttyzene.
Ale Carte grosso – a neve,
műve egy zenei menü lett,
vagyis egy menüett.

A szalonka

Egy vadásztarisznya, benne egy szalonka,
s egy jókora szalonna.

– Minek ejtett túsul e gonosz, hiszen van mit ennie,
most már fogoly vagyok.

Apróhirdetések

Veszek: használt fémhulladékot, rezet.
rozsdafarkú

Régi rangjelzéseket venne nyugalmazott kárókatona.

Jól menő illemhely bérleti joga eladó:

kakadu

Szörfoktatást vállalna:

hullámos papagáj

Kecske venne: örökzöld slágereket: Bak-elit lemezeken.

Kézbesítői állást vállalnának: levéltetvek.

Istállótakarítás, bent lakással is:

ganajtúró

Szűk Balázs

LACI-NET

(Hódolattal Sándornak
és Jánosnak az arany időkbe)

Laci te,
Hallod-e?
Nézz ide,
Nézz, ha mondom,
Skypon s fonon,
Ülj a képen az ölembe,
De ne moccanj, mert a *netre*
Rá talállak írni,
Csípni,
Ugye *file?*
Hát *telefonálj.*
Szájadat *befedd,*
Nyisd ki füledet,
Nyisd ki ezt a *nagy* kaput;
Majd meglátod, hogy mint fut
Program át fejedbe...
Egy kis tarka *lecke,*
Sugar lecke, kis mese,
Szállj be *László* fejibe.

Volt egy ember, *nagypocakos.*
Mit csinált? Elment a kúthoz.
Nehézvíz rítt vederbe',
Kapta magát *továbbmerte.*
És vajon minek
Telítette meg
Azt a vedret?
Tán a *bit-et*
Kéne meglocsolnia?
Vagy *szomjazék?...*nem biz a.
Telt *szemekkel a fejében*
A mezőre ballag szépen.
Ott megállt és körülnézett;
Nagy darab hun mit szemlélhet?

Tán a fényes *égi bált ott?*
Hisz olyat már sokat látott...
Vagy a szomszéd *nyeszlett bornyát?*
Hisz *azt már rég megnyúzták?*
Vagy tán *azt a némbert,*
Ki amott a *pendelyt*
Áztatóba hordja?
Arra sincsen gondja.

Mire van hát?
Egérpadját!
Már csak megmondom, mi végett
Nézi át az *izzó rétet.*
A vizet mért hozta ki?
Szürkét akar önteni.
Ninini:
Ott a szürke.
Hú, mi fürge,
Mint szalad
Pillanat
S szép gondolat:
S benn a lyukban.
A mi *spillerünk se' rest,*
Odanyargal *linerest.*
A lyuk mellé,
S beleönté
A *nehésvizet;*
Fullig tele lett.
A szegény kis *szürke*
Egy darabig *türte,*
Hanem aztán csak kimászott,
Programja is ronggyá ázott.
A lyuk *site-ján* nyakon csípték,
Nagyon csípték, hazavitték,
S mostan...
Itt van...
Skypjaimban,
Mert e fürge
Pajkos *szürke,*
Te vagy, Laci, te bizony!

Verók Attila

Paradigmaváltás Egerben – a 18. század második felében

(In *Agriam adveni. Konferencia Eszterházy Károly Egerbe érkezésének 250. évfordulója emlékezetére. 2012. október 25. – Szerk. Monok István*)

Az *Agria* előző, őszi számában egy gyönyörű, a magyar felsőoktatás történetének kutatása szempontjából is mértékadó, de az egri lokálpatrióta érzelmeket is tápláló kötet (*Az egri Domus Universitatis és Líceum. Oktatás, tudomány, művészet 1763–2013*. Eger: Líceum Kiadó, 2013) megjelenéséről számoltam be írásomban (vö. 266–270. oldal). Most egy sokkal szerényebb, ám annál tartalmasabb kiadványt van szerencsém bemutatni az Eger helytörténete iránt érdeklődő olvasók számára. A vastagabb füzet (98 oldal) ez év nyarán jelent meg *A helyi érték. Kulturális örökség tanulmányok* című folyóirat tudományos alsorozatának legelső köteteként a Líceum Kiadó gondozásában. (A folyóirat másik alsorozata a *Sectio Iuvenum* megkülönböztető alcímet viseli, amely a karrierjük legelején álló fiatal tehetségek egy-egy konkrét földrajzi hely történetét feldolgozó írásainak kíván megjelenési fórumot biztosítani. A korábban napvilágot látott első kötet már elfogyott, a második kötet pedig várhatóan az idei év karácsonyára jelenik meg kiváló, nem egy esetben egri tematikát is feldolgozó tanulmányokkal.)

A bemutatásra szánt kötet még az „Eszterházy 250” jubileumi év eseményeihez kapcsolódik. Születésének körülményeiről a következőket tudom elmondani: az Eszterházy Károly Főiskola (EKF) korábbi rektorának, dr. Hauser Zoltánnak és az Egri Főegyházmegye érsekének, dr. Ternyák Csabának a felkérésére dr. Monok István, az EKF Kulturális Örökség és Művelődéstörténeti Tanszékének tanszékvezető egyetemi tanára 2012. október 25-ére tudományos konferenciát szervezett. A konferencia előadásai Eszterházy Károlyt, az embert állították reflektorfénybe. A főszervező elmondása szerint a „*konferencia előadásait úgy válogattuk össze, hogy azok egyfajta választ adjanak azokra a kérdésekre, amelyeket Eszterházy Károly is nap mint nap fel kellett, hogy tegyen magának*” (vö. 12. o.). Az előadók ugyanis nem kizárólag Eszterházy Károlyról mint püspökről beszéltek (Szelestei Nagy László), hanem megvizsgálták Eszterházy és a Szentszék kapcsolatát (Tusor Péter), a *Collegium Germanicum et Hungaricum* szerepét Eszterházy életében (Tóth Tamás), Eszterháznak a görög katolikus egyházhoz fűződő viszonyát (Véghseő Tamás), Eszterházy főispáni tevékenységét (Gözsy Zoltán). Egy-egy előadás erejéig szó esett Eszterházy Károly helyéről a magyar felsőoktatás történetében (Szögi

László) és Eszterházy Károly helyéről a közép-európai művelődés történetében (Bitskey István). Sajnos, az előadó (Andrea Seidler) betegsége miatt nem hangzott el az az előadás, amelyik a birodalmi felsőoktatási koncepció kidolgozóinak szemszögéből mutatta volna be az egri egyetemi tervekhez kapcsolódó véleményeket.

A most ismertetésre kerülő kötet az imént felsorolt előadások írott változatát tartalmazta volna eredetileg, de sajnálatos módon csonka maradt, hiszen az el nem hangzott előadás mellett másik két szöveg sem került bele a kötetbe, mivel szerzőik nem adták le határidőre kézírataikat. A hiányt enyhítendő azonban helyet kapott a kötetben a 18. századi „magyar kulturális újjászületés” és részben Eszterházy Károly olaszországi monográfusának (Róma, 2005), Maurizio Tani professzor úrnak olasz nyelvű tanulmánya (71–98. o.), amely a művészet, a propaganda és az identitásépítés összefüggéseit taglalja a 18. századi Magyarországon, és behatóbban vizsgálja Eszterházy Károly egri püspök és Pápa város főúranak itáliai ízlésű mecénatúráját. A tanulmányból választ kaphatunk arra a kérdésre, hogy egy magas kulturális felkészültségű főpap és főúr miként tudta megrendeléseivel befolyásolni, irányítani az általa igényelt alkotások ikonográfiai programját, azok szellemi üzenetét. (Az aktualitás kedvéért jegyzem meg, hogy a fenti kötet szerkesztőjének és e sorok írójának szervezésében 2013. október 23. és 26. között rangos tudományos konferenciára került sor a Líceum Kápolnájában, valamint a Főegyházmegyei Könyvtár barokk termében, ahol neves nemzetközi és hazai könyv-, könyvtár-, illetve művészettörténészek német, francia és olasz nyelvű előadásait hallgathatták meg az érdeklődők. Az *Ikonographie und Dekoration der Bibliotheken in der Zeit des Barock und Klassizismus (A könyvtárak ikonográfiája és díszítése a barokk és a klasszicizmus idején)* címet viselő szakmai rendezvény az előbb említett témát, tehát többek között az Eszterházy-féle, képekben manifestálódó kulturális programok lehetséges magyarázatait állította a tanácskozás fókuszába – ezzel is hozzájárulva Eszterházy Károly püspök szellemi örökségének megőrzéséhez és folyamatos interpretálásához, tehát a helyi értékek fontosságának felmutatásához.)

A szóban forgó konferenciakötet szövegeit tanulmányozva érdekes dolgokat tudhatunk meg. Bitskey István akadémikus úr írásában (13–22. o.) például azt a folyamatot taglalja, miként vesztette el az egri vár a „fegyveres honvédelem” Európa-szerte közismert, szimbolikus nimbuszát, és miként helyeződött át a hangsúly a spirituális és szellemi értékek megjelenítésének helyeire a városban. A folyamat csúcspontját Egerben a Líceum megépítése jelképezte, ezzel mintegy pontot téve egy, a kortárs közvéleményt megrázó, mindazonáltal a mai napig pozitív hatásokat előidéző paradigmaváltás végére. A Líceumot megálmodó püspök helyét Közép-Európa művelődéstörténetében a szerző az alábbiakban határozza meg: „Eszterházy Károly sokrétű tevékenysége a kései barokk kor átalakuló értékrend-

jének felelt meg, a korszak új kihívásaira autentikus válaszokat adott. A Líceum megépíttetésével új arculatot szabott a városnak, a végvár helyett a tudomány fellegvárára vált Eger szimbolikus reprezentációjának kifejezőjévé. A püspöki könyvtár létesítésével ablakot nyitott Európára, megteremtve a régió kulturális felzárkózásának lehetőségét. Egyetemalapítási terve összhangban volt az új kihívásokkal szembesülő, megújulást igénylő katolicizmus szellemével, más kérdés, hogy éppen ezért ütközött is a bécsi udvar abszolutisztikus egyházpolitikájával, terézianus–jozefinus törekvéseivel, de még így is – felemás eredményeivel is – maradandó értékeket hozott létre. A barokk pompa helyébe a tudásnak és a művészetnek a palotájával alakított ki új értékrendet, az ars fényeit a sapientia és erudíció szolgálatába állította, ezzel felelt a felvilágosodás korának kérdéseire, dilemmáira, szavak helyett tettekkel és időtálló alkotásokkal kapcsolódva be a korszak szellemi életét meghatározó vitákba, ezért méltán illeti meg őt előkelő hely nem csupán a hazai, de a közép-európai művelődés történetében is” (vö. 21–22. o.).

Szögi László, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Egyetemi Könyvtárának nemrégiben leköszönt főigazgatója, a magyarországi peregrináció (egyetemjárás) történetének avatott szakértője tanulmányában (23–33. o.) megkísérli kijelölni Eger utolsó püspökének helyét a magyar felsőoktatás történetében. A szerző vázlatosan áttekinti a kora újkori felekezeti felsőoktatás történetét (jezsuiták, piaristák, protestánsok), és bemutatja azt a változást, amely a 18. század harmadik harmadától, tehát éppen Eszterházy működésének idejétől veszi kezdetét a Kárpát-medencében. Ekkortól kezd ugyanis a felekezeti hovatartozás ténye (tanulás a saját felekezetnek megfelelő oktatási intézményben) háttérbe szorulni a nemzeti identitás kialakításának, megerősítésének javára a hazai akadémiai szférában. Írása második részében az oktatástörténész plasztikusan mutatja be, milyen provinciális viszonyok uralkodtak Egerben Eszterházy koncepciózus terveinek megvalósítása előtt. Csak egyetlen adat: Egerből 1269 és 1919 között (650 év alatt!) bizonyíthatóan mindössze 283 diák iratkozott be külföldi egyetemekre, azaz éves átlagban 2,3 fő! Ez elenyészően kevés az ország más városaihoz képest. A statisztikában az 1751 és 1800 közötti időszak az egyik legtermékenyebb, így a szerzővel együtt megállapíthatjuk, hogy „Eszterházy Károly törekvései hatottak az egri polgárság oktatás iránti igényeire” (vö. 31. o.), tehát ezen a téren is valami újat hozott létre az ambiciózus püspök.

A hazai egyház- és művelődéstörténet neves kutatója, Szelestei N. László Eszterházy Károlyt, a püspököt, az egyházmegye gondoskodó pásztorát és a lelkek gondozóját helyezi nagyító alá (34–43. o.). Ahogyan ő fogalmaz: „püspöki arcélt” rajzol (vö. 35. o.). A korábban már alaposan megírt püspöki tettek (egyetemalapítási kísérlet, Líceum, csillagvizsgáló, könyvtár stb.) újramondását tudatosan mellőző áttekintéséből kitűnik, hogy „püspöksége alatt az egyházmegyei papok

létszáma 286-ról 542-re emelkedett. A papképzés tankönyveinek megjelenését, papjai segédkönyvekhez juttatását éppúgy támogatta, mint a hívek anyanyelvű lelkiségi irodalommal való ellátását” (vö. 39. o.). A szerző elsősorban az 1755-től működő püspöki nyomda termékeinek invenciózus bemutatásával igazolja, hogy általában régi szerzőknek a tridenti zsinat (1545–1563) követelményeihez igazodó művei, illetve modern szerzők nem új tanait propagáló nyomtatványok képviselték a hitmegújítási szándékot az egri egyházmegyében. A barokk külsőségektől elburjándzott hitéletben tehát Egerben is tért hódított a katolikus felvilágosodás szellemisége, amely a valódi lelkipásztori munkát, a személyes pasztorációt, a keresztény szeretet gyakorlását és helyes értelmezését, valamint a Bibliát és a szentmisét helyezte a középpontba, és természetesen egyidejűleg követelte a barokk külsőségektől való eltávolodást. A püspök – a nyomdájában megjelent és egyházmegyéjében széles körben terjesztett munkákkal – azonban nemcsak a veszélyes teológiai nézetektől, hanem az egyre inkább központosító elveket hirdető politikai hatalom terjesztette veszélyektől is óvta nyáját (pl. a szombatonkénti rózsafüzérezés bevezetése, a szent búcsújárások felújítása).

Véghseő Tamás egyháztörténész írásában (44–54. o.) Eszterházy és a görög katolikusok viszonyának feltérképezésére vállalkozik, miközben az egész egyháztörténeti folyamat hátterét is megrajzolja a 15. századtól kezdődően. A szerző kutatásaiból kitetszik: az egri püspök a kezdetektől igen radikálisan kiállt azon nézete mellett, hogy meghiúsítsa a Munkács székhelyű, önálló ortodox katolikus püspökség megteremtésére irányuló törekvéseket. Ennek érdekében komolyan szembeszállt magával Mária Teréziával is, aki végül a Szentszékre gyakorolt politikai nyomással elérte, hogy 1771. szeptember 19-én XIII. Kelemen pápa kiadja *Eximia regalium* kezdetű bulláját, mellyel kánonilag is felállította a munkácsi egyházmegyéjét, így a görög katolikusok kikerültek az egri püspök joghatósága alól. A magyarországi római és a görög katolikus egyház között egy évszázadnál is hosszabb ideig tartó tortúra az önállóság és/vagy függőség kérdésében ezzel rendeződött, Eszterházy pedig vesztesként került ki a jogi küzdelemből. Tanulmánya végén Véghseő meggyőzően érvel az utolsó egri püspök történelmi tévedése mellett, aki nem vette figyelembe a görög katolikus egyházban az 1730–40-es évektől beköszöntő változásokat, melyek során egy jól képzett papi réteg jött létre. Ennek tagjai számára ugyanis az „önállóság nem nyomasztó és veszélyekkel teli teher, hanem lehetőség lett volna, illetve lett a további fejlődésre” (vö. 54. o.), melynek Eszterházy így egy ideig kerékkötőjévé vált.

A kötet utolsó magyar nyelvű tanulmánya Tóth Tamás egyháztörténész tollából származik, és a *Collegium Germanicum et Hungaricum* szerepét vizsgálja Eszterházy Károly életében (55–70. o.). A Rómában felállított Német–Magyar Kollégiumba 1552 és 1782 között 610 *alumnus* (bentlakó diák) érkezett a Magyar Királyság terü-

letéről. Köztük a későbbi hazai megyéspüspökök körülbelül felét találjuk. Eger érdekes kivétel ebből a szempontból, hiszen a 18. század minden itteni megyéspüspöke (Telekessy István, Erdődy Gábor Antal, Barkóczy Ferenc és Eszterházy Károly) Rómában tanult, tehát az itáliai nagyváros szellemisége, kultúrája mély benyomást tett rájuk. Eszterházy kitűnő adottságaival, jámborságával, erkölcsével és a *„lelkek iránt való buzgóság”*-ával (vö. 63. o.) különösen meg volt elégedve a kollégium vezetése. Később, váci és egri évei alatt sem szakadt meg kapcsolata egykori alma materével, hiszen számos növendék kispapot küldött Rómába tanulni, például utolsóként azt a Fischer István bárót is, aki 1807-től 1822-ben bekövetkezett haláláig Eszterházy utódaaként az egri érseki posztot is betöltötte. A nagy előd kispapjai életútját Rómában és utána is érdeklődéssel követte nyomon. A kollégium hatása egyébként sem múlt el nyomtalanul Eszterházy életében. A 18. századi magyar epizkopátus jelentős része (Koller Ignác, Salbeck Károly, Patachich Ádám, Christoph Anton Migazzi, Zichy Ferenc, Szily János, Séllyei Nagy Ignác, Batthyány Ignác és mások) ebben az időszakban ugyanennek az intézménynek volt a növendéke. *„Ezek az emberek egyházkormányzóként maradandót alkottak. Újjászerveztek, építkeztek ... a Tridenti Zsinat szellemében egyházi reformokat hajtottak végre, könyvtárakat alapítottak, a társadalmi élet meghatározó alakjai, a kultúra és a művészet mecénásai voltak, ahogy Eszterházy Károly is, aki Barkóczyval és Batthyányval együtt az olasz típusú mecénatizmus egyik legékesebb példája”* (vö. 66. o.). A szerző megállapítja, hogy Eszterházy egri püspöksége egyértelműen felülmúlta elődeiét, akiknek azonban nagyon sokat köszönhetett. *„Az egri püspöki palota bővítése, a hejcei, a pápai és a devecseri kastély, az általa alapított líceum és könyvtár, a szeminárium bővítése, a kánoni látogatások, a plébánia alapításai (sic!), az általa épített számos templom és plébániaépület. A papságra és annak fegyelmére való odafigyelése, az új székesegyházra vonatkozó meg nem valósult, de nagyszabású tervei, de akár a protestánsokhoz vagy a keleti rítusúakhoz való viszonya, amelyben az Egyház egységét tartotta a legfontosabb szempontnak, vagy akár a telepések behívásának politikája vagy gazdálkodási szempontjai is kétségtelenül egy rendkívüli főpásztor képét rajzolják ki előttünk”* (vö. 68–69. o.). Mindezen tettek mögött felfedezhetjük a római kollégium szellemiségének továbbélő hatásait. Ezt a tényt maga a püspök sem rejtette soha véka alá, amint arról levéltári dokumentumok is árulkodnak. Összegzésként a szerző megállapítja, hogy Eszterházy *„püspöki tevékenysége egy sikeres példája annak, hogyan tudta a Collegium et Hungaricum beteljesíteni azt a küldetését, amelyre alapítói annak idején létrehozták”* (vö. 69. o.).

A röviden vázolt kötet tanulmányairól általánosságban elmondható, hogy közelebb viszik az olvasót Eszterházy Károly személyéhez, miközben olyan momentumokat villantanak fel, amelyek eddig ismeretlenek voltak mind a civil, mind a szakmai közönség előtt. Összefoglalásul álljon itt néhány gondolat a szerkesztő tartalmas

bevezetőjéből: „... Eszterházy Károly, egy magyar főúri család és egyben a Magyar Királyság katolikus klérusának tagja többes identitású értelmiségi kellett, hogy legyen. Családjából a Magyar Szent Koronához való hűség hagyományát hozta magával, amely párosult a Korona országait a török uralom alól felszabadító császár iránti lojalitással. Főúrként ismerte birtokainak, a felelőssége alá tartozó, rábízott megyének a napi gondjait, és tudta, hol húzódnak a birodalmi családok és a magyar nemesség érdekhataírai. Katolikus egyházi vezetőként ismerte a többfelekezeti Magyar Királyság vallási vitáit, és főként a felezetek egymás közti napi torzsalkodásait. Az egyetemes katolikus keresztény anyaszentegyház érdekei mindig túlmutattak az egyes országok, főként az egyes nemzetiségek érdekein. Ennek az eszmének a képviselőjeként tehát, magyarként, ismét kompromisszumokra kényszerült. Megismert több európai nagyvárost, köztük Rómát. Onnan Egerbe jönni, itt dolgozni, biztosan olyan élmény, amelynek alapja a kontraszt, a hallatlan nagy távolság a két világ között. Az értelmiségi sokféleképpen élheti át ezt a különbségérzést. Az alkoholizmusba meneküléstől a lázas tenniakarásig. Eszterházy Károly a tervezett, koncepciózus, folyamatos és fegyelmezett munkát választotta. Korának egyetemes egyháza érdekeit úgy érvényesítette, hogy az annak képviselőjére elhivatottakat a lehető legjobb felkészültséggel küldje munkába. Elődjei munkájára támaszkodott, de roppant távlatokba látva, nagy tervek megalapozásába fogott. Lépésről lépésre sok mindent meg is tudott valósítani a tervekből. A konfliktusok, amelyek életét, munkálkodását kísérték, a rendszerbe kódoltan léteztek. Az egyik kód – hiszen mindannyian ilyenek vagyunk – a saját esendősége, néha merev ragaszkodása eredeti gondolataihoz. De a konfliktuselemek többségét a Magyar Királyság akkori európai helyzete – nem létező nemzetközi jogi entitása – jelentette. Egy nagy birodalom egyik tartományaként a központ elvárásainak is meg kellett felelni. Ezek az elvárások persze segítettek is munkájának nagy részét. Saját egyházának pozícióit közös erővel erősítették, a központ is akarta a társadalom műveltségi szintjének emelését, a gazdasági élet modernizálását, a hivatali írásbeliség fegyelmezetté tételét, elterjesztését. Ez az összefogás segített a pápa érdekeinek érvényesítésében is. Ő azonban olyat is akart, amely (sic!) már nem fért el a központ által kidolgozott keretekben. Ilyen volt például az egyetem alapítása. A központ – főként II. József uralkodása idején – a világi és az egyházi hatalom elválasztásában már másként gondolkodott, mint ő vagy az őt mindkét hatalmi helyzetében megtartani akarók” (vö. 11–12. o.).

A könyv tartalmas és izgalmas olvasmány mindazoknak, akik érdeklődnek Eger kora újkori története és a városba 251 éve megérkező (*in Agriam adveni*) püspök életműve iránt.

(Eger, Líceum Kiadó, 2013.)

Kántás Balázs

Nemes Nagy Ágnes Babits-portréja

Reflexiók Nemes Nagy Ágnes A hegyi költő című esszékötetéről

Nemes Nagy Ágnes Babits költészetét elemző tanulmányfüzére vállalt szubjektívizmussal, ugyanakkor a lehető legnagyobb alapossággal és átható érzékenységgel vizsgálja a XX. század egyik legjelentősebb magyar költője életművének mélyrétegeit. Mai (elsősorban szigorúan véve irodalomtudományos) nézőpontból szemlélve bizonyos megállapításai akár leegyszerűsítőnek és/vagy elavultnak is hathatnak, mégis úgy vélem, nem csupán laikus, de hivatásos olvasók (ti. irodalomtörténészek, kritikusok) is mindmáig megkerülhetetlen ihlető forrásként használhatják a könyvet elemzéseik, szövegértelmezéseik, megállapításaik finomítására.

Talán nem tudatos törekvés Nemes Nagy részéről, de esszéfűzésében Babits líráját – mind a korai verseket, mind pedig a kései Babits nagy ívű, érett költészetét – az objektív lírával igyekszik akarva-akaratlanul is rokonítani, gyakran állítja szembe egymással az elemzett versekben az objektívitas-szubjektívitas fogalom párját. Értelmezéskísérlete, mely egyébként afféle életmű-keresztmetszetként is olvastatja magát a mindenkori befogadóval, ebből a szempontból meglehetősen koncepciózus – kissé talán túlzottan is.

A Nemes Nagy Ágnes által tudatosan végigvezetett koncepció talán abból válik a legvilágosabbá a mindenkori olvasó számára, *ahogyan* a szerző egymás mellé rendezi, összefűzi verselemzéseit és a korszakváltásokat bemutató fejezeteket – amilyen alapossággal és felkészültséggel, s bár vállaltan egy mindenáron bebizonyítandó alaptézistől vezérelve, mégis a lehető legnagyobb gonddal és legfinomabb érvekkel megrajzolja Babits költői pályájának alakulását. Hiába vezérli a szerzőt egy kissé szubjektív és már-már megingathatatlan (irodalomtörténetírói?) koncepció, a választott művek elemzéseit és a kardinális változásokat, a pálya fordulópontjait a kronológia elvei szerint bemutató esszéfűzés úgy tűnik, képes észrevétlenül, álláspontját nem ránk erőltetve, tehát meggyőzően állást foglalni amellet az alaptézis mellett, hogy a babitsi költészet egyik alapvető tulajdonsága a *tárgyiasság*.

A (kissé talán önkényesen) kiválasztott jelentős Babits-versek elemzése közepette Nemes Nagy Ágnes alapvetően három pályaszakaszra osztja fel Babits Mihály költői pályáját. Megítélése szerint első, korai korszakában a szimbolizmus és a szecesszió, a formák kultusza dominál, Babits az izmusok bűvöletében kísérletezik, s mindezt egyfajta *objektívitas, tárgyiasság* is áthatja. Második korszakának

kezdetét 1917 és 1920 közé, az első világháború utolsó éveire datálja, mely okvetlenül egy nagy törés, változás ideje is egyben – a második alkotói periódusra okvetlenül rányomják bélyegüket (?) az avantgárd irányzatai is, Babits a formabontás és a személyesség felé fordul, e korszak verseit Nemes Nagy megítélése szerint már-már az áradó, túlzott szubjektívizmus, személyesség jellemzi. A harmadik korszak kezdetét az esszéfüzér 1933-ra datálja, s a kései Babits lírájában sokkal inkább a mikrokörnyezet látványai dominálnak. A halálos beteg költő – s itt a szerző akarva-akaratlanul játékba hozza a referenciális olvasat vitatott és vitatható lehetőségét, az életrajz versszövegekre történő projekcióját – kései verseit a szenvedés aszketikus élménye és már-már puritán letisztultság jellemzi, a személyes életveszély érzete és az általános világveszély fenyegető előjelei pedig egymásba játszanak. Tehát Babits e korszakában mintegy szintézisszerűen ötvözi az alanyiságot és a tárgyiasságot, *szubjektív objektívizmust* valósít meg.

Összességében tehát ez a hármasság jellemzi *A hegyi költő* által megrajzolt Babits-pályaképet, úgy vélem, a vállalt szubjektívizmussal és az ugyancsak felvállalt interpretátori (pre-)konceptióval (ti. hogy Babitsot lehetőleg mindenképpen, mint az objektív líra letéteményesét *olvassuk*) együtt is okvetlenül helyesen. Nemes Nagy Ágnes felvázolt irodalomtörténet-konceptiója tehát korántsem csupán szubjektív (költői, pályatársi) meglátásokból, hanem a magyar irodalomtörténet folyamatainak és hagyományrendszerének átható ismeretéből is következik.

A pályakép periodizációjánál maradva Nemes Nagy Ágnes az esszéfüzér záró fejezetében megállapítja, hogy Babits költői pályája a tárgyiasságtól indul (vö. a szimbolizmus és a szecesszió által áthatott tárgyiasság, a mindenkori lírai *én* lehető legnagyobb mértékű háttérbe szorítása), majd a történelmi-politikai traumák hatására kitör belőle a szubjektívizmus, az *én-líra*. E kettő pedig végül egyéni és egyetemes szenvedés-élménnyel átítatott *én-tárgy-líra*ként jut el a szintézisig a szerző utolsó, halála előtti alkotói korszakában. Nemes Nagy Ágnes végső megállapítása szerint alapvetően kétféle tárgyiasság jellemzi Babits líráját, mely közbevetése szerkezettel foglal keretben egy áradó, meglepően őszinte alanyi, szubjektív időszakot is.

Itt pedig vissza kell térnem egy fontos momentumhoz – ez pedig az életrajziség, a művek referenciális olvashatóságának kérdésköre. Bár *A hegyi költő* című esszéfüzér (*esszémonográfia?*) alcíme szerint *Vázlat Babits lírájáról*, amellet, hogy a tárgyalt műveket keletkezésük időrendjében elemzi, egyúttal bűvópatakszerűen pályakép-vázlatot is olvasója elé tár. Olvasható tehát egyfajta *kritikai életrajz*ként is, mely ugyan igyekszik az életmű reprezentatívnak tartott darabjait természetesen a maguk irodalomtörténeti és történelmi kontextusában tárgyalni, elsődlegesen végig a szövegek jelentéstartamaira, esztétikai sajátosságaira és összefüg-

gésrendszereire koncentrálni, a felszín alatt mégis ott rejtőzik *Babits, az ember életrajza*, a biográfiai tények kronológiája is. Nemes Nagy Ágnes többször, több helyen kitér a költő életének kardinális eseményeire, traumáira, élményeire, emberi kapcsolataira, politikai és morális lelki válságaira, végül pedig a súlyos, gyógyíthatatlan betegségeire is. Bár Nemes Nagy szerint e tények szekunder jellegűek, azaz talán nem vezethetők le belőlük egyértelműen a különböző elemzett versszövegek üzenetei és poétikai sajátosságai, az értelmezéshez mégis elengedhetetlen, hogy ismerjük és a lehető legnagyobb mélységig *megértsük* Babits életrajzát, költői és emberi habitusát, személyes világreflexióit, s azokat az eseményeket, melyek befolyásolták pályája alakulását, költői hangját, s megrajzolták alkotói korszakának határait. A referenciális olvasat és olvashatóság tehát, ha nem is primer, ám szekunder szinten, az elemzések alatt meghúzódó jelentésrétegben, mint másodlagos (mély)struktúra, mindenképpen jelen van az elemzésfűzér szövegében. Ez pedig úgy vélem, nem feltétlenül hátránya a szövegnek.

Nem szabad elfelejtenünk persze *A hegyi költő* olvasásakor a történeti értelmezési horizontot, azaz a szöveg keletkezésének idejét, valamint a keletkezés korszakának irodalomértelmezési sajátosságait. Nemes Nagy Ágnes elemzésfűzére elsősorban a strukturalizmus irodalomszemléletének jellegzetességeit viseli magát, mégpedig meglehetősen jól kitapinthatóan. (Emellett megemlítendő, hogy egyáltalán nem üt át rajta a korszakra politikai okokból oly jellemző marxista irodalomszemlélet, sokkal inkább egyszerűen humanista nézőpontból közelít a tárgyalt költő versvilágaihoz.) A hosszabb verselemzések végén a szöveg gyakorlatilag minden esetben kísérletet tesz arra, hogy megvilágítsa a Babits-versek *struktúráját*, megvilágítsa elsősorban szintaktikai és retorikai, másodsorban metrikai szerkezetüket az olvasó számára. Nemes Nagy Ágnes e strukturalista nézőpont jegyében egyenesen külön szerkezetet szentel Babits költészetében a *kisebb szerkezeteknek*, példának okáért a szonett, a stanza vagy a tercina, mint puszta képlet, szerkezet jelenlétének a babitsi életműben. A szerző e fejezetben forma- és stórfatörténeti fejtegetésekbe is bocsátkozik, rávilágítva például arra a tényre, hogy a magyar irodalomtörténetből a nyelvújítás korszaka (Kazinczy Ferenc, Szemere Pál) óta gyakorlatilag hiányzik a szonett, mint forma, s ennek meghonosítása, természetessé tétele a magyar irodalomban a Nyugat nagy alkotóira, köztük Babitsra hárult.

A vállalt szubjektivitás és a mára talán kissé elavultnak ható strukturalista irodalomszemlélet (főleg a posztrukturalista irodalomértelmezési irányzatok lehetőségének fényében) idejétmúltnak hathat, ha megkíséreljük Nemes Nagy Ágnes Babits-értelmezéseit nem csupán történeti távlatban, visszatekintve, hanem elfogulatlanul, mai szemmel olvasni. Az alapszemlélet, a szubjektivizmus (felvetődik persze a kérdés –: létezik-e egyáltalán objektivizmus az irodalomértelmezésben,

s a nagy jegyzetapparátusokkal megtámogatott posztstrukturalista tanulmányok nem ugyanoly szubjektív módon hivatkoznak-e egy-egy neves teoretikus téziseire, miként Nemes Nagy Ágnes mindenképpen az objektív líra letéteményeseként igyekszik olvasni Babitsot?) és a (posztmodern?) korunktól való időbeli távolság ellenére úgy vélem, az elemzéssorozat megállapításai poétikai és esztétikai szempontból helytállóak. Az itt-ott felbukkanó (a korszakban egyébként természetesen még a sokkal szigorúbb értelemben vett tudományos szövegekre is jellemző) biográfiai tények és az elemzett szövegek párhuzamba állítása, az életrajziság és az olykor kvázi-referenciális olvasat-kísérletek egyébiránt a filológiai tények, többek között a versek keletkezési idejének, helyének és körülményeinek alapos ismeretével is párosulnak, a filológiai tények alapos ismerete pedig mindenképpen hozzájárul az alapos szövegértelmezéshez. Az életrajz játékba hozása, bevonása az értelmezésbe tehát ez esetben minden bizonnyal nem levon a szövegértelmezésük önmagában vett értékéről, sokkal inkább tágítja az értelmezési lehetőségeket, gazdagabbá téve az életmű kulcsfontosságú darabjainak tartott versszövegek jelentéstartományait.

Nehéz lenne a kötet tizenennyolc – egymáshoz szervesen kapcsolódó, egymásra referáló, ugyanakkor az esetek többségében önálló elemzésekként, esszékként is olvasható – fejezete közül valamely egységeket kiemelni és előnyben részesíteni a többihez képest, így pusztán a szubjektív megérzéseinkre hagyatkozhatunk. Alaposságát és invenciózus elemzési szempontjait tekintve olvasóként mindenképpen kiemelném többek között az *Esti kérdést* elemző fejezetet (*Mire való?*), a *Fekete ország* értelmezésére kísérletet tevő esszét (*Színhiány*), valamint szokatlan, mondhatni tudományos alaposága okán a *Kisebb szerkezetek* című, forma- és strófatörténeti fejtegetésekbe is bocsátkozó egységet. Kiemelném továbbá okvetlenül az életpálya és a költői hang fordulópontjait taglaló változás-fejezeteket (*A változásról, először; Néhány szó a politikáról; A változásról, másodszor*), valamint a Babits líratörténeti újító tárgyiasságának koncepcióját vázoló *Magasság-élmény* című esszét, s a sort persze folytathatnánk akár egészen addig, míg el nem fogy-nak a kötet fejezetcímei.

Mindennek fényében úgy ítélnék meg, hogy a szöveget a *helyén* (időben és műfajilag – lévén szó nem hivatkozásjegyzékkel ellátott tanulmányról, sokkal inkább önnön szubjektivitását bizonyos mértékig nyíltan vállaló esszéről) kezelve jóval többnek tarthatjuk, mint pusztán esszét, szubjektív értékítéletek halmazát a XX. század egyik jelentős költőjének pályájáról egy valamivel később alkotó költőtárs tollából. Figyelembe illik persze vennünk a mai irodalomtudományi szövegértelmező iskolák valamivel kifinomultabb (olykor persze túlzottan teória- s kevésbé szövegcentrikus) rendelkezésünkre álló eszköztárát is, mikor irodalomtudományi kérdezőhorizontból vizsgálódva mondunk valamiféle értékítéletet A

hegyi költőről. Ugyan a mű hivatkozásjegyzéket nem tartalmaz, és ismételten nem mentes a vállalt szerzői szubjektivizmustól, a szubjektivizmus megkerülhetetlen tényezője a művészeti alkotások értelmezésének (talán némely extrém esetet kivéve), a pontosan jelölt hivatkozásokat pedig bizonyos mértékig pótolja a Nemes Nagy Ágnes által explicit módon felvonultatott óriási lexikális ismeretanyag. A szöveg még így, ezen esszéisztikus formában és stílusban is megfelelt az 1980-as évek magyar irodalom tudományos gondolkodása elvárásainak. Éppen ezért – a maga korlátai között, persze – úgy vélem, bátran olvasható *irodalomtudományi szakmunkaként* is, melynek megállapításai – főként a babitsi esztétikát és poétikát illetően – egészen a mai napig használhatóak és szem előtt tarthatóak, tartandóak. Azaz: a könyv nem csupán a saját korában felelt meg az irodalomtörténeti szakmunkákkal szemben támasztható (legalább minimális) elvárásoknak. Olvasható úgy, mint afféle esszéisztikus *kritikai életrajz* – s itt gondolhatunk adott esetben Ferencz Győző jóval később keletkezett (bár hivatkozásokat hangsúlyozottan tartalmazó) nagyszabású, Radnóti Miklósról írott kritikai életrajzára, mely sokhelyütt valamennyire hasonló hangvételben nyilatkozik meg, olykor nem mellőzve a személyességet sem. Ezt támasztja alá az a talán triviális, ugyanakkor fakticitását tekintve nehezen megkérdőjelezhető érv, hogy napjainkban, a jórészt a posztstrukturalista irodalomtudományi gondolkodás szellemében íródott és íródó tanulmányok, doktori disszertációk és monográfiák is viszonylag gyakran idézik *A hegyi költőt* (no persze, hangsúlyozottan a maguk fenntartásaikkal és az időbeli távolság figyelembe vételével együtt!), mint a Babits-recepció fontos s a mai napig megkerülhetetlen és továbbgondolandó állításokat megfogalmazó mérföldkővét.

A kötetnek talán hátránya a túlzott szubjektivizmus és a koncepciózus hangvétel, vitathatatlan erénye ugyanakkor az életrajzi-filológiai-irodalomtörténeti alaposság, valamint az, hogy az elemzések eredeti, invenciózus olvasási szempontokat vetnek fel, illetve hogy máig helytállóan periodizálja Babits Mihály alkotói pályáját. Nemes Nagy Ágnes *A hegyi költő* című könyve tehát hiányosságai és a keletkezés korszakának levetkőzhetetlen sajátosságai ellenére a mai napig vitathatatlan aktualitással bír, mint a Babits-életmű olvasásához, értelmezéséhez felhasználható, alapos irodalomtörténeti szakmunka, melyet időről időre mindenképpen érdemes (újra)olvasni azoknak, akik Babits lírájának (persze nem pusztán filológiai, hanem interpretációs) kutatására adják a fejüket.

(Kairosz Kiadó, Győr, 1998.)

Baán Tibor

Benke László: Hová lett aranytrombitád?

A 70 éves Benke László több embernek való feladatot vállalt magára. Sorsa a faluról városba érkező mesebeli legkisebb fiú alakját idézi, aki számos próbatétel után érkezett el legigazabb önmagához és ezen keresztül hozzánk, olvasókhöz, akik pontosan értjük a költő, az író, a könyvkiadó indítékait, küzdelmeinek természetét. Egyáltalán azt a művészi karaktert, amit a most megjelent nagy ívű, életműösszegező válogatott verskötet, a *Hová lett aranytrombitád?* tár az olvasó elé.

A külső megjelenésében is esztétikai gyönyörűséget ébresztő könyv élő értéke a mai magyar költészetnek. Többek közt azért, mert Benke László érzelmi vitalitása, létszomja és létszerelme sok szempontból ellentéte a lírai közgondolkodást átható szkepszisnek. Ady kifejezését ide iktatva „életes” verseket ír, amelyekben a Vrácsiknak emlegett magyar falu ezernyi gondja ugyanúgy jelen van, mint a városi munkásból költővé lett személyiség hányódtatása a Kádár-kor Magyarországon. De talán ennél is fontosabb a költő sajátos nézőpontja, igazságkereső szenvedélye, amely számos szállal kötődik a népi líra vonulatához, így ahhoz a népdalkincshez, amelyet Benke László közvetlenül ismert meg, úgy, ahogyan kevesen. Ez az ismeret a Kormos István szerkesztésében megjelent *Csordítok nyírvízét* című pályaindító verskötetében (Kozmosz, 1978) ugyanúgy jelen van, mint az életművét összegező költő verseiben.

A *Csordítok nyírvízét* szívszorogató balladája ugyanúgy az érzelmi megrendülésről, a szegények iránti hűségről szól, mint a *Sírás*, amely így kezdődik: „csókjainkban ,gyerekünkben / sír a sírás kenyerünkben / sír amikor beszélgetünk, / hogyha jövünk, hogyha megyünk, / sír a közel, sír a távol / Isten sír az elmúlásból...” E két vers közé szinte elhelyezhető az egész életmű, számos kikerülhetetlen nagy verssel, de azokkal is, amelyek a nagy versek érzelmi hátterét rajzolják ki. Jóllehet, tüzetesebb elemzésre itt és most nem vállalkozom, ám mégis szükségét érzem annak, hogy e líra legfontosabb témáit közelebb hozzam.

A gyerekkor világa a „mesék közepén” még ismeri a tiszta forrást, azt a szakrális kapcsolatot, amellyel a föld népe viszonyult szokásaihoz, ünnepeihez, az élethez. De azt is látni kell, hogy a paraszti élet minden volt, csak idill nem. Különösen a háború utáni nehéz évtizedekben, majd az erőszakos téészesítés idején. Mindezzel együtt Benke László számára a falu, igaz a városból, Budapestről visszanezve, hazalátogatva, örök mércéje maradt a hamisítatlanul tiszta emberi érzéseknek. Sokat elmond erről és még inkább a városba menekülés indítékairól az *Isten lyukas kötényében* néhány sora: „Isten lyukas kötényében vagyunk mindannyian, / s az árnyékom, mint a csapda rám csapódott. Viszem magam, viszem a hátamon / kő- és üvegcserepek, mellkasok, hörrenő lemezek roncsain át.” A munkáslét mint költői téma fokozatosan vezet a

rendszer szándékainak felismeréséhez, az elhallgattatás kockázatát is vállaló konfrontációhoz. A *Gyár, díszben* már kemény igazságokat mond ki: „A csinnadratta mögött / dideregve cipeljük a némaságot”. Kétségkívül ez a hang, mely azt is kimondja a *Koszorúzásban*, hogy „pántlikák a zászlók” egyre kevésbé, aztán egyáltalán nem fér bele a megtúrt hangok kórusába.

A rendszerváltás fordulata Benke László költészetének mind a mai napig visszatérő témája. Ezen aligha csodálkozhatunk, hiszen napjaink történelméről van szó. Benke, mint prózaíró (ne felejtjük el önéletrajzi indíttatású regényeit, riportkönyveit se) és mindenekelőtt költő – igazi oknyomozó indulattal, megrendítő hitelességgel ábrázolja az ország értékeinek, gyárainak elkönfiskálását, a volt munkásság pária réteggé züllesztését, a tengődő, munkanélküli „holt lelkek” bolyongását az ún. szabadságban.

Ez a témavonulat, mely Nagy Imre újratemetésétől a magánéleti hányódtatásig, a szívinfarktustól az újrakezdésig, a házassági kudarcoktól az új szerelmeken át vezet napjaink költői kiteljesedéséig, annyira forró, vulkánikus indulatokkal telített líravilágot jelent, amelyre kevés példa van napjaink költészetében. Őszintesége erejével válik a költő a korszak egyik fontos hangjává. Egy olyan kor hangjává, amely minderről legszívesebben elfeledkezne. Mindezzel együtt az igazságkereső szenvedély mélyén, ez is nyilvánvaló, a tehetetlenség kétségbeesése is megjelenik. Nem mélyül ugyan feloldhatatlan életveszteséggé, de utal arra, hogy a hazát, benne saját közérzetünket mi magunk teremtjük. Benke László e kötetében fontos, megkerülhetetlen versek számolnak le a rendszerváltás körüli illúziókkal. Ugyanakkor, ezt is látni kell, hogy nem adja fel a reményt. Az *Ádvent Bécsben* című nagyvers látszólagos észrevétlensége dacára is napjaink fontos számvetése, amelyben, Pest és Bécs, gazdagság és szegénység, elnyomatás és szabadság kérdései viszonyulnak egymáshoz. A feloldhatatlan ellentét a szerelem által válik elviselhető, domesztikálható életanyaggá. Csak néhány gúnyos, kegyetlen, elgondolkoztató sort idézek belőle: „*Verset próbáltam írni / a Hofburg és a Városház előtt. De fényeivel a híres karácsonyi vásár / leköpte a költészetet*”. De érdemes idézni a nagyívű vers zárását is, amely szinkronban a felidézett karácsonyi élethelyzettel az itt és most világa fölötti dimenzióba helyezi – hasonlóan a Gondviselést faggató, az Istenhez fellebbező magyar zsolnárköltészet hagyományaihoz – a megoldást. Így: „...s ha menni és menni kell tovább, / vezetőnek mért nem a Kisdédet / küldöd, az Ember Fiát, / küldj mosolygó Illéseket, / kemény kis Gellérteket, / ne a pénz és a halált / kövessük egész életünkben, / a grinzingi dombokon át, / Döbling felé...”

Tagadhatatlan, hogy ezúttal is a fehér izzásig hevített szenvedély az, amely a verset felemeli és hitelesíti. Ez az indulati többlet az, amely Benke László életművét, költészetének sorsát a múltban, de a jelenben is meghatározza. Jó volna, ha a „hétvégék és a létvégék „költőjét azok is megismernék, akikért elindult.

(*Hétkrajcár Kiadó, Budapest, 2013*)

Tamási Orosz János

Minden kezdet ironikusan szomorú

Turczi István: Minden kezdet

Tulajdonképpen minden regény a beavatásról szól, annak szövedékét fejt fel, mondhatnánk kicsit ironizálva, *Turczi István* könyvének alcíme láttán. „A beavatás regénye”, írja a címlapra, s mi, ismétlem, arra gondolunk: hiszen mind az, legalábbis, ami egy hajszálnyival a lektűrök világa fölött helyezkedik el. Minden szerző valamilyen beavatásra tesz kísérletet történetének elmondásán keresztül. A történelmi regények általában a haza melletti kitartás eszméjét, annak identitását képezik le; más műfajok a személyes kitartás vagy elbukás példázatain keresztül óhajtanak intést, esetleg egyszerű tapasztalatot közvetíteni; jó, tudjuk, ez nagyon egyszerűsítő képlet, hiszen, ha így van, így lenne, akkor mit kezdjünk a beavatás-regények műfajjelző könyvtárával? Ezért mondtuk, hogy felvetésünk ironikus, persze, fenntartva annak lehetőségét, hogy e nyomon indulva az olvasó, bizony, az egyetemes irodalomtörténetbe óhajtsa beemelni Turczi munkáját. És nem is állna nehéz feladat előtt.

Akárha csak szűken megmarad a beavatás-regények világánál. A modell szerkezete kétségtelenül erősen kitapintható a szerző regényében; elég az iniciációs szerkezetre vagy a cselekménystruktúrára gondolnunk. Ugyanakkor annak mint ha kifigurázására, a pikareszk eszközeinek alkalmazásával a lélektani – a műfajban olykori kényszeres megoldásokkal jelen lévő – szituációk humorban bővelkedő feloldására vállalkozna; jól felismerhető, egyéni stílusban. Anélkül, hogy a műfaj hagyományait, „dress-code”-ját tovább mutogatnánk a gardróbban, említsük meg *Szerb Antal* nevét. Aki a magyar irodalomtörténet egyik legmeghatározóbb beavatás-regény szerzője és a műfaj instruátora; s ebben a minőségében Turczi munkájának (beleértve az oldásként beemelt pikareszkmegoldásokat) talán legközelebbi ihletője. Ugyan sokan gondolják ezt a névsort, a beavatás-regény magyar történetét, *Hamvas Bélával* kezdeni, de az, noha jelentősége elvitathatatlan, ebben a vonatkozásban nem szerencsés. Akár Szerb megelőző nemzedékeinek munkáiban is fellelhetünk hasonló kísérleteket; a romantika korában, ahogy már utaltunk erre, a szerzők némelyike a beavatás-ízesítővel próbálta részben korszerűbbé, részben – épp a mitológiai kapcsolódások lehetősége révén – egyetemesebbé tenni, mélyebb világirodalmi struktúrákba helyezni műveit. Mondhatni tehát ráutalásunk összegzéseként, hogy a beavatás-regény annyiban a magyar irodalom hagyományainak része is, hogy immár várható volt annak egy ennyire pontos és mégis korszerűsítő leképezése, megjelenése kortárs prózánkban.

Mégis kérdezzük meg újra: a beavatás regénye-e Turczi István újabb munkája?

Mondjuk ki azonnal, már konkrét tárgyunkkal foglalkozván, hogy inkább annak kezdete, a körvonalak élesedése, a megismerés állapotának megsejtése; tökéletes beavatásról legfeljebb az olvasói elmék pallérozása kapcsán beszélhetünk. Mert számukra valóban a regényértelmezések iskolája a könyv, a könnyű csábításokkal szembeni ellenállásé, hiszen a szerző mondhatni szándékosan csapdát állít a szöveg felfejtésére vállalkozóknak. Könnyen, szinte túlságosan könnyen elviszik a szálak, az események az olvasót a krimik vagy inkább a misztikus thrillerek felé; ami amúgy a beavatás-regény műfajának kötelező gyakorlata; s meglehet, sokan csak elkésve ébrednek rá: a regény négy dimenzióban szövődő történetéből ez csak az egyik, nem is a legfontosabb, és mindenképp elhanyagolható. Úgy, mint krimi, le sem zárul, be sem fejeződik a cselekmény, s ennek tulajdonképpen azért van súlya: Turczy ezzel is jelzi számunkra, hogy az a történet, ami esetleg a kriminalitás szintjén értelmezhető, a hétköznapi ember számára nem megfogható, nem hat rá közvetlen kiterjesztéssel; nemhogy veszélyt nem jelent azokra a titkokra, hanem még az onnan érkező tekintet is csak átsuhan rajta.

Nos, ez az egyik dimenzió; a titkos összeesküvés hirtelen felvillanó látványa. Ami ennél fontosabb: az a világ, amelyről csak hallomásból értesülünk; a helyszínen kívüli, ahonnan ide érkeznek a szereplők; mindenki hordoz egy sorsot, és a sorsok összességéből textus-fotográfiát nyerünk a pusztulás síkjairól. Van valahol egy társadalom, jelenti meg nekünk a regény szereplőinek sorsa, amelyben *„az egymásnak rendelt emberek tarka, természetes képzeteinek helyét elfoglalja a régi szavakat, és megbízható gesztusokat egyenként felmorzsoló üresség”*. Így, üresen, az „éld át a márt” parancsával érkeznek meg Kővárba, a tulajdonképpeni helyszínbe, egy kastélyszállóba, ahol, persze, újra kezdődik számukra valami életféle, de „hozott” kudarcaik sebei gyógyíthatatlanok, kudarcaik kiheverhetetlenek. A Kővár név lényegében egy groteszk tréfa; szinte azonnal az ellentéte fogalmazódik meg bennünk: legyen bármilyen káprázatos a leírás, tűnjön akár nagyon szépnek, méltóságteljesnek; valójában csak illúzió ez is. A valóság: hol vár állott, most kőhalom. Amit kudarcra ítélt, szétcsúszott emberek laknak le, népesítenek be, az egy a káprázataival együtt is szétszórt törmelékélet. Ezt a szintet, divatos összekapcsolással, a rendszerváltás háttérének leírásaként is értelmezhetjük; nem a hatalmas társadalmi és politikai folyamatok nézőpontjából, hanem a kisemberek, az apró egzisztenciák összeomlásának és egyre reménytelenebb kapaszkodási kísérleteinek ábrázolásaként. Míg fentebb a főszereplő személyes jelentéktelenségének állomásai bontakoznak ki, addig itt a többiek, a többség, a „plebsz” elszemélytelenedésének stációit ismerjük meg. Mindegy, hogy az ide érkező emberek kik és honnan jönnek, mellesleg azért megtudjuk az egyik főszereplő szemszögéből, aki *„Ivott, nőzött, kártyázott a cégvezető, sportigazgató és államtitkár haverjaival. Egymást fedezték, vigyáztak a nem létező jó hírnevükre, közben nagy ívben leszar-*

tak mindent és mindenkit, lenézték a körülöttük brusztoló, de nem az ő köreikbe tartozó emberkéket. Úgy tűnt, nekik áll a zászló". Nekik, annyira, hogy egyedül a főszereplő veszi komolyan a titkok nyomára jutás veszélyességét, miután bepillant azok zárt világába, rémálmai vannak, várja, mikor találják meg, jutnak nyomára, ez lenne amúgy logikus; de hát, mint mondtuk, ez is illúzió. Távol van tőlük, nem jelenthet veszélyt; hiszen *„Jól ki van gondolva a világ, valakinek fenn is, lenn is lennie kell”*. Tudják, hogy tudja, de kit érdekel egy hangya látomása? S még csak meg sem üzenik neki; egy öregebb hangya figyelmezteti, jóindulatúan.

Így simulnak hát össze a regény rétegei, s válik a teljesség a beavatás kezdetévé. Az ébredés, a valóság szeleteinek lassú megismerése, a kárpitok meghasadásának s hasításának ideje ez, hol van még a vége, hol a történet felfakadása, amikor a beavatódás a személyiség felmorzsolásával jár együtt, vagy épp az áldozatvállalás gesztusává; Turczi regénye a főcímben olvasható „minden kezdet” regénye; egy fiatalemberé, akiről fokozatosan, ám annál kíméletlenebbül tudjuk meg lelki ártatlansága elvesztésének általa időben nem is észlelt állomásait; egy szinte tökéletes társadalom-rajzot nyerünk sorsa leirataiból; ahol már csak a nagyszülők jelentenek számára valamit abból, amit a családi nevelés fogalmával azonosítunk; felnőtté válásának, sorsának kezdetét épp ezért a nagymama halála jelenti. Aki mindaddig óvta a világtól, őrizte neki annak lehetséges szépségeit, tanította a jó döntések felé vezető útra, de ezt is csak úgy – módjával. Főhősünk szinte tökéletes zavartalanságban kereshette a kamaszkor mindent felülíró vágyát, a szerelem és szexualitás együttes megjelenését; kutathatta annak esélyeit, várakozhatott és álmodozhatott; ez is beavatás, persze, de amennyire erőteljesen fut végig a textusok és szexusok felszínén, annyira lágyan marad meg az érintések, a felborzolások szintjén. A gyász komorsága nehezíti ezt is; elment Nagymama, nincs több kapaszkodó, nincs több valóban megszívlelhető jó tanács, csupán a tovább vitt mondatok, a tanítások – amelyek egyikét sem szüleitől kapta. Szülei számára ő csak kibúvóként, egyfajta öngazolásaként létezik; apjától nem szeretetet kap, apja csupán indulatainak és kudarcainak igazolását akarja tőle megszerezni; beavatás ez is, persze; ahogyan a szülők sorsának reménytelenségéből, mókuserék-dimenzióiból előhívott társadalom-kép is az. A kor, amelynek átutazói, *„a vendégek közt csak leheletnyi különbség van, és ez a különbség épp a leheletükben mérhető”*. A kor: amikor *„Prosperáló szűnyoghadak és rosszul kiejtett angol szavak röpködtek a levegőben”*. Amikor, amúgy kiváló definíció következik, amikor tehát az a fontos: *„Túl a célon nem lőni”*. S a kor, amelyre a – említsük ismét – pikareszk nyílveszői is becsapódnak; hiszen roppant szórakoztató, amikor a jelen, a kortárs művelődéstörténetre utalás kontextusát emeli be, akár csak egyetlen hasonlattal, íme: *„ahogy zöldesbarna vadászöltönyében a Kóvár legmagasabb pontjáról órákig mozdulatlanul, akár egy hatalmas leguán, figyelte territóriumát”*.

Adós vagyok még a negyedik dimenzió körülhatárolásával: nos, ez Turczi személyes síkja, az, ahol kicsit kilép az író szerepéből, hogy átfogó tükröt tartson a kor, a kora elé, még ő is feltűnik abban, egy furcsa költőként, aki szép verses albumot adott ki a szerelemről; a kötet nyomot, emléket hagyott a szerelemre s szeretkezésre készülő fiatalok érzelmein; mintát, kis jelzés ez is – ennyi az író dolga s szerepe. No, ez éppen csak felbukkanó kis közjáték, villanás, annyiban fontos: ez is behatárolja a történet idejét, a fontosabb ebben a dimenzióban az a plasztikusság, ahogyan a szerző megrajzolja figuráit, elmeséli háttérüket, összeszövi abból azt a korrajzot, ami által megértjük történetmondásának valódi indítékait; amivel kicsit ki is lép a szereplők belső világából, azért, hogy bevezessen bennünket – mondjuk úgy: beavasson – a legalapvetőbb világnézetbe: *„Az igazság soha nem rejtőzik el. Ami fent van, olyan, mintha lent volna, s ami lent van, olyan, mintha fent volna. Az ember a mindenséget megtalálhatja önmagában”*.

Ha nem dicsértük volna érdemei szerint, hát mondjuk ki: remek kisregény. Mert lassan adja meg magát. Mert mondatai a modernitás valóságába emelik a romantika képeit, elegánsan. Külön kis fejezet a műben az, ahogyan a felső világ fölénk hajló arcai változnak, mintegy szereplőkké avatódva, a lenti világ változásainak ritmikájában. *„Nézését aggatta a tájra”*, teremti meg ezt a kapcsolatot a föhös és az égbolt között az író, s ez él akkor, amikor *„Az ég alja, akár egy hatalmas ránc, sűrű, alvadtvérszínű redőkben húzódott össze”*, olvassuk az egyik komor pillanatban, s a kép kiteljesedik; az instancia szomorú reménytelensége szinte mellékmondatokban hatalmasodik Kővár fölé: *„Szürke felhők pókhálója fedte az eget, alig engedte át a napfényt. Néhol mintha csillogó tűk lyuggatták volna át a halotti leplet, vékony fénycsíkok szántották végig a hegyoldalt”*. Mint mondtuk: remek kisregény. Mert nyelvezete egyszerre hordozza a romantikus és a groteszk lírát, s mert ironiája gátlástalan. Kell az, bár ha néha – s nem a szerző által - reménytelen küzdelemnek tűnik. Ez is.

(Palatinus Kiadó, Budapest, 2013.)

Csontos Márta

Az értékteremtés és értékvesztés tragikuma

Kántor Lajos Konglomerát (Erdély) című regényéről

Kántor Lajos irodalomtörténész, filológus és kritikus különös címet adott annak a dokumentumregénynek, melyben három életúton keresztül, a narrátor szerepét vállalva fókuszál könyvében erdélyi vagy inkább romániai magyar politikatörténetre, foglalkozik eszmetörténeti és irodalomtörténeti kérdésekkel.

A *Konglomerát (Erdély)* címválasztás nem véletlen. Maga a szó elsősorban a közetanban fordul elő; kőtörmelék, az erodálás során gömbölyűre koptatott kavicsok halmozata jelenti, melyben érvényesül az építés-pusztítás kettőssége, egy elválaszthatatlan, kényszerű összetartozás, harc az értékek megőrzéséért. Irodalmi vonatkozásban mindez utal az erdélyi élettérben megjelenő, erdélyi gondolkodást alakító karakterek sokféleségére, nyomon követi a transzszilván ideológiáról alkotott vélemények paradoxonjait, különös tekintettel arra, hogy milyen módon létezett az adott időszakban a magyarországtól eltérő erdélyi szellemiség.

Maga a szerző frappáns tömörséggel úgy jellemzi művét, hogy dokumentum és „fikció”. Az 1920–70-es évek között Kántor Lajos három ember életútját, konfliktusait, csalódásait, sorsfordulóinak katakombáit tárja fel olyan módon, hogy egy autentikus Erdély-kép rajzolódjon ki a *háttérben*. A 21 képzeletbeli szeminárium az említett időintervallumban a baloldali értelmiséggel foglalkozik. Az erdélyi magyar kultúra három kiemelkedő alakja, véleményalkotása, életútja rajzolódik ki a beszélgetéseken: *Szabédi László (1907–1959)*, tudós költő és pedagógus, aki Kántor Lajos tanára volt a Bolyai-egyetemen, *Gaál Gábor (1891–1954)* író, irodalomkritikus, a *Korunk* korábbi főszerkesztője, baloldali teoretikus, valamint *Szilágyi Domokos (1938–1976)* költő, Kántor Lajos nemzedéktársa, akit a könyv lapjain vagy az ifjú Sz-ként említ, vagy egyszerűen a Szisz becenevet használja. A negyedik személy *Sebestyén*, a narrátor; rajta keresztül kommentálja, illetőleg értelmezi-magyarázza Kántor Lajos a történéseket.

Kántor Lajos, aki 1959-től a *Korunk* főszerkesztője, 2013-ban az MTA külső tagja megtisztelő címet kapja munkája elismeréseként. A szerző hatalmas ismeretanyaggal és szintetizáló képességgel irodalomszociológiai, lélektani, stilisztikai elemzést végez. A fikció nem rontja a hitelességet, a részletező következetességgel megírt hármass 'sors-elemzése' csak megerősíti az olvasóban a recepcióra való hajlandóságot.

A 21 szeminárium helyszínei is utalnak arra, hogy milyen kapcsolatban volt Kántor Lajos a három költővel; képet kapunk a Babeş-Bolyai Tudományegyetemen folyó munkáról, esztétikai nézetek összecsapását követhetjük nyomon, választ kapunk filozófiai kérdésekre, hiteles adatokkal alakíthatjuk történelemszemléletünket.

A három prominens személy „feltámasztásával” összerakja Kántor Lajos a csontokat – ahogy Sebestyén utal erre a bevezetőben –, kirakja azt a puzzle-t, melyből kirajzolódik a személyes sorsokon keresztül értelmezhető, sőt újraértékelhető kortörténet. A fikció mellett az életrajzi adatok, levélrészletek és versidézetek helyre teszik és revidiálják az Erdélyről alkotott közhelyes véleményeket. A hatodik szemináriumban Sz. (Szabédi László) mondja ki a szentenciát: „*Aki ide született vagy ezt választotta, az nem szabadulhat.*”

Szabédi László önemésztő küzdelmekben próbálja meggyőződését elfogadtatni, beágyazni politika- és kultúrtörténetileg az őt megillető helyre, melyben nyilvánvalóan irányítják tanulmányai; az unitárius középiskola, a strasbourgi egyetemen folytatott stúdiumok, a filozófiai doktori képzettsége. A 'poéta doctus' jelzőt méltán megérdemlő Szabédi belső konfliktusait, keserűségét, illúzió nélküliségét úgy éli át, hogy megpróbálja a szenvedélyt az értelem szolgálatába állítani. „*Kiviláglik, hogy az erdélyi magyar költő hazaélményét éppen olyan fokú himnikus lelkesedés, illetőleg önemésztő tépelődés hangján fejezi ki, mint szerencsésebb nemzetek fiai a lélek sajátabb megrendüléseit* „ – hangsúlyozza Kántor Lajos az *Üdvözlégly* / hetedik szeminárium / fejezetben, mely azzal foglalkozik, hányszor szabadulhat fel az ember élete során.

Ugyanezek a lapokon megjelenik G. (Gaál Gábor), a kivételes képességű lapszerkesztő, aki saját lényegének is ezt a tevékenységet tartotta igazán. Teljes politikai-ideológiai meggyőződéssel vélte G. a *Korunkat* a történelmi haladásért folytatott harc bástyájának. Irodalomkritikusi minőségében is a marxista irodalom vezérfonalához kötődött, az írókat aszerint ítélte meg, hogy milyen munkát végeztek a kor viszonyainak feltárásában, miként értelmezték azt a valóságot, mely az irodalmi alkotások táptalajául szolgált.

G. osztályszemléletét a következő módon interpretálja a szerző. A szocialista munkásságot „*a nemzethalál félelem már nem gyötri, s ezért a más nemzetek gyarapodásában se lát saját nemzete ellen irányuló törekvést: tehát alkalmas a nemzetek közötti együttműködésre.*”

Visszakanyarodva a harmadik szemináriumhoz, az *Ó trenszi, trenszi – via Washington* fejezetben kapunk teljesebb képet a transzszilván ideológia értelmezéséről, s látjuk, hogy a „második nemzedék” megbecsülte ugyan a transzszilván ideológia eredményeit, az akkor irodalompolitika szerves részének tartották a maga idejében, de Jancsó Elemér az *Új arcvonat* című antológiában már megteszi a maga számvetését, melyhez explicit módon köthető Szabédi László véleménye. Sz. úgy fogalmaz, hogy az irodalmi életben való erőtlenség a műveltségi állapotban keresendő, mert a magyarságban mindig volt egy meg nem határozható lelkiállapot.

A transzszilvanizmus körüli vitát Szemlér Ferenc *Jelszó és mithosz* című tanulmánya kezdeményezte 1937-ben, amikor Szemlér körkérdést intézett kortársaihoz az „erdélyi gondolat” jelentőségének tisztázásához. A körlevélre, mely tehát a fogalom meghatá-

rozására irányult a megkérdezettek saját műalkotásaira és koruk irodalmi 'termékeire' vonatkoztatva, Szabédi válasza meglehetősen szignifikáns; valójában a transzszilván irodalmat a 'nyugatos' irodalom romániai magyar ágának tekintette. Kántor Lajos summázatából kiderül, hogy az új államhatalom kezdeményezésére nem reagáló politikai passzivitás, 'non-cooperation' jellemzi a transzszilvanizmust.

Több mint 10 oldalas levelében Sz. utal Áprily és Reményik *tájtranszszilvanizmusára*, valamint Kós Károly *országtranszszilvanizmusára*, melynek olvasatában a tájtranszszilvanizmus csak az erdélyi magyarságra koncentrál, az országtranszszilvanizmus azonban nem a „*magyar szellem variációja, mert az erdélyi szellem gyökerei még a magyar államalapítás előttre nyúlnak vissza, szóval nem magyar termék.*” Sz. egy utolsó tördőfésként még azt is hangsúlyozza, hogy a transzszilvanizmus eszméje valójában a kisebbségi sors dilettánsainak a terméke. A levél kapcsán érdekességként említhetjük meg, hogy Dsida Jenő, Jancsó Elemér és Koós Kovács Jenő válasz nélkül hagyta a körlevelet.

Az a Szabédi, aki 1942-ben csatlakozott a helikoni közösséghez, elindította a *Termés* című folyóiratot, s 1943-ban a balatonszárszói találkozón is ott volt, 1944-ben bekapcsolódik az antifasiszta ellenállásba, majd 1945. március 15-én a kolozsvári magyar színházban tart ünnepi beszédet, ahol Sztálinról is szó esik. „*Minden nép szabadságjogainak ott van a határa, ahol más népek szabadságjogainak felségterülete kezdődik. Románia egyetlen kormányától se várjunk kegyet, Románia egyetlen kormányának se hozzunk jogainkból áldozatot.*” A Kántor Lajos által demonstrált Sz. versek és levelek olvasatában azonban a megalkuvás lehetősége is felvillan Sz. *Felszabadítónk Sztálin* című hálaadó kötetében (Bólyai és Sztálin, nyolcadik szeminárium).

A dokumentumregényben G. jelzéssel szerepeltetett Gaál Gábor, aki az őszirózsás forradalom idején a Művelődésügyi Minisztériumban dolgozott, a Tanácsköztársaság idején pedig Lukács György népbiztosaként tevékenykedett, majd katonai tanácsadóként is közreműködött az V. Vörös Dandárban, a fehérterror elől 1921-ben Bécsbe emigrált, csak 1925-ben tért vissza Kolozsvárra. A korábbi években élvonalbeli lapokban publikáló G. (*Keleti Újság; Új Kelet; Ellenzék*), kritikáival a *Pásztortűzben* és az *Erdélyi Helikonban* is jelentkezett. Egyetemi pályáját 1946-ban kezdte a Babeş-Bolyai Tudományegyetem filozófiai tanszékén, de ugyanebben az időben már az *Utunk* főszerkesztője, a Romániai Magyar Írószövetség elnöke. Egy 1946-os előadásában már sztálini felfogásban nyilatkozik, s hangsúlyozza, hogy a történeti-bölcsészeti fakultásnak a sztálinizmus igényeihez kell igazodnia. A részletező alaposítással megírt dokumentumregényből megtudjuk, miként kapcsolódott G. a hírhedt Toldi-vitához, melyben Toldit már nem tekinti népi hősnak, hisz ő is osztályérvényesülésért küzd, ezért úgy gondolja, „*a magyar irodalomtörténet-írás az egész múltat hamis szociológiai szemlélettel készült fogalmak kísértetjárásává teszi.*” Erről bővebben a kilencedik szemináriumban olvashatunk *Gelei és Benedek Marcell kísérlete* cím alatt.

1948-tól már nyíltan támadták Gaált, hegelianusnak nyilvánították, *Valóság és Irodalom* című kötete alapján sajtókampányt is indítottak ellene, majd a kommunizmus ügye iránt mindvégig hűséget mutató író 1952-ben a pártból végleg kizárták, így alkotói pályája csúcspontját nem érthette el, még ugyanabban az évben tragikus körülmények között meghalt, befejezetlen életművet hagyva maga mögött.

A tizenötödik szeminárium (1956: tavasz, nyár, ősz – tél) gondolatai között tallózva kitűnik, hogy a Csehi Gyula, Sóni Pál és Robotos Imre tollából született írások Gaál Gábort objektivistának tartották, kozmopolitának bélyegezték; elvtelen nemzeti egy-ség fenntartójának.

A személyes konfliktusok sorozata folytatódik SzGSz életében, a Bolyai-egyetem beolvasztásakor tanúsított magatartása miatt Szabédit a Sekuritáé zaklatta, így tiltakozásként 1959-ben vonat elé vetette magát.

Szilágyi Domokos, az ifjú Sz. ugyancsak a Bolyai-tudományegyetem magyar nyelv és irodalom szakos hallgatója, az *Igaz Szó* és a bukaresti *Előre* munkatársa, élete tragédiákkal telített, fia az 1977-es bukaresti földrengésben életét veszíti, párkapcsolatai sikertelenek, csak Hervay Gizellánál talál majd megnyugvásra.

Két kudarcral végződő házassága miatt Szilágyi Domokos költészetével a szerelem mélyrétegeibe léphetünk az *Út a szerelemhez* című fejezetben (tizenharmadik szeminárium). A szerelem, az összetartozás az ifjú Sziszt is erősen foglalkoztatja, akár negatív formájában is. Egyik verscíme alá egy Engels-idézetet tesz, melynek summázata szerint csak a szerelmen alapuló házasság erkölcsös, a szerelem elmúltával a házasság erkölcs-telenné válik. Fogadjuk el azonban Kántor Lajos meglátását, utalva a József Attilától választott mottóra. „Test a testtel – ez a költészetbe átemelt életfilozófia enged talán leginkább bepillantást Szilágyi Domokos gondolkodásába, az elődök újraértelmezésébe, egy gazdag – nehéz, súlyos ellentmondásaiban még feltárandó – életmű mélyrétegeibe.”

Csak az ifjú Sz. halála után 30 évvel került köztudatba, hogy ügynöki múlttal rendelkezik, s Balogh Ferenc néven 1958–1965 között jelentéseket írt a Securitate megbízásából Páskándy Géza íróról és Szász János újságíróról. Stefano Bottom, Romániában élő olasz történész által felkutatott dokumentumokból derül ki, hogy az erdélyi költőt is beszervezte a romániai kommunista titkosszolgálat. Kántor Lajos kételyeit fejezte ki a bukaresti titkosszolgálati iratok hitelességével kapcsolatban. Kántor Lajos 1956-ra és egy nagy diákszerelemre hivatkozik. Egy 1957. április 10-i besúgóji jelentés alapján rokonszenvét fejezte ki a Nagy Imre-kormány megalakulásával kapcsolatban, s az ellenforradalmat leverő szovjet hadsereg közbelépését agresszióknak nevezte. Szöcs Géza a *Helikon* 2007. márciusi számában úgy fogalmazott, hogy „*Szilágyi Domokos önmaga fölött hozott ítéletet*”; a költő attitűdjének feltárásakor Szöcs hiányolja a respektet, költészetének még életében való elismerését, hiszen soha nem favorizálták a maga korában, csak a pusztá létezéshez való jogot kapta meg. „*Ha végletekben fogalmazok, karriert is lehetett*

építeni besúgásból, és belehalni is lehetett. Szisz ez utóbbit tette” nyilatkozott a *Krónika* című lapnak Nagy Mária, a költő élettársa.

Kántor Lajos óriási ismeretanyag és személyes tapasztalatok birtokában, sodró lendülettel tereli az olvasót a hiteles megismerés irányába, lehetőséget biztosítva hiányos ismeretei pótlására és a korrekcióra. Az erdélyi multikultúra olvasztótégelyében a három 'matéria' nem tudott úgy keveredni, vagy egyfajta szimbiózist teremteni, hogy ne próbálta volna meg bármilyen áron is megtartani a maga identitásőrző tulajdonságait, s tisztán, szennyezetség nélkül megőrizni az ehhez szükséges alkotóelemeket.

Sebestény a mű végén levonja a konzekvenciát a Forever Living fejezetében, s a katarzist a költészet feloldozó szépségében jelöli meg.

A mű legnagyobb értéke az a hatalmas motiváló, inspiráló erő, melynek segítségével az olvasó képessé válik az elme megvilágosodásához szükséges újraértékelésre, hogy a történéseket, személyeket és eseményeket végre az őket megillető helyükre állíthassa. „Egy dolog bizonyos: az emlékezés is nagyhatalom”, vallja Kántor Lajos summázatában.

(Kossuth Kiadó, Budapest, 2012.)

Csónakkikötő Poroszlón

Szabó László

Viczai Péter: Viszockij-körút

A közelmúltban jelent meg a Budapesti Gazdasági Főiskola docensének legújabb könyve a Hungarovox Kiadónál. A cím sokat elárul: „a Viszockij-körút” nem a híres orosz bárdról szóló könyv, hanem inkább egy hatástanulmány, mely áttekintést ad a kultúrák összefonódásáról, betekintheünk a versírás és a műfordítás kulisszái mögé is, sok új ismerettel gazdagít az orosznyelv-oktatás gyakorlati problémái és az irodalmi művek kiadásával kapcsolatban. Az alkotó, Magyarország legelismertebb Viszockij-kutatója, tudományos igényességgel, de olvasmányos formában foglalja össze a 2008 és 2012 közötti időszak ilyen eseményeit. A könyv jelentős része már napvilágot látott a honi idegen nyelvű sajtóban, így a *Vesztnyik* és a *Russzkij jazik szzevodnya* című folyóiratokban, valamint a budapesti *Orosz Kurir* kulturális és közéleti lapban. Most rendszerre, kiegészítve, köteté szerkesztve kerülhet kezünkbe az érdekes mű, melynek tartalma alapvetően három témakör köré szerveződik. Ezek hol összekapcsolódnak, hol bűvópataként törnek a felszínre. A konkordáló témák egységes egészzé szervezik a könyv mondanivalóját. Ez a három témakör át- meg átszövi az alkotó világát.

Interkulturális kapcsolatok

Az egyik vezérmotívum a kultúrák találkozása. Legyen az a ghánai, moszkvai vagy budapesti közegben, mindenütt talál az író kapcsolódási pontokat. Kultúrák egymásra gyakorolt hatását gyakran az alkotók szemszögéből ábrázolja, mostanában divatos szóval mélyinterjúk formájában. Az interjúk mélységét nemcsak az adja, hogy az alkotókat Viczai Péter jól ismeri, hanem az is, hogy közös gondolatkör köré szerveződik minden beszélgetés. Olyan irodalmárok nyilatkoznak többek között, mint Irina Kovaljova, Ivan Belokrilov, Szergej Beloruszec és természetesen Leonyid Volodarszkij. Ez utóbbi alkotó a könyv egyik kulcsfigurája. *Egymásra találásuk érdekessége: Moszkvában Viczai Péter Viszockijról tart előadást, ahol Volodarszkij, aki Viszockijról verset írt, szintén jelen van. Véletlenek nincsenek, mert pont ez a híres költő, a magyar történelem hívatott ismerője. Elmélyedve a magyar történelemben hozzá mer nyúlni az ún. kényes témákhoz. Verset ír Voronyezsről, ahol a II. magyar hadsereg katonái alusszák örök álmukat, és poémát 1456-ról, a nándorfehérvári diadalról, úgyhogy benne a pont 500 évvel későbbi, 1956-os események is helyt kaptak. A poémában egy mentőápoló a forradalom napjairól álmodik, de megszólal benne Nagy Imre is.*

A kapcsolatból barátság lesz, majd Volodarszkij révén több magyar költő is bemutatkozási lehetőséget kap, műveik műfordításban jelennek meg rangos orosz irodalmi kiadványokban, az orosz költők műveit Marosi Lajos, Cseh Károly, Viczai Péter fordítják magyarra, és jelentetik meg itthon. Különösen Cseh Károly volt az, aki Volodarszkij

költői világában visszhangra talált. A köztük gyakori levélváltás után kialakult barátságot csak a földrajzi távolság zavarta. 2012 nyarán végre találkoztak. Ez a pár nap a két költőnek ünnep volt. Mikor egymáshoz szóltak, sziporkázott a levegő. Ők, akik félszavakból értik egymást, most órákon át beszélgettek. Mintha tudták volna, hogy csak ennyi adatott meg. Cseh Károly a hetvenes évek végén az egri főiskolán lett igazán költő, és szíve csücske később is Eger maradt. Itt mutatta be három éve a Bartakovics Művelődési Központban Volodarszkij *Karácsonyi folyosó* című kötetét is. Emlékszem, az adventi időszak közepén jártunk. Irodalmi esten ennyi érdeklődő ritkán fordul meg. Én szó szerint a karácsonyi folyosón álltam, mert nem fértem be a terembe. A címadó vers rímelt a könyv alapgondolatára: vajon a világ sokfajta népe miért nem talál egymáshoz békés utat? Tehetne-e ehhez valamit hozzá a kultúra, az irodalom: ez a könyv is azt bizonyítja, hogy igen.

Karcsi élete utolsó estéjén 2013 januárjában még Egerben interjút adott a pravoszláv karácsonyra szervezett ünnepségen... Azóta Miskolcon emléktábla, Borsodgeszten könyvtár őrzi a nevét, Egerben június közepén pedig emlékest idézte fel Karcsi művészetét.

A könyv betekintést nyújt a magyar költők, műfordítók világába is. Elég, ha a hosszú névsorból csak Bereményi Géza, Cseh Károly vagy Marosi Lajos nevét emelem ki. Sipos Mihályról, a magyar bárdról tudjuk meg, hogy hosszú időn át kísérletezett, és majdnem feladta már, hogy Viszockijt fordítson magyarra. Mígnem egyszer egy Hobó-esten Földes László előadásában felcsendültek magyarul Viszockij dalai. Ennek hatására pár nap múlva kész lett a fordítás. Sipos Mihály ma már sokfelé lép fel nagy hatású Viszockij-műsoraival. Talán az orosz bárd karizmatikus személyisége sugárik át az általa előadott dalokból. Ennek lehetünk tanúi az egri és a bogácsi estjén is. (Hobó pedig a közelmúltban nyilatkozott éppen arról, hogy tervei között szerepel Marina Vlady és Viszockij legendás szerelmének színpadi feldolgozása).

Viczai Péter a ghánai egyetemre került, de nem tagadta meg magát: Viszockij-estet szervezett, új módszerekkel tette népszerűvé a nyelvtanulást, felhasználva az orosz bárd dalait. Aztán jön egy újabb fordulat, ami csak a hollywoodi filmekben lehetne hihető: a magyar kutató, aki Ghánában is hű Viszockijhoz, egy orosz költővel készít riportot, aki Viszockijról írt verset, ezt a verset pedig Cseh Károly, a mezőkövesdi-egri költő ültette át magyar nyelvre. És egy napon Egerben mindhárman egy asztalnál ülnek, s közben Viszockijról beszélgetnek. Véletlen vagy sorsszerűség? Vagy csak egy másik világ a költők világa? Ahogy Csukovszkij írja: „A KÖLTŐNEK MINDENT LEHET.” Ugyanebben a szellemben szólal meg a műben Akcsurin, az interkulturális költő, is, akinek költészete adekvátan illeszkedik ennek a könyvnek az eszméjéhez. Költészete is afféle összekötő kapocs kelet és nyugat között. A művészet nem ismer határokat, az igazi művészetnek pedig nincsenek politikai határvonalai sem. A könyv kulcsszava egyébként is a „híd”. Természetesen a szó átvitt értelmében. Viczai Péter az átjárókat keresi, azokat

a pontokat, ahol két kultúra kapcsolódik egymáshoz. Ady „kompország”-nak nevezte hazánkat. Ez a könyv inkább azt erősíti, hogy híd vagyunk. Kifeszülve-kifeszítve kelet és nyugat között.

Korunkban nem az igényes irodalomnak áll a zászló. Az a tény, hogy hazánkban lassan csak pár száz példányban jelennek meg irodalmi kiadványok, sajnos, igaz. De az is igaz ennek tükrében, hogy több költőnk külföldi – amint a példa mutatja, gyakran orosz – újságokban sokkal nagyobb példányszámban olvasható. Persze, egy irodalmi kiadónak Moszkvában is nagyon meg kell küzdeni a fennmaradásért. Ezt, a kilátástalannak látszó, hősies és önfeláldozást kívánó küzdelmet látva újra hitet kaphat az irodalom iránt fogékony olvasó: ha ilyen hittel és elszántsággal lehet ezt véghezvinni, akkor ezt kell felvállalni. S ahogy Petőfi is írta: „Talán az élet, munkáinkért, Nem fog fizetni semmivel.” Ez lett Szergej Zajcev sorsa is. Az idő előtt elhunyt orosz költő-újságíró abban a temetőben nyugszik, ahol Viszockij is...

De hogyan is születik a vers? Weöres Sándor doktori disszertációt írt ebből. Viczai Péter egy érdekes anekdotát mesél el egy vers születéséről. Az ismert orosz költő, Alekszandr Tyimofejevskij megígéri a szerzőnek, hogy verset ír Magyarországról, másnap, a találkozásuk végén pedig csak úgy mellékesen előkapja a verset, melyet olvasva eszünkbe nem jutna, hogy a legendás poéta még soha nem járt magyar földön. Az eset kapcsán elgondolkodtam arról, hogy a rendszerváltás arra is jó volt, hogy az erőltetett, kínos-keserves kapcsolatból független, nem érdekorientált élő kontaktus alakuljon ki. S talán a nem felülről ránk oltrojtált kényszerkapcsolatoknál sokkal erősebbek ezek a spontán, a valódi értékek mentén kialakuló kapcsolatok. Persze, sok víznek le kell még folynia a Dunán ahhoz, hogy félretegyük a belénk táplált zsigeri előítéleteket.

Et in Ugocsa vitae?

A másik nagy gondolati egység azt a heroikus küzdelmet írja le, ami a rendszerváltás után a magukra hagyott orosznyelv-tanárok folytattak a túlélésért, a fennmaradásért. Ha kell, dokumentális stílusban, aprólékos műgonddal, konkrét statisztikai adatokkal támasztja alá mondanivalóját. Az írónak a legnépesebb tagsággal rendelkező orosz-tanári egyesület vezetőjeként jó rálátása van arra, hogyan változott az utóbbi két évtizedben az orosz nyelv oktatása Magyarországon.

Élesen rávilágít arra a tényre is a könyv, éppen a szerző Afrika egyik legnagyobb egyetemén eltöltött egyéves oktatói munkája kapcsán, hogy a nyelvoktatás nem lehet független a mindennapi politikai aktualitásoktól. Mikor például Ghánában politikai fordulat következik be, nemcsak a gazdasági életben, hanem az oktatásban is más premisszák jelentkeznek, és vele együtt változik az orosz nyelv tanításának fontossága is. Nem nehéz ráismerni a magyar párhuzamokra. Önkéntelenül is felvetődik a kérdés: van-e létjogosultsága az orosz nyelv oktatásának hazánkban? Hiszen, ahogy a könyvben többször emlegetett orosz költő és műfordító Volodarszkij is írja, kétszer is orosz

segítséggel fojtották vérbe a magyar szabadságmozgalmakat: 1849-ben és 1956-ban. Volodarszkij a magyar történelem kiváló ismerője. De akkor a német vagy török nyelvet sem kellene oktatni? Tudom, a kérdés demagóg. De vajon van-e politikai indíttatása az orosz nyelv háttérbe szorulásának hazánkban? Mikor lesz egyenrangú végre más idegen nyelvek oktatásával? Vagy nincs rá olyan szükség és később sem lesz?

A rendszerváltás után kialakult bizonytalan helyzetben az addig kanonizált orosz nyelv oktatása válságba került. El kell gondolkodnunk. Vajon egy gazdasági, politikai és katonai nagyhatalom árnyékában, szláv nyelvtengerrel körbevett magyar szigeten van-e szükség az orosz nyelvre? Szabad-e pusztán politikai indíttatásból, szubjektív ellenszenv által vezéreltetve kimondani: Ugocsa non coronat. Valóban „Múltunk mind össze van torlódva”. De a kusza múltról nem a kultúra és főleg nem a nyelv tehet. Történelmünk nemcsak a XX. században fonódott össze, sőt régebben sokkal szerencsésebb találkozások erősítették a két ország kapcsolatát, ahogy erről Zamosztyjánov *Legendák és történetek magyarokról és oroszokról* című könyve is tanúskodik, mint ahogy erről Viczai Péter is ír.

Talán szimbolikus jelentősége van annak, hogy a leghíresebb magyar költőről elnevezett irodalmi múzeum rendezett Magyarországon Viszockij-kiállítást. Pedig is hogy tanultuk? A cári dzsidások Fejéregyháza és Héjjasfalva között... Vagy egy mostanában kevésbé divatos költő szavaival: „...rendezni végre közös dolgainkat, ez a mi munkánk; és nem is kevés.”

Viszockij

A könyv main streamje a harmadik motívum köré szerveződik. Ez pedig Viszockij. Ahogy Viczai Péter a könyvben magáról mondja: „Engem már nehezen lehetne bemutatni Viszockij nélkül.” S lassan a Viszockij-életmű elemzése sem képzelhető el Viczai Péter nélkül. Munkássága elismeréseként egyetlen magyarként lett a Moszkvai Írószövetség tagja. Aki pedig a rendszerváltás előtti orosz kultúrát akarja megismerni, az Viszockij költészetének ismerete nélkül lehetetlen feladatra vállalkozna.

Viszockij fellépett Budapesten is 1976-ban a Hamlet főszereplőjeként. A darabot Ljubimov rendezte. A vendégszereplésnek több következménye lett: 3 évvel később Ljubimov a Vígszínházban rendezte a Bűn és bűnhődést, megismerkedett a tolmács Koncz Katalinnal, aki 1999-től a Taganka, Viszockij színházának művészeti vezető helyettese lett, és Ljubimov maga 1999-ben Göncz Árpádtól magyar állampolgárságot kapott.

Viszockij alakja feltűnő volt. Gondoljuk el: a hetvenes években, Moszkvában Mercedes 123-assal járt, külföldi turnékra utazott, még Afrikába is eljutott, felesége egy gyönyörű francia filmszínésznő volt. Élete végén függőségek gyötörték.

Szerepe talán a magyar Hofi Gézához hasonlítható: mindketten színészek voltak, de saját alkotásaikat adták elő, nem színészként, hanem önmegvalósító autentikus előadóként lettek híresek. Mindketten a fővárosuk egy kis színházában hatalmas sikerrel

telt házaskor előadások során bizonyították, hogy a népszerű művészet is lehet értékes. Mindketten politikailag határozott álláspontot képviseltek, de nem csapódtak politikai csoportosulásokhoz. De a leglényegesebb hasonlóság, hogy mindkét művész keményen kritizálta a maga stílusában a rendszert, a recsegő-ropogó rendszer pedig nem vállalta fel a népharagot, hogy betiltsa előadásait.

Ez a könyv nem Viszockij bemutatásáról szól, nem életrajzi mű. Sokkal inkább egy hatástanulmány. Azt vizsgálja, milyen kisugárzása van az orosz bárd életművének, lehet-e például a metodikát segítségül hívva Viszockijjal oktatni a nyelvet. Hiszen anyanyelvünket is dalocskákkal, mondókákkal együtt tanultuk. Miért ne lehetne felnőtteket felnőtteknek szóló dalokkal, jelen esetben Viszockij modern hangvételi dalaival a nyelvtanulásra motiválni? Mert Viszockij nyelve modern, sodró, lendületes, nem mentes a szleng, a rétegnyelv élő kifejezéseitől, vagyis az a nyelv, ami a hétköznapi érintkezések nyelve, de a „fentebb stil” irodalmi igényével. Nyelvében egyszerre van jelen a humor, az irónia, a mély gondolati tartalom és az éles szókimondás. Ez a XXI. század orosz nyelve, magával sodró, kontrasztos. Nyelvi rétegek határait feloldó nyelv ez. A fordítót ugyancsak nehéz feladat elé állítja egy-egy Viszockij-mű. Gyakran a nyelvi leleményesség és költői bravúr is kevés. Át kell lényegülnie, hogy megkísérelhesse visszaadni az eredeti mű hangulatát és tartalmát. De sokat is emlegette Cseh Károly a mondást: „A műfordítás olyan, mint az asszony: ha szép, akkor hűtlen, a hű, akkor nem szép.” Viszockij jó néhány művével párhuzamosan számos műfordító is megpróbálkozik. Ahogy ezt Volodarszkij írja: „Csak ejtsd ki egy nyelven: Viszockij, a bárd,/S a Földön a nyelvsokaság belegendül!”

A Könyv egyik erénye, hogy tud statisztikai pontossággal tényekre hivatkozva bizonyítani és cáfolni, tendenciákat felvázolni. Nem szájbarágós: a tények felsorolásakor az olvasóra hagyja a végkövetkeztetést. Tud mélyen emberi lenni, az alkotó fel tudja vállalni érzéseit. Meri felvállalni a nosztalgikus visszaemlékezést is. Számomra talán éppen ezért volt megható a híres orosz írónnal, Rimma Kazakovával történt öt találkozás novellisztikus leírása.

Jó szívvel ajánlom ezt a könyvet mindazoknak, akik velem együtt hiszik, hogy a kultúrának, az irodalomnak, egymásnak és a nyelveknek az ismerete alapvető emberi igény. A XXI. században ez még fontosabbá vált, hisz egymást akkor érthetjük meg, ha nem a szavakat, hanem az azok által kifejezett gondolatokat keressük. Ugyancsak ajánlom a könyvet azoknak is, akik hiszik, hogy határok csak az emberi fejekben léteznek, hogy az igazi művészet határtalan, és legyőzi az akadályokat. Ehhez a hithez járul hozzá dr. Viczai Péter könyve is megerősítve bennünk a tudatot, hogy Viszockij, a 33 éve halott szovjet–orosz bárd gondolatai élőbbek, aktuálisabbak, mint valaha.

(Hungarovox Kiadó, Budapest, 2013.)

Pósa Zoltán

Balatonföldvári tájképek

1. Tél

Nyomulj szemembe
Hatolj lelkembe
Szikeélességgel
Pengevillanásnyi
Fájdalmat okozó
Téli táj

Orronvág tudóncsap
Hideg túhegy permet
Csöppekkel teliszórt
Földi élelyburkunk
Megannyi szemcséje

Tetőnkön porcukor
Fehér hártvás lazúr
Von házunkra sipkát
Aztán prémes kucsmat
Szent miklósi mitrát

Talmi gyönyörűség
Vizeinkbe olvad
Emitt életet ad
Szántónkba nedvet olt
Amott porig rombol
Kicsiny vályogkunyhót

ISTEN SEGÍTS MINKET
TARTS KÉRLEK MÉRTÉKET
TE URAM HELYETTÜNK

2. Tavasz

Lombos erdők hűse
Földünk aljmelege
Gyökér gyógyereje
Bolygónk jó szelleme
Ments meg önmagunktól

Isten szent gyermeke
Illés égszekere
Csipkebokor tüze
János életvize
Ments meg önmagunktól

Mögöttünk egy század
Szétdúlt utak pora
Több pokolnyi évad
Öngyilkosok kora
Istenem, megváltóm
Ments meg önmagunktól

3. ZÁRADÉK

ISTENEM SEGÍTS MEG
HOGY A VÉGSŐ ÓRÁN
AMELY UGYANOLYAN
JELENIDEJÚ LESZ
MINT EZ A PILLANAT
LÉPJEK ÁT SZORONGÁS
ÉS FÉLELEM NÉLKÜL
ORSZÁGOD KÜSZÖBÉN

Földvári aranyhíd

Porózus vízcsöppek
Sziporkáznak fényben
Arany szablyaéles ösvény
Köti össze eget földdel
Átszeli a horizontot
Elvezérel a mennybe
Immár nem csupán a hívót
Hanem a mennylakók
Az örökkévalók
Ős tagadóit is

Fazekas József

Sövényen innen és át

Amióta kutyánk van hallgatni tanulok
 az ősi nyelvet
 egyidős velünk
 bozótok legelőők
 vad hegyek lejtőin alágörgő
 páncél fagyokat megrepesztő
 madárra röptében csodálkozó
 szivárvános nyelvet
 a hallgatást
 arámi perzsa szanszkrit
 ógörög vogul szuahéli
 és még vagy ötezer köntösben
 felragyogó nyelvet

a hallgatás nyelvét tanulom
 hogy végre úgy beszélhessem
 én is ahogyan
 a bölcsek királyok mesterek
 hindu koldús tibeti szerzetes
 kétkezi nagyapám
 a római aki fogadalmat tett
 a megvádolt eretnek
 aki után kopók erednek
 mint a kiválasztott kevesek
 éljenek vagy éltek
 remeték foglyok kétkeziek
 hallgatást beszélni tanulok
 tőled meg tőled
 s végre a kutyánktól is

hallgatni tanulok
 és felejteni is azt a másikat
 az oda-vissza mellőzködőt
 a mosolyba csomagolt sejtelmeset
 undorkeltő tudálékost
 vazallus ragozásokat
 mameluk éljenzéseket
 hóbörgések vitorla-feszítő
 túlharsogását
 s az összes többit

közben haladok és hallgatok
 érteni kezdem
 ahogyan beszél a kutyánk
 mi jó hol fáj
 miért olyan gyilkos a lánc
 ki hívja a sövényen át
 már megint kevés a csont
 hideg a víz és vacak a táp
 de a kéz az ma oly csodás
 aztán kérlelni kezd és értem
 mondd el itt vagyok
 mint tegnap meg azelőtt
 kezd el

s ahogyan nagyokat hallgatok
 ért
 én egyre szabadabb vagyok
 leesik rólam nyűg kolonc
 pulykamérgem kihül
 görcseim oldódnak
 buggyani kezdenek titkaim
 mint forró kövön a veríték
 úgy illan el régi énem
 pedig nem mondok semmit
 hallgatást beszélek
 s a két szem
 fölissza rossz kedvem
 homlokomon elsimult a ránc
 pontosan ver szívem
 tudok mosolyogni

s aztán az sem lesz igaz
 velem a kutya sem áll szóba
 szóba áll velem újra a világ
 és hallgatom ahogyan kutyánk
 mindenki baját mondja tovább
 sövényen innen és sövényen át.

Bősze Balázs

Várja, várja

A Várhely kilátó alatt
beleborzong számtalan fenyő,
ahogyan az erdőt vadul öleli
a tél-idő.

Sóhajt a sok fa,
súlyos hó lepi az ágát.
Szél veszi körül,
rázza-rázza sok-sok
tüskés koronáját.

Rázza, csavarja,
de nagyon várja:
felvillanjon végre
karácsony fénye,
lángja!

Fertő tavi nyár

Tüzek gyülekeznek lélekben,
testben, agyat pattintó idegekben.

A tó szemmel tart mindent.
Magába meríti az évszak kincseit.

A vártán madarak tollászkodnak,
iszapos vízben topicskolnak.

A vörhenyes szakállú fent,
vitorlásokat csipkéz lent.

A házfalak fehéren fénylenek.
Harang szól. Délre csendítenek.

Európa átölel

(Földrészek imája)

Mi lehet a vétkünk
az a nagy,
igazán nagy vétkünk,
Uram – a nevedért
szenvedve kérünk:
állunk, cövekelve állunk;
Európa átölel,
Ázsiából perzselő tél emel,
Afrikából forró szél ügyel,
Amerikában vegyesen,
Ausztráliában közömbösen,
a Déli-sarkon ösztönösen,
tolófájdalmakkal örökösen,
itt állunk,
szemed sugarába állunk
Uram
– kezed ernyőit tárd fölénk!

Tinódi

Radnai István

Rímek rémek temetők

még szinte látom a lángoló halottakat
a civil arcra bukott rég vagy hanyatt
a ködből de szépen bontakozott
a szabadság aratott halált hozott

a szabadság nyakában nyűg
idegen lánctalpak alatt nyög
az ember hisz a nyugati isten hiteget
szít bennünk égő rőzse-hiteket

pedig a vágy mint vaskályha ég
hője túlhevíti az emelet tüzét
hol bomba-virág nyílik vagy akna
hosszú lapát-csővével rakja

moszkva és biztatja hitszegő
amerika igazi arca jön elő
esővel kevert véres arcú tócsa
a dollár emelkedett már azóta

mert befűtött mozdonyként remeg a tőzsde
nem küld katonát csak segélyt lőcsre töltve
amivel megtéveszt tudván-tudva az áruló a zsarnok
árulja nekünk mint kenetet a haldoklónak minden sarkon

hiszen nem éltünk mécsünk vacogott
a temetőkben is a halál aratott
ágyúzó választ kapott minden puska
gyerek-gerinc nyaklott a tusra

s hogy virul növekszik a szabadságszobor
szivarra gyújt s a zsebünkben kotor
illúzió szabadság köztársaságot kiált
míg a valóság fillérekért a sarokra kiállt

szinte látom lángok merednek az égnek
az istent pörkölik s angyalszárnyat tépnek
a pehely párnákba kell és selyempaplan
míg a torony súlya alatt összedől a paplak

kondulni sem érnek ma rá lélekharangok
az elnök s főtitkár ma reggel talán bagzott
és teher alatt szuezbén nőttek meg a pálmák
szabad nyugat ma is szégyelld az orcád

még szinte látom a lángoló halottakat
a civil arcra bukott rég vagy hanyatt
a ködben de szépen elveszett
egyenlőség bizalom szeretet

még szinte a mécseken látom viszont a lángokat
halottak napja után negyedike torkolattüzet tartogat
és piros a vér a pesti utcán pesti srác
drog és csalódás ma amit csinálsz

koldulni részvényből hamis tüzet rakni
híd és bokor alatt reszketve lakni
reszket a bokor madárka szállott rá
s a fagy szele lerázza nemsoká

ez lett hát kilencven a boldog epilógus
amiért a kislegházban igazak teste lógott
eljött értünk mennyország savanyú képében
amit nem tiltott a kapzsiság szemérem

még szinte látom

Szoviár János

Ha szól a szív

Lőrincz György legújabb regényéről

A székelyudvarhelyi író új regényének kissé romantikus, ponyvaregényekre emlékeztető címe – *A szív hangjai* – nagyon aktuális, a mai világban sajnos gyakori jelenséggé váló, elborzasztó, elgondolkodtató, ugyanakkor végtelenül egyszerű történetet rejt: egy erdélyi, kisvárosi értelmiségi, pedagógus házaspár egyke gyermeke, Hanga nevű leánya hirtelen eltűnik, nyomot és jelet sem hagyva maga után a szülei számára. Az anyaországba – a történet igazolása alapján a mostohaanyaországba –, Budapestre érkező főiskolás leány minden kapcsolatot megszakít az otthoniakkal. Korábbi életvitele, barátai miatt ab ovo sejtethető, hogy Hanga a bűn útjára lépett: a kábítószer rabja lett, esetleg prostituáltként él.

A gyermek eltűnése hatalmas változásokat hoz a család életében. A tragikus esemény, a gondolatokban élő legrosszabb, a leány fizikális és pszichés elvesztése nem hozza közelebb az aggódó szülőket: nem indul közös megoldáskeresés. Az apa és az anya fokozatosan eltávolodik egymástól. Gordon Tamás, Hanga édesapja elfordul családjától és a világtól. Szégyenét, fájalmát egyedül éli meg: pótcselekvésekbe s az alkoholba menekül – először titokban, majd egyre nyilvánvalóbban –, s magába zárkózva igyekszik elnyomni érzéseit. Felesége, Mária Réka egyre megszállottabban keres fogódzót: élete értelmét leánya felkutatásában véli meglelni. Nyomoz, keres, kutat, s csak a róla és a családjáról kialakult – egyébként fölöttébb hamis – kép tartja vissza attól, hogy a televízió nyilvánosságához, a *Csel-lengők* című műsorhoz forduljon.

A lány felkutatására tett kísérletek súlyos igazságokra döbrentik rá az anyát: egyre nyilvánvalóbbá válik számára, hogy a gyermeke szándékosan kerüli, nem akar a családdal törödni, nem akar a szülőkről tudni többé. A szülőanyát nyomozása, a népmesei hősökre emlékeztető országbejárása során utoléri az örök oidipusi kérdés: mindezért ki a felelős? Mindent elkövet, hogy magát mentse: lánya felkutatásával párhuzamosan a család történetének felgöngyölítésével is foglalkozik. Tudni akarja, kitől származnak azok a gének – akár az ő, akár a férje családjában –, amelyek ide juttatták Hangát, amelyek miatt nem tud a vérenek parancsolni, amelyek miatt az egyetlen lány vad madárként repült ki a köztisztviselő pedagógus házaspár féltve őrzött, ragadozóktól távolra épített, de a gyermek számára időnként kalitkára emlékeztető családi fészkeből.

A regény központi figurája az anya, Gordon Mária Réka. Az ő gondolatain, lelki gyötrődésén és pszichés rezdülésein keresztül ismerjük meg az ő, a család és a le-

ány történetét. Fejlődő hős. Fejlődése az önmaga és családja köré épített nimbusz lerombolásával jár: belátja, nevelési programja, pedagógiai elvei a gyakorlatban megbuktak, az őt körülvevő értelmiségi és kiváló tanári dicsfény is kezd halványulni. Nem vigasztaló, hogy a suszternek is a saját cipője lyukas...

A regény örök emberi érvényű kérdésköröket érint. Mely szülő ne féltene a gyermekét? Melyik anya ne aggódna a bűn útján megcsúszott gyermekéért? Mely szülő ne biztosítaná egyetlen lányának a jövőt? Mely házaspár ne tenne meg mindent az örök rend törvényéért? Mely anya ne lépne át minden fizikai és morális akadályt, ha eltűnt gyermeke meglelése a tét? Mindezekre a kérdésekre Mária Réka tettekkel válaszol. Elszántan keresi leányát a végsőig, míg ő maga is eljut a bűnhöz, a bűnig. Vétkezik.

S hogy közben megleli-e gyermekét? A regény nem ad erre egyértelmű választ. A befejezés nyitottsága két – egymásnak szögesen ellentmondó – értelmezést enged meg: a regény utolsó mondata, az, hogy a monitorra meredve az anya „*valósággal leblokkolt, nézte a képernyőt, nézte a sorokat, s nem hitt a szemének*”, bírhat pozitív, illetve negatív jelentéstartalommal is. A lánya életéről csak közvetítő útján, elektronikus levelekből értesülő szülőt érheti pozitív élmény: az eltűntnek, elveszettnek hitt Hanga talán – elveit és eddigi magatartását megtagadva – írt végre édesanyjának. A történet ilyen zárása szép, idillikus, a címmel adekvát lenne. De a cselekményvezetésből nem ilyen vég következik. Valószínűbbnek tűnik a tragikus befejezés: talán lánya halálhíre jelenik meg a képernyőn. A zárlatból tehát nem derül ki, hogy anya és lánya egymásra talál-e újra, vagy végleg elvesznek egymás számára...

A mű egyik legfőbb pillére az értékvesztés és értékörzés oppozíciója. Az erdélyi magyarságot is képviselő, kisebbségi létben élő pedagógus pár természetes példát közvetít: büszkék a képviselt, tradicionális szellemi és morális értékekre, a magyarságukra. Hanga, mint sok fiatal, épp ezen értékek ellenkezőjével szembesül az anyaországban: a modernnek nevezett világban a pénz, a külsín motivál, nem a kultúra. Budapest, a főváros mocska magába szippantja és felőrli a tiszta, évszázadok-évezredek hagyományozta erkölcsökkel, értékekkel érkezett fiatalokat s a tradíciókat.

A regény szimbólumrendszere nem túl gazdag, ugyanakkor egy-két cselekményelemnek, motívumnak kiemelt szerepe van. Ilyen egy temetésen történt transzcendentális esemény is, mely kulcsjelentként értelmezhető a regényzárlat felé közeledve. E temetésen az anya, Mária Réka úgy érzi, hogy egy angyal érinti meg, s véli, a pap által Isten szól hozzá. Ekkor világosodik meg: lánya sorsa isteni akarat, mely ellen tennie lehetetlen. Az anya leánya keresésére irányuló útja ettől a ponttól kezdve önmaga és a családja sorsát megismerni vágyó lelki, megtisztulási folyamat, egyfajta mentális zarándokút.

Lőrincz György prózai stílusa egyszerű, tiszta és magával ragadó. Ábrázolásmódjában nem újító: a cselekményeket földrajzilag azonosítható térben (egy fiktív erdélyi kisvárostól, Z-től Budapestig), a realizmus és a klasszikus értelemben vett epika hagyományos eszközeit felhasználva lineáris cselekményszövésessel zajlik. A regény jelene mindössze néhány nap eseményeit foglalja magában, azonban az elbeszélés mód jellemzően retrospektív: mintegy fél esztendővel ölel át. A család történeteiből, visszaemlékezéseiből kirajzolódik a familiáris, a nemzeti és a politikai múlt.

A virtuális főhős, Hanga egyetlen gyermek a családban, átlagos leány, akivel a középiskolai tanulmányok megkezdéséig semmiféle baj nincs. Tiszteletudó egyke, városszerte ismert és tisztelt pedagógusok gyermeke, akiben elfojtott módon munkál valami vágy a kötöttségek, a hagyományok, az általa is begyepesedettnek vélt konvenciók ellen. A gimnáziumot már más, nagyobb városban járja, távolabb szüleitől és az otthoni értékrendtől. Így érthető, hogy egyre kevésbé tud nemet mondani a szabadosabb diákélet csábításainak, a tudás- és erkölcszomjat eloltó valós életnek. Fokozatosan megveti eddigi értékrendszerét, s keresi a ködöt, a megfoghatatlant, mert élni, álmodni, merni és lenni akar. Lázadóvá válik, de lázadása a végletekig csúszik: a családi értékrend szerint deviánsná lesz. Számára azonban ez az új út az Élet.

Lőrincz György műve szomorú szembesítés önmagunkkal: fölhívja a figyelmet a nevelés és az érték közvetítés viszonylagosságára, a modern eszköz, a számítógép térhódítása utáni verbális kommunikációs ürre, az emberi kapcsolatok felületességére s kiüresedésére, a szeretet és a szerethetetlenség problematikájára, a családi és nemzeti kötelek felbomlására.

A mű óriási hatást gyakorolt rám: feleségemmel együtt pedagógusként dolgozunk egy vidéki kisvárosban, leányunkat pedig Hangának hívják. Csak remélni merem, hogy Lőrincz György kiváló regénye csupán kortárs fikció...

(Pro-Print Kiadó, Csíkszereda, 2012.)

Szíki Károly

Mert a regének élnie kell

Miska János: Túl a hídon

Aki nem olvassa őt, nem rövidülnek meg ettől a napjai, az életét is leélheti az ember anélkül, hogy fellapozná Miska János könyveit, de a vesztesége számolatlan. Ha magyar. Mert magyar sorssal foglalkozik, minden művében, megírt regényben, novellában, versben, meg nem írt műveiben. Mert azok is vannak bőven. Telik-e még? Futja-e még az egészségből és az éveiből? Aggódva gondolhat az olvasó rá, aki elkezdte őt megismerni, imát mond, hogy sokáig írjon, mert neki ez jó, olvasmányos stílusban fogalmazva éppen arról szól, ami foglalkoztatta itt meg ott. S minél tovább lapozgat, örül, fut az író soraival, beleburkolózik a lírikus szövetbe, mert ez is rátalált, meg az is megtalálta. De lehet-e ezt erővel bírni, írni, zakatolni, verni a billentyűket, javítgatni, nyomdákba rohángálni, hiszen Miska János, a nyírbélteki egykori szegénylegény ma már átlépte a 8. ikszet. Ez a lelkében 25 éves ember lobog, szétteríti a térképet maga előtt, és belakja újra azokat a földeket, ahol volt, van és lenni akar. Az élete regényes, a munkáinak mindegyike rövid regény. Teljes gondolati egység és tényvázlat regény. Önmagába visszatérő görbe. Mert az utak nem egyenesek. Nincs abszolút egyenes emberi lét. A magyar nép, nemzet, emigráció kevercse van benne, s ez semmiképpen nem egyenes. Még jó is és szerencsés annak, szkíta-hun-avar-magyar keverék nyírbélteki bőrben, akinek nincs sok félbemaradt útja, ahonnan visszafordult ebben a vakegér-hajsza keresgélésben. És nem is beszélve a zsákutcákról. Amilyen a mi történelmünk. Miska János nem hordozza arcán ezeket az útkereséseket, láthatóan nem is járt ilyen helyeken, de ha beleolvas az ember a soraiba, s netán tud is valamit az életéről, ha ez a csendes szavú kedves és rejtőzésben gazdag ember mondott is valamit magáról, akkor nem nehéz lefejteti a héjakat a novelláiról, s alatta ott van ő a sorstársakkal és a teljes magyar emigrációs térkép. Lélektani horizont, melyben ingák mozognak, kémcsövek és gégencsövek. Laboratóriumi kísérlet az övé: hidat találni múlt és jelen, magyar hon és emigráció, város és vidék között.

A *Túl a hídon* a múlt és jelen egyidejűségében lakozik, kutat valahol, ahol jártunk már, ahol mindenki járhatott, de lehet, hogy elfelejtette, elfedte, vagy ősei jártak ott és az igényes érvényes emléket még nem aktiválta senki megfoghatóvá. Pedig Mindszente napja-ország voltunk vásárokkal, sárguló akácokkal, vándorlásokkal.

E sorok írójának dédanyja jut eszébe. Miska János nyomatékostól létérdék-érvényesítő leletei piszkálják elő a hallott nyomor, de mégis nemzettartó pilléreit: szegény emberek Mindszente napi vándorlásait, amint a dédi kora hajnalban elindul lepedőbe csavart hússal, szalonnával, és legyalogolja a napi 20 kilométert oda, valahova,

s elcseréli a portékát terményre vagy malacra, és jöhet a következő forduló. Először a visszaforduló 20 kilométerre, majd az új befektetés új malacba, kecskébe, birkába. És minden indult előlről, Mindszentektől Mindszentekig-Magyarországban. És dédi így építette fel, követ köre hordva, rakva a földvári házat a sánc közelében, a Jó Isten tenyerén, valahol a Tisza-parton... Rokon sorsú emberek találkozó levelezése ez a kötet, köztereken kellene kitenni, ingyen, hogy olvassák és adják tovább, mint Gárdonyi évében az összes könyvét. Így kellene. Mert az ország ebből épül, ahogyan a dédi és dédik is összehordta, összehordták a vályogra-vályog zsuppfedeles hazát, házat.. Magyar valóság talaján magyarul, de jövő-éhesen, cserekereskedelemben! A ma sínylődő, keservesen káromkodó országglakó magyarját lebeszélük erről, mintha valamiben is nehezebb lenne ma, mint akkor, mikor lepedőbe rakott füstölt oldalasból meg szalonnából batyuzták össze a vagyonkát. Van válasz, persze, hogy: a banki szekció ereje meg a strómanok, meg uzsorások kiölték a keletről hozott virtust és az összeesküvés-szel szemben – egészséges önszerveződésben – cseles cserekereskedelemmel mentsük meg a hont jobb időkre. Ez igaz is és lehetne így, ha mindez nem lenne több, mint a gyarmatosítók tálcán kínált lekváros buktája. Párhuzamok vannak a mai cipekedés és az akkori batyuvilág között. Frissíti az emlékeket Miska János. Zászlólobogás neszez, ha belehallgatunk a sorok rezzenésébe. Aztán harangok rézhangú zúgása ver ébresztőt. De meddig is? Igazi ébresztő kondulások verik az ember dobhártyáját. A mindig lobogó Miska előre ugrik a sorok lapolgatása közben, hol álmos fejű, de nem Álmos vezérek tolonganak a körmenetekben, ügyeskedők termékbemutatóin, politikai nagygyűlések szürke-tinó tülekedéseiben.

Kékes távolból hozza a példákat közérthetően, de vigyáz arra, hogy ne emelje el az érthetőség hullámtöréseiről. Nagyon is érthető, öblös, közérthető szavakkal írja meg a Mindszentek-országrianását.

Túl a hídon. Ami valamivel összeköt, azt átsétáltatja a pallókon. Vagy díszlépést verve átmenetel maga is Mindszentek emlékeivel. Egyszerű kis emberek hétköznapjait faggatja, nyitogatja, porolja, és beviszi olvasóit a cserekereskedelemben. Így az olvasó olvasó lesz, az író meg marad írónak. Nem cseréli fel a szerepeket. Nem tréfálkodik azzal a világgal, amelybe bekapogatott. Nem ítélik a híd túlsó partján rekedt szántóvető elődjein. Belekanyarít egyet a törvénynek hitt, áltörvény-diktatúra salakkal átítatott történeteikbe, mintha csendélet lenne, rezzenéstelen megkövült idő. De alatta pulzál a megtartó mozgolódás. Az író oly beleélten teszi ezt a mikrobarázdált közösségek leírásával, életre keltésével, hogy átéljük vele a zarándoklatok minden rezzenését, és érezzük mirhák, gyertyák illatát. A megtisztulás fellege terül ránk általa. Tornáctól városokig, meg vissza jár ez út, harangok kondulásával kísérve. Nem nagy út a múlt utasának útja, de pontosan rajzolt érzélemmel van kikövezve a célig.

Tanít viszonylatok egyszerű mozzanataiban Miska, hogyan lehet siratni buta állatot, kinek szemében ott ül az elválás szomorúsága, amelyet a nyaktilóig vezető út elején lát-

tat a halálra ítélt barommal. Az elmenetel, elválás, a búcsú megéri az embert, örök téma, kiváltképpen ha olyan halálba torkollik, aminek egyedül csak az ember a nyertese. Mások halálán vett gazdagság ez. A végén ott a ferdén vágott kolbász zamatja, és már feledni tanul az ember, elfogadva a terek és szokások törvényeit. Olyannak fogadva el az életet, ahogyan gyakorolja. Cserekereskedelemmel, felvágott kolbásszal, az elvágott történelem egykor ropogós zömléljével, mely mára összeaszott, kiszáradt, 10 millió alá fogyott. Eközben a Magyarország-Mindszentben ott tolonganak a kufárok és viszik már az esti nótákat is, ha nem maradt volna más a nemzet polcán. Elrabolt, kötélén elcibált jószágok jajsikolyaival azonosul az olvasó, ha messzebb akar látni, és hozzá társítja még az ekevasak elszántotta kövér földet, mint nemzeti vagyont. Mert jöttek kupeczek, ahogyan dermesztő képvilágába beállítja az olvasót Miska János, hogy élje meg és mondja ki, mint megannyiszor: soha már! De Magyarország-Mindszentjén nem a rablókat elűző karikás ostor csattogását halljuk, hanem a felhajtott galléros hajcsárok fenyegetését, kufárok alkuját. Mert alkupozíció mindenkor volt és maradt is. A pénz uralma finom megfogalmazásban, hányaveti párhuzamnak tűnik csak Miska írásaiban, de nagyon is jól tuja, mit tesz. A kritika tudomány, csakúgy, mint a nemzet elleni összeesküvés. Csak az egyik olcsón viszi, kapja marja, a másik meg mindössze megjegyezni kívánja...Még jó, ha fejét nem veszik ezért.

Úgy gondolja az ember először, hogy mintha hiányozna Miska véreireiből a forró-sodás, nem lenne a lázadó az ő karaktere is. Aztán egyszer hazajön a városból az ő indulatával felruházott apa, akit megvezettek a kupeczek.

Sokáig hisszük, a magyar nyakasság elég ahhoz, hogy túléljük. A tudatipar működtető stratégiájában ez is ott van, mint megtévesztő elem, hogy elég a felszíni égés és merés. Hidd, paraszt, hogy nyertes vagy, de végül otthon vagy már a hazavezető úton észreveszed: vesztes vagy. Megcsapoltak, kiraboltak. Általad egy nemzetet aláznak napra nap. Miska csodálatos, ám vérforraló módon hozza azt a karaktert, aki kezdetben ő is: kedves ember, szinte vérszegény és mindig derűs. Aztán hazahozza a városból a kupeczek célpontját, az apát, akitől a házra-házára való jószágát megveszik. Nem szól semmit, a beszédes csendben mindenki hallgat. S egy váratlan pillanatban lesöpri az asztalról a petróleumlámpát. Az asszony nem perel, összesepri a milliányi üvegcserepet. Történetünk ez, a magyar történelemnek homályaiból is éles kontúrral kivehető darabja. A ma indulata is ott feszül ebben a képben. Mert a kupeckekkel szemben elfojtja a nemzet a haragot, de mikor felrobban, akkor összeroppannak a pislákoló lámpák. A szegénység ellen küzdő emberek – szemében óriások – megörökítése Miska nagy küldetése. Ezt mindig szívbemarkolóan el is végzi, mi pedig visszük magunkkal őket, az apát, a mindenszenteki gyertyagyújtogatókat. Szívbemarkolóan rajzolja meg a magyar világ vergődését, de abban ott látja az önfenntartó erőket is, az önszerveződés első lépcsőjén állva is nemzetszervező erőnek mutatja be őket.

Mindszentek-Magyarországában égnek a gyertyák, valakik virrasztanak létünk fáj-

dalma és a kiénekeletlen szomorúságok felett, lázítva a lehetségesért. Finoman retusált képben behozza a menni vagy maradni, lenni vagy nem lenni szaggatott kérdéskörében a magyar vidék és magyar városok kupeceit, de szereplői ellépnek mellettük, el az uzsorások mellett. Nótázva teszük ezt, a felsőbbsegítudat, a megmaradás kemény akaratával. Az összezárás finom szervezetségére fókuszál az író, hisz a magyar szürkeállomány az a nemzet sajátja, s abból meg van elég a tudatipar és minden tudatmódosítás ellenére is.

Megannyi kirablás, elárulás után, azoknak fájdalmas megírása után egy hirtelen rántással új magtár ajtaját nyitja ki, és lábunk elé ömlik a hazajáró lélek és az emigrációs lét mindenféle terméke, termése. Egészséges és beteg szemek között válogathatunk. Rendkívül éles görcső alatt megvizsgált életképek ezek, melyek fodrásznál, dohányföldön, búcsújáró helyeken, templomban, piactéren, könyvtárban, megannyi életképes kisközösségekben játszódnak, egyszerű kulisszák és eredeti díszletek előtt. Elválaszthatatlanul együtt van az író hazai és otthoni lelke, az egy szíve, mely két hazában dobog. A „mindig elvágynak és nem menekülhet” életérzés, melyben valami itteniről az ottani, az ottaniról az itteni fénye, homálya tolakszik be a képbe. A „nem menekülhetsz” érzésével él, világít és sirattatja, neveteti olvasóját. Mert humorban rendkívül gazdag művészember Miska János. Sajátos, könnyed humor az övé, nem rágia le a körmét, hogy rátegyen egy lapáttal még, ha megtalálta az eredetét. Írói leleményének száz kis fodrával kapcsolja s viszi gyorsvontatsebességgel olvasóit – életének kanadai kezdetétől a szárba szökkenésén át – a mai kemény törzsű, lombját is hullató erdejébe. Nyugodtan mondható, hogy az emigrációs kritikának nagy mestere Miska János, aki ha kell, odadörzsöl egy pamfletet a könyvet távolról sem kedvelő embertípusnak vagy a „kubikus átképzőből nyugatra érkező” és ugyanezen képzettséggel ott már „urambátyám, kérlek szépen alássan” nagyzóló figuráinak, akiket mesterien rajzol meg.

Mindenkori értelmiségi- és írói hivatást teljesít Miska János Vancouver szigetén, Victóriában élve. Lekottázza, olvasható-énekelhető partitúrát rak a jelenkori magyarság elé. Ezen keresztül kutatni lehet majd évszázadok múltán a magyarok lélek- és jellemtanát. A menekültek és kóbormenekültek, a valódi '56-osok és kommunista küldöncök életvitelét, a magyar forradalom sorsát a távoli leképzésben, a zászlók lobogását vagy éppen a baloldal általi kanadai kiűzetését. Minden mikrotörténet két oldalról szemlélve íródott. Átvérzik a kinti történeteken a hazában felerősített rongyon a kiserkenő vér. Ez már nem lesz másként Miska János műveiben. De nem is szabad, hogy erről az útról letérjen, mert létdokumentálási lelet, kút az övé, ahová inni járunk. És dokumentumtérkép, ahol valami nyomot hagyott a kiűzött magyarság, de a kalandor magyarok, a megélhetési, gazdasági kivándorlók széllel bélelt magyarsága is fontos nekünk ezen a foltos nemzettérképen.

(Kráter kiadó, Budapest, 2011.)

Sz. Tóth Gyula

Tapló (nem csak) gyermekeinknek

Wehner Tibor: Tapló. Kíméletlen Művészeti Napló, 1996–2006.

Mi van a paraván mögött? Avagy: a freskók háttérmozgása. Tolulnak a címkék a vaskos könyvet kézbe véve. Ez nem vicces: ez napló. Vaskos, mert: (az előzetesek nem számítva) tíz évet fog át, 718 oldal, napi jegyzetekkel, 1 kiló 14 deka. És a tartalmi adatok: esetek, személyek, helyek, dokumentumok sorjáznak. Nem kulisszatitkokkal traktál a író, művészettörténész. Már az 1980-as években úgy érzékelt, az általa átélt, izgalmas események többnyire nyomtalanul eltűnnek. Nincsenek dokumentálva. Aztán az *Új Forrás* című folyóirat felkérésére jegyzetelni kezdett – regisztráció spirálfüzetbe. Majd a személyesen megélt művészeti események rögzítése megjelent a lapban, aztán már nem volt megállás. A téma: a művészet, a művészelet, a művészetgondozás, az üzletmenet, (a „művészkedés”). Behatárolva: a képzőművészet.

Nincs bevezetés, nincs búcsúszó, a hátsó borítón egy üzenet szól. Hogy ír a szerző? Sűrűn, pontosan, szépen. Az éves jegyzeteket fejezetcímmel látja el, sokat sejtetnek, például: *valahol már érlelődnek mindenféle botrányok (1998), van itt egy csillapíthatatlan, állandó önigazolási kényszer (1999), Kodály Zoltán helyet cserél az ötvenhatosokkal (2001), nem változott itt meg az ötvenes évek óta semmi (2003), hatalmi jellegű művészeti törekvések (2006)*. Hogy készülnek a jegyzetek? Napról napra. (A recenzens, aki maga is noteszíró szegénylegény, tudja, mi munka ez.) Tengernyi adat, név, dátumok. Témák. És konfliktusok. Sértődések. Pontosabban azok leírása. Sértődjön, ki magára veszi. Csinos kultúrpolitikai vircsaft is kirajzolódik. Hogyan pályázzunk? Hogyan pályázunk mi? Hogy bánik a művésszel a hivatal, a múzeum, a tévé, a műkritika? S hogyan bánnak a művészek egymással? Nekifeszülések, csúsztatások, tévedések. De nem vígjáték ez.

Mit kínál a jegyzetfolyam, amikor elvezet egy szövevényes világ magyar labirintusaiba? Alkalom a tűnődésre. Eddig is tudtuk, a művészet nem (csak) ihlet kérdése. És nem habostorta. A vernisszázson pukkannak a pezsgők, villannak a dekoltázsok, duruzsol a mű(értő) kritika. De mi az ára? Művészetszervezés, menedzselés, mecénatúra, ár- (és át)verések – pénz, paripa, fegyver. Tényleg, hol a művész? A *Le Monde* francia napilap műkereskedelmi szakértője, Judith Benhamou-Hue szerint, egy festmény árát befolyásoló tényezők listáján az alkotó személye az ötödik. („Kortárs milliók”, *Demokrata*, 2013. július 24., 58–61.) A zsenit meg körülrajongják, ajánrozzák. De ki a zseni? Aki annak mutatja magát. Akit annak kikiáltanak. A művész, az igazi, a hiteles meg összeszorított fogak-

kal dolgozik, olykor dühödten, olykor bohém szívetől lendítve. Majd fátylat borít aktuális modelljének pihegő testére. A szépirodalom, a filmek bőven szolgálnak témával, érdekes, színes történetekkel, amit a publikum hálásan fogad, mert a művészet vonzó ereje enyhíti életét. Szépséggel tarkítja szürke mindennapjait. Akkor is jó, ha sokan csak a csillogást élvezik, szeretnek közel lenni a művészethez. (Vagy csak a művészhez.) Mindegy is. Ki ne szeretné követni a mű születését, a művész életének titkait, a művészet rejtelmeit. Ezt követjük a múzeumokat járva Párizsban, Szentpéterváron, Madridban, vagy az élettörténeteket olvasva: hogyan élt és alkotott Rodin, Picasso? Ebből a könyvből például azt, hogyan élt és alkotott Wagner Nándor Svédországban és Japánban, vagy hogy fordul a sora a magyar alkotóknak Egerben, Szentendrén és másutt kis hazánkban.

Az is érdekes, amíg a mű megszületik, a vajúdas, az alkotás. Ez egy dolog. De amíg „létrejön az esemény”, több stációt kell kiállni: finanszírozás, zsűrizés, kiállítás, nyilvánosság, kritika. Hogyan méri a művészetet? Az esztétáknak megvannak az ízlelő bimbóik, az ítélő eszközeik. Mit is tart erről a költő, Voznyeszenszkij? „A vád fejemre: formalizmus. / Az élet be messze dobog / Önöktől, tisztos formalin-dús / és tömjénszagú tudorok.” (Este az építkezésen. Idézi Somlyó György: Másutt. Digitális Irodalmi Akadémia, 2011. <http://dia.jadox.pim.hu/jetspeed/displayXhtml?docId=000000861&secId=0000080591&mainContent=true&mode=html> [2013. augusztus 6.] Akármilyen tudományosak, akármilyen szakmaiak, vagy annak feltüntetettek, ez a világ tele van szubjektivitással. Érzelemmel, érzékeléssel. És jól van ez így.

Ez már csak így marad. Érzek hasonlóságot a bölcsész tereppel. Mit ér a bölcsész, ha magyar? Demeter Tamás filozófus ezt mondja: „Míg a természettudományokban a tudományok teljesítmény értékelésének vannak bevett mérőszámai, addig a bölcsészettudományokban ilyenek eleve jóval kevésbé érvényesíthetők, így a szubjektív tényezőknek óhatatlanul nagyobb szerep jut. A baj az, hogy ezt az elkerülhetetlenül megjelenő szubjektív szempontot nem vagy alig korlátozza a szakmai morál.” Hangsúlyozza: a bölcsészettudományos teljesítményt is nemzetközi mércével kell mérni, mint ahogy az a természettudományok területén gyakorlat. Ő szakmáról, tudományról beszél. (Magyar Nemzet, 2013. július 13. 5. o.) A szakma, a tudomány képviselői nekiestek, jobbról is, balról is. Ez nem „játék”. (Noha sírnom kell rajta.)” – amint a *Jobb és bal* című Babits-versben áll.

És mit ér a művész, ha magyar? A művészi alkotásoknak nagyobb a nyilvánossági tere és köre, mint a filozófiai műveknek. A magyar (képző)művészek munkái ismertek szerte a világban. E téren is vannak értékeink. Működik, és nemzetközi a tetszésindex. (Működhetne sokkal jobban, persze.) A kritikusok, az esztéták megdolgoznak „mérőszámaikkal”. Esztétikai fokmérők, piaci érték, ár és rés. Kinek szól a művészet? A művészetet tátott szájjal, ihletetten szemlélő néző-olvasó he-

vülete fontos, ám, ha az alkotást magát nézzük: maradjon a gyönyör – hasson a forma és az anyag. Hagyjuk meg a befogadói élményt.

Nem tértünk el a tárgytól, a könyv eseményei ragadtak el kicsit bennünket. Valami történt velünk. Elkalandozhatunk, erre csábít, buzdít a szerző, aki „művészeti történéseket” említ, minduntalan, következetesen. Nem művészettörténetet mond. Hasonlóan teszi, mint Fűzfa Balázs az irodalom/tanítás mezején: a műveken keresztül az irodalmi eseményeket szeretné megragadni, átélni, újraértelmezni a tanítványokkal, és megszabadulni az irodalomtörténet merevségeitől, hatalmi-esztétikai „szabályozókkal” kiszabott sablonjaitól, hatni kívánó, ám sokszor hamis, a művészre, a műre és a ránk ragadt (ragasztott) értékítéleteitől.

Hogyan közelítsünk ehhez a könyvhöz? Hatalmas munka. Mű/alkotás. Látnivalónak, olvasnivalónak is feladat. Lapozgatni is nehéz, de izgalmas. Olvashatjuk folyamatosan, regényként, követhetünk témákat, navigálhatunk időpontok mentén, előre ugorhatunk, és minden visszakereshető. Élvezetes, krimyszerű, ám valós. És igen tanulságos, céhen belülieknek és céhen kívülieknek. Akkor is, ha bizonyára nem mindenben van igaza a szerzőnek. A recenzens „körön kívüli”, ezt nem érzékeli. Azt igen, hogy a szerző szándékát nem a pletykaszintű leleplezés vezérli, hanem a feltárás. Úgy látja, hogy csak ezzel a – saját bevallása szerint is kíméletlen – módszerrel lehet tisztábban látni. S tisztába tenni...? Aki utána akar járni, nosza, csak tessék: a precíz névmutató és helymutató – kutatói mestermunka – eligazítja. Bármilyen furcsa is, a szerző „vizitátor”. Nem felforgató, nem csupán szemlélődő, de cselekvő, belsőből vezérelt, a művészetet, az embert lélekben, igazságban, hittel imádó lény. A nekem szóló dedikációban ez van írva: „... így teltek ezek a fordulatos évek”. Ez nem csak nekem szól. Mindazoknak, akik, a szerzői üzenet nyomán, úgy gondolják, hogy e könyv, „értékes részletekkel gazdagítja a darabjaira hullott, a darabjaira hulló Egészet”.

Zárjuk a recenziót a könyv jegyzeteket indító fejezetcímével: „szabadság, avagy egy szabad zsák”. Mert ez itt a kérdés. Jó okunk van a jelen idő művészeti történéseit, mint problémakört, a társadalomkultúra (lásd Szmodis Jenő) és a művészet-filozófia (lásd Fehér M. István) dimenziói felé terelni. A művészetgondozók meg töprengjenek el, szálljanak magukba, mielőtt a strasbourgi emberi jogi bírósághoz fordulnának. Inkább olvassák el a Naplót. Kíméletlenül.

(A mű hűségese gondozóiról, a fentiek jegyében. Szerkesztette: F. Almási Éva. Mutatók: Hedvig Olga. A könyvet tervezte: Kemény Zoltán. A könyvet az Academia Humana Alapítvány szponzorálta. Támogatta a Nemzeti Kulturális Alap Könyvkiadási Kollégiuma.

(Enciklopédia Kiadó, Budapest, 2013.)

Madarász Imre

Bulvárportrék klasszikusokról

Börcsök Mária: Szakadozó mítoszok

„A *Bánk Bán* a legnagyobb nemzeti drámánk. Bevallom, nem nagyon szeretem a nemzeti drámákat.” – Így kezdi első tanulmányát *Szakadozó mítoszok* című kötetében *Börcsök Mária*. Nos, én meg azt vallom be, hogy nem „nagyon” szeretem, ha klasszikusokról, lángelmékről olyan bulvárnívón pletykálgodnak, mint teszi azt *Börcsök Mária*. Méltatlanul a múlt halhatatlanjaihoz, de nagyon is megfelelő korunk divatjának.

A „celebek”, a bulvársajtó által felfújtt „perc-emberkék” lufiját ugyanazon pletykamédia egymás után pukkanasztja ki. Maradnak a márványszobor-kolosszusok. *Börcsök Mária* polgárpukkasztónak véli magát, aki – előszavából idézve – „illúziót rombol”, amikor „irodalmi mítoszokkal, költők magánéletével foglalkozik”. Polgárpukkasztás? Illúziórombolás? Bálványrombolás? Szobordöntés? Ami e tanulmánykötetben lelepleződik, amire benne fény derül, az csupán szerzője felkészültségének hiányossága és felületessége, magyar nyelvi-stiláris színvonalának alacsonyossága, az emberi nagysággal szemben való kicsinyes ellenszenve és vak értetlensége.

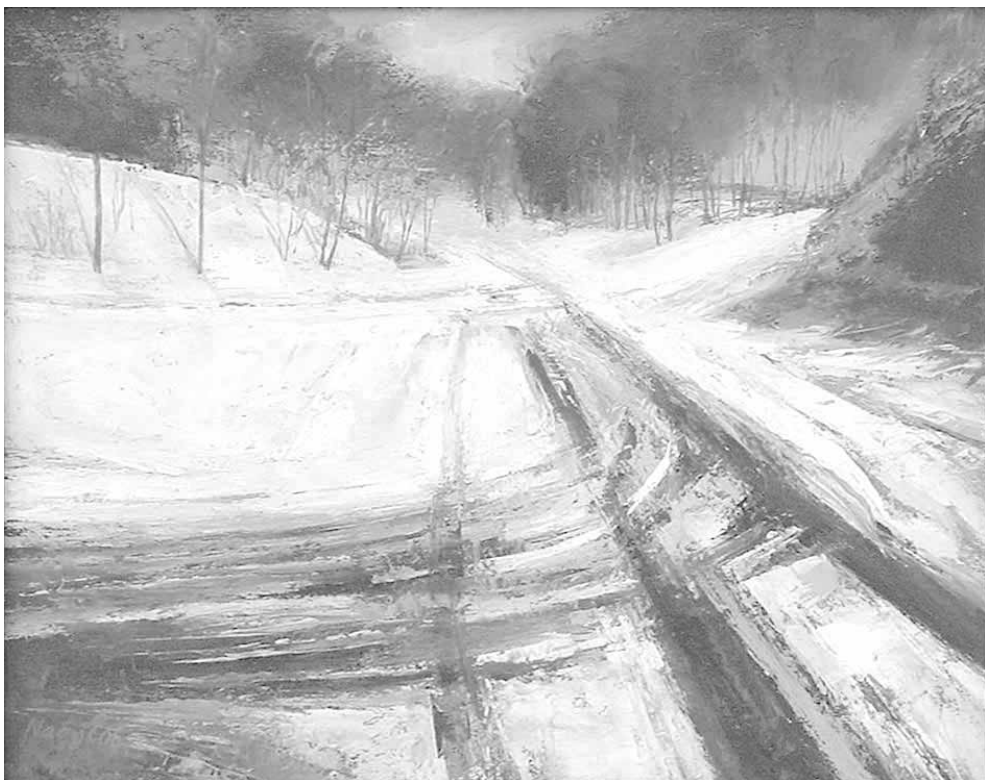
Amit *Börcsök Mária* összegyűjt-összehord irodalmunk klasszikusainak „titkairól”, az csakis azok számára volt eleddig ismeretlen, akik irodalomtörténettel legfeljebb „középiszkolás fokon” foglalkoztak. *Madách Imre*, *Vajda János*, *Ady Endre*, *Móricz Zsigmond* házasesetének megpróbáltatásait, viharait, *József Attila* betegségeit a szó minden értelmében kimerítő részletességgel taglalja a szakirodalom, amelyet *Börcsök Mária* – kötetvégi bibliográfiája tanúsága szerint is – gimnáziumi, önképzőkori szinten ismer. Meglepő, megdöbbentő talán egyedül annak inasok, cselédek, szakácsnők, társalkodónők tanúvallomásaival hitelesített, felkavaró részletezése, hogy az agg *Jókai Mórt* fiatal neje, *Grosz (Nagy) Bella* és családja hogyan alázta meg, sértegette, „trotlizta”, „vénszamarazta”, köpte(!) le, gyötörte, verte meg, szigetelte el a világtól, bántotta, inzultálta naponta.

Amúgy a *Börcsök-esszék „tézisei”* elég röviden összefoglalhatók: *Petőfiné Szendrey Júlia* „frigid” volt, *Madách Imre* „gyáva kényúr”, *Vajda János* gyermekgyilkos (saját kisbaba-ikreinek megölője), *Kaffka Margit* „lompos” és „csúnya nő”, *Babitsné Tanner Ilona* „ha nem is teljesen lesbikus, de mindenképpen biszexuális”, *Juhász Gyula* „csúnya ember” és ápolatlan férfi, „örök” *Annája* pedig „szőke tuskó”; *József Attilát* – vallja meg a fotogén író, lázba hozva olvasóit – „én egyetlen fényképén sem találtam férfiasnak, jóképűnek”... És így tovább, és így tovább.

És hogyan olvas-értelmez remekműveket Börcsök Mária? A *Bánk bánt* például ekként: főhőse „hazafias felháborodássá magasztosítja azt a dühöt, amely bármelyik tahóban feltámad, ha feleségét, nőjét ágyba vonszolják”. Bánk bán tehát „tahó”, de legalábbis tahószabású féltékeny dühöngő. Az összképet keretbe foglalva, idézzünk az első dolgozat után az utolsó bekezdésből. Boccaccio fő művéről a következő kiszólás kápráztat el: „szerzőjük által szégyellt marhaságok, mint a *Dekameron*”.

A magam részéről lovagiasan eltekintenek a Börcsök-opus illetén minősítéseitől. Reagálnék viszont az író figyelemztetésére, miszerint „a művek befogadásához óvatosan kell hozzásegíteni a tanulókat”. Tanárként, irodalomtörténészként és olvasóként az ilyesfajta „hozzásegítésekből”, köszönöm, nem kérek.

(Kossuth Kiadó, Budapest, 2012.)

Útkereszteződés

Lengyel János

Árpád vezér irodalmi kalandozásai

Orémus Kálmán: Árpád vezér Európában

Orémus Kálmán újságíró, blogger, pályázati tanácsadó, a múlt század 90-es éveinek elején települt át Kárpátaljáról Magyarországra. Mint oly sokan, teljesen ő sem tudott elszakadni a szülőföldjétől. A tavaly megjelent kötetében is sokszor visszaköszön az ismerős táj, a gyerekkor, szomszédok, rokonok. Új kötete, a United p. c. kiadónál jelent meg *Árpád vezér Európában* címmel, az alcím szerint novellákat, szatírákat és szösszeneteket tartalmaz. A könyv főként humoros történetek gyűjteménye, de az író rávilágít számos társadalmi, főként a magyarságot érintő problémára.

Az első elbeszélés tulajdonképpen egy levél, amit a szülőfalujában maradt édesanya ír az újvilágban élő lányának. Felmerül itt a honvág, az asszimiláció, a globalizáció negatív hatásai, az ember boldogulásért vívott küzdelmének negatívumai. Az édesanya haza várja lányát és unokáját, miközben gyermeke legutóbb azon is kiakadt, hogy az unoka a nagymamával magyarul beszélget. *„Tudom, jól tudom, hogy három éve, amikor itthon jártatok, azt mondtad soha többé nem hozod ide a gyereket, mert te jó amcsit akarsz belőle nevelni.”* Valaki a jobb élet reményében Amerikába megy, valaki mondjuk Londonba, Kárpátalján szülők százaai adják gyerekeiket ukrán tanintézményekbe, hogy a sikeres élet érdekében jó ukránt nevelhessenek belőlük. De felmerül a keserű kérdés, amit a nagymama ír lányának: *„... vajon lehet-e jó amcsi, aki szereti a rétest?”*

A *Cérnával a cseresznyefához* elbeszélés az ellenpélda. Bájos, bár meglehetősen lapos történet, szövegszerkesztési és helyesírási hibákkal megtűzdelve. Ez a kötet egyik állatorvosi lova. A könyvnek nem volt sem szerkesztője, sem lektora, ami rá is nyomja bélyegét a szövegre. E mellett nem lehet elmenni, már csak az indokolatlanul magas ára miatt sem. Felmerül a kérdés: a szerző jól választott-e kiadót? A kiadó valóban jártas-e a könyvcsinálás mesterségében?

Keserű csattanóval végződik *Az igazi életművész* című történet, ahol Bandi bácsi állandóan menekül házsártos feleségétől, akinek születésnap ajándéka is hatalmas veszteséget okoz az öregúr számára. Világháborús visszaemlékezés áll a középpontban *Az amerikai kitüntetés* című elbeszélésben. Egy törésekben bővelkedő életút, rendíthetetlen hazaszeretet, szó szerint a túlélésért folytatott harc, no meg az élet és a történelem cinizmusa. Gyula bácsi magyarként harcolt a németek ellen az amerikaiak között, ahol kitüntette magát vitézségével. *„Pedig én próbáltam elmagyarázni, hogy azt sem tudtam, hová lövök. Hát így születnek a hősök.”* A

háború végeztével hiába marasztalták, nem maradt nyugaton, hazatért Kárpátaljára, ahol jutalmul a szovjetek üldöztetése várta.

A könyv címadó története ötletes, egyedi humorral átszőtt korkép. Én mégis úgy érzem, a témából többet is ki lehetett volna hozni, a szöveg további csiszolásra szorul, itt is sok a helyesírási hiba. De a „... *egy igazi európai marha mikrochip nélkül neki sem kezd legelni.*”, idővel akár szállóigévé is válhat. Egy leleplezett pártállami besúgóról szól a *Bűnök és árulások* című elbeszélés. Az egykori jelentésíró a ránehezedő nyomás hatására öngyilkos akar lenni, de „*már tudja, hogy nem csak élni, meghalni sincs bátorsága.*” Hasonló témát dolgoz fel *A halál árnyékában* című elbeszélés is, ahol a megfigyelt szemszögeből ismerkedhetünk meg a kis közösség sötét közelmúltjával.

Egyedien ötletes az *Átíró kerestetik* című humoreszk, ez a Magyar Irodalomért Küzdők Demokratikus Szövetsége összejövételének nyitóbeszéde. Megrázó és kegyetlenül realista a *Bence Jóska balladája* című elbeszélés, ahol a Szovjetunióból Magyarországra átszökő főhőst, miután megitták barátsággal felkínált italát, négy részeg az órája miatt megöli és kirabolja. Sok mindent ki lehet olvasni ebből a történetből: a határon túli magyarok rendíthetetlen ragaszkodását az olykor durván mostoha anyaországhoz, az elkeseredettséget, az alaptörvények miatt kialakult kisémmizettség érzetét, 2004. december 5. keserűségét stb. „*Ők ott a másik oldalon még nem is tudják, hogy létezik egy Bence Jóska. És akiről nem tudnak, az nincs. De most majd vállon veregetik, mint a kisebbik testvért szokás, összekoccanak a poharak, s hiába a börtön, mert mindenkinek elmesélik, hogy él itt valaki, aki hozzájuk tartozik.*”

Átlagos közhelytörténetek, a *Bratyizás nélkül*, a *Szeretet kompromisszumok nélkül* című írások, a *Casanova a vonat alatt* pedig humoros csattanóra kihegyezett anekdota, ami a magyar nyelv játékoságára épít. A bürokrácia nehézkes gépezetéről rajzol karikatúrát *A Bandura-dosszié igaz története* című humoreszk, ami annyira igaz, hogy a világ bármely országában megtörténhetne. Kárpátalján, a háború utáni zavaros időkben játszódik a *Kacagás a siralomházban* című novella. Egyszerű kelléktárral mutatja be azt a folyamatot, amikor az 1944-es megszállást követően, a hosszú időre berendezkedő kommunista hatalom likvidálta a magyar értelmiséget. A műben szereplő település egykori meghatározó tisztviselői egy szovjet munkatáborban találkoznak újra, de itt sem hagyja el őket a magyar humor. „*Látja, tanár úr, hogy megfordult a világ, valamikor a kezünkben volt az arany és a seggünkben a szar, most meg pont fordítva.*”

A *Földobott kő* a könyv talán legjobban sikerült írása, bár érzésem szerint befejezetlenül maradt, ami az egyéni sorsot boncolgatva tárja fel, bemutatva egy falusi közösség elmaradottságát, a megkövesedett gondolkodásmód ártalmas, katasztrofális következményeit. Bár a meseszöveg kissé kusza, maga a téma és

a találó hasonlatok a kötetben szereplő többi műhöz képest magasabb esztétikai szintre emelik ezt a novellát. Sajnálatos, hogy a szerző a kötetben szereplő történetek nagy része tekintetében elmarad ettől a magasságtól. Pedig ez a novella is alátámasztja, hogy képes igazi szépirodalmi értékek létrehozására. E tekintetben ide tartozik még az *Örökség* című írása is, ami a családot veszi górcső alá. Ez is kárpátaljai történet, ahol a „*málenyikij robot*” idején a család arra kényszeríti az egyik fiút, hogy testvéréért, aki egy jómódú földműves lányának udvarol, feláldozza az életét, mert nincs elég pénz mindkettőjük kiváltására. Felbukkan a korrump, a megszállókat kiszolgáló magyar kommunista alakja is. A főhős szabadulása után nem tér haza, családot alapít kényszerlakhelyén, elveszi a munkában megismert orosz nőt. Alkalmazkodik az új felálláshoz, igyekszik túlélni. Csak sok év múlva tér vissza hazájába, amikor szülei már a temetőben nyugszanak. Testvére, akiért nagy áldozatot hozott, az örökség elorozóját látja a hazatérő főhősben. Az emberi gyarlóság végtelen pusztáin sok kellemetlen meglepetés vár az utazóra. Orémus Kálmán ezekből ír le néhányat.

A humoros szösszenetek közé tartozik a *Hálalányok*, *A napszámosok lázadása*, *Az én rúgós módszerem*, a *Hódítók bilivel*, *hálóingben*, a *Zsiga bácsi és a tudomány* című elbeszélések. Modern tündérmesének mondanám az *Egy marék álom* című történetet, óvó nénivel, anyukával, gyerekekkel. Sajátos kórtünetet állít fel az *Egy nehéz nap* című elbeszélés. Az *Amire nincs magyarázat* című novella ugyancsak a szülőföldről, a hazaszeretetről szól. Mondanivalója az alábbi mondatban sűrűsödik össze: „*Hát nem érted, ha már szegény vagyok, jobban szeretek otthon szegény lenni!*”

Otthon, édes otthon. Orémus Kálmán több mint húsz éve hogy elhagyta Kárpátalját, mégis, úgymond hazabeszél. Ezzel nincs egyedül, gondoljunk csak a Budapesten élő Schober Ottóra, aki könyveiben Kárpátalján játszódó valós és kitalált történeteket mesél el humorba mártott pennával. E tekintetben, sokban hasonlít rá Orémus Kálmán könyve, annyi különbséggel, hogy az utóbbi nem marad meg a visszaemlékezéseknél, hanem elindul a szépirodalom irányába. S mint fentebb konkrétan kitértem rá, történeteivel képes esztétikai élményt nyújtani az olvasók számára.

(*United p. c. Kiadó, Neckenmarkt, 2012.*)

Ködöböcz Gábor

„Talán, ha katedrális lennél...”

Vitéz Ferenc: *Lábjegyzetek*

(Burai István grafikáival)

Vitéz Ferenc rendkívül sokoldalú ember, igazi reneszánsz típusú személyiség. Ráadásul nagyon jó ismerője, művelője, sőt mestere a nyelvnek. Ő az, aki póz modernkedés nélkül – sokaknak heurékaszerű gyönyörűséget szerezve – magyarán magyarul magyaráz. Avagy műveli a csodát, s ezzel élni segíti az olvasóját. Olykor esszében és tanulmányban, máskor regényben és novellában, avagy a lírai beszédmód megannyi válfajában. Több mint két tucatnyi kötettel a háta mögött mindmáig örömet leli az alkotásban s az ezerszer áldott anyanyelv teremtő és megtartó csodájában.

Legutóbbi, immáron tizedik verskötete idén jelent meg Debrecenben. A *Lábjegyzetek* – afféle társművészeti négykezesként – Burai István roppant invenciózus grafikáival együtt 142 kis versben mutatja föl a költő Vitéz Ferencet. A tusrajzokon álmétkodó, haikukon meditáló – és jó esetben a kontemplációig jutó – befogadó a festőpoétai és poétafestői érzékenységformák hatására picikét maga is grafikussá és költővé válik. Ez a misztériumszerű átlényegülés a lehető legnagyobb dicséret, amit a szerzőpáros a kötet reménybeli olvasóitól kaphat.

A *Lábjegyzetek* című – szerénységében súlyos és súlyosságában szerény – kötetben a világerzékelés komplexitása (mitikus, mágikus, metafizikus, extatikus, ezoterikus, empirikus) az élmény- és érzékenységformák sokféle gazdagságával társul. Magasságszférák és mélység-perspektívák, emléktek és időrétegek ölelkeznek a Burai-féle képekben, illetve a Vitéz-féle szóképekben. A körömvörsek, akárcsak a tusrajzok minduntalan emberlétünk alaphelyzetére és alapmotiváltságára utalva hangsúlyozzák a kereszthordozás, az oltalomkeresés és megváltásremény visszavisszatérő motívumait. Mindennek a makacsul ismétlődő szerelemtematika, a szeretet-, a harmónia- és a teljességvágy ad emberi léptéket.

Amint a magyar líra pompázatos, sok évszázados fája is példázza, népünk legnagyobb szerűbb alkotása a nyelve. Túlzás nélkül mondhatjuk, hogy a magyar nyelv maga a tökély. Nem véletlen, hogy magyarra mindent le lehet fordítani, magyarról úgyszólván semmit. Valószínűleg a mennyország nyelve is a magyar, mert megtanulni egy örökkévalóság. Aki magyarul akar tudni, annak mindennap gyakorolnia kell. A beszéd önmagában kevés, a rendszeres írás és olvasás is elengedhetetlenül szükséges ahhoz, hogy csodálatos nyelvünk logikáját és struktúráját jól megismerhessük.

A sokak által ősnyelvnek nevezett magyar nyelv omnipotens, vagyis mindent tud. Egyszerre konkrét és elvont, tárgyias és gondolati. Fogalmi pontossága és képszerű érzékletessége egyedülálló. Ezért is lehet egyidejűleg filozófiai és költői tartalmak hordozója, a mélyenszántó és magasröptű gondolatok kifejezője. Nyelvünk a képi és a fogalmi sík állandó érintkezése és drámai erejű összeszikráztatása révén lehet alkalmas a rövidre zárt, rejtelmes tömörségű és hihetetlen energiájú versforma, a haiku magas szintű művelésére is. Amiként láthatjuk Kosztolányinál, Weöresnél, Kányádinál, Utassynál, Kiss Benedeknél, Buda Ferencnél, később Fecske Csabánál, Anga Máriánál, Cseh Károlynál, legújabban pedig Vitéz Ferencnél.

A zenbuddhizmussal érintkező, filozófiai indíttatású haiku háromsoros, tizenhét szótagos formájával látszólag készen kínálja a gondolatiságot, az európai sablonok meghaladásával pedig az észjárásbeli felfrissülést. A haikuk világában az ultrahangokra is fogékony kozmikus bukolika szemléletmódját egy tipikusan keleti gondolat működteti: „Csak akkor nyílsz meg igazán, ha elfelejted, hogy virág vagy.” A haiku legnagyobb mestere, a japán Matsuo Basho mondta a következőt: „Akinék sikerül három, négy vagy öt haikut írnia életében: haikuköltő. Aki pedig eljut a tízig: nagymester.”

Nem voltam rest, megszámláltam: Vitéz Ferenc *Lábjegyzetek* című kötetében 105(!) haikut találtam. Anélkül, hogy elhamarkodott kijelentésre ragadtatnánk magunkat, annyit mindenképpen mondhatunk, hogy Vitéz Ferencnek ebben a műformában is igen messzire sikerült jutnia. A haiku műformájának nem kis leleményre és nagy experimentáló kedvre valló megújítása is azt bizonyítja, hogy költőnk rendkívül tudatosan keresi a megfelelő nyelvi- formai megoldásokat, a közlés és a kifejezés legalkalmasabb lehetőségeit, és eközben állandóan reflektál saját nyelvhasználatára is. Így válik a tárgy nyelv metanyelvvé, maga a forma tartalomává.

Ízelítőül álljon itt egy csokorra való, a világot sokféle nézőpontból láttató, minden esetben nagy felidéző és megjelenítő erővel bíró, az artistikus szépséget kivételes nyelvi erővel ötvöző Vitéz-féle körömverekéből. Miközben spirituális mélységekkel és magasságokkal szembesülünk, a létezés örök rendjét és lüktetését modellező költői lélegzetvételekben saját mikrovilágunkat, emberi viszonylatainkat és önmagunkat is élesebb, tisztább fényben láthatjuk. „Lánghajú fenyők,/Szemedből máriás csend/kúszik az égre.”; „Ez a szerelem/gregoriándallamú/lélegzetvétel.”; „Ártatlan testünk/reggelre behavazott/kolostorudvar.”; „(Érted a csöndet,/Amikor imádkozol,/te is csönd leszel.)”; „Fölmagasodtunk,/s térdig imádkoztunk már/esti magányunk.”; „Csöndbe taszítjuk/harangtalan tornyunkat,/majd imádkozunk.”; „Isten könnyei/cseppkő-versek a mélyben./Orgonaszív hűl.”; „Hajnali harang/szólít vissza illatot/néma szíromhoz.”; „Még csak táncolunk./ Majd szárnyakat cserélünk/ az angyalokkal.”; „(A Szentléleknek/ nincs szüksége szárnyakra,/ csak a Keresztre.)” (*Keleti rovások*). „Szeretném a szád,/ ha méltó lenne szavad/ a mindenséghez.”; „Bo-

rotva élén/ vágjuk ketté álmaink,/ hogy tiszták legyünk.”; „Mihaszna-csók volt./ Jó volt rigót játszani/ meggyfaág rügyén.”; „Pikkelyes a csend./ Tűz a mélyben, fenn parány,/ illó fény a lány.”; „Herceg, ha lennék,/ átkutatnám utánad/ mind a hét szobám.”; „Tükörbe nézel./ Félsz. Egy keselyű mindig/ ott ül a válladon.”; „Elfogyott a tűz./ Öledben a szerelem/ szárnya-tört madár.”; „Olyan a kezed,/ mint szélben fűzfa ága:/ tengert álmodik.”; „Hintóm az égen/ madarakkal röpteti/ az alkony tüzét.”; „Kételyeimben/ a véred az egyetlen/labirint’ fonál.”; „Vadrózsatüskék/ közé sodorta a szél/ fáradt sóhajod.”; „Ujjbegyed nyomát/ titkosírásként őrzi/ egy tölgyfalevél.” (*„Kegyetlen” haikuk*). „Mi az ajándék?/ Sokkal inkább feladat:/ hogy jobbak legyünk.”; „A fű illata/ ma reggel egy ölelést/ álmodó lányé.”; „Egyedül fázom./ Cinege tekintetét/ faggatom egyre.”; „Holdkifli-ölben/ világmagzat: nő a nap –/ úton van a fény.”; „Vonít a hold./ Kutyám hársfavrágot/ szaglász az éjben.”; „Szindbád hazament./ Ezeregy éjszakán át/ egy helyben járt.” (*Tizenhét haiku*); „Csonka mennyországa./ Csótányok marakodnak/ a turul szívéen” (*Június 4.*).

(*Kapitális Nyomda, Debrecen, 2013.*)

Várakozó

Nyíri Erzsébet

Pogány élettánc

(zsoltár)

Uram!
 ha szólítlak,
 a lélegző Földet látom,
 a tengert, a hegyeket,
 erdőt és völgyeket.
 Pogány maradtam
 pogány imát mormolok
 imádatomban,
 dobok szólnak
 és nádi-hegedűk,
 rőzsetűz
 és vadállatok árnyai
 kísérik
 pogány élettáncom...
 Tied vagyok
 esendőségemben,
 harcaimban,
 igazság-keresésben,
 vágyaimban,
 veled érzek,
 zsigerbe vág,
 mikor Te szenvedsz,
 fulladozol,
 ha elveszíted
 teremtményeidet ...
 siratok veled
 kipusztult állatfajokat:
 dodot, huját, kubai arát
 oriásmoát
 arab gazellát
 barbadosi mosómedvét,
 tengeri nyércet és tehenet,
 himaláji fürjet

jávai és tasmáni tigriseket...
 siratom a még élőket,
 ketrecbe zárt vadakat,
 kiirtott őserdőket,
 kipusztult népeket:
 akkádokat, asszírokat,
 csoltikat, karthagóiakat...
 Hallom az olvadó
 gleccserek robaját
 szemem tágul
 a rettenettől...
 téged ölünk
 minden lélegzéssel...
 Uram!
 nincs mentsége
 bűneinknek
 Uram!
 ne könyörülj,
 irgalmad
 nem érdemeljük...
 velünk pusztul el a Föld
 s minden teremtménye,
 Uram!
 Újra és újra
 mi Téged is
 megölünk...

Szekeres Mária

Az idő szárnyai

Nézz rám és fordulj el.
Figyeld a jeleket.
Nézz rám és fogd a kezem:
majd te ejtesz rajta sebeket
árulóm, ki leszel az Ég alatt,
nem lopva, sötétben, de
szemből sebezve meg
egy hamis fényben.
Ó, a Kereszt, a Kereszt...
és az alig érintő csók -
a majdani árulók
az összejövetelek, kávázók
éjszakáin, és a meztelen
áldozat, ki készül a fényre
zuhanni már...
a rejtett vigyorok
és könnyű nevetések
véres vádra készen,
egy hatalmas danse macabre
közelgő eufóriájában.
S tévedések, tévedések, tévedések
az árulás tragikumában.

Mindennapok

Több síkon élek
szakadékok és hidak között
foghatatlan.
A síkok egymásba törnek,
átfedések, rések, rések...
Uram, ha zuhanok
tartsd felém kezéd!
Magam vagyok a titok,
mit Rád nézve hurcolok.
Arcod néha felfeded,
hogy tisztuljanak a síkok.
Ó, oly rendezett akkor az ég!
Belém botlik a felismerés:
semmi voltom fényedben él csak,
a többi sötét, sötét.

Bornemissza

Esti dal

Most mélyről húz a gondolat.
 az Ég, az Ég olyan magas.
 ma felnéztem, csak egy pillanat
 volt, szikrázott minden csillag.
 nem volt folt, az ég hidegen világolt -
 becsuktam a zsalut. a szoba
 tárgyak körébe vont míg szívemben
 még az ég izzott. pár perc, s a csönd
 hazavonzott. magamban zúgó
 meteoritok, csönd-úr, jég-úr húzott
 valami mélység felé, a tárgyak ünnepeltek,
 valami fény belülről kifelé áradt és átütötte
 a sötét falat, melyen nem hatol át a gondolat.
 az ég olyan magas... bennem távoli mélység
 színén a végtelen párája fed utat, ösvényt.
 ó, nem mutat hazát, csak a Fény, csak az álom.
 míg a tárgyak ünnepelnek, csillag-magányom
 asztaláról fénymorzsák peregnek. Nem
 bánom. időtlenné merevült portrém a csöndben
 belülről látom, és Lelked békéje, foghatatlan,
 ma esti imádságom.

Égbe zuhanás

vérből szárnyam,
 sebekből izmom...
 mi ez a fájdalom?
 szárnyalás?
 az ég oly tiszta!
 nem húz vércsíkot szárnyam
 felhasítva,
 nem sebzek felhőt,
 szelet,
 csak magam hordozom magam –
 a sebet.
 az ég csak tiszta –
 befogad és emel –
 tiszta hófehér szájalom
 üres és magába temet.

Dobó

Kalász Márton

Amit kerestünk

A Tokaji Íróttábor 2013. évi irodalmi nagydíjával kitüntetett Zsille Gábor köszöntése

Díjazottunk, Zsille Gábor költő, műfordító barátunk néhány éve könyvcímadó hangsúlyú mondattal szembesített bennünket, olvasóit. A mondat, a verssor ekképpen hangzott: „Amit kerestünk, sehol sem leltük.” Az *Amit kerestünk* (Duna-part kiadás, Érd, 2009) az elmúlt évtized egyik legjelesebb lírakiadványa. A kötet többi versének mottói rendre a lengyel költészet küldöttei. Most, ebben az egy esetben Zsille az egyik német kortárs költő, Wulf Kirsten gondolatát választotta, s tőle szokatlan módon nem magyar fordításban adta közre, hanem eredeti német nyelven idézi a verssort: „Was wir suchten, fanden wir nicht”. Szinte csak mellékesen: kettejük, Zsille s Kirsten költészetét elemezve meglepően érdekes gondolatársítások, párhuzamok lelhetők föl. Zsille Gábor erénye, hogy akár gondolatban, de valóságosan is, Közép-Európát járva szinte legendás érzékkel lel rá azokra, akikkel azonosulni tud, akikkel akár életre szóló szellemi, lelki, alkotói barátságra léphet. A *legendás* jelző éppen a lengyel világban való otthonra találáshoz kötődik. Az Adam Zagajewski lengyel költővel való krakkói találkozása, e barátságról való beszámolója már szinte az ujjongás stílusában kezdődik: „Számos remek tulajdonságom közül az egyik legvonzóbb, hogy eddigi harminckét évemből csaknem négyet Krakóban töltöttem.”

Miképpen került Zsille Gábor Közép-Európa egyik leggyönyörűbb városába? „Ezért szerfelett irigylem magamat”, olvashatjuk, s aztán: „Három hónapos téli próbaidőt követően, 2000 tavaszának legvégén érkeztem a városba, szombati napon, kora este. A lengyel nyelv ismerete nélkül, fejemben nagy köteg beíratlan lappal, lelkes kíváncsisággal egy negyvenmillió lakosú ország kultúrája iránt.” Tegyük hozzá, lelkesnek lenni ilyesféle életváltozat bekövetkeztéhez nem elég. Ehhez kivételes, erős lelkületű, szellemiségű s jellembeli alapállás szükséges – s az a nemes kíváncsiság, amely bennünket, közép-európaiakat mégiscsak jellemez.

Híre ment, hogy Zsille Gábor, az addig már figyelemre méltó verseket közlő ifjú irodalmár hosszabb időre Krakóba költözött, tengerentúli nagyapai örökség segítségével – még abban is szerencséje volt, hogy akkoriban a krakkói magyar főkonzulátust a polonista, kitűnő költő, műfordító, történettudós Kovács István vezette, akivel együtt fordították, ismertették a kortárs lengyel költészet jeleseit. Aki hosszabb ideig élt, próbálkozott külföldön, igencsak tudja, mit jelent nehezebb pillanatokban egy gyámolító jelenléte. „Az ő példája is a műfordítás felé terelt” – jegyzi meg emlékezésében Zsille Gábor. Fordítani pedig volt kit – mint tudjuk, legelsősorban a párizsi emigrációját

éppen befejezett, már Krakkóban élő Adam Zagajewski költeményeit. Zagajewski a magyar kollégát örömmel fogadta otthonában, de szívesen fogadta a magyar költőt az ugyancsak Krakkóban élő Nobel-díjas Czesław Miłosz, s a névsor olyan fontos beszélgetőtársakkal folytatódhatnék, mint Wisława Szymborska, a szintén Nobel-díjas költőnő, Andrzej Wajda filmrendező, Sławomir Mrożek drámaíró. Zbigniew Herbert akkor már két éve halott volt, róla a *Csatangolás* című Zsille-versben találunk emlékezést:

– *lődörgés a nyüzsgő piacon, ellenőrizni az aszalt körte
és a naspolya árát, miközben egyetlen fillér sincs nálam;
– a legnagyobb könyvesboltban beleolvasni a verseskötetekbe,
melyek teljesen ismeretlen nyelven íródtak.*

Zsille Gábor nem kívánta senki mintáját másolni, krakkói éveit „szabadegyetemnek” fogta föl, amiben benne élt, s ami költészetén tagadhatatlanul erős nyomot hagyott. Nem mások látását, nyelvfordulatait, gondolatiságát, tájszemléit olvashatjuk, mindez költőnk önnön nemes tudata, megélt lelki mélysége. Pilinszky költészetéhez továbbra is ragaszkodik, a mester Bella Istvánéhoz szintén – erről is tesz vallomást:

*hallgatag mesterem, hallgatag bátyám,
három évvel vagy idősebb apámnál,
ki hatodik esztendeje halott,
szakállas pártfogóm, szakállas apám,
lengyelül beszélgettünk és Chopint játszottál.*

Bella István vonzódása minden iránt, ami lengyel, közismert volt. Amit tőle kivált tanulni lehetett, az a korszerűségében is megnyilvánuló ragaszkodás: őrizd a hagyományt, bármerre indulj, bármely határon tekints át.

Zsille egyik kulcsversét, a *Ha nincs ötvenhat* címűt, olykor még mosolyogva is szokás említeni, s kihallani belőle a szolid iróniát:

*Ha ötvenhatban
a nagyapám úriember lett volna,
akkor nem lennék magyar költő,
csak néhány szót tudnék magyarul,
nem éltem volna Krakkóban*

Emlékeztessünk, a krakkói ottlét végtére ennek a nagyapának, 1956-ban családját elhagyó határátlépőnek volt köszönhető. A szerencsés ős milliommossá válik az óceánon túl. A költő unoka a dollárörökség birtokában is szorongva reagál:

*ha ötvenhatban
a nagyapám úriember lett volna,
most nem lennék magyar költő,
csak néhány szót tudnék magyarul,
nem ismerném a Túró Rudit,
Pilinszky hangját, Szárszót és Tihanyt,
szervusz helyett azt mondanám: hi!,
e családi történetre: story,
ötvenhatra: history.*

A „history” bőven szolgáltat még gondolkodnivalót napjainkban Közép-Európa népeinek; költőnk jól érzi, egy-egy magatartásban mi a fölfoghatatlan, mi a fájdalom.

Az emberi nyíltság, amit mostanság ki-ki másképp értelmez, Zsille Gábor költészetének egyik legfőbb ismérve:

*Krakkó, mondja valaki,
és eszembe jut, milyen jó volt sírni
a domonkosok miséjén, az oltár
sarkához közel, a tömegbe veszve,
térdepelve énekelni elcsukló hangon,
crucem tuam adoremus Domine,
ne sírj, érintetted meg a kezem, talán
kimondtad, talán csak jelezted,
át kellett volna ölelni téged
és kicsit sem engedni a szorításból,
ne sírj, súgta az érintésed,
és csupa könny volt az arcod.*

Egy vele való beszélgetésben a költő Czesław Miłosz meghittenté ekképp summázza önmaga, s vélhetnénk, a kérdező Zsille Gábor gondolatait: „... bárhol járok is a világon, latin szavakat hallva mindig otthon vagyok. Ugyanezt mondhatom a templomokról vagy a liturgiát végző papról. A tény, hogy az egyház tagja vagyok, tudatosította bennem az összetartozás gondolatát: a testvériséget. A szülőföldemet illetően hálás vagyok, hogy kis országban születtem, különböző vallások és nyelvek hazájában. Általában a világot gazdagnak és gyönyörűnek találtam. A teremtett dolgok kezdettől valamiféle csodálatos rendben tűntek fel, számomra megmagyarázhatatlanul létező harmóniában. A költő munkálkodása talán ezért is isteni eredetű: végső soron miben különbözik a világ hatnapos teremtése a költészettől?” Végül Zsille Gábornak a tavaly decemberi *Magyar Napló* címlapján derűvel idézett szép mondata hangozzék, segítve bennünket summaképpen: „Mindannyian a kertben munkálkodunk, hiszen mindannyian a Jóisten kertjében élünk.”

Zsille Gábor

Viccek és díjak

Most úgy érzem magam, mint a kilencvenes évek végén a zamárdi plébános. Egy alkalommal, amikor betoppantam hozzá a vadszőlővel futtatott, műemlék plébániára, huncut mosollyal kijelentette: „Nyolcvanöt éves vagyok, de még mindig háromféle sportot űzök.” Nahát, Gyula atya, ez igen, és mégis, mi az a három? „Kérem szépen, nagyon egyszerű: lovagolok a szavakon, olykor elvetem a sulykot, a maradék időmben pedig úszom a boldogságban.” Nos, e szép díj átvételekor én is úszom a boldogságban. Végtelenül jólesik itt állnom, ebben a tágas tokaji teremben, száznál is több pályatársam között, s végigtekintem a sok ismerős arcon. Ám nagyon fontosnak érzem elmondani, hogy e percekben nem csupán az élők vesznek körül, hanem a számomra oly kedves halottaim is. Bizonyára öregszem, hiszen azon kapom magam, hogy egyre több halottam van. Tizenöt éve forgolódom az irodalom színpadán, s mégis: első éveim mesterei közül számosan már nincsenek velem, velünk. Elment Bella István, Deák László, Hubay Miklós, Nagy Gáspár, s még sorolhatnám a neveket. Lelki alkatomból, érzékenységeből fakadóan próbálok hűséges maradni az emlékükhöz – rettentően fájna, ha megleledkeznék róluk.

Mielőtt túlságosan gyászosra fordulna a szónoklatom, gyorsan elmondom, hogy nem volt könnyű elhinnem ezt a díjat. Amikor július legvégén kivettem a postaládámból a Tokaji Íróklub hivatalos értesítését a kitüntetésemről, első olvasásra fel sem fogtam, miről van szó. Amikor pedig végre összeraktam a szavak jelentését, azonnal 1971-ben született költőtársam, Lackfi János jutott eszembe. Máris mondom, miért. Az úgy volt, hogy kilenc évvel ezelőtt elköttem egy felelőtlen viccet: levelet írtam Lackfinak az egyik, általa magyarra fordított belga költő nevében – ha jól emlékszem, Guy Goffette-re esett a választásom –, és meghívtam őt Venezuelába, a látássérült liftszerelők világkongresszusára. Vártam, vártam, de Jánostól semmilyen válasz sem érkezett; összességében nem hiszem, hogy elutazott Venezuelába... Néhány hét után elkönyveltem, hogy a vicc lezárva, és gyorsított eljárásban megfeledeztem az egészről. Jó fél évvel később, egy derűs délelőtt hivatalos levelet találtam a postaládámban. A fővárosi hadkiegészítő parancsnokságról érkezett, iktatószámommal, fejléccel, aláírással, ahogy azt kell. Ügyem előadója, egy bizonyos Kovács százados felszólított, hogy hetvenkét órán belül teljes menetfelereléssel jelentkezzem a szabadszállási laktanyában, ahol meg kell kezdenem féléves sorkatonai szolgálatom, tehergépkocsi-vezetői beosztásomban. A részletes behívóparancs nyomtatékosan felhívta figyelmem a Minisztertanács vonatkozó rendeletére, miszerint távolmaradásom esetén statáriális jelleggel főbe löhetnek.

Képzeltetik, milyen felszabadult hangulatba kerültem... Délután négy órakor legénylakásom rejtekén éppen a halálba indulók zsolozsmáját imádkoztam, amikor megcsörrent a telefon, és a vonal túlvégén Lackfi kedvesen megkérdezte, vajon elindultam-e már Szabadszállásra... Az emberi elme különös vonása, hogy a végletekig kiélezett helyzetekben hárrít, magyarázatokat gyárt. Nekem például az első gondolatom az volt: „Te jó ég, Lackfit is behívták! Általános mozgósítás, háborús helyzet!” S nyomában azonnal tolult a következő hárrítás: „Nem baj, legalább a lak-tanyában lesz irodalmi társaságom.” Agyam csak akkor kezdett kitisztulni, amikor Lackfi röhögve beolvasta nekem a telefonba – az én behívóm iktatószámát.

Nos, ilyen előzmények vezettek oda, hogy amikor 2013 júliusának legvégén kiszedtem a postaládámból a Tokaji Író-tábor bélyegzőjével ellátott borítékot, kibontottam, és a levélben azt olvastam: „Kedves Barátunk! Örömmel értesítjük, hogy a Tokaji Író-tábor ez évi irodalmi nagydíját Önnek adományozzuk, irodalmi munkássága elismeréséül”, legelső gondolatom az volt: „Nahát, hogy ez a Lackfi mekkora marha!” Méghogy Tokaji Író-tábor irodalmi nagydíja, ha-ha, na persze, fejléc és iktatószám, ha-ha, nagyon vicces, Sáray László névvel aláírva... Na nem, ezt a poént már nem veszem be... Én itt beleélem magam a dicsőségbe, két órával később pedig megcsörren a telefon, és hallgatom, hogy Lackfi diadalmasan röhög... Hanem negyedóra elteltével felderengett bennem a gyanú, hátha ez az egész mégis igaz. Gyorsan felhívtam az író-tábor kuratóriumának egyik tagját, Mezey Katalint, aki határozottan állította, hogy tréfáról szó sincs, a hír igaz. Némi nyugtalanság azért még visszaköltözött belém, ugyanis nem sokkal később rádöb-bentem, hogy Mezey Katalin Lackfi édesanyja: talán egy családi összeesküvés áldozata vagyok...

Nagyon szépen köszönöm a díjat!

Erdei-Szabó István

Eleven zsarátnok

Érezted már a valódi fájdalmat?
 Mikor bőröd alá parazsat raknak?
 Szinte lángol, izzik benned
 az eleven zsarátnok,
 mikor a sejtek és szövetek
 is ellened szövetkeznek,
 s az égő hús keserű füstje
 az orrodba csap?!
 Üzennek benned a letűnt korok:
 a fájdalom nyelvén őseid üzennek.
 Hogy bírták több ezer éve ezen a tájon,
 ahol mindig volt vér és veszély
 és sanda fájdalom,
 hogy ne csak a múltnak,
 de a jövődönk is jusson!
 Hát ezért: örök várad ez a sáncos
 történelem,
 s pestisen, tűzvészen, lélek-ragályon át,
 mint Krisztus a keresztet, hordozod
 a fájdalom eleven zsarátnokát.

A ház emlékei II.

Télen a ház is fázik,
 ablakszemei sírnak.
 Padlásán vásottkölyök –
 pogány szelek hancúroznak.
 A tetőt dér lepi be,
 jégcsap-szakállat
 növeszt az eresz.
 S ekkor a ház eresztékeiben
 az erdőre gondolnak a fák,
 és mindahány megremeg.

Halvány hullámokban

Már a hó is így, fakó,
 halvány hullámokban.
 Nem óv meg s nem őriz.
 Mint elvált szülők gyermeke,
 csak hétvégén s pár
 órát időzik.
 S tovatűntén a táj
 ismét sivatag, néma.
 Míg mormoljuk magunkban
 halkán: talán még
 maradhattál volna.

MAJD...

*A battaiaknak; hajdani s majdani
 Rokonaimnak*

Öregapám – néhai Erdei József – egyetemes
 érvényű mozdulatába szeretnék nemesedni,
 amint a kerítésre támaszkodva –
 magában a XC. zsoldárt dúdolván – kipihen,
 (kipihenem) a hirtelen – támadt tavasz
 gyönyörét és fájdalmas
 szelidségét.

Tari István

Jeleket keresve

*Aracsi testvérünk,
Zsámbék ünnepén,
augusztus 20-án*

kelta kocsikerekek
nyikorgásából le nem
írt – hogy könnyebben és jól
megjegyezhető legyen:
versek ritmusával lük-
tető! – titkos tudásból
helyi harsonák zengéséből
malomkövek surrogásából
mint lápok televényes
párálló nyüzsgéséből
a zsombék

nő ki a város
melyet a történelem
időnként gyökerestül
kifordít
ahogyan hajlott korú
sarjtelepeket ásott
ki forgatott föl
a zsombékülőkét
zsombékszéket készítő
igyekezet
a levélzet oszlopát
elmetszve hogy aztán az
ég felé fordított és
kitisztított gyökérzet
összefonódásain
időzve üldögélve
tűzbe bámulva lángok
lobogó játékába
feledkezve turkáljon

grafitmázás agyagedények
régi ezüstpénzek között
a trágyázást és a szappant
a nadrágot feltaláló
elődök buzgalmával
jeleket keresve ó
jeleket csillagok járásában
állatok belének
alakjában fodraiban
haldoklók rángásában
amforákból hordókba
fejt boroktól mámorosan
napok alatt kizöldülő
minden bajt gyógyító
bodzafák árnyékában
jövendőmondók szelíd
mormolásában díszes
harci szekercét élezve
templomnak helyet keresve
templomrom kisugárzását
észlelve a működést
istenítve

hit nélkül
nem lehet nagy a város
csak önmagától fáradt
önfeladó játék
idétlen tűzijáték
képzeletem zsombékján
jól sejted ezt zsámbék

E számunk szerzői

- Anga Mária (1955) Eger
Antal Attila (1956) Nyíregyháza
Baán Tibor (1946) Budapest
Baka Györgyi (1951) Érd
Balázs Géza (1959) Budapest
Balázs Ildikó (1965) Budapest
Sz. Balogh Szilvia (1975) Cserszegtomaj
Barabás Zoltán (1955) Nagyvárad
H. Barbócz Ildikó (1952) Eger
Bárdos Attila (1941) Budapest
Bayer Béla (1951) Homburg/Saar
Benke László (1943) Dánszentmiklós
Bertha Zoltán (1955) Debrecen
Bíró József (1951) Budapest
Bognár-Papp Irén (1951) Pécs
Boros Edit (1949) Veszprém
Bozók Ferenc (1973) Vác
Bódis Zoltán (1969) Debrecen
Bősze Balázs (1946) Sopron
Csatáné Bartha Irénke (1941) Eger
Csáky Károly (1950) Ipolyság
Csontos Márta (1951) Sándorfalva
Dénes László (1959) Nagyvárad
Erdei-Szabó István (1958) Buca
Fecske Csaba (1948) Miskolc
Fellinger Károly (1963) Jóka
Finta Éva (1954) Sárospatak
Füstös-Simon Zsuzsa (1986) Kecskemét
Goda Gertrud (1950) Miskolc
Gittai István (1946) Nagyvárad
Gyimesi László (1948) Budapest
Hétvári Andrea (1975) Budapest
Holló József (1944) Ostoros
Iancu Laura (1978) Magyarfalu
Kaiser László (1953) Budapest
Kalász Márton (1934) Budapest
Káliz Sajtos József (1950) Soponya
Kántás Balázs (1987) Budapest
Kelemen Erzsébet (1964) Debrecen
Kerék Imre (1942) Sopron
Kilián István (1933) Budapest
Kis Pál István (1951) Szekszárd
Kiss Benedek (1943) Budapest
Konczek József (1942) Pomáz
Korsós Bálint (1958) Debrecen
Ködöböcz Gábor (1959) Eger
Lajtos Nóra (1977) Debrecen
Lakner Lajos (1965) Debrecen
László Ernő (1939–2006)
Lengyel János (1973) Beregszász
Lisányi Endre (1966) Budapest
Madarász Imre (1962) Üröm
P. Maklári Éva (1943) Székesfehérvár
Medgyesi S. Norbert (1977) Piliscsaba
Nagy Ernő (1926) Eger
Nagy Zita (1987) Eger
Németh István Péter (1960) Tapolca
Nyíri Erzsébet (1953) Budapest
Oláh András (1959) Mátészalka
Pomogáts Béla (1934) Budapest
Pósa Zoltán (1948) Balatonföldvár
Radnai István (1939) Budapest
Renn Oszkár (1933) Eger
Seléndy Balázs (1937) Cooperstown, USA
Sebestény-Jáger Orsolya (1969) Budakalász
Serfőző Simon (1942) Miskolc
Sipos Erzsébet (1956) Eger
Szabó Bogár Imre (1944) Miskolc
Szabó László (1956) Bogács
Szakolczay Lajos (1941) Budapest
Szekeres Mária (1948) Újrónafő
Szigeti Lajos (1940) Budapest
Szíki Károly (1954) Eger
Szoviár János (1975) Eger
Szűk Balázs (1960) Debrecen
Tamási Orosz János (1953) Budapest
Tamás Tímea (1962) Nyíregyháza
Tari István (1953) Óbecse
Sz. Tóth Gyula (1945) Budapest
Turcsány Péter (1951) Pomáz
Verók Attila (1975) Eger
Véghelyi Balázs (1983) Százhalombatta
Vitéz Ferenc (1965) Debrecen
Zirig Árpád (1940) Dunaszerdahely
Zsille Gábor (1972) Budapest
Zsirai László (1956) Budapest

E számunk illusztrációi Nagy Ernő Egerben élő festőművész alkotásai.